

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Zeynep OKYAY'ın hazırladığı ve jüri önünde savunduğu “Sermed Muhtar’ın *Topkapı Sarayı Hümâyûnu Meydanında Kâ’in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber* İsimli Eseri ve Osmanlı Devleti’nde Askeri Müze’nin Kuruluşu” başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Ahmet Arslantürk

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait Türkhan

.....

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15 Haziran 2017

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Zeynep Okyay

ÖNSÖZ

Müze tarihin çeşitli dönemlerindeki insanların yaşayışları, yapıp ettikleri, sanat ve bilim faaliyetlerinin ve kullanılan nesnelerin geçmişten geleceğe aktarılması amacı doğrultusunda geçmişten gelen mirası sergilemek için kurulmuş yerdir. Müzede sergilenen eşyalar tarihin belli bir döneminde yaşamış olan toplumların sanat, bilim, yaşam tarzı gibi konularda bir bilgi kaynağı olmuştur. Bu da toplumları günümüz değer yargısıyla değerlendirmek yerine o döneme göre değerlendirmemize yardımcı olur.

Osmanlıda Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinin ardından değerli görülen silahlar ve diğer savaş malzemeleri Aya İrini'de muhafaza edilmeye başlanmıştır. Uzun süre bir silah ve mühimmat deposu vazifesi gören binada Sultan Abdülmecid döneminde Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın çabaları ile *Mecma-i Esliha-i Atika* ismiyle bir bölüm oluşturularak burada bulunan eski silah ve mühimmattan seçilen bir koleksiyon vücuda getirilmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamıyla bir askeri müze kurulması ancak 1908 yılında Ahmet Muhtar Paşa'nın gayretleriyle açılacak olan *Müze-i Askeri Hümayun* ile gerçekleşecekti.

Araştırmamızda ele aldığımız Sermet Muhtar Alus'un *Topkapı Sarayı Hümayunu Meydanında Ka'in Müze-i 'Askeri-i Osmânî Züvvârına Mahsûs Rehber* adlı kitabı aslında Askeri Müze'nin yerli ve yabancı ziyaretçileri için bir rehber olarak kaleme alınmış olsa da bunun çok ötesine geçtiği söylenebilir. Bir rehberin hacmini fazlasıyla aşan bu kitabın Osmanlı ve Avrupa askeri tarih ile ilgili üç ciltlik detaylı bir çalışma olduğunu söylemek daha doğrudur.

Öncelikle bu çalışmanın neticelenmesinde büyük katkısı olan, en yoğun dönemlerinde bile sorularımı cevaplayan danışman hocam Mehmet Mert Sunar'a bütün içtenliğimle teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmam sırasında istifade ettiğim kitaplar için İSAM Kütüphanesi'ne teşekkür ederim. Tezimin yazım sürecinde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam ve eşime ve bu süreçte yanımda olan kızıma teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep OKYAY

İstanbul-2017

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: MÜZECİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ.....	2
1.1. Müzeciliğin Kökenleri	2
1.2. Avrupa’da Müzeciliğin Gelişimi	3
1.3. Osmanlı Devleti’nde Müzeciliğin Gelişimi	5
1.4. Askeri Müzenin Kuruluşu ve Gelişimi	6
II. BÖLÜM: OSMAN SERMED MUHTAR ALUS VE ASKERİ MÜZE ÜZERİNE HAZIRLADIĞI REHBER.....	12
2.1. Osman Sermed Muhtar Alus.....	12
2.2. Topkapı Sarayı Hümâyûnu Meydanında Kâ’in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber isimli Eserin İçeriği.....	13
2.2.1. Birinci Cildin İçeriği	13
2.2.2. İkinci Cildin İçeriği.....	16
2.2.3. Üçüncü Cildin İçeriği.....	19
III. BÖLÜM: METNİN TRANSKRİPSİYONUNDA İZLENEN USUL VE METNİN TRANSKRİPSİYONU	21
3.1. Eserin Transkripsiyonunda İzlenen Usul	21
3.2. Metin.....	22
SONUÇ	208
KAYNAKÇA.....	210
ÖZGEÇMİŞ	212

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin gündemine modern manada bir askeri müzenin açılışı fikri Sultan Abdülmecid devrinde Ahmet Fethi Paşa'nın çabaları ile girmişti. Sultan Abdülmecid'in izniyle mevcut eski silah ve mühimmatlardan yapılan seçkiden Aya İrini'de sınırlı bir koleksiyon oluşturulmuş, bu koleksiyon da sadece seçkin misafirlere açık tutulmuştu. Gerçek manada modern bir askeri müze kurulması fikri II. Abdülhamid devrinin sonlarına doğru Ahmet Muhtar Paşa'nın gayretleri ile yeniden devletin gündemine alınarak açılması planlanan müze için bir komisyon teşkil edilmiş ancak proje sonradan II. Abdülhamid tarafından rafa kaldırılmıştı. Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra devletin içinde bulunduğu mali zorluklara rağmen Mahmut Şevket Paşa'nın desteği ile ilk önce *Esliha-ı Askeriye Müzesi* ardından da *Müze-i Askeri-i Osmani* ismiyle bir müze tesis edilerek müdürlüğüne Ahmet Muhtar Paşa getirildi. Ahmet Muhtar Paşa'nın müze müdürlüğü sırasında oğlu Osman Sermed Muhtar (Alus), Umur-ı Fenniye ve Tarihiye Kâtibi olarak Askeri Müze'de çalışmaya başlamış, babasının isteği üzerine Fransızca ve Türkçe olmak üzere bir müze rehberi hazırlamaya başlamıştır.

Osman Sermet Muhtar tarafından kaleme alınan bu eser 1920-1922 yılları arasında *Topkapı Sarayı Hümayunu Meydanında Ka'in Müze-i 'Askerî-i 'Osmânî Züvvârına Mahsûs Rehber* ismi ile yayınlanmıştır. Aynı eserin Fransızcası da *Musée militaire ottoman, situé à Ste-Irène, Place de Top-Kapou-Sérail: Guide* ismiyle yine aynı matbaada basılmıştır. Sermet Muhtar'ın eseri bir müze rehberinin çok ötesine geçerek müzede sergilenen silah ve mühimmat hakkındaki bilgilerin yanı sıra Osmanlı ve Avrupa askeri tarihi, Osmanlı ordusunun organizasyonu, Aya İrini ile birlikte İstanbul'un tarihi gibi konuları içeren detaylı bir çalışma haline gelmiştir. Bu yönüyle eser aynı zamanda bir askeri tarih kitabıdır. Osmanlı Askeri Müze'sinin tarihi ve içerdiği koleksiyonların ötesinde Osmanlı askeri tarihi alanında bir kaynak teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Askeri Müze, Askeri Tarih, Aya İrini, Müze Rehberi.

ABSTRACT

The idea of establishing a modern military museum was brought to the attention of the Ottoman State by Ahmet Fethi Pasha during the reign of Sultan Abdulmecid (1839-1861). Upon the approval of the sultan, Ahmet Fethi Pasha put together a collection of arms, armor and other historical military equipment chosen among the heaps of such material in Saint Irene Church which had been used as a state arsenal. Being far from a military museum, this was still a private collection which was exhibited to the special guests of the sultan and the state upon request. The idea once again put into the state's agenda through the efforts of Ahmet Muhtar Pasha during the end of Sultan Abdulhamid II's reign. Even though the sultan initially showed great enthusiasm and ordered formation of a committee to make necessary arrangement to establish an Ottoman military museum, the project was later abandoned by the Yıldız Palace for unknown reasons. Following the declaration of the Second Constitution, the new Minister of War, Mahmud Şevket Pasha reinitiated the project to establish a military museum and a military museum was formed under the directorship of Ahmet Muhtar Pasha despite financial difficulties. During the directorship of Ahmet Muhtar Pasha, his son Osman Sermet Muhtar, who started to work in the museum as a clerk, was charged to prepare a guide both in Ottoman Turkish and French for the visitors of the Ottoman Military Museum.

Osman Sermet Muhtar's guide was published under the Turkish title "Topkapı Sarayı Hümâyunu Meydanında Kâ'in Müze-i 'Askerî-i 'Osmânî Züvvârına Mahsûs Rehber" between 1920-1922 in three volumes. Its French version was published by the same publishing house under the title; *Musée militaire ottoman, situé à Ste-Irène, Place de Top-Kapou-Sérail: Guide* in the same years. Sermet Muhtar's work constitutes something more than a guide since it includes not only the descriptions of the museum's collection but also information on Ottoman and European military history, arms, armor and military equipment used in different periods of history as well as the history of Saint Irene and the city of Istanbul. With such specifications, the book constitutes a valuable source for the history of the Ottoman Military Museum as well as Ottoman military history.

Key Words: Museum, Military Museum, Military History, Saint Irene, Museum Guide

GİRİŞ

Müze, geçmişte yaşamış olan toplumların sanatsal ve bilimsel değeri olan nesnelerinin sergilendiği yerdir. Müzeler geçmişte yaşamış olan insanların kullandığı eşyaları birçok yönüyle ele alınıp incelemeye ve üzerinde araştırmalar yaparak geçmişi, bugünü ve geleceğe aydınlatmaya imkân sağlamaktadır.

Müzeyi oluşturan ilk temeller Avrupa’da eski eserlere ve sanat eserlerine ilgi gösteren kişilerin oluşturduğu kişisel koleksiyonlarla başlamıştır. Oluşturulan koleksiyonların müze konsepti çerçevesinde sergilenmesi de yine ilk olarak Avrupa’da gerçekleşmiştir. Koleksiyonu oluşturmak için toplanan veya biriktirilen nesneler her dönemde farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar genel olarak içinde bulunulan çağ ile ilgidir. Modern anlamda müzeciliğin gelişimi Avrupa’da bu şekilde ilerlerken Osmanlı Devleti’nde de müzenin ilk adımları da koleksiyon şeklinde başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle ele geçirilen Bizans’a ait birçok eserin toplanması ve biriktirilmeye başlanmasıyla bu yolda bir adım atıldığı söylenebilir. Modernleşme dönemine kadar oluşturulan koleksiyonlar özellikle Tanzimat dönemi ile beraber sergilenmek istenmiştir. Bu döneme kadar bir takım müze girişimlerinde bulunulmuş olsa da özel koleksiyonların bazı seçkin ziyaretçilere açılmasından ibaret olan bu denemelere örnek olarak 1846 yılında oluşturulan *Mecma-i Asar-ı Atika* ve *Mecma-i Esliha-i Atika* koleksiyonları verilebilir.¹ Bu koleksiyonlar yer değiştirmeler ve yeni düzenlemeler sonucu XIX. yüzyılın sonlarına doğru modern anlamda Osmanlı Devleti’nde müzelerin ortaya çıktığı söylenebilir.²

Devleti’nde Askeri Müze’nin kuruluşu incelenmiş ve Askeri Müze’nin tanıtımı için Osman Sermet Muhtar tarafından yazılan *Topkapı Sarayı Hümâyûnu Meydanında Kâ’in Müze-i Askerî-i ‘Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber* isimli üç bölümden oluşan kitabın ilk iki bölümünün transkripsiyonu yapılmıştır.

¹ Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleşmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 43.

² Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 45.

I. BÖLÜM: MÜZECİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Müzeciliğin Kökenleri

Müzeler geçmişte yaşamış ve şuan da yaşamaya devam eden toplumların bilimsel, sanatsal kültürel, tarihsel değeri olan objelerinin sergilendiği yerlerdir. Müze sözcüğü Grekçe *mouseion* kelimesinden türemiş olup, Yunan mitolojisinde *mousa'lar* (ilham perileri) adı verilen tanrıçalara adanan tapınak ve Atina'da *mousa'lara* ayrılan tepe anlamına gelmektedir.³ İlk dönemlerde tapınaklarda saklanan değerli objeler tanrı ve tanrıçalara adanmıştır.

Tarihte ilk müzenin Atina Akropolü'nde *Pinakotheka* (resim deposu) adıyla açıldığı ve halka açık olduğunu bilinmektedir. *Mouseion* adı ilk kez M.Ö. III. yüzyılın ortalarında İskenderiye'de I. Soter Philadelphos'un sarayında kurduğu bilimsel, sanatsal eserlerin yer aldığı ve İskenderiye Kütüphanesi'nin de kapsandığı alan için kullanılmıştır.

Müzelerin ortaya çıkışındaki en önemli yapı taşı eski eserlerin, sanat eserlerinin toplanmasından oluşturulan koleksiyonlardır. Koleksiyon sözcüğü bir sanat terimi olarak “sanat yapıtlarını kişisel bir merak ve ilgi nedeniyle toplama işi”⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Modern anlamdaki koleksiyonculuğun başlaması Roma döneminde ortaya çıkmıştır. Romalı komutanlar savaş ganimeti eserlerini evlerinde biriktirerek kişisel koleksiyonların oluşmasını ve yayılmasını sağlamışlardır. Ancak bu koleksiyonlar zamanla yatırım aracına dönüşmüş çok sayıda antikacı dükkânı açılmıştır. Yine bu dönemlerde sanat eserlerinin halka açılması fikri düşünülmüştür. Sanat eserleri olarak eski çağda Bergama kralları Grek heykeltıraşlarının eserlerini toplamışlar ve Romalılar Grek heykellerini mabetlerde devlet binalarında sergilemişlerdir. Ortaçağ Avrupası'nda kutsal ve dini objelerden, eşyalardan ortaya çıkan koleksiyonların sayıları artarken, bir taraftan da soylular değerli gördükleri sanat eserlerini toplamaya başlamışlardır. Rönesans dönemi ile sanata ilgi duyan aydın sınıftaki artış ve geçmişe duyulan ilgi ileri dönemde Avrupa'da kurulacak olan müzelere katkı sağlamıştır. İlerleyen dönemlerde Avrupa'da insanlar kendi ilgi duyduğu alanlara yönelerek seçtikleri nesnelerden koleksiyonlar yapmaya

³ Feruh Gerçek, *Türk Müzeciliği* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.1.

⁴ Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992).

başlamışlardır. Örneğin İngiliz hekim Sir Hans Sloane (1660-1753) kendi bilimsel görüşüne uygun bir bitki koleksiyonu hazırlamıştır.⁵ Bunun yanında *antiquarian* ismi verilen eski eser koleksiyoncuları para, madalya, araç-gereç, basılı ve yazma kitap resim koleksiyonları oluşturmaya başlamışlardır. Fakat yapılan bu koleksiyonlar özel koleksiyonlar halinde kalmış, halka açık tutulmamıştır. 1665 yılında müze ve müzecilik konusunda ilk bilimsel kitap olarak kabul edilen *Inscription* isimli eser Samuel Van Quichberg tarafından yayınlanmıştır. 1727 yılında C. F. Neicklius tarafından *Museographia* isimindeki kitabının yayınlanmasının ardından koleksiyon ile ilgilenenler tarafından bilimsel çerçevede koleksiyon hazırlama eğiliminde bir artış gözlemlenmiştir.

Ancak halka açık müzelerin şekillenmesi Fransız İhtilali'nden sonra gerçekleşmiş, Avrupa'daki siyasi ve sosyal değişime uygun olarak Avrupa başkentlerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde halka açık müzeler açılmaya başlanmıştır.

1.2. Avrupa'da Müzeciliğin Gelişimi

Çağlara göre farklılık gösteren toplama ve biriktirme faaliyetleri ilk zamanlarda savaş ganimetlerinin sergilenmesiyle başlamıştır. Siyasi ve dinsel önem taşıyan merkezlerde *thessauros* adı verilen hazine binaları inşa edilmiş, buralarda genel olarak kutsal eşyalar biriktirilmiştir.⁶ Eski Yunan'da sporculuğun gelişimi ile beraber sporcuların heykelleri sergilenmiştir. Yine Yunanistan'da Atina Akropolü'nde Propylon kompleksinde yer alan *Pinakothek*'te sergi için kullanılan salonlar yer almaktadır. Milattan önce 280 yılında Ptolemaios I Stoter'in İskenderiye'deki sarayının içinde kurmuş olduğu *mousseion* kütüphanesiyle öne çıkmakla beraber çağının önemli bir kültür merkezidir. Bergama Kralı I. Attalos bir *mouseion* ile el yazması 200.000 cilt eseri topladığı bir kütüphane inşa ettirmiştir.⁷

⁵Sabahattin Batur, "Dünyada Müzeciliğin Gelişmesi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1472-1474.

⁶ Ara Altun, *Türkiye'de Müzecilik: 100 Müze 1000 Eser*, c. 2 (İstanbul: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 796.

⁷ Ahmet Yaraş, "Çağdaş Müzecilik Yolunda Devlet Müzelerinde Çalışan Müzecilerin Sorunları", *Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III Bildirileri* (24-26 Eylül 1996) (İstanbul, 1997), 64-71.

Koleksiyonculuğun günümüz anlamında ortaya çıkışı Roma döneminde olmuştur. Savaş ganimetlerini biriktiren komutanlar kişisel koleksiyonları oluşturmuştur.

Ortaçağda Hristiyanlık dininin önem kazanmasıyla birlikte koleksiyonlar kiliselerde oluşturulmuştur. Ortaçağ Avrupa'sının ilk dönemlerinde yalnızca kilisede bulunan koleksiyonlar XII. yüzyıla gelindiğinde saray ve zenginlere de yayılmıştır. İlk olarak İtalya'da doğan ve sonrasında bütün Avrupa'ya yayılan Rönesans hareketi ile beraber koleksiyonculukta büyük gelişmeler olmuştur. Bu dönemde geçmişe olan ilginin artmasıyla beraber antik çağ eserleri ile koleksiyonlar oluşturulmuştur. Koleksiyon ve teşhir işlevlerini sınırlı da olsa yerine getirmeleri bakımından ilk müze örnekleri sayılabilecek nadire kabineleri (cabinet of curiosities) de bu sırada ortaya çıkmıştır. Bu şekilde dönemin zenginleri ender rastlanan, ilginç bulunan çeşit çeşit nesneyi bir araya getirdikleri özel koleksiyonlar oluşturmuşlardır.⁸

Rönesans ile beraber ortaçağda antik döneme ait eserlerin Hristiyanlığa karşı bir tehdit olarak görülmesi de ortadan kalkmıştır. Heykeller, fosiller, hayvan türleri aynı koleksiyon içerisinde yer almıştır. Fakat bu dönemde oluşturulan koleksiyonları, koleksiyonu oluşturan kişiler ve varlıklı insanlar inceleyebiliyordu. 16. yüzyıla geldiği zaman Floransa'daki Uffuzi Galerisi gibi önemli ressamın resimlerinden oluşturulan koleksiyonlar saraylarda sergilenmiştir.

XVIII. yüzyılda koleksiyonların sınıflandırılmasıyla koleksiyonlar bilimsel bir yapıya kavuşmuştur.⁹ Daha da önemlisi yüzyılın sonunda 1789 Fransız ihtilali ile beraber koleksiyonlar halka açılmaya başlamıştır. 27 Temmuz 1793 tarihinde Louvre Sarayı Cumhuriyet Müzesi olarak düzenlenip halka açılmıştır. Louvre'un müzeye dönüştürülmesi aynı zamanda müzeciliğin yaygınlaşmasının da başlangıç noktasını oluşturur.¹⁰ XIX. yüzyılda Avrupa'da modern anlamda müzeciliğin oluşması için yapılan çalışmalar ivme kazanmıştır. Akıl ve bilime yapılan vurgu diğer çalışmalar ve fikirsel akımlar üzerinde olduğu gibi müzeler üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde devletler kendi kültürel geçmişini ve bu geçmişin diğer kültürlerle ilişkilerini müzelerde anlatmaya çalışmışlardır. Bu şekilde Fransız İhtilali'nin milliyetçilik etkisi müzeleri de etkisi altına almıştır. Ulusal antikite müzelerinin

⁸ Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 9.

⁹ Emre Madran, "Tarihi Miras Niteliğinde ki Yapılara Müze İşlevinin Verilmesinde Kullanılacak Değerlendirme Ölçütleri", *Yeniden Müzeciliği Düşünmek* (İstanbul, 1999), 87, 97.

¹⁰ İlber Ortaylı, "Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek", 1. *Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri* (2-5 Ekim 1990) (İstanbul, 1992), 123-131.

açılması gibi tezahürleri olan bu etki müzecilik üzerinde uzun soluklu bir etki olacaktı. Endüstri devrimi ile beraber endüstrileşme ve ürünleri gibi kavram ve materyaller de müzeciliğin gündemine girmiş, mesela 1856'da Lyon Sanat ve Endüstri Müzesi açılmıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa'da müzeler her ulusun kendi gelişmişliğini ve modernliğini sergilediği mekânlar olmuştur.

1.3. Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Gelişimi

Osmanlı'da müzecilik çalışmaları modern anlamda XX. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu döneme kadar Osmanlı'da toplama ve sergileme ve teşhir faaliyetleri yapılmış fakat yapılan faaliyetler belli bir düzen çerçevesinde olmamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle toplama ve biriktirme faaliyetlerine başlanmış ve bu bir gelenek ve hükümdarlık sembolü şeklinde diğer padişahlar döneminde de devam edilmiştir. Yavuz Sultan Selim kıymetli çinilerin olduğu eşyaları Yedikule Hisarı'nda saklamış, bunlar III. Murat zamanında saraya getirilmiştir. Osmanlı sultan portreleri albümü, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Sadrazam İbrahim Paşa'nın Budin'den getirttiği "üç güzeller heykeli" gibi örnekler Osmanlı padişahlarının sanat eserleri ve eski eşyalara verdiği önemi göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde değerli görülen savaş araç ve gereçlerinin Cebahane'de toplanmasıyla bugünkü askeri müzenin temelleri atılmıştır. Padişahların vefatıyla beraber onlara ait kıyafetlerin saklanması, kaftanları, hançerleri, kılıçları ve kavuklarının türbedeki sandukalarına konulması sonradan Osmanlı müzeciliğinin oluşumuna büyük katkılar sağlayacak çabalardır. Osmanlının modernleşmesi ile beraber toplanan eserlerin Avrupa'da olduğu gibi sergilenmek istenmesi müzelerin toplum hayatında yer alması yolunda adımlar atılmasına yol açmış, fakat koleksiyonlarda sınıflandırma yapılmaması, koleksiyonların halka açık olmaması gibi etkenler modern anlamda müzelerin teşkil edilememesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk müzenin kurulmasında Sultan Abdülmecid'in 1845'te Yalova'ya yaptığı gezide İmparator Konstantin'in adının yazılı olduğu taşları İstanbul'a yollamasıyla ve ardından diğer bütün vilayetlerdeki yöneticilerin bulundukları vilayetlerdeki eski eserleri İstanbul'a göndermelerini istemeleri etkili olmuştur. Tophane-i Amire Müşiri olan ve Harbiye Ambarı'ndan sorumlu olan Ahmet Fethi Paşa *Mecma-i Asar-i Atika* ve *Mecma-i Esliha-i Atika* isimleriyle iki

bölümden oluşan bir müze oluşturmuştur. İlk bölümde Harbiye Ambarı'nda bulunan savaş malzemeleri ve diğer bölümde ise Helen ve Bizans dönemi eserleri yer almıştır. Ahmet Fethi Paşa Londra Kule Müzesi'ni gezip burada eski askeri kıyafetlerin mankenlere giydirilerek teşhir edildiğini görmüş ve bundan çok etkilenmiştir. İstanbul'a geldiği zaman yeniçeriler ve Osmanlı'da görev yapan yöneticilerin kıyafetlerinin sergilendiği bir *Elbise-i Atika* koleksiyonu oluşturmuş ve bu koleksiyon At Meydanı'nda yer alan Çadır Köşkü'nde sergilenerek sonrada Yeniçeri Müzesi olarak ün kazanmıştır.¹¹ Oluşturulan bu koleksiyonlara verilen önem Ahmet Fethi Paşa'nın vefatının ardından kısmen azalmıştır.

1868 yılında Sadrazam Ali Paşa tarafından Aya İrini'de bulunan eserler incelenmiş *Mecma-i Asar-ı Atika* koleksiyonunda bulunan eserlerle 1869 yılında Müze-i Hümayun kurulmuştur. Kurulan müze 1876 yılında içinde çok fazla eser birikmesi ve daha rahat gezilebilmesi adına Çinili Köşk'e taşınmış 16 Ağustos 1880 yılında açılışı yapılmıştır. *Mecma-i Esliha-i Atika* koleksiyonu ülkenin içinde bulunduğu durumlardan dolayı bir müddet Harbiye Ambarı olarak kullanılmış, sonradan Sultan Abdülhamid'in bir askeri müze kurma isteğiyle yeniden gündeme gelmiştir. Yapılan çalışmalar ancak II. Meşrutiyet döneminde semeresini vermiş ve 1908 yılında Askeri Müze kurularak Abdülhamid dönemindeki projenin sahibi Ahmet Muhtar Paşa müze müdürlüğüne getirilmiştir. Benzer biçimde 1897 yılında II. Abdülhamid'in izni ile ilk deniz müzesinin de temelleri atılmıştır. 1914 yılında Evkaf-ı İslamiye Müzesi açılmıştır. Yine bu dönemde Tarih-i Tabîiye Müzesi, Zooloji Müzesi, Doğa Tarihi Müzesi gibi müzeler kurulmuştur.

1.4. Askeri Müzenin Kuruluşu ve Gelişimi

Hükümdarların savaşta gösterdikleri başarıların ardından ele geçirdikleri ganimet ve silahları sergilemesi ve bunların birer güç sembolü olarak muhafaza edilmesi fikri çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlılarda da bu fikrin daha ilk dönemlerden itibaren tezahür ettiği düşünülebilir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra ele geçirilen silah ve savaş malzemelerin Aya İrini Kilisesi'nde toplatmaya başlamıştır. Daha sonra da savaş ganimetlerinin toplandığı

¹¹ Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 55.

yer olarak buraya İç Cebehane adı verilmiştir.¹² “Cebe” örme olmayan, deri, demir ve çelik levhalar birbirine geçirilmek suretiyle yapılan zırh demektir. Cebe askerin en makbul koruma vasıtası olduğu için bunların muhafaza edildiği yere de “cebehane” denilmiştir. İç Cebehane’nin 1726 yılında III. Ahmet devrinde onarımı yaptırılmış, kapısının üzerine Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi’nin yazısı ile 38 mısralık tarih kitabesi konularak ve kitabede Cebehane’ye “Darü’l-Esliha” (Silah Evi) denilmiştir.¹³ Burada sadece Osmanlılara ve mağlup düşmanlarına eski silahlar değil; “...vakt-i saadetten kalma bazı mesâhif-i şerife, lihye-i saadet, esliha-i kadîme, emanât-ı mübâreke ve mukaddese”¹⁴ gibi sonradan “kutsal emanetler” olarak adlandırılacak değerli eşyalar bulunmaktaydı.

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki isyanlar sırasında isyancıların silah bulmak amacı ile talan ettikleri Darü’l-Esliha’nın içindeki değerli nesnelerin bir kısmının kaybolduğu; 1826 yılında Sultan II. Mahmud döneminde meydana gelen (Vaka-i Hayriye) ile Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasının ardından Darü’l-Esliha’daki bir kısım eşyaların da yeniçerilerle ilgili olduğu düşünülerek tahrip edildiği iddia edilmiştir.¹⁵

Sultan Abdümecid döneminde Cebehane ve Darü’l -Esliha isimleri kaldırılarak buraya Harbiye Ambarı ismi verilmiştir. Avrupa’dan alınan yeni silahlar, savaş gereçleri burada toplanmış ve buradan dağıtılmıştır. 1845 yılında Mühimmat-ı Harbiye Nazırlığı’na tayin edilen Ahmet Fethi Paşa’ya Tophane Müşirliği ilave olarak verilmiştir. Daha önce Viyana, Londra, Paris elçiliklerinde bulunan Ahmet Fethi Paşa Avrupa’daki müzelerin sergilenmesini, sınıflandırılmasını yakından görmüştür. Cebehane’deki eski eserleri gözden geçirerek modern anlamda bir askeri müze kurulması fikrini Sultan Abdülmecit’e sunmuştur. Bunun sonucunda 1846 yılında Aya İrini Kilisesi’nde *Mecma-i Esliha-i Atika* ve *Mecma-i Asar-ı Atika* adlı iki koleksiyon meydana getirilmiştir. Bu koleksiyonlarda eski eserler ve eski silahlar sergilenmiştir.¹⁶

¹² Cenab Çürük, “Askeri Müze”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, cilt 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 492-493.

¹³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi* (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1964), 9.

¹⁴ Osman Sermed Muhtar, *Topkapı Sarayı Hümayûnu Meydanında Kâ’in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber*, Numero I (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1920), 22.

¹⁵ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 25-26.

¹⁶ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 28-29.

Yine Ahmet Fethi Paşa Viyana elçiliği sırasında Viyana müzelerinde tarihi kıyafetlerin mankenler üzerinde sergilenmesinden etkilenecek devlet adamlarının, saraydaki hizmetlilerin, yeniçerilerin Viyana’da mankenlerini yaptırmış Aya İrini’de sergilemiştir. Mankenlerin beğenilmesi ve ziyaretçilerin ilgisini çekmesiyle “Yeniçeri Kıyafethanesi” olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁷ Mankenler daha sonra müstakil bir koleksiyon olarak Sultan Ahmed’de Çadır Mehterhanesi’ne taşınmış oradan da Mekteb-i Sanayiye gönderilmiştir. II. Abdülhamid döneminde de tamirat vs. gibi sebeplerle oradan oraya taşınmaya devam mankenlerin sayısı, zaman aşımı ve taşıma sebebi ile gördükleri zarar sebebi ile azalarak II. Meşrutiyet’in ilanından sonra tekrar Aya İrini’ye getirilmişlerdi.¹⁸

Bu arada Sultan Abdülaziz döneminde eski silahların sergilendiği koleksiyon önemini kaybetmiş ve Aya İrini ise *Harbiye Anbarı* ismiyle İstanbul’daki en büyük harp ambarı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ancak saltanatının sonlarına doğru Maçka Silahhanesi’ni yaptıran Sultan, Avrupa’dan yeni satın alınan silahları bu silahhaneye getirtmiş ve Aya İrini’de olan yeni silahları da buraya taşımıştır.

II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayun’da öğretmenlik yapan Ahmet Muhtar Paşa dönemin Tophane Müşiri Zeki Paşa’ya Avrupa müzeleri tarzında bir müze kurmak için yazılı bir görüş bildirmiştir. Bu görüş II. Abdülhamid’e bildirilmeden önce Tophane Meclisi’nde görüşülmüş uygun görüldükten sonra II. Abdülhamid’e sunulmuştur. Padişah II. Abdülhamid bu öneriyi kabul ederek, kurulacak müze çalışmaları için bir komisyon görevlendirmiştir. Görevli heyette, kurulacak müzenin yer tespiti, görsel düzenlemeler için Ahmet Muhtar Paşa ve Topçu Feriki Alman Viktor von Grumbekow Paşa, mühendislik bilgisi gerektiren düzenlemeler için yine Alman Mösyö Jasmund görevlendirilmiştir.¹⁹

II. Abdülhamid bu sırada Yıldız Sarayı’nın Ortaköy’e doğru olan kısmında bulunan Acem Kasrı’nda yapılacak olan askeri müzeye örnek teşkil edecek bir model askeri müze yaptırmıştır. Bu model müzeyi de kurulacak olan askeri müze heyeti planlamıştır. Sultan II. Abdülhamid Maçka silahhanesinin önüne bir askeri müze yapılmasını istemiş bunun için Mahmut Şevket Paşa görevlendirilmiştir. Ancak daha

¹⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi*, 14.

¹⁸ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 31-32.

¹⁹ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 33-34.

sonra Yıldız'dan gelen bir emirle müzenin kurulması için çalışmalarına devam eden komisyon dağıtılarak müze kurulması çalışmaları sonlandırılmıştır.²⁰

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Tophane Müşiri Rıza Paşa tarafından Askeri Müze kurma fikri yinelenmiş fakat II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonucu Askeri Müze kurma fikri yine rafa kaldırılmıştır. 31 Mart Vakası sonrasında Harbiye Nazırı olarak atanan Mahmut Şevket Paşa Almanya ve Paris ziyaretleri sırasında buralardaki askeri müzeleri gezip, gelişimlerinden etkilenmiş ve İstanbul'a dönüşünde akim kalan projeyi hayata geçirmiştir. Aya İrini'de bulunan eski silah koleksiyonu *Eslîha-i Askeriye Müzesi* ismiyle bir müze haline getirilerek müdürlüğüne de Ahmet Muhtar Paşa atanmıştır.²¹

Ahmet Muhtar Paşa müdürlüğü süresince müzenin gelişmesi için elinden geleni yapmıştır. Bu dönemde müze müdürü ve müzede çalışan memurların maaşı dışında bir ödenek ayrılmayan Askeri Müze, Ahmet Muhtar Paşa kendi kişisel çabaları belli bir noktaya getirilmiştir. Müze'nin giderlerini karşılayabilmek için müzeyi ziyaret edenlerden giriş ücreti alınmaya başlanmış, müzeye ilgi çekebilmek için de yeni bazı düzenlemelere gidilmiştir. Ziyaretçiler için müzeye bir sinema salonu ve atış poligonu eklenmiş, bir mehter takımı kurulmuş, "Yeniçeri ve Asakir-i Kadime-i Osmaniye Müfrezesi" ismiyle tarihi bir birlik teşkil edilmişti. Yine yaptırılan panoramalar ile müze ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmıştı. Bu arada müzenin koleksiyonu da dışarıdan tarihi eser satın alınarak genişletilmeye çalışılmıştır.²² Bir taraftan da ülkenin çeşitli yerlerindeki silah ve benzeri eserler toplatılarak buraya getirilmiştir. Eserler sınıflandırılarak sergilenmiştir. Müzeye bir kütüphane ve arşiv bölümü de eklenmiştir. Bu sırada müzenin ismi *Müze-i Askerî-i Osmanî* olarak değiştirilmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa'nın müdürlüğü sırasında önemli gelişmeler gösteren müze, Mütareke Dönemi'nde İngilizlerin İstanbul'u resmen işgalinin ardından İngiliz güdümüne giren İstanbul hükümetinin aldığı kararlar dâhilinde önemli kayba uğramıştır. *Kuvva-yı İnzibatiye* ismi verilen ordunun maaşlarının ödenmesi için müzede bulunan tarihi tunç topların bir kısmı bir İtalyan şirketine satılmış, bu topların bir kısmı parçalanarak bir kısmı ise yekpare olarak yurt dışına

²⁰ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 34-35.

²¹ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 37.

²² Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 39.

çıkarılmıştır.²³ İstanbul'un kurtuluşunun ardından yine Mütareke sırasında müze koleksiyonun bir bölümünün Amerikalılara satıldığı iddiası gündeme gelmiş, bu iddialar sonrası Ahmet Muhtar Paşa'ya işten el çektirilmiş ancak kanıt yetersizliği sebebi ile Paşa hakkında takipsizlik kararı verilmiştir.²⁴

15 yıl boyunca görev yapan Ahmet Muhtar Paşa'nın ardından müze sık sık müdür değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'un işgali ve bombalanma tehlikesine karşı tedbir için Askeri Müze'deki eserlerin bir kısmı dönemin müze müdürü Şükrü Büttem tarafından seçilerek 81 sandık içinde Ankara'ya yollanmıştır. Fakat Şükrü Büttem kendine göre fazla önem taşımayan eserleri yerinde bırakmıştır. Bu sırada emekli olan Şükrü Büttem'in yerine gelen Topçu Albayı Kadri Alkoç, Şükrü Büttem'in geride bıraktığı eserlerin bir kısmını daha Ankara'ya 51 sandık halinde gönderilmiştir. Ankara'da bulunan 132 sandık eser daha sonra 1942 yılında Niğde'ye gönderilmiştir.

1943 yılında Askeri Müze içinde geride kalan eserlerin de Niğde'ye yollanması kararı verilmiş ve bunlar da peyderpey gönderilmiştir. Fakat bu sırada eserler sandıklara koyulurken zarar görmemesi adına hiçbir tedbir alınmadığı, sınıflandırılma yapılmadan sandıklar doldurulup gönderildiği ve birçok eserin bu sebepten dolayı zarar gördüğü iddia edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı Niğde'de Nalbantlarönü Kilisesi'ne konmuş, bir kısmı Kumluca köyündeki Kale Dibi Kilisesi'nde toplanmıştır.²⁵ Ancak bu mekânların fiziki şartları bu eserleri barındırmaya müsait olmadığından bir kısım eser paslanma, güvelenme gibi tahribatın kurbanı olmuştur. Savaş ve savaş sonrası şartlarda 1949 yılına kadar eserlerin bakımı yapılmamış bu yüzden de içlerinden fazlasıyla kıyafetler eksilmiş, eserler çürümüştür.

En sonunda 26 Ağustos 1949'da müze eserlerinin İstanbul'a getirilmesi emri verilmiştir. Getirilen eserler ilk önce Maçka Silahhanesi'nin bodrumuna yerleştirilmiştir. Aslında daha eserler Anadolu'dayken 1947 yılında Maçka Silahhanesi'nin tamirine başlanmış ve binanın üzerine Askeri Müze levhası konulmuştur. Fakat Maçka Silahhanesi çeşitli sebeplerden ötürü tamir edilememiştir. Ardından da 1955 yılında Maçka Silahhanesi'nin Teknik Üniversite'ye devredilmesi

²³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi*, 32.

²⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi*, 33.

²⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi*, 21.

üzerine eserler eski Harbiye Jimnastikhanesi'ne taşınmıştır. Burada Müze'ye ait 4678 adet eser 31 Ağustos 1959'da sergilenmeye başlanmıştır. Ancak eserlerin çokluğu, sergilenecek alanın darlığı sebebi ile daha geniş bir alana ihtiyaç duyulmuştur. Müze için çok yer aranmasına rağmen istenilen özellikte bir yer bulunamamıştır. Fakat sonrasında Askeri Müze'nin eski müdürü Necip San, Harbiye Mektebi'nin Askeri Müze'ye tahsis olunabileceği fikrini gündeme getirmiş ve burası Askeri Müze ve Kültür Sitesi olarak planlanmıştır. 1966 yılında restorasyonuna başlanılan bina ancak 10 Şubat 1993 tarihinde halkın ziyaretine açılmıştır. Günümüzde Askeri Müze oldukça geniş koleksiyona sahiptir. Modern müzecilikle beraber düzenli sınıflandırmalar ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte kullanılan görsellerle büyük bir askeri kültür zenginliğine sahiptir.

II. BÖLÜM: OSMAN SERMED MUHTAR ALUS VE ASKERİ MÜZE ÜZERİNE HAZIRLADIĞI REHBER

2.1. Osman Sermed Muhtar Alus

Osman Sermed Muhtar (Alus), 28 Mayıs 1887’de İstanbul’da doğmuş, yine aynı şehirde 28 Mayıs 1952 yılında vefat etmiştir. Babası Ahmet Muhtar Paşa kurmay bir topçu subayı ve Askeri Müze’nin kurucusudur. Galatasaray Sultanisi’ni bitiren Sermed Muhtar buradan sonra Hukuk Fakültesi’ne girmiştir. 1910 yılında mezun olan Sermed Muhtar, babasının müdürü olduğu Askeri Müze’de çalışmaya başlamıştır. Askeri Müze’ye “Umur-ı Fenniye ve Tarihiye Kâtibi” olarak alınmıştır²⁶. Fransızca bilen yazardan özellikle bu anlamda çok faydalanılmıştır. Sermed Muhtar’ın müzedeki en önemli görevi Fransızca ve Türkçe olmak üzere müze için bir rehber hazırlamak olmuştur. Sermed Muhtar’ın eseri üç cilt halinde, 1920-1922 yılları arasında yayınlanmıştır.²⁷ Sermed Muhtar, babası Ahmet Muhtar Paşa’nın 1926 yılında vefatıyla beraber Askeri Müze’deki işinden de ayrılmıştır.

Sermed Muhtar aynı zamanda yazar, ressam, gazeteci ve karikatüristtir.²⁸ İstanbul’u çok sevdiği için İstanbul ve İstanbul’un semtleri üzerine yazılar yazmıştır. Yakın arkadaşı Refik Halit Karay ona “İstanbulist” demiştir. İstanbul ile ilgili yazıları Akşam gazetesinde yayınlanmıştır. Yine yağlı boya tablo ve resimlerinin baskın konusu İstanbul şehri olmuştur. 1900’lü yılların başında karikatür de çizen Sermed Muhtar’ın karikatürlerinin bir kısmı *Davul*, *El-Üfürük* dergilerinde yayımlanmıştı. Akşam Gazetesinde yayınlanan makaleleri 30 yıl Evvelkiler, Masal Olanlar, İstanbul Kazan Ben Kepçe, 40 Yıl Evvel İstanbul, Eski Defterlerden, 40 Yıl Evvelkiler, Eski Günlerde, Görüp Duyduklarım gibi tefrikalar halinde yayınlanmıştır. Muhtar fotoğrafla ilgilenmiş, önceleri ev içi fotoğraflar çekerken, II. Meşrutiyet’in ilanı ile beraber fotoğrafçılığı dışarıda sürdürmeye başlamıştır. Bunda gazetede çalışmasının da etkisi vardır.

Özellikle Askeri Müze’deki işinden ayrıldıktan sonra yazarlığa ağırlık vermiş, 1930 yılında Türkçe-Fransızca bir sözlük hazırlamıştır. 1933 yılında Muallim Ahmet

²⁶ Meral Demiryürek, *Bir İstanbul Bilgini Sermet Muhtar Alus 1887-1952* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 23.

²⁷ Meral Demiryürek, *Sermet Muhtar Alus*, 24.

²⁸ Taha Toros, “Sermet Muhtar Alus”, *Tarih ve Toplum*, sayı 122, c. 22, Şubat, 1994, 103.

Halit Kitaphanesi tarafından basılan “Çocuklara Tarih Kitapları” serisinin 13. Kitabı olan *Yeniçeriler ve Eski Türk Ordusu* adlı kitabı yayınlamıştır.²⁹ Bunun yanında birçok roman, hikâye ve piyes de kaleme alan Sermed Muhtar gayet üretken bir yazar olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada transkripsiyonu hazırlanan *Topkapı Saray-ı Hümayûnu Meydanında Kâ‘in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber* isimli kitabı üç ciltten oluşmaktadır. Rehberin birinci cildi 52 sayfa, ikinci cildi 158 sayfa, üçüncü cildi ise 101 sayfadır. 1920 ve 1922 yılları arasında Osmanlıca ve Fransızca olarak İstanbul Necm-i İstikbal Matbaasınca yayınlanan kitap Askeri Müze’yi ziyaret edenlere bilgi vermek amacı ile hazırlanmış olsa da bir rehberin çok ötesinde İstanbul tarihinden tutun da Avrupa askeri tarihine kadar farklı alanlarda bilgi içeren bir eser halindedir.

2.2. Topkapı Saray-ı Hümayûnu Meydanında Kâ‘in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber isimli Eserin İçeriği

2.2.1. Birinci Cildin İçeriği

Yazar ilk ciltte öncelikle okuyucuya müzelerin önemi ve gerekliliği hakkında bilgi vererek Osmanlı Askeri Müzesi’nin Avrupa’daki askeri müzelerden önde olduğunu ancak müzenin bir iki kişinin yardımıyla değil de milletin ve hükümetin desteği ile ayakta kalabileceğini vurgulamakta ve okuyucuyu Askeri Müze hakkında bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Yazar rehberi hazırlama amacını da şöyle belirtmiştir;

“Açıldığı günden beri pek çok ziyâretçi gören, bir takımları e‘âzımdan pek çok Avrupalıların ehemmiyetli ve müstesnâ bir suretde nazar-ı takdîr ve dikkatlerini celb eyleyen Müze-i ‘Askerînin mufassal bir kataloğu bulunamaması mûcib-i te’essür oluyordu. Bu boşluğu mümkün mertebe

²⁹ Meral Demiyürek, *Bir İstanbul Bilgini Sermet Muhtar Alus 1887-1952*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s.44.

doldurmak ve bu te'essürü biraz olsun izâle edebilmiş olmak için en nâfi' malumât-ı 'umûmîyeyi ihtivâ iden bir rehber vücûda getirmek istedim."³⁰

Eserin birinci cildini müze binası olarak kullanılan Aya İrini'nin tarihçesine ayıran Sermed Muhtar, binanın tarihini İstanbul'un fethi öncesinden başlayarak anlattıktan sonra İstanbul'un fethi sonrasında Aya İrini'nin geçirdiği değişimlere değinir. Aya İrini'nin Bizans'ta Eski Kilise namı ile meşhur bir mabetten Büyük Konstantin'in Konstantiniyye şehrini kurduktan sonra şehrin en büyük kilisesi haline gelişini, yeniden inşa ve tamirlerini ardından da Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle Cebehane olarak kullanılmaya başlanmasını ayrıntılarıyla anlatır. Bu sırada Aya İrini tarihi çerçevesinde Bizans ve Osmanlı tarihinde meydana gelen önemli olaylara da değinir.

Yazar Osmanlı padişahlarının değerli gördükleri, koruma gereği duydukları silah ve savaş teçhizatını sarayın yakınındaki Aya İrini'de tuttuklarını, bunun en başta Osmanlıların silaha verdiği önemden ve isyan gibi durumlarda isyancıların silahlara erişiminin engellenmesi amacıyla kaynaklandığını belirtmiştir.³¹

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunan Fransalı Baron de Tott'un hatıratına gönderme yapan Sermet Muhtar, Tott'un Darü'l-Esliha'nın öneminden bahsettiğini ve içinde bulunan silah ve objelerin Avrupa'daki müzelerde örneğinin bulunmadığını belirttiğini vurgular.³²

Sermet Muhtar kitabın birinci cildin sonunda Osmanlı Devleti'nde bir askeri müze kurulması için yapılan çalışmalar hakkında önemli bilgiler verir. Sultan Abdülmecid devrinde Harbiye Ambarı ismi verilen Aya İrini'de eski ve yeni silahların bir arada bulunduğunu belirten yazar, bu dönemde Ahmet Fethi Paşa'nın gayreti ve Sultan Abdülmecid'in desteği ile *Mecma-ı Asar-ı Atika* ve *Mecma-ı Esliha-i Atika* isimleriyle iki kısımdan oluşan bir eski eser ve silah koleksiyonunun oluşturulmasını anlatır.³³ Ahmet Fethi Paşa Avrupa'daki örneklerine bakılarak Osmanlı Devleti'nde modern manada bir askeri müze oluşturulması fikrini ilk olarak gündeme getiren kişidir. Ancak Ahmet Fethi Paşa'nın gayreti ile meydana getirilen koleksiyon hala özel bir koleksiyon olmaktan öteye gidemez. Her şeyden önce

³⁰ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 6.

³¹ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 40.

³² Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 23.

³³ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 28-29.

kamuya açık olmayan bu koleksiyonu sadece özel izin verilen seçkin yerli ve yabancı konuklar gezebilmektedir.

Sermet Muhtar'ın verdiği bilgiye göre Sultan Abdülaziz devrinde Aya İrini'de bulunan modern silahlar ve mühimmat yeni inşa edilen Maçka Silahhanesi'ne nakledilmiş, eski eserlerin de Çinili Köşke nakledilmesiyle Aya İrini *Esliha-i Atika Ambarı* ismini alarak sadece tarihi silah ve mühimmatın bulunduğu bir yer haline gelmiştir.³⁴

Osmanlı Devleti'nde modern bir askeri müze kurulması fikri Sultan II. Abdülhamid devrinde Ahmet Muhtar Paşa tarafından yeniden gündeme getirilir. Ahmet Muhtar Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde de Avrupa'daki askeri müzeler tarzında bir milli müzeye ihtiyaç olduğuna dair Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa'ya yazdığı rapor Zeki Paşa tarafından II. Abdülhamid'e sunulur. Bu fikri yerinde bulan II. Abdülhamid'in ilk olarak Yıldız Sarayı'nda model bir askeri müze tesisi ve bunun için bir komisyon kurulması emrini vermesi sonucu kurulan komisyon işe başlar. Yıldız Saray'ında oluşturulan numune tarzındaki silah müzesini çok beğenen II. Abdülhamit Maçka Silahhanesi önünde büyük bir *Esliha-i Askeriye Müzesi* kurulmasını emreder ve Ferik Mahmud Şevket Paşa'yı da *Esliha-i Askeriye Müzesi* Nazırı olarak görevlendirir. Ancak bilinmeyen bir sebepten dolayı bu proje sonradan Yıldız tarafından rafa kaldırılır.³⁵

Meşrutiyet'in ilanından sonraki karışık süreçte askeri müze fikri gündemden tamamen kalkmışken, 31 Mart Vakası sonrasında Harbiye Nazırlığına getirilen Mahmut Şevket Paşa'nın Avrupa ziyareti sırasında gördüğü askeri müzelerden etkilenmesi, Abdülhamid devrinde üzerinde çalıştığı projeyi yeniden gündeme almasına sebep olur. Ancak devletin içinde bulunduğu mali problemler dolayısıyla yeni bir müze inşası yerine askeri müzenin eski silahların bulunduğu Aya İrini'de açılmasına karar verilir ve Ahmet Muhtar Paşa o zamanki ismi ile *Esliha-i Askeriye Müzesi* müdürlüğüne tayin edilir.³⁶

Sermet Muhtar'a göre devletten aktarılan bütçenin yetersizliğine rağmen Ahmet Muhtar Paşa kendi gayreti ile müzenin belli bir noktaya gelmesini sağlar. Bir taraftan Anadolu'dan ve imparatorluğun muhtelif yerlerinden tarihi öneme sahip

³⁴ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 30-31.

³⁵ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 33-34.

³⁶ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmanî*, c. I, 37.

silahlar ve askeri eşya getirtilmeye çalışılırken, diğer taraftan da müze de sinema salonu kurulması, mehter takımı oluşturulması, “Yeniçeri ve Asakir-i Kadime-i Osmaniye Müfrezesi” ismiyle tarihi bir birlik teşkil edilmesi gibi uygulamalarla müzeye ziyaretçi çekilmeye ve giriş ücretlerinden belli kaynak oluşturulmaya çalışılır. Yine Sermet Muhtar’ın verdiği bilgiye göre kurulan müzeye ilk olarak *Esliha-i Askeriyye Müzesi* ismi verilmiştir ancak müzede sadece silahlar değil çok farklı askeri eşya ve mühimmat bulunduğundan dolayı müzenin isminin *Müze-i Askerî-i Osmani* olarak değiştirilmesi uygun görülür.³⁷

Birinci ciltte ayrıca Aya İrini’nin mimarisi ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve planına yer verilmiştir. Bölümün sonunda Aya İrini hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak isteyenler için eser listesi verilmiştir.

2.2.2. İkinci Cildin İçeriği

İkinci cildin başında “Eski Osmanlı Ordusu” başlığı altında yazar tarafından Osmanlıların bir aşiret iken nasıl olup da büyük bir devlet kurduğu anlatılmaktadır. Bu ciltte Osmanlı Devleti kuruluşunda Osmanlı ordusunu oluşturan askeri sınıflara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Orduyu oluşturan altı sınıfın anlatımın ardından Yeniçeri ocağı kanunlarının yanı sıra yeniçerilerin kıyafetleri de ayrıntılı biçimde anlatılır.

Kuruluşunda aşiret halinde olan Osmanlılar göçebe olarak yaşamlarını sürdürürken yaylak ve kışlak denen bölgeler arasında mevsime göre yer değiştiriyorlardı. Göçebelik sebebiyle aşiret takım takım gezmeye mecbur olmuştur. Sermed Muhtar’ın iddiasına göre bu grupların her birinin başında tecrübeli ‘Kabile Kahyası’ makamında bir kişi yer almıştır. Ancak yazar bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığını belirtmez. Yine Muhtar’a göre takımları teşkil eden aşiret delikanlıları namıyla beylerin yanına çırak olan nökerler Osmanlı ordusunun ilk kahramanlarını oluşturmuştur. Osman Gazi muharebe olacağı zaman muharebeden bir süre önce köylerde kasabalarda ilan etmiş, ecnebilere gizli tutulması gerekirse gönderilen haber de ona göre ulaştırılmıştır.

Sermed Muhtar’a göre düzenli ordu kurulmadan önce altı sınıf asker mevcut olmuştur. Bunlar piyade, müsellim, azab, sarıca, yörük ve canbazan ve gariban’dır.

³⁷ Osman Sermed Muhtar, *Müze-i Askerî-i Osmani*, c. I, 38.

Bu askeri sınıflardan piyade sınıfı bir müddet sonra disiplinsiz davranışlar sergilemiş ve Sermed Muhtar’a bakılacak olursa konu hakkında Çandarlı Kara Halil tarafından Orhan Bey’e bir layiha takdim edilmiştir. Layihada Hristiyan dinç ve gençlerden bir kaç yılda bir bin nefer alınarak ordunun düzenlenmesi önerilmiştir.³⁸ Orhan Gazi tarafından bu teklif kabul edilerek Devşirme Sistemi oluşturulmuştur. Orhan Gazi döneminde oluşturulan devşirme sistemi ile ilk düzenli ordunun temeli atılmıştır. Burada yazar ilk dönemlerden beri yaygın bir rivayete yer vererek Orhan Gazi’nin Amasya’da ikamet eden Hacı Bektaş-ı Veli’ye müracaat ederek kurulan yeni orduya isim vermesini ve hayır dua edilmesini istediğini belirtir ve yine bu rivayete göre Hacı Bektaş-ı Veli bu ordu askerlerine yeniçeri ismini verip, onlar için hayır dua ettiği efsanesini tekrarlar.

Bu dönemden II. Mahmud devrine kadar Osmanlı ordusunda yer alan askerleri üç sınıfa ayıran Sermed Muhtar bu sınıfları; *Kapıkulu Asakiri*, *Eyalet Asakiri* ve *Asakir-i Bahriye* olarak sıralar. Bu askeri sınıflar da kendi içinde kısımlara ayrılmıştır. Eserde bu kısımlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Muhtar yeniçerilik konusuna da önemli bir yer ayırarak, Yeniçeri Ocağı’nın “bozulması” konusunda bildik iddiaları tekrarlar. Yazara göre yeniçeri olmanın şartı ilk başlarda acemi oğlanı olma iken bir bu şart bir süre sonra yerine getirilmemeye başlanmış ve hangi sınıftan olduğunun bir önemi olmadan ahaliden isteyen ocağa dâhil olmaya başlamıştır ve bu ileride yeniçeri ordusunun bozulma ve sonradan kaldırılma sebeplerinden biri olmuştur.

Kurulan düzenli ordu ardından yine ilk kez Osmanlı Devleti’nde olmak üzere kıyafet-i askeriye teşkil edilmiştir.³⁹ Sınırlar genişledikçe, askeriye güçlendikçe her sınıf asker için de zamanla başka başka serpuş ve elbise oluşturulmuş ve bu yeniçerilerin kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Elbiseden ziyade serpuşa önem verilen Osmanlı’da serpuşlar beyazdır. Askeri sınıfına göre şekillenen serpuşların, zabitan ve ümera tarafından da kıymetli tüylerle süslenmiş şekillileri giyilirdi.

İkinci ciltte savaşta kullanılan silahların açıklanmasının ardından Osmanlı ordusu için büyük öneme sahip Osmanlı topları, atlar, çadırlar, savaş alet ve edevatı tanıtılmıştır. Sermed Muhtar’a bakılacak olursa ilk devirlerde kale duvarlarını

³⁸ Osman Sermet Muhtar, *a.g.e*, c. II, 6.

³⁹ Osman Sermet Muhtar, *a.g.e*, c. II, 29.

yıkarak için koçbaşı ve muharebe makineleri miladi 1420 senesine kadar kullanılırken Kont dö Saliburi'nin Mans şehrine karşı top ve barut kullanmasıyla eş zamanlı olarak Osmanlılar da barut ve top kullanmaya başlamıştır. İstanbul'u kuşatan Sultan II. Murat top kullanmıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinde ağır toplar kullanmıştır. Sefere çıkan Osmanlı ordusu ürettikleri topları yanlarında götürmüş ve bir kısmını padişah muhafazasına ayırmıştır.

Her devirde büyük öneme sahip atlar, Türkler için de önemlidir. Türkistan'dan Anadolu'ya atlarla gelen Türkler atların önemini unutmamıştır. Atlar yetiştirildikleri bölgeye göre fiziksel farklılıklar göstermektedir. Türkler, yüksek ve narin bacaklı atları, sürat alameti olduğu için, siyah uzun yeleli atları da kuvvet alameti olduğu için sevmişlerdir. Osmanlı çadırları rütbeye ve mansıba göre şekillenmiştir. Çadırlar yağmuru, karı, ısıyı geçirmeyecek şekilde kalın pamuktan imal edilmiştir.

Osmanlıların kullandığı silahlar tek tek tanıtılmaya çalışılırken, yazar tarafından Osmanlı ordusunun kullandığı silahlarla eş zamanlı olarak Avrupa'da kullanılan silahlara da değinilir;

“1496 sene-i milâdiyesinde (Devr-i Sultan Bayezid Han-ı sâniye müsâdif 902 sene-i hicriyesinde) Fransa'da “Fuzitye” ta'bir edilen tüfenk fabrikaları mevcud idi. 1481 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultan Bayezid Han-ı sâniye müsâdif 886 sene-i hicriyesinde Fransa'da ok-yay isti'mâli terk edilmiş ve 1510 sene-i milâdiyesinde (ya'ni devr-i Sultan Bayezid Han-ı sâniye müsâdif 916 sene-i hicriyesinde) “Arkabuz” ta'bir edilen 31 gram sıkletinde kurşun atan tüfenkler isti'mâl kılınmağa başlanmıştır ki bunları hâmil efrâda “arkabuzya” denirdi”.⁴⁰

Osmanlı ordusunun yürüyüş düzenine de yer veren yazar, bu konuda ne kadar düzenli ve disiplinli olduğuna değinmiştir. Askerler tarafından gece kalkılarak meşaleler yakılır yürüyüş için hazırlanılarak davul sesleri eşliğinde yürüyüş gerçekleştirilir. Yürüme sırası ise en önde piyade ordusu, piyade ordusunun arkasında süvariler, süvarilerin arkasında arabalarla ordunun ihtiyaçlarını taşıyan kafiye şeklindedir. Elbiseler de rütbeye, nerede giyileceğine göre çeşitlilik göstermiştir.

⁴⁰ Osman Sermet Muhtar, *a.g.e*, c. II, 88.

2.2.3. Üçüncü Cildin İçeriği

Sermed Muhtar'ın eserinin gerçek anlamda bir müze rehberi özelliğine sahip kısmı üçüncü cilttir. Bu ciltte ilk olarak Askeri Müze'nin üst ve orta kat galerilerinde bulunan Osmanlı kıyafet müzesi tanıtılmıştır. Sultan Abdülmecid Han zamanında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Paşa'nın yardımcılarıyla eski önemine kavuşan Aya İrini'de eski Osmanlı askeri kıyafetlerinin mankenler üzerinde yer aldığı bir kıyafet müzesi de teşkil edilmiştir. Sultan Abdülaziz Han devrinde bu kıyafetler Aya İrini'den kaldırılarak Mekteb-i Sanayiye götürülmüş Sultan II. Abdühamid döneminde ise Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan Ziraat ve Orman Nezareti salonlarından birine nakil edilmiştir. Büyük masraflarla oluşturulmuş bu mankenler taşınmalar esnasında hasara uğramış, elbiseler de çok yıpranmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu kıyafet ve mankenler Askeri Müze'nin tesisi sırasında Aya İrini binasına nakledilmiştir. Müze binasının üst kısmında hazine odasından sonraki galeriden başlayarak müze kütüphanesi kısmına kadar birbiri ardına sıralanmış II. Selim döneminden Abdülmecid dönemine kadar Osmanlı askeri elbiseleri bulunmaktadır. Meşrutiyet dönemi kıyafetleri binanın orta katında yer almıştır.

Bilindiği üzere Ahmet Muhtar Paşa'nın müze müdürlüğü sırasında eski Osmanlı ordusundaki askeri sınıfların elbise, savaş teçhizatı, bayraklarının canlı modeller üzerinde gösterilmesini sağlamak üzere bir Asakir-i Kadime-i Osmaniye Müfrezesi oluşturulmuştur. Bu müfrezenin kuruluşu hakkında Sermed Muhtar tarafından detaylı bilgi verilmektedir. Askeri Müze'de yine aynı dönemde bir Mehterhane-i Hakani takımı da oluşturulmuş milli ve askeri törenlerde iştirak ettirilmiş bunun yanında bu takım belirli günlerde Askeri Müze'de konserler vermiştir.

II. Mahmud döneminden beri Avrupa'dan numune suretinde getirilen askeri kıyafetler Sultan Ahmet'te Elbise Ambarında bir odada toplanmış ve bir takım yerlerden tedarik edilen ecnebi kıyafetleriyle Ecnebi Elbise Galerisi oluşturulmuştur.

Rehberin bu kısmında askeri kıyafetler ile aslında belki rehberin ikinci cildine ek olabilecek Nizam-ı Cedid ordusunun kuruluşu, modernleşme dönemindeki yeni askeri düzenlemeler gibi meseleler de yer almaktadır. Bizzat Sermed Muhtar tarafından bu bölümde eğer rehber ikinci kez basılacak olursa üçüncü bölümde yer alan konuların bir kısmının ikinci ciltte yer alacağını belirtilmektedir.

Yazar üçüncü ciltte mukaddimenin ardından gruplara ayırdığı Osmanlı ordusu askeri sisteminde yer alan bütün askeri görevleri tek tek tanıtmıştır. Ardından “Teşkilat-ı Askeriye” başlığı altında Osmanlı ordu sisteminin cihandaki en mükemmel ordu sistemi olduğunu belirtmekten geri kalmamıştır. Yeniçerilerin kaldırılmasından Meşrutiyetin ilanına kadar olan dönemde Osmanlı ordusundaki düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyenlerin *Tarih-i Lütî* ve *Tarih-i Cevdet* isimli eserlerden faydalanılabileceği belirtilmiştir. Osmanlı ordu sisteminin Avrupalı devletlerin ordularından daha üstün olduğunu belirten yazar sefahat dönemi, kendi menfaatlerini devletin menfaatinden daha ehemmiyetli görme, ihmaller, cahillikler sebepleriyle Osmanlı ordusunun diğer düşman devletlerin ordularından geri kaldığı belirtilmiştir. Bu durumda Avrupa’nın daha önde olan askeri ıslahatlarını takip edip uygulamak gerekli olmuştur. Sermed Muhtar’a göre Levent Çiftliği Kanunnamesi ismiyle bir kanunname hazırlanarak Avrupa’dan getirtilen hocalarla bir Nizam-ı Cedid ordusu oluşturulmuştur. Bu yeni ordunun kıyafetleri de yenidir. Nizam-ı Cedid ordusunun yerine II. Mahmud döneminde Sekban-ı Cedid ordusu geçmiştir fakat Alemdar Mustafa Paşa’nın vefatıyla bu ordu da kaldırılmıştır. Bu orduların yerine eşkinici ocağı kurulmuştur. Yazar konu hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak isteyenler için *Tarih-i Enderun, Gelişen Maarif* eserlerini okumalarını önermiştir.

Yeniçeri ayaklanmalarının çoğalması, askeri düzenin sağlanamaması neticesinde II. Mahmud yeniçeri ocağını kaldırmış yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye isminde yeni bir ordu kurmuştur. Bu ordunun kıyafetleri de farklı olmuştur. Kıyafetler rütbeye göre farklılıklar göstermiştir. Hicri 1250 yılında ihtiyaç dolayısı ile Maçka’da Mekteb-i Harbiye açılmıştır. 1262 yılında Mekteb-i Harbiye’nin Pangaltı’daki yeni kışlaya taşınmasıyla mektebin Maçka’daki eski yeri Mekteb-i İdadi-i Askeri öğrencilerine tahsis edilmiştir. Buraya Fransa ve Prusya’dan hocalar getirtilmiş ve onların usullerine göre talimler yapılmıştır. Yapılan askeri ıslahatları ve değişen askeri kıyafetleri ayrıntılarıyla anlatan yazar cildin sonunda daha fazla bilgiye sahip olmak isteyenler için kitap listesi sunmuştur.

III. BÖLÜM: METNİN TRANSKRİPSİYONUNDA İZLENEN USUL VE METNİN TRANSKRİPSİYONU

3.1. Eserin Transkripsiyonunda İzlenen Usul

Metnin Latin harflerine çevrilmesinde transkripsiyon işaretlerinin kullanılmasına gerek görülmemiş, sadece sesli harflerdeki uzatmalar için ^, ayn harfi için ‘, hemze için ’ işaretlerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Günümüz Türkçesinde yaygın olarak kullanılan bazı kelimelerde ayn harfinin gösterilmesine gerek görülmemiştir; “Osman” veya “asker” örneklerinde olduğu gibi.

Yabancı şahıs ve yer isimlerinin yazımında orijinal metinde bulunan bu kelimelerin Osmanlıca telaffuzlarının kullanılması uygulamasına dokunulmamış ancak dipnotlarda bu kelimelerin orijinal yazımları verilmiştir.

Matbu olan metnin orijinalinden kontrol ve takibini kolaylaştırmak adına matbu metnin sayfa numaraları köşeli parantezler [] içinde metne eklenmiştir. Müellifin bazen yaptığı alıntıların başında kullandığı yan yana üç nokta işareti (...) aynı şekilde metinde gösterilmiştir.

3.2. Metin

**Topkapı Saray-ı Hümayûnu Meydanında Kâ'in
Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs
Rehber**

Numero: 1

**Muharriri: O. Sermed Muhtar
Galatasaray Sultânîsi ve Mekteb-i Hukuk Me'zûnlarından Müze-i Askerî
Umûr-ı Fenniye ve Tarihiye Kâtibi**

**İstanbul - Necm-i İstikbâl Matba'ası
1336/1920**

İstanbul Necm-i İstikbal Matba'ası
Bâbîâlî civârında Ebussu'ud Caddesinde Numero 75

[3]

Bismillahirrahmanirrahim

Bir İki Söz

Bugün dünyanın en medenî ve mütekâmil memleketlerindeki bunca ‘ilmî ve fennî mü’essesât arasında müzeler en yüksek ve mümtâz bir mevki’i kazanmışlardır.⁴¹ Artık bugün müze eski kanâ’atler gibi mâzî olmuş, geçmiş gitmiş bir takım hâtıraları eğlence tarzında yâd ettiren yahûd ba’zı garip ve merak verici şeyleri seyrettirerek insana vakit geçirten teşhîrgâhlıktan çıkmıştır. Müze dârü’l-fünûn gibi bir ‘ilm evidir. Müzelerde yalnız tarih yaşamıyor; insanların ‘asırlardan beri uzanıp gelmiş olan dimâğî tekâmülâtının izleri saklı duruyor. Medenî ve ‘ilmî tekâmüller en za‘if ve çelimsiz zamanlardan en son ve tebellür etmiş devirlerine kadar müzelerde görünüyor ve hissediliyor. Tarihin ehemmiyeti için zannederiz ki çok söz söylemeye lüzum yoktur.[4]

Tarih bir tekerrürden ‘ibâret olduğu gibi bunca bin senelik vekâyi’ ve şu‘ûn, tabi‘î ve ezeli bir kanuna, bir “kanun-ı tarihî - loi historique”⁴²ye göre pek muntazam bir suretde cereyân ediyor. Bu keyfiyet ‘ilm ve ma‘rifet erbâbınca müdekkikîn ve müverrihînçe bugün mütehakkik ve müsbettir. Binâen-aleyh mâzî ve hâlden mes‘ûd bir suretde istikbâle geçmek için tarih mütalâ‘ası elzemdir. En meşhûr ricâl-i ‘umûmiyye ve siyasiyye, en tanınmış kumandanlar ve e‘âzım-ı askeriyyeyi bilhassa tarih mütalâ‘ası yetiştirmiştir. Aniballer, İskenderler, Ebu’l-fethler... Frederik, Napolyon, Moltke, Oyamalar ve nihâyet cihân harbinde iştihâr eyleyen Mareşal Kışner, Haydenburg, Jofer, Foş, Allenbiler... Bütün muvaffakiyetlerini bilhassa tarih-i askerî mütalâ‘a ve tedkikâtına medyûn değil midirler?

Tarih mütalâ‘asından en hakiki istifâde te‘mini için müzelere ihtiyaç-ı kat‘î bulunduğu muhakkaktır; tarih-i askerî mütalâ‘asından da en faydalı ve amelî netâyic ve semerrât-ı istihsâli; esliha müzesi, topçu müzesi, ordu müzesi vesâ’ir nâmlardaki askerî müzelerinde amîk tedkikât icrâsına menûl bulunduğu bugün artık bir kazıyye-i

⁴¹“Müze-Musée” veya “Muzeum-Muséum” İskenderiye’de cesîm bir binâ idi ki devletce idâre edilir ve dünyanın her tarafından erbâb-ı ‘ilm ve hünere burada cem‘ olunarak iştiğâl ve ‘ulûm ve fânûn terakkisine hizmet ederlerdi. Bu nev‘ akademya (Birinci Batlamyus) tarafından te’sîs kılınıp ahlâfî tarafından dahi idâre ve muhâfaza edilmiş ve nihâyet Mısır Romalıların eline geçtikten sonra “Aureliyan” zamanında yanıp tevdîd kılınmamıştır. Bu müzeye devam eden meşâhîr içinde erbâb-ı fenden meşhûr Öklid, Erasistrat, Diyokanet ve şu‘arâ, münekkîdîn ve felasefeden bir hayli meşâhîr mevcûd idi. Bâdehu bu isim diğer ba’zı cemiyât-ı ‘ilmiyye ve nihâyet asâr-ı ‘atika ve ‘ilmiyyeyi hâvî dâ’irelere verilmiştir ki bu son mana ile lisanımıza dahi dühûl eylemiştir.

⁴² *Une loi historique*, Ernest Millard Bruxelles libraire, Henri Lamartin, 1903.

sâlime ve mütehakikadır. Buna binâendir ki son zamanlarda esliha ve topçuluğa, fenn-i harbe ve bilhassa tarih-i harbe dâ'ir neşr edilen kitaplara muhtelif devletlerdeki askerî müzelerinin muhteviyyât ve ahvâl-i muhtelifesine dâ'ir ma'lûmât derci bir muamele-i 'umûmîye şeklini almıştır; çünkü meselâ şu kadar zaman evvel vukû'a gelmiş bir seferin muhtelif vak'a-yı harbiye ve sevkü'l-ceyşiyelerini ta'kîb ve tettebbu' etmek ve onlardan ders-i ibret almak isteyen bir müdekkik, o sefere 'â'id silahları, mühimmâtı, her türlü malzeme-i harbiye ve techîzât-ı askeriye-i ancak meşherleri bulunan askerî müzelerinde tettebbu' edebilir; onlar hakkında buralarda [5] efkâr ve ma'lûmât-ı mahsûsa edinebilir. Seferin harekât-ı câriyesi hakkındaki mütalâ'ât, bu efkâr ve ma'lûmât üzerine istinâd etmez ise yalnız sefer vekâyi'ini ihtivâ eden sahîfeler ve veza'yât ve harekât-ı askeriye-yi gösteren harita ve planlar tamamıyla istifâde te'min etmekden pek uzak kalmaktadır. Bu hakikat son zamanlarda askerî müzelerine verilen fevka'l-'ade inkişâf ve ehemmiyetle, bilhassa zâbitan ve ümerâ-yı askeriyece müzelere vukû'a gelen rağbet ve tehâcümle kesb-i sübût etmektedir.

Henüz pek genç ve acı mahrûmiyetler içinde teşekkül ve te'essüs etmiş bulunan Müze-i Askerî, ehemmiyeti i'tibâriyle Avrupadaki emsâlinden hiç de aşağı değil, onları bilen, gezip gören ecnebi ve Osmanlı müdekkikine göre hâl-i hazırında belki onlardan yüksektir; pek zengin ve müstesnâ bir muhteviyyâta mâlikdir. Bu muhterem müzenin tam ma'nâsıyla Osmanlılığı altı asırlık Osmanlı satvet ve haşmet-i askeriyesini yaşatmakda idüğü bî-iştibâhdır. Ma'amâfih, aşağıda tafsîl edildiği üzere müşkîlâtla ve 'âdetâ kendi yağıyla kavrularak vücûda gelmiş bulunmasına binâen daha birçok nevâkısı mevcûd, birçok mu'âvenetlere, himmetlere muhtaç bulunduğu gayr-ı kabil-i inkârdır.

(Evvelâ) şunu beyân edelim ki, vakı'a binâ Sarayburnu'nun en yüksek bir mahallinde, kadîm akropolun etrafa nezâret-i tammesi bulunan yüksek bir tepesi üzerinde bulunmasından dolayı her tarafından cereyân-ı havaya ma'ruz ise de hadisat-ı şu'ûn bu tarihi binânın zeminini, mürûr-ı zaman ile doldurarak, vaktiyle açık bulunan etraf ve havalisini kapatarak onu nev'umma çukurca bırakmışdır. Bu sebeple binâ derûnunda ki en kıymetdâr, tarihi nevâdirden bulunan eşyâ ve silahlar az çok rutubete ma'rûz bulunmaktan âzâde kalamıyor.

(Sânîyen) binânın şekli muhtelif dâhili aksâmının mahdûdiyeti eşyânın ‘ilmî ve fennî bir suretde yoluyla tasnîfine müsâ‘id bulunmuyor. [6]

(Salisen) müze için suret-i mahsûsada ve derece-i ihtiyâca göre mu‘âvenet ve fedâkârlık gösterilmiyor. Bu gibi mü‘essesât Avrupa’da senelerce, hem pek uzun senelerce milyonlar sarfıyla vücûda gelmiş, türlü türlü fedakârlıklar görmüşdür. Yalnız birkaç kişinin geceyi gündüze katarak çalışmasıyla değil, milletin, hükûmetin gösterdiği mu‘âvenetler ve teshîlât ve birçok ‘ilm ve ihtisâs erbâbının medîd mesâ‘îlerinin iştirâkıyla bir ‘ilm kisvesini alabilmişlerdir. Müze-i Askerînin yegâne mü‘essisi denilmek pek müsîb bulunan müdürünün beyân ve mütalâ‘ası vecihle şimdiki Müze-i Askerî, âtînin her türlü tekemmülâtı câmi‘ ‘ilmî, fennî, sına‘î, tarihî müze-i ‘askerîsinin ancak bir taslağı hâlinedir. Bu kadar mu‘âvenet mahrûmluğu içinde binânın müsâ‘idesizliği arasında ikmâl-i tasnîf ciheti tabi‘atıyla ferdâya mu‘allik kalmıştır. Ancak kıymet ve ehemmiyet-i tarihiyye ve milliesini ziyândan kurtarmak ve âtînin haşmetli müze-i askeriyesine saklamak için birçok esliha, eşyâ ve techîzât-ı askeriye hiç fırsat kaçırılmayarak elde edilmiş, cem‘ olunmağa başlanmış nelerin yapılmasına imkân var ise onlar yapılabilmektedir.

İşte bu sebeplere binâen Müze-i Askerînin tam ve kâmil bir kataloğunu yapmak imkân hâricinde değilse bile dâimâ pek müşkîl kalmış zarûri te‘ehhüre uğramıştır. Bununla berâber açıldığı günden beri pek çok ziyâretçi gören, bir takımları e‘âzımdan pek çok Avrupalıların ehemmiyetli ve müstesnâ bir suretde nazar-ı takdîr ve dikkatlerini celb eyleyen Müze-i Askerînin mufassal bir kataloğu bulunamaması mûcib-i te‘essür oluyordu. Bu boşluğu mümkün mertebe doldurmak ve bu te‘essürü biraz olsun izâle edebilmiş olmak için en nâfi‘ ma‘lûmât-ı ‘umûmîyeyi ihtivâ iden bir rehber vücûda getirmek istedim.

Binâenaleyh “Müze-i Askerî Rehberi” züvvâra müze hakkında en elzem [7] ma‘lûmât-ı esâsiyeyi i‘tâ edecek ve sathî bir fikir verecek bir kılavuzdan başka bir şey değildir. Şimdilik rehber, lüzûm ve icâbına mebnî müteferrik ve müte‘addid cüz’lerden tereküb edecek ve cüz’ler yan yana getirildiklerinde müze rehberi heyet-i ‘umûmîyesini vücûda getireceklerdir.

Rehberin tab‘ı hitâmında her türlü ma‘lûmâtı tafsîlen ihtivâ eyleyecek mufassal bir müze kataloğunun bi-inâyetillahi te‘âlâ tab‘ ve neşri mukarrerdir.

Muvaffakiyeti cenab-ı Mün‘am-ı Mûte‘âl hazretlerinden bekler ve görülecek nevâkıs için karîn-i ikrâmdan af ve tashîh temenni eylerim; ve hüve’l-muvaffak.

Binbirdirek 30 Mayıs 1336/1 Ramazanü’l-Mübârek 1337

O. Sermed Muhtar

[8]

**Kadîmen (Aya İrini - Sent İren) denilen “Müze-i Askerî” Binâsının Tarihçesi
İstanbul’un fethinden evvel:**

Topkapı Saray-ı Hümayûnu ile Ayasofya’nın bulunduğu havâlîde Bizanslıların kadîm ma‘bedleri ve nüzhetgâhları vardı. İmparator sarayları da kadîmen (İpodrom) ve fetihden sonra (At Meydanı) denilen şimdiki Sultân Ahmed Meydanına kadar imtidâd eden bu havâlîde ve bi’l-hassa Sultân Ahmed Cami’-i şerîfinin mahallinde bulunuyordu.

Saraylar - kuleli, muhkem duvarlarla tahkim edilmiş muhâfaza tahtına alınmıştı. Bu sarayların ekserisi İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethinden çok evvel harâb olmuş idi. (Büyük Kostantin) Roma İmparatorluğu’nun pâyitahtını (Bizans) şehrine nakl ettiği zaman büyük ve pek muhteşem bir saray inşâ ettirmeğe karar vererek bu sarayı (Ayasofya)nın civârında, Marmara’ya nâzır olan Ahırkapı sırtlarında binâ ettirdi.

Sarayın dört yüz bin metre murabba‘a bir mahall işgâl eylediği mervîdir. Âtîde tafsîl edildiği üzere ilk yapılan (Ayasofya) ma‘bedi ile (Aya İrini) muhterik oldukları zaman yeni saray da yanmış ve bi’l-âhare yine pek müzeyyen ve muhteşem bir suretde yeniden inşâ kılınarak (Büyük Saray) nâmıyla tevsîm kılınmıştır.[9]

Pek dîl-nîşîn bir manzaraya mâlik ve câ-be-câ zeytun ağaçlarıyla mestûr bulunan Sarayburnu ve etrafındaki letâfetin ‘alâ rivayetinin cihânda misli mevcûd değildi. Böyle havası saf ve cennet-misâl mahalllere, Bizanslılar saraylar inşâ ederek civârlarını da nüzhetgâh eylemişlerdi.⁴³ (Büyük Konstantin) İstanbul’u tevsî‘ ettiği esnâda bu havâlîde ki tabhânelerden birini teşkîl eyleyen ve (Aya İrini) nâmındaki ma‘bûdeye izâfe kılınmış bulunan tabhâneyi nâm-ı kadîmini tağyîr etmeyerek (Aya İrini Kilisesi) nâmıyla tevsîm ve yeni baştan binâ etmişti. Diğer tabhâneler dahi Roma Kayserleri tarafından tadrîcen kiliseye tahvîl edilerek bu havâlî (Aya Sofya) ve (Aya İrini)nin râhib, râhibe ve hâdimleri için ikametgâh ittihâz edilmişti.

Türk hamamlarına pek benzeyen ve hâricî şekl ve plan i‘tibârı ile Türk hamamlarının ‘aynı bulunan Bizans hamamları meşhûrdu. İmparator (Arkadiyus)

⁴³ Sirkopilyus nâmındaki Yunan müverrihinin rivâyetine nazaran imparator Teyodosius nüzhetgâh ittihâz edilen mahalde mevcûd üç tabhâneyi ilgâ ederek (Güneş Tabhânesi) nâmındaki Büyük Kilise’ye tebdil (Artemis) Tabhânesini tavla oyununa mahsûs mahale, (Afroditi) Tabhânesini de arabalığa tahvîl ettirmişti. Civârdaki hânelerde ba‘zı sefih kadınlar bilâ ücret iskân ettirilmişti. (Tarih-i ‘Ata: Cilt 1 Sayfa 42).

devrinde binâ ve (Arkadiyus Hamamı) nâmıyla tevsîm kılınmış olan hamamın⁴⁴ bulunduğu mahallin ötesine, İstanbul'un fethini müte'âkib Osmanlılar tarafından bir saray yaptırılarak (Yeni Saray) nâmı verildi.⁴⁵ Yanındaki İmparatoriçe (Plasidi)nin eski Bizans sarayı ise harem dâiresine tahsis kılındı.[10]

(Yeni Saray) mürûr-ı eyyâm ve e'asâr ile muhtelif pâdişâhların devr-i saltanatlarında birtakım ilâveler ve yeni binâlarla tevsî' edilerek bugünkü (Topkapı Saray-ı Hümayûnu) şeklini almıştır. Asıl Topkapı Sarayı kadîmen Sarayburnu'nda sahilde bulunan bir ahşap saray iken devr-i Sultân Abdülmecid Hânî'de muhterik olmuş,⁴⁶ bu vecihle sonraları (Yeni Saray) nâmı Topkapı Sarayı nâmına tahavvül etmiştir. Topkapı Saray-ı Hümayûnu'nun medhalini ve hârici kapısını teşkîl eyleyen (Bab-ı Hümayûn), kadîm Bizans saray-ı hükümdarîsinin üç medhalinden birinin bulunduğu mahaldedir.

(Aya İrini)⁴⁷: Aya Sofya'nın kurbunda, şimâl-i şarkî cihetinde ve Topkapı Sarayı'nın büyük ve ilk meydanında kâ'indir. (Aya İrini) yüksek ve pek nazara çarpan bir mahalde ve şehrin dinî umuruna 'â'id mebânî merkezinde bulunması hasebiyle kadîmen dâimâ ehemmiyetini muhâfaza etmiştir. Bütün eski müverrihler Aya Sofya civârında bulunduğu müttefiktir.

Müverrih (Sokrates)in kavlince (Aya İrini) Konstantiniyye şehrinin Büyük Konstantin tarafından te'sîs ve inşâsından evvel kadîm Bizans kasabasının meşhûr bir ma'bedi idi. (Eski veya Kadîm Kilise) nâmını taşıyor ve şehrin ilk zamanlarında büyük bir ehemmiyete ha'iz bulunuyordu. İlk ma'bed küçük bir mikyasda idi. (Bizans) şehri Roma İmparatorluğunun yeni pâyitahtı ittihâz edildikten sonra İmparator (Büyük Konstantin) eski (Aya İrini)yi civârdaki mebânî ile mütenâsib olmak üzere tevsî' ve tezyîn eyleyerek (sulh) [11] nâmına izâfe ve ithâf etti. Bunun da sebebi 18 sene imtidât eden dâhilî muhârebât neticesinde düşmanlarını ve ihtilâlcileri tenkîl eylemesi ve havza-yı hükümetinde sükûn ve âsâyişi i'âdeye

⁴⁴ Şimdiki Gülhâne Parkı'nda müzika mahalli olan köşkün deniz cihetine doğru biraz ilerisindeki çeşme yanında ba'zı kemerler görülmektedir. Bu kemerlerin meşhûr (Arkadyus) hamamları müteferriâtından olmaları pek muhtemeldir.

⁴⁵ Fethi müte'âkib Fâtih Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin inşâ ettirdiği, ilk saray, Bayezid'de şimdiki Harbiye Nezâreti'nin bulunduğu mahalde idi. Topkapı Sarayının inşâsını müte'âkib bu saraya (Eski Saray) nâmı verilmişti.

⁴⁶ Muhterik ahşap Topkapı Sarayı'nın büyük bir tablosu el-yevm Müze-i Askerîdedir.

⁴⁷ Âtideki ma'lûmât (Milincen-Millingen)in *Byzantine Cherches* (Churches) 'üvânlı eser-i mühiminden iktibâs olunmuştur.

muvaffak olması idi. [Konstans Kalor ile (Elen)in oğlu olup Niş beldesinde dünyaya gelmiştir.]

Hâşiye: İstanbul’da (Aya İrini) nâmında diğer kiliseler de mevcûddu.

(Notisya)ların kavlince şehrin yedinci dâiresinde dahi bu nâmı hâiz bir ma’bed vardı. (Teofan) Galata’da incirliklerde (Aya İrini) isminde bir kilise ismi zikreder. (Nisetas Konides) dahi sahildeki (Aya İrini)den bahsetmiştir. (Yeni Aya İrini) nâmı verilen bu sahildeki ma’bed İmparator (Marsiyan) devrinde inşâ ve sonra İmparator (Manuel Komnenos) tarafından kısmen tevsî’ ve ikmâl edildikten sonra muhterik olmuştur.

İmparator (Büyük Kostantin) tarafından binâsı ahşap bulunan ilk Aya Sofya’nın ‘umûma ma’bed ittihâz edildiği 360 senesine kadar şehrin baş kiliseliğini hemen (Aya İrini) ifâ etmiştir denilebilir. İlk (Aya Sofya)nın binâsından sonra dahi ehemmiyetini ga’ib etmemişti. Bi’l-‘akis her iki kiliseye bir ma’bed nazarıyla bakılırdı. Her ikisi de bir meydanda ka’in bulunuyor, aynı ruhbanı ihtivâ ediyor, (Büyük Kilise) ismiyle yâd ediliyorlardı.

404 tarihinde, (Patrik Jan Kazizustum)’un nefyi esnâlarında eski ahşap (Ayasofya)nın muhterik olarak harâb kaldığı on bir sene zarfında (Aya İrini) İstanbul’un yegâne baş kilisesi kaldı. (Bizans) şehrinin Roma imparatorluğu’na yeni pâyitaht ittihâz edildiği devri ta’kîb eden asrın nısf-ı evvelinde (Nika) ve (Aryus) taraftarları arasındaki muhâsemât esnâlarında (Aya İrini) mühim bir rol oynamıştır. Bidayette bu iki ruhban fırkası beyninde [12] nokta-i nazar mübâyenetinden yani [tevhîd ve teslîs]’den gayrı bir ihtilâf mevcûd değil iken bu ihtilâf gittikçe teşeddüt etmiştir. Memleketinde sulh ve asayiş takarrürüne her şeyden ziyâde ehemmiyet veren (Büyük Kostantin) nüfûzu sâyesinde meseleyi nev’umma hallederek hâdiseyi bertaraf etmiş ve (Aryus)’un (Sent Kominyon)’a irsâl edilmesini Patrik (Aleksandır)’a emredilmişti.⁴⁸

⁴⁸ “Aryus-Arius” Hristiyanlıkta bir mezheb-i mahsûs sahibi bulunan muvahhid Hristiyanlardandır. Risâletleri hakkında peygamber-i zîşânımız efendimiz hazretlerine tebşîrâtta bulunan rahib-i meşhûr (Bahira) onun tilâmîzindendir. Bingazi ve bir rivayette İskenderiye’de doğmuş ve miladın 312 tarihinde İskenderiye’de yeni bir mezheb tedrîsine başlayarak mezhebi pek çabuk intişâr ve ta’ammüm etmişti. Bu zât teslîsi şedîden red ve cerh ile Hazret-i ‘İsa aleyhi’s-selâmın ‘ademden vücuda getirilmiş olduğunu iddi’a ve iltizâm ettiği için mezhebi müdekkikin-i felasifece ma’kûl görülmüş idiyse de teslîs fikri Hristiyanlar beyninde ta’ammüm etmemiş bulunduğundan halkın bunun mezhebini kabule pek teşne bulunmasına rağmen teslîs taraftarı rû’esâ-yı ruhâniye tarafından kendisine şedîden muhâlefet gösterilmişti. Nihâyet İznik’te içtimâ’ eden büyük meclis-i ruhâni tarafından “Aryus” la’netleme ve nefy ile mahkûm olarak birkaç sene menfâda yaşadıkdan sonra

(Nika) taraftarânı kahramanlarından bulunan patrikin bu emre itâ‘at etmemesi, muhasım tarafın cebrî hareket göstermelerine sebebiyet verdi. Sevk olunacağı günden bir gün evvel (Aryus)’un ‘acîb vefâtı vukû‘a geldi: Müverrih (Sokrates) bu hâdisenin bir irâde-i Rabbâniyye eseri olduğunu kaydetmektedir; zirâ patrik muhâsımların maksatlarını anlar anlamaz Aya [13] İrini Kilisesine kapanarak günler ve gecelerce du‘â etmiş oruç tutmuş, mihrâbı öperek ve yüzünü gözünü sürerek: [Ya Rabbi! Eğer “Aryus” haklı ise benim canımı al; eğer haksız ise onu dilediğin gibi yap!...] diye Cenab-ı Hakk’tan isti‘ânelerde bulunmuştu. (Aryus)’un keyfiyet-i vefâtı bu isti‘ânelere karşı bir cevâb-ı ilâhî makamında telakki edildi.

347 senesinde Patrik (Aleksandır)’ın 98 yaşında olarak vefâtı halef tayîni meselesinde her iki fırka beyninde yine bir ihtilâf zuhûruna meydân verdi. Müteveffâ patrik kendisine halef olarak iki kişi ta‘yîn etmişti: Dirâyet ve kâbiliyet iti‘bârıyla (Pol)’ü, sinni ve ‘alîcenâbâne müzâyâsı için de (Mesadonyus)’u tavsiye eylemişti.

(Aryen)ler⁴⁹, kendi fikir ve mesleklerine daha taraftar bulunan (Mesadonyus)u iltizâm etmekte idiler. İntihâbâtta (Ortodoks)lar kazanarak Pol’ü (Aya İrini)ye getirip ik‘âd ettiler.

Mağlûb taraf bu hâle evvelâ inkisâd etmiş gibi bulundu. (Aryen)lerin mezhep ve i‘tikâdına sâlik ya‘ni muvahhit bulunan İmparator (Kostantin) intihâbât-ı vâkı‘ayı fes eyleyerek (İzmit) Başpiskoposu ve (Aryus)un en nüfûzlu taraftarânındân (Özebiyus)u ta‘yîn etti.

346 senesinde (Özebiyus)un vefâtını müt‘eâkib her iki rakip fırka yine karşı karşıya gelmişler ve kuvvetlerini tekrar denemeye hazırlanmışlardı. (Ortodoks)lar yine (Pol)ü arzu ediyorlar, (Aryen)ler ise (Mesadonyus)u iltizâmı devâm eyliyorlardı. Bu ahvâle karşı canı sıkılan ve o esnâlarda Antakya’da bulunan İmparator Konstantin (Trakya)daki (Mile)li kahin muvahhid (Hermojens)’e derhâl İstanbul’a gidip Pol’ü şehirden defetmesini emretti.[14]

mezhebinin taraftarı bulunan İzmit piskoposu “Özebiyus”un tevassutuyla imparator Konstantin tarafından ‘afv edilmiş ve bu büyük hükümdâr cânibinden dahi vahdâniyet mezhebi kabul edilmekle kendisini Kostantiniyye’ye celb etmişti. O vakit hasımlarını galebe çalmak üzere iken 326 sene-i milâdîsinde şiddetli bir veca‘dan ansızın vefât etmiş ve taraftarları tesmîm kılındığını ve muhalifleri gazab-ı ilâhîye uğradığını iddia etmişlerdir. Sonraları bunun mezhebi İstanbul ve Avrupa’da birçok Hristiyan tarafından kabul ve hayli ta‘ammüm etmiş ve 660 sene-i milâdisine kadar bâki kalmıştı. Bi’l-ahire dahi başka nâmlarla ve ba‘zı tadilat ile o mezheb def‘a‘âtle teceddüd ve zuhûr etmiştir. (Kamusu’l-alâm)

⁴⁹ “Aryus”un mezhebine sâlik muvahhid Hristiyanlardır.

(Hermojenes) İmparatorun emrini îfâ etmek üzere iken ahâli kıyâm ve ‘isyân ederek (Hermojenes)in hânesini ihrâk ve kendisini sokaklarda sürükledikten sonra katl eylediler.

İmparator son derecede hiddetlenmişti. Derhâl İstanbul’a ‘avdet ederek Patrik (Pol)ü nefy etti ve yevmiye bilâ ücret ahâliye tevez‘i edilen ekmek ta‘yînini nısfâ tenzîl ettirdi. Bununla berâber (Mesadonyus)un patrikliğini tamamıyla tasdik edememişti.

(Pol) Roma’ya giderek Papa tarafından mu‘âvenet ve himâyeye mazhar olmuş ve deniz-i piskoposluğunu elde ederek tekrâr İstanbul’a ‘avdet eylemişti.

İmparator o esnâlarda Suriye’de bulunuyordu. Mezkûr hâdiseye fevka’l-âde hiddetlenerek (Mesadonyus)un patrik tanınması ve Pol’ün tard ve teb‘îdi için İstanbul valisi (Filib)’e kat’î emirler gönderdi.

İ’tilâfkârâne vesâ’itle Pol’ü şehirden uzaklaştırmaya muvaffak olmuşlardı; fakat (Mesadonyus)u mevki’ne ik‘âd keyfiyeti pek müşkîl bir mes’ele idi. Vali kendi zafer arabasını hazırlatarak “Aryus”un tilmîz-i muvahhidi (Mesadonyus)u yanına alarak kılınçlarını çekmiş askerlerden mürekkeb alayla (Aya İrini)ye doğru müteveccih oldu. Alayı görünce ahaliyi büyük bir heyecan almışdı. Zengin, fakir, rahib, esnaf, muhtelif sunûfdan mürekkeb ahali kiliseye doğru koşmaya ve bir an evvel yetişmeye şitâb ettiler.

Binânın her tarafı lâyu‘ad insanla dolmuştu; herkes sıkışmış omuz omuza gelmiş, kimse yerinde kımıldanamıyor ve valinin arabası bir adım ileri atamıyordu. İnsan vücûdundan mutahassıl bir sedd medhali kapamıştı. Muhâfız asakir ahaliyi korkutmak, dağıtmak için bilâ-fâ’ide kılınçlarını sallıyorlardı. [15] Ahali ise esâsen o kadar sıkışmış ve kitle hâline gelmişti ki bir adım bile geri gidecek hâlde değildi.

Muhâfız askerleri nihâyet silâh isti‘mâline mecbûr kaldılar ve kılınçlarıyla kitleyi yararak kiliseye kadar bir yol açabildiler. Bu karışıklıkda 3150 kişi ezildi veya maktûl düştü.

(Mesadonyus) işte bu vecihle (Sulh Ma‘bedi)ndeki patrik tahtına götürülebilmmişti. Bununla berâber iki fırka beynindeki ihtilâf ve muhâseme devâm ediyordu.

(Pol) makamına tekrar ‘avdet için 6 sene uğraştıktan sonra Papa’nın, İmparator (Konstan)ın ve (Sardika) sinod meclisinin müdahale ve mu‘âvenetleriyle

emeline muvaffak olarak yine gelip yerine oturdu; bu muvaffakiyet az devam etmiş bir zaferdi.

(Pol) 350 senesinde (Konozos)a nefy edilmekle makamı yine (Mesadonyos)un eline geçdi bu vâk'ayı ta'kîb eyleyen 30 sene imtidâdınca (Aya İrini) ve pâyitahtın diğer kiliseleri (Aryen)lerin yani muvahhid Hristiyanların yedinde kaldı. Bu müddet zarfında (Nika) meslek-i mezhebi ve vaizliğini bi'l-âhere (Sent Anastazi) nâmına izafe edilen küçük bir kilisede (Greguvar Donazyans) ifâ eyliyordu.

Büyük (Büyük Teodosyus)un cülusundan sonra (Nika) taraftarları yani Ortodokslarına yine galebe ettiler. 381 senesinde Kostantiniyye'de tecemmü' eyleyen meclis-i umûmî-i ruhânî (Nika) mezhebini Hristiyan kilisesinin esâs mezhebi olarak kabul etti. Müverrih (Genç Etyen) muhtelif tarihlerde tecemmü' eden (umûm-i mecâlis-i ruhânîye)yi sırasıyla sayıp nerelerde in'ikâd ettiklerine dair tafsîlât verirken bu meclis-i ruhânîyenin (Aya İrini)de tecemmü' etmiş **[16]** bulunduğunu zikr eder. (Teodor Lektor) ise (Hümunvan) kilisesinde ictimâ' edildiğini ve meclisde piskoposlar beyninde tezâhür eden vifâk ve imtizâcî hatırlatmak için kiliseye müttefiken (Hümunvan) nâmı verildiğini beyan eder; ma'mâfih İstanbul'da bu isimde bir kilise mevcûddu. Müverrihlerin beyanâtında ki tebâyün, bu iki kilise isminin bir ma'nâ ifâde etmekte olmasından neş'et etmiştir.

(Anonyanus)a nazaran 477 senesinde İmparator (Zeno) tahta çıkarak (Zorba Bazilikus) - hal'edildiğini müte'âkib - zevce ve çocuklarıyla (Aya İrini)ye ilticâ etmiştir. (Paşal Kronikal) ise (Bazilikus)un (Ayasofya)nın büyük vaftiz mahalline ilticâ ettiğini kayd etmektedir. Bu vaftiz mahalli (Ayasofya) ile (Aya İrini) arasında bulunduğu iki kilise tarafından müştereken kullanıldığı maznûndur. Eski ahşap (Ayasofya)nın inşâsından tahmînen iki asır geçtikten sonra (Nika) taraftarânı yine ihtilâl edip İstanbul vali dâiresini ihrâk ettikleri esnâda (Cuma 16 kanun-ı sani 532) ateş eski (Ayasofya)ya da sirâyet etti. (Büyük Kostantin) in bu cesîm ma'bedi tu'me-i lahîb olmuştu. (Aya İrini) de kuvvetli bir rüzgâr altında alevler içinde kalmışdı. Güzergâhdaki mebânî (Aleksandır) hamamı, (Obulus) imaretinin bir kısmı, içinde hastalarıyla berâber (Samson) hastahânesi muhterik oldu.

(Ayasofya)nın yeniden binâsı imparator Büyük (Justinyanus)un başlıca emellerinden biri idi. 'Âsi teb'ası tarafından vücûda getirilen bu enkâz ve kül çölü

zerine zevcesi Teodora'nın ihtillci ve ducâr-ı cez olmuş ahaliye bir cemle göstermek yolunda tavsiyesi üzerine memleketinin en büyük ve müstesnâ bir binsını müceddeden in ettirmek istiyordu. (Aya İrini) dahi tekrar in edilmesiyle harbe hlinden kurtularak (Ayasofya)dan sonra İstanbul'un en büyük ve mühim bir ma'bedi olarak kaldı. Kilise havalisi etrafında

« موزة عسكرى عثمانى » من جنوب شرق جهته من خارجى منظره
Vue S. O du Musée Militaire Ottoman

Müze-i Askerî-i Osmani'nin Cenûb-ı Şarkî Cihetinden Manzarası (Vue S. O du Musée Militaire Ottoman)

[17] bulunan sed duvarı tuğlalarının ihtivâ eylediği (Büyük Kilise) markasından bu inşââtın hangi tarihte vukû‘a geldiği anlaşılamamaktadır.

(Justinyanus) devrinin otuzyedinci senesinde ve 564’de vukû‘u bulan yeni bir büyük yangın (Ayasofya) havâlîsinde inşâ edilen mebânîyi tekrar ateşe marûz bırakmıştı. (Samson) hastahânesi tamamıyla muhterik olmuş (Garsonostazyon) nâmıyla müştehir (Büyük Kilise) avlusu ateşler içinde kalmış, (Aya İrini) yakınındaki iki manastır yanmış ve (Aya İrini)nin [Dalane Narthex]sinin bir kısmını ateş istilâ etmişti.⁵⁰ Bu hasârâtın hangi tarihte ta‘mîr edildiğine dair vesâik mefkûddur.

(Justinyanus) zamanındaki inşââtı ta‘kîb eden 176 sene zarfında (Aya İrini) tarihce mevzû‘-ı bahis edilmemiştir. İmparator (İzaverili Üçüncü Leon) devrinin son senelerinde [740] bütün şehri ducâr-ı hasâr eden hareket-i ‘arzdan (Aya İrini) de musâb olmuştur. (Teofan) bu hadisâtın uzun uzadıya ve izâhen bahs etmiştir.⁵¹

Hareket-i ‘arz 26 Teşrin-i Evvele müsâdif bir perşembe günü vukû‘a gelmişti; Saat sekiz raddelerinde idi; müthiş olan hasârât yalnız pâyitahta münhâsır kalmamış ve (Trakya) ve (Bitinya)nın birçok şehirlerini de müte’essir etmişti. (İznik)’de tek bir kilise kurtulmuş, İstanbul’da kale [18] duvarlarının dâhili aksâmından büyük bir kısmı birçok kiliseler, manastırlar ve umûmî müessesât münhedim olmuştu. (Aya İrini) dahi ehemmiyetli bir surette müte’essirdi.

İmparator (Leon) bu âfetten tahminen 6 ay sonra vefât ettiğinden kilisenin tekrâr binâsı kendi devrine ‘âi’ d olmasa gerektir.

İmparator (Leon) en evvel kale duvarlarının ta‘mir ve inşasına ehemmiyet vermişti. Bu duvarların yeniden ta‘mîri husûsunda İmparator (Leon) ve oğlu ve halefi (Kostantin Koperonmiyus) isimleri zikr edilmektedir.

(Aya İrini)nin tekrâr inşâsına dair bir tarih mevcûd değildir. Bu inşâât İmparator (Leon) zamanında vukû‘ bulmadı ise bile herhâlde oğlunun ilk zaman-ı hükûmetine müsâdif olsa gerektir. (Aya İrini)nin tekrar binâsının (İkonoklast)lar devrinde vukû‘a gelmiş bulunması muhtemeldir.

⁵⁰ İleride binânın mi‘mârîsi bahsinde bu bâbda verilen izahâta müraca‘ât.

⁵¹ Bir takım müverrihler derler ki Bizans devrinde her nev‘i iğtişâş ve ihtilâllere siyasi mekâsîd istihsâline kasden ikâ‘ ettikleri büyük harîkleri vasıta ittihâz eylemek Bizanslıların eski ‘âdetleridir. ‘İlân-ı Meşrûtiyetden sonra İstanbul’da lâ-yenkati‘ husûle gelen ve ‘alel-ekser merasim-i mahsûsa günlerine tesadûf eyleyen bir çok harîklerin Bizans ahalisinin eski ‘âdeti icâbâtından idüğünü ba‘zı Avrupa muharrirleri dermiyân etmişlerdir. Harîklerin taharri-i esbâbı sırasında bu beyânâtın da nazar-ı dikkatte tutulması mûcib-i fevâ’id olsa gerektir.

857 senesinde (İgnatyus) ve (Futyus)un patrikliğe intihâbı zamanındaki münâza‘ât sıralarında dahi (Aya İrini) mevzû‘-ı bahis edilmeğe başladı. (Futyus) taraftarları (İgnatyus)u ‘azl ettirmek için (Apoter) kilisesinde [kadîmen Fâtih Cami‘inin mahallinde bulunan Havariyûn Kilisesinde] toplandılar.

(İgnatyus)a taraftar bazı piskoposlar ise (Futyus)u ithâm etmek ve ‘azline çaresâz olmak için (Aya İrini)de toplanmışlardı.

Miladın 907 senesinde Altıncı (Leon)un dördüncü izdivâcını ta‘kîb eden dağdağalar esnâsında dahi (Aya İrini) bir rol oynamağa başlamıştı. Bu izdivâc kavânî-i ruhânîye hilâfında vukû‘a gelmişti. Patrik (Nikolas) nikâhı ‘akd eden rahibi azl etti ve bu ‘akdi tanımaktan istinkâf eyledi. Bu hareketinden dolayı patriği ‘azl ettiler ve yerine, kilise mütenfizânından birini ta‘yîn eylediler. Bu hâdise, çok zaman geçmeden netâyicini göstermişti.[19]

15 sene devam eden ihtilâfât ve münâza‘âttan sarsılan hayat-ı ruhânîye kilise ‘âleminde ve hatta hükümetce de şûriş ve nifâkı intâc etmişti.

Birinci (Romanos) ihtilâfâtı bertaraf etmek için bir meclis-i ruhânî ictimâ‘ ettirdi. Bu meclis dördüncü izdivâcî külliye men‘ eden ve hatta üçüncü izdivâc için bile bir takım mücbir esbâb taharrî eden bir (kararnâme) ısdâr ederek miladın 921 senesinde nizâ‘ın bertaraf edilmesine ve vifâk ve sulhun i‘âdesine muvaffak oldu.

Bu (kararnâme)ye büyük bir ehemmiyet verilmiş ve her sene temmuz ayında (Aya İrini) kilisesi kürsüsünde ‘umûma okunmuşdu. İmparator ve Patrik bu merasimde isbât-ı vücûd eyledikten sonra alayla (Ayasofya)ya ve bi’l-ahire Büyük Saray’a ‘avdet ederlerdi. Mukaddes cuma günleri dahi patrik (Aya İrini) de bir du‘a okurdu. Rahip nâmzetleriyle (patrisyen)ler bu ruhânî merasimde isbât-ı vücûd etmek mecbûriyetindeydiler.[20]

İstanbul’un fethinden sonra:

Hazret-i Fâtih tarafından el-yevm (Topkapı Saray-ı Hümayûnu) denilen Yeni Saray’ın te’sisât ve inşââtı ve iç kale tarzından bir surla ihâtası sırasında onun muhiti dâhilinde kalan (Aya İrini)nin cami‘e tahvîli cihetinde gidilmemişti. Dâhilindeki mozayikler ve kilise vaktindeki yazılar ve nukûş-ı Hristiyanîyesi ibkâ edilmek üzere bir hazine-i esliha ve mühimmât hâlinde kullanılması takarrur eylemişti. O vaktinden i‘tibaren (Aya İrini)ye kıymetdâr envâ‘i esliha ve mühimmât-ı harbiyye vaz‘ edilmeye ve aynı zamanda ve burası bir nev‘ askerî debboyu makâmında isti‘mâl

olunmaya başlamıştı. İçinde vaktin en kıymetdâr silahları, âsâr-ı ‘atîka-i harbiyyesi ve eşyâ-yı askeriyesi, igtinâmâtı cem‘ olunuyordu.

(Aya İrini)nin ittisâlinde bulunan son devirlerde (Darphâne-i ‘Âmire) ittihâz edilen vâsi‘ sâha dâhilindeki binâlar miyânında bir takım kârgîr, eski ebniye vardır. Bunların tarz ve şekil-i hâzırlarından dahi Bizans devrine ‘â’id bulundukları anlaşılmaktadır. Bu binâlar kadîmen (Ayasofya) ve (Aya İrini) ma‘bedlerine müte‘allik ve onlarla ittisâlâtı vardı. İçlerinde bu iki kilisede vezâ’if-i ruhâniyye ifâ eden rahib ve rahibeler ikâmet ederdi.

Fetihden sonra saray hudûdu dâhilinde kalan (Aya İrini) binâsı ve onun müştemilâtından bulun eski darphâne ebniyyesi tahliye ettirilerek (cebeci)⁵² [21] asakirinden bir kısm-ı mahsûsun ikâmet ve iskânlarına tahsîs kılınmış şu vecihle bir darü’z-zafer-i Osmanî suretine geçen (Aya İrini) ve muhteviyyâtı cebecilerin yedd-i muhâfazasına bırakılmıştır.

(Cebeci) kelimesi (silahçı-Armurier) ma‘nâsında olup şu hade (Cebeci Kışlası) silah ve mühimmâtçı askerlerin kışlası demek olduğu gibi (cebehâne) dahi esliha ve mühimmât-ı harbiyyeyi ihtivâ eden müessese demektir.

Fetihden sonra (Aya İrini)ye bu yolda esliha ve mühimmât-ı harbiyye idhâr edilmeğe başlanmış ve bütün ‘Osmanlı tarihlerinde musarrah olduğu üzere (Cebehâne) nâmı verilmiştir. Sonraları - Yeni Saray-ı hümayûn dâhilinde bulunmasından dolayı - (iç cebehâne) nâmını almış ve daha sonraları bu kelime (cebehâne) şekil ve suretini alarak yalnız barut ve fişenk gibi mühimmât-ı nâriyyeyi ihtivâ eden askeri binâlara ve ‘ale’l-ıtlâk muhtelif silahlarla isti‘mâl kılınan mühimmât-ı nâriyyeye ‘alem olmuştur.[22]

⁵² (Cebeci) askeri: Yeniçeri, topçu, top arabacı, humbaracı, lağımcı ve ila ahirihi... askerleri gibi kapıkulu asakirinden ya’nî ordu-yı Osmanînin asakir-i muvazzafa-i dâ’imesinden idi. (Cebeciler) usulen (Cebecibaşı) nâmıyla sahib-i tuğ ve ‘alem büyük bir âmirin taht-ı kumandasında olarak İstanbul’da (Cebeci Kışlaları) denilen husûsi kışlalarından ikâmet ederlerdi. Cebeci Ocağı asakiri, vakt-i sulhde her nev‘ esliha ve mühimmât-ı harbiyyenin tathîrât ve emr-i muhâfazasına hüsn-i hâlde ve her dâ’im kabil-i isti‘mâl bulunmalarına me’mûr idiler ve eslihanın ta’mirât-ı muhtelifesi ve tecdîdâtı kendilerine mevdû‘ bulunur idi. Esliha ve mühimmâtı lâzım gelen kıta‘ât-ı askeriyyeye, istihkâmât ve kalelere, hisar ve palankalara sevk ve nakle dahi me’mûr oldukları gibi harp zamanında develer, katırcı kervânları, at ve öküz arabaları ve bu yolda nakliye kollarıyla dârü’l-harblere sevk ederlerdi. Muhârebe meydanlarında dahi esliha ve mühimmâtın tathîrât ve tamîrâtı ile mükellefliler. (Cebeciler) zamanımızdaki topçu ustaları, marangozlar, kamacılar, cebehâne kolları kıta‘âtı ve menzil kıta‘âtı vezâ’ifini ifâ etmişlerdir.

Sultân Ahmet Hân-ı Sâlis Devri (Hicri: 1110-1143/ Miladi 1703-1730)

(Aya İrini), Hazret-i Fâtih zamanından devr-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâlise kadar (Cebehâne) veya (İç Cebehâne) nâmıyla, cebeciler taht-ı muhâfazasında bir esliha ve mühimmât deposu olarak isti'mâl edildi.

Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis devrinde Avrupa terakkiyât-ı medeniyyesi Devlet-i Osmaniye nezdinde ve bi'l-hassa İstanbul'da revâc bulmağa başlamıştı: (Bâb-ı Hümâyûn) karşısındaki (Sultân Ahmed Sebili) ile Şehzâdebaşı, Azab Kapısı, Tophâne Sebilleri, ve daha sa'ir ba'zı sebilleri inşâ ediliyor, yeniden bir çok medenî te'sîsât vücûda getiriliyordu. Bu esnâda millî bir askerî müzesinin dahi Avrupa'daki bazı emsâline tevfikten te'sîsi tasavvur edildi. (İç Cebehâne)nin dâhili tertibâtınca muhtelif tensikât ve ıslahât icrâ edilerek mühim muhteviyâtı teksîr kılınmış ve binâyâ dahi ba'zı tamîrât, ta'dîlât ve 'ilavât yapılmıştı.

(Aya İrini) nev'umâ bir esliha müzesi şekil ve suretine konulmuş, (Cümle Kapısı) yani Büyük Kapı üstüne müzehheb bir kitâbe vaz' ve ikâme olunarak bu kitapta görüleceği üzere mü'esseseye (1139) tarih-i hicriyesinde (Dâr'ül-esliha) nâmı verilmişti.

(Dâr'ül-esliha)da, vakt-i sa'âdetten kalma bazı musâhif-i şerîfe, hilye-i sa'âdet, esliha-i kadîme, emânet-i mübâreke, ve mukaddese gibi ba'zı nefâ'is enzâr-ı 'umûmiyye vaz' edilmekle binânın kadri bir kat daha tebcîl kılındı.

(Aya İrini) şu vecihle Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis devrine doğru nev'umâ bir (Osmanlı Esliha Müzesi) ve büyük mühim bir silah ve mühimmât deposu hâlini almıştır.[23]

Sultân Hamid Hân-ı Evvel Devri (Hicri 1187-1203 /Miladi 1774-1789)

Sultân Hamid Hân-ı evvel devrinde Osmanlı tarihlerince (Tot Beyzâde) lakabıyla ma'rûf olan Fransalı meşhur (Baron dö Tott) Devlet-i 'Aliyye hizmetinde bulunuyordu. (Kaynarca) Mu'âhadesiyle nihâyet bulan meş'ûm sefer esnâsında (Varna) ve havalisini dolaşarak tertibât-ı harbiyye ve sevkîyât-ı askeriyece Devlet-i Osmaniyyeye nâfi hizmetler ederek Fransa'ya 'avdetinden sonra Mémoire de Baron de Tott nâmıyla bir hatîrât neşretmiştir.

(Baron dö Tott) hatîrâtında o vaktin birçok ahvâl ve müessesât-ı askeriyesinden bahsettiği gibi (Aya İrini) Dâr'ül-eslihasından dahi bahseder. Osmanlı Dâr'ül-eslihasında birçok kıymetdâr silahlar ve askerî eşyâ gördüğünü, bilhassa

Kosova'da Hüdavendigâr Gazi'yi şehit eden (Miloş Kabiloviç)'in kılıncının burada mahfûz idüğünü Osmanlı davulları ve köslerinin pek ziyâde şâyân-ı dikkat olduğunu, (Aya İrini)deki birtakım tarihi ve nâdir silahların Avrupa müzelerinde emsâli görülemediğini zikreder.

(Baron dö Tott) bu meyanda İstanbul Muhasârası'nda kullanılarak bi'l-ahire muhâfaza edilmiş ağır esliha-i kadîmeden büyük bir (mancınık)ın Dârü'l-esliha önünde, açıkta hâl-i harabîye yüz tuttuğunu görmesiyle bunun en kıymetdâr 'Osmanlı harp yâdigârlarından olduğunu ve muhâfazası elzemiyetini lâzım gelenlere ihtâr ettiğini beyan etmektedir.⁵³[24]

Sultân Hamid-i evvel zamanında ve Halil Hamid Paşa sadaretinde, "Sûrat Topçuları" nâmıyla Osmanlı seyyar topçuları ihdâs, topçu ve lağımçı ve humbaracı ocaklarınca nice küllî ıslahât icrâ edilmeye başlanmıştı. Bi'l-hassa mühtedî meşhûr Humbaracı Ahmet Paşa havancı asakirini ıslâh ve teksîr eyliyor ve Tophâne-i 'Amirede yeni tarzda bir hayli toplar ve kundaklar ile mühimmât-ı nâriyye 'imâl kılınıyordu. Bu tecdîdât ve terakkiyâtan (Aya İrini) Dâr'ül-eslihası da nasibdâr olmuştur.

Sultân Selim Hân-ı Sâlis Devri: (Hicri 1203- 1222/ Miladi 1789-1808)

Bu devirde bütün devlet şu'ubâtının her birinde bi'l-hassa askerî teşkilâtında büyük ve mühim ıslahât icrâsına başlanmıştı.⁵⁴ Bu teceddüdüattan (Dâr'ül-esliha-i [25] Osmanîye) dahi hisseyâb oluyor ve Osmanlıların kadîm şöhret-i askerleriyle mütenâsib bir millî dâr'ül-ihtişâm vücûda geliyordu. Ateş verilmiş cephâne gibi

⁵³ (Baron Dö Tott) eserinde der ki:

Osmanlılar her türlü yeni ve medeni terakkiyâta müsta'iddirler. Fakat edebiyât ve tahrîr lisânları, lisân-ı takrîrleri gibi sâde ve vâzih olduğundan her nev' müellifât ve âsâr-ı edebîyye ve tarihiyye bir şerzime-i kalîle teşkil eden havasa münhasır kalmıştır. 'Umûmun bu âsârdan istifâdesi kâbil olamıyor. Osmanlılar tahrîr-i lisanlarını tekellüm ettikleri tarz ve surete yakın bir şekle sokmazlarsa Osmanlı müellifâtıyla bu memlekette neşr-i ma'rif mümkün olamayacaktır. Avrupa medeniyet 'âleminin ihyâsına sebep olan usûl teb'adan Osmanlıların hakkıyla istifâdeleri adîmü'l-imkândır. Kadîm Osmanlı usûl-ı askerîyesi - bütün cihan-ı askerîye numune olacak surette - mükemmel ve (Monte Kukoli) ve saire gibi harp dâhilerine hayreti dâ'i oluyordu. Mütemâdi hâdiseler ve ihtilâller yüzünden her türlü tesisât-ı Osmaniye gibi Osmanlı kuvvet ve satvet-i askerîyesinin sonraları gittikçe inhitâta yürütmesi şâyân-ı te'essüfdür.

⁵⁴ Sultân Ahmet Hân-ı Sâlis devrinde başlayıp da ta'mîmi kâbil olmayan Avrupa usûlu talimli (Nizâm-ı Cedîd) askerî ihdâs kılındı. Halıcıoğlu'nda (Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn) Heybeli Ada'da (Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn), (Mekteb-i Tıbbiye), (Selimiye Kışlası), sa'ir ba'zı büyük askerî binâlar cesîm buğday anbarları, (Tersâne Kışlası) binâ edildi. Memalik-i Osmaniye'de ve serhadlerde kaleler, istihkâmlar, kışlalar vücûda getirildi. Cesîm kalyonlar inşâ, tersâne ocakları ıslâh edilerek mezkûr devrin 'âlâmeti olmak üzere üzerlerinde açık hilâl ile dendanı kesîr yıldızdan müteşekkil ay yıldızlı, büyük çaplı Sultân Selim topları [Bazıları el-yevm müzede mevcuddur], küçük çaptaki (çarhacı), (sûrat), (çakaloz) topları 'imâl olundu.

infilâk ederek ortalığı ihtilâl içinde bırakan yeniçeri 'isyânı yapılan her türlü terakkiyât ve teceddüâtı alt üst ederek yeniden inhitâtlara sebebiyet verdi. Bu sıralarda (Aya İrini) dahi bazı yağma ve garetlere uğrayıp muhteviyyâtından mühim bir kısmını zâyî' eylemiştir.

Alemдар ordusunun İstanbul'a vusûluyle Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nun ihâtası sıralarında (İç Cebehâne) muhâfazalığını ifâ eden (cebeciler) yeniçerilerin yani pâdişâh-ı zaman askerinin tarafını iltizâm etmekde idiler. Hatta Alemдар askerlerine karşı Saray-ı Hümâyûn halkını teslîh için (İç Cebehâne)den hayli istifade edilmişti.

Sultân Mahmud Hân-ı Sâni Devri: (Hicri 1223-1255/Miladi 1808-1839)

Sultân-ı müşarûn-ileyh bidâyet-i cûlûsundan yeniçerilerin ilgâsına kadar mürûr eden sabır ve sükûn yani sahîh tabîriyle muhâfazakârlık devrinde (İç Cebehâne) her istediğini yapabilen yeniçerilerin tecâvûz ve tasallutundan - sur dâhili sâyesinde - mümkün olduğu kadar muhâfaza edilebildi.⁵⁵[26]

(Vak'a-i Hayriye) nâmıyla 1241 sene-i hicriyesinde vukû'a gelen yeniçerilerin ilgâsından sonra mezar taşlarındaki kavuklara kadar yeniçeriliğe, eski askerliğimize 'â'id her türlü âsâr ve eşyâ mahv ve nâbûd ediliyor, yeniçeriliğe ve sâ'ir sınıf-ı kadîme-i askeriyye dâ'ir hiçbir nâm ve nişân bırakılmıyor, isimlerinden bile bahse kimsede cesâret görülmüyordu.⁵⁶ Bu karışık devrede (Aya İrini) de bulunan ne kadar tuğ, 'alem ve sancak mugtanem bayrak ve bandıra, kudüm, nakkâre, nefîr ve boru vesa'ire gibi yeniçerilere 'âi'd askerî eşyâ varsa cümlesi tahrîb ve ihrâk kılınmış bu vecihle kıymetdâr nice eski sancak ve bayraklarımız yok olmuş ve muhtelif muharebelerde, bilhassa Macaristan, Nemçe, Moskof seferlerinde

⁵⁵ Meşhur (Boze) Bozgununu intâc eden (Rimnik) Seferiyle onu ta'kîb eden bazı seferlerde bi'l-hassa Mısır seferiyle ('Akka Müdafâ'ası)nda İngilizlerin Çanakkaleyi mürûrlarında son ıslahât-ı askeriyyeden bir hayli fa'ideler görülmüşdü. Bu teceddüât gayr-ı kâfi olmakla berâber frenk icâdı suretiyle 'umûmun rağbetine mazhar olamıyor ve pâdişâh 'aleyhine galeyân artıyordu. Sultân Selim Hân-ı Sâlisin hal'iyle neticelenen (Kabakçı) ihtilâlinde Nizâm-ı Cedîd askerinden ve Avrupa usûlünde tanzîm edilmiş Sultân Selim topçu, lağımçı ve humbaracı asakirinden istifâde kâbil olmamıştı.

⁵⁶ Yeniçerilerin istinâd ettiği sonraları bi'l-küllîye bozulmuş (Tarikat-ı Bektaşîye) dergâhları dahi külliyyen ilgâ edilmişti. Vaktiyle hatta ordugâhlara kadar her yerde salat-ı mefrûzayı ifâ ile muharremâtın ve hamr ve meşrubatdan külliyyen ictinâb eden yeniçeriler, şeri'at garrâ-yı Ahmediyenin bütün ahkâmıyla 'amel ederek din-i mübîn uğrunda can feda etmekle müstehir idiler. Bunlar zaman mürûru ile tarîk-i dalaletle saparak her nev' muharremâtı icrâya şitâb ve bununla iftihar eden zorbalara ve hûnrîz firkalara haline inkılâb etmişlerdi. Sultân Mahmud Hân-ı Sâni son devrin yeniçerilerini en büyük devlet ve vatan düşmanı ve devlet ve milletin ba'is-i harâbîsi telakkî ediyordu. Buna mebnî hiç acımadan onları mahv ve nâbûd eylemişti.

iğtinâm kılınan düşman sancak ve bayraklarından da eser bırakılmayarak mahv ve nâbûd edilmişti.

Mü'essesenin ihtivâ ettiği en kıymetdâr eşyâdan birçokları Hazine-i Hümayûna ve şuraya buraya alınmış, ecânibe ihdâ edilmiş her nasılsa bazı ehemmiyetsiz görülen kadîm eşyâ ile bir takım esliha burada terk olunmuşdu.

Bu veche ile ref' ve tahrîbden âzâde kalan eşyâ miyânında: zırh takımları, ba'zı davul, kösler, ordu kantarları, ehl-i salib seferlerinde ve sâ'ir bazı muharebâtda mugtanem kasket ve miğferler devr-i fetihde Halic'i setr eden Bizans zinciri ve bir takım ma'bed-i kadîme çanları mevcûddu.[27]

Bir müddet sonra (Vak'a-yı Hayriye) hengâmında katl ve 'idâm edilen 'asi asakirden kalmış birçok tüfenk ve tabancalar kılinc ve yatağanlar vesâ'ire esliha-i câriha surla mahfuz bir (depo) makamında hep (Aya İrini) binâsına cem' edildi. Bu sıralarda binanın kubbelerine kadar silahlarla lebâleb dolduğu mervîdir.

Yine bir müddet mürûr ettikten sonra bu silahların (Aya İrini)de muhafazasında faydadan ziyâde mahzûr görülmeye başlanmış ve esliha-i harbiyenin peyderpey terakkiyât ve tecdidâtı uğraması ve eskilerinin hiçbir işe yaramayacağı mülâhazasına (Aya İrini)yi dolduran binlerce esliha Avrupalılara âla rivayetin demir fiyatına satılmıştır. Bu sebeple vapurlar dolusu yeniçeri silahları Avrupa'ya nakledildiği sırada her nasılsa en ehemmiyetli görülen ve elden çıkarılmalarına bir takım münevver-i efkâr sahiplerinin delâletleriyle imkân verilmeyen bazı eşyâ ve silahlar kalabilmiştir. Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis devrinin parlak (Dâr'ül-esliha)sı eski şevket ve 'azametini zayi' ederek 'adeta bir (esliha anbarı) şekil ve suretine girmişti.

Sultân Abdülmecid Hân Devri: (Hicri 1255-1277/Miladi 1839-1861)

Bidâyet-i cülûs-ı hümayûnda (Aya İrini)nin eski ismi dahi külliye tebdîl olunarak ona (Harbiye Anbarı) nâmı verilmiş ve Avrupa'dan mübaya'a edilen, mühimmât, alât ve techizât-ı harbiye hep buraya vürûd ve buradan ordulara tevzi' edilmeye başlanmıştır.

(Harbiye Anbarı) Fethi Paşa'nın himmetiyle bir aralık tekrar eski ehemmiyetini almaya yüz tuttu:[28]

Tophâne-i 'Amire Müşiriyyeti'nde bulunan Fethi Paşa Harbiye Anbarı'nda teftiş-i icrâ ederken Bizans imparatorlarından birinin nâmını hâvî bir tuğla parçası

eline geçdiğini ve bu gibi eşyânın Avrupalılarca fevka'l-‘ade ehemmiyet-i tarihiyesi bulunduğunu ve muhâfazaları elzem olduğunu Sultân Abdülmecid Hân’a arz ve tafsîl eylemişti, Sultân-ı müşârün-ileyh bu gibi mühim âsâr-ı ‘atıkanın derhâl (Harbiye Anbarı)nda cem‘ ve bunlar için husûsi mahaller vücûda getirilmesini fermân buyurdular; bi’z-zât kendilerinin dahi gelip bunları göreceklerini ilâveten beyân ettiler. Bunun üzerine şimdiki (Müze-i Askerî) ile (Âsâr-ı ‘Atika Müze-i Hümâyûnu)nun Devlet-i Osmaniyye’de vâzi‘-i esâsîsi addedilmek lazım gelen müşârün-ileyh Fethi Paşa, derhâl (Aya İrini)de muhtelif inşâât ve tertibât vücûda getirmeye başladı. Binâyı bir taraftan bir esliha müzesi şekline getiriyor, gerek yaptırdığı armalı silahlıklar üzerinde ve gerek binânın aksâm ve cidarâtında mesarif-i ‘âzime ihtiyârıyla envai‘ esliha ve eşyâ-yı askeriye rabt ve teşhîr etmek suretiyle kubbelere kadar her tarafı tezyîn eyliyordu; Sultân Mahmut devrindeki Mora Muhârebatıyla Girit ve bazı adalar ihtilâllerinde iğtinâm edilen Yunan bandıralarını, hediye veya iğtinâmât suretinde Avrupa’dan mahfazalarla vürûd etmiş bazı kıymetdâr kasketleri inzâr-ı temâşâyâ koyuyor, camlı binâyı inkılâb ettiği anbarlıktan kurtarmaya çalışıyordu. Bir taraftan dahi âsâr-ı kadîmeyi bir yere toplayarak bu yolda bir müzenin dahi esâslarını hazırlıyor idi:

Dâhil-i bahçenin bir cihetinde kapısı üstünde (Mecma‘-i Esliha-i ‘Atika) kitabeli bir bölme vücûda getirildi.

(Mecma‘-i Esliha-i ‘Atika) ittihâz edilen kısma, eski zırh takımları, miğferler, kâr-ı kadîm davul ve kösler, kadîm ordu kantarları, ma‘bed-i kadîme çanları [29] el baltaları, envai‘ kılınçlar, düşmandan muğtanem zırh takımları vesâ’ire vaz‘ edildi.

(Mecma‘-i Âsâr-i ‘Atika) ittihâz kılınan bölmede: Mısır’daki ehrâmlardan menkûl mummyalar, bazı lahidler, üzerleri markalı ve yazılı tuğlalar ve avâni, âsâr-ı ‘atıkadan küpler vesâ’ire bu yolda eşyâ cem‘ olundu.

(Mecma‘-i Âsâr-i ‘Atika)da bulunan eşyâ - devr-i Sultân Hamid Hân-ı sâniide müze-i hümâyûn müdir-i muhtârı merhûm Hamdi Bey tarafından (Çinili Köşk)e nakl edilerek - Âsâr-ı Atika Müze-i Hümâyûnun teşkilâtına esâs ittihâz edilmiştir.

Fethi Paşa merhum Harbiye Anbarını vech-i ma‘rûz üzere nev‘umâ ‘umûmî bir müze hâline koyup dâhilî bahçe ittisâlinde, pâdişah hazretlerine mahsus 16. Lui tarzında tezyînât ile müveşşeh bir hücre-i pâdişâhî inşâ ettirdi. Bunu müte‘âkib Sultân Abdülmecid Hân hazretlerini da‘vetle her tarafını gezdirdi. Fethi Paşa’nın

himmetiyle ve pek büyük fedâkârlıklar sarfıyla vücûda getirilip (Aya İrini)nin üst katını tezyîn eden, son yeniçeri devrindeki ricâl ve me'mûrîn-i devlet ve asakir-i Osmaniye kıyafetleri, Sultân-ı müşârûn-ileyh hazretlerinin fevka'l-âde memnûniyyetlerini celb eylemişti. Fethi Paşa, Sultân Mecid'in bî-intihâ iltifât ve en'âmına nâ'il ve müsteğrik oldu; bu yolda vatan ve milletimize büyük hizmetler etti.

Kırım Muhârebesi hengâmında, harb için Avrupa'dan mevrûd esliha, eşyâ pey-der-pey (Aya İrini)ye vürûd ederek oradan kıt'aâta tevzî' edilmeye ve dârü'l-harblere gönderilmeye başlandı. Mü'essese, zamanımızdaki (Maçka Silahhânesi) ve Tophâne Anbârlarının hizmetini görüyor ve müzelikden (Harbiye Anbarı) ismine yeniden kesb-i liyâkat etmeye başlıyordu.

Bu devirde ve sonraları yani Sultân 'Aziz ve Hamid-i Sânî hazerâtı devirlerinde (Aya İrini)nin ihtivâ ettiği kıymetdâr esliha ve eşyâdan bir takımları [30] bazı Avrupa hükümdârlarına, ricâl-i siyâsiyesine ve şuna buna ihdâ ve şuraya, buraya nakl edildikçe binânın müzelik pertevi yine büsbütün sönmeye başlıyordu. Yeni ihdâs edilip muahharen lağv edilen Fransızların zırhlı süvârî âlayları tarzında iki âlaydan kalma, içleri gömlekli çelik gövde zırhları ve çelik kasketleri, uzun ve ağır süvârî kılınçları kilitle (Aya İrini)ye vürûd etmişti. Bunların muhtelif mahalllerde hüsn-i vaz' ve tertiplerine i'tinâ kılınması, müesseseye yine zâhiri bir parlaklık verdi.

Sultân 'Abdülaziz Hân Devri: (Hicri 1277-1293/Miladi 1861-1876)

(Harbiye Anbarı), devletin en büyük ve en mühim dâr'ül-mühimmâtı ve harp deposu suretinde görünmekte idi. Çakmalı tüfenklerinin yerine kabul edilen şeşhâneli ve kapsüllü tüfenklerin yâ'nî (valide şeşhânelerinin) vürûd ve kıta'âta tevzî' mahallli burası idi. Muhtelif nev'îlerde kuyrukdan dolar (kapaklı Şinaydır⁵⁷) tüfenkleri dahi takım takım hep (Harbiye Anbarı)na gelerek oradan kıta'âta tevzî' ve kıta'âten i'âde edilenleri yine burada cem' ve iddihâr edilmişti. Amerika'ya sipariş edilmiş olan (Martini Hanri⁵⁸) tüfenklerinin dahi kıta'âta ilk tevzi'âtına (Harbiye Anbarı)ndan başlanmışdır. Bu sıralarda Sultân 'Abdülaziz Hân hazretlerinin irâdeleriyle inşâ edilmekde bulunan (Maçka Silahhânesi) hitâma erişmişti. Amerikadan pey-der-pey vürûd etmekde bulunan (Martini Hanri), (Martini Pipodi⁵⁹) tüfenklerinin mütebâki

⁵⁷ Snider

⁵⁸ Martini Henry

⁵⁹ Martini Peabody

kısımlarıyla mükerrer ateşli (Vinçestr⁶⁰) tüfenk ve filintaları, Mısır ordusu için kabul ve bir takımı ihdâ kalınmış Mısırkâri (Reminkton⁶¹) tüfenk ve filintaları yine bu [31] sıralarda mübâya‘a edilen Fransızkâri (Gadlink⁶²) mitralyözleri vürûd ettikçe yeni (Maçka Silahhânesi)ne gönderiliyordu.

(Aya İrini)deki yeni silahlar, yeni harp âlât ve edevâtı ve mühimmât hep Maçka‘ya nakl ve idhâr edilerek gidenlerin yerine Sultân Mahmud, Sultân Mecid ve Sultân ‘Abdülaziz Hân devirlerinin isti‘mâlden sakıt metrûk silahları ikâme edildi ve burası yeni başdan bir esliha-i atîka anbarı sûretine girdi.

(Yeniçeri Kıyafetleri) dahi, her neden ise (Aya İrini)den kaldırılarak Sultân Ahmed‘de (Mehterhâne) denilen ve kadîmen “Mehterhâne-i Hâkânî” için mektep sûretinde bir dâr‘ül-mûsikî bulunan Hapishâne-i ‘Umûmi ittisâlindeki elyevm bir kısmı (Nizâmiye Elbise Anbarı) idâresinde bulunan binâyâ nakl edildi. Yerli ve ecnebi züvvârın bu yeni (Yeniçeri Müzesi)ne tehâcümü (Aya İrini)nin büsbütün mensî bir hâlde kalmasına sebep olmuş idi. (Yeniçeri Müzesi) bu mahalde dahi bırakılmayarak muahharan -tâ‘mirât-ı mukteziyye derhâl yapılabilmek üzere-Mekteb-i Sanâyi‘e götürüldü. Tûl müddet mekteb-i mezbûrun arka kısmında ve bir hâl-i mükemmelde orada kaldıktan sonra devr-i Hamidî‘de şuraya buraya dolaştırılıp nihâyet Mekteb-i Sanâyi‘ ittisâlindeki Zirâât ve Ticaret Nezâreti salonlarından birine nakl edildi.

Bu hâl, vaktiyle pek büyük masraflar ve himmetler sarfıyla vücûda getirilmiş ve cidden mükemmel oldukları tasdîk kılınmış bulunan bu kıyafetlerden kısm-ı a‘zamnın kırılarak nâbedîd olmasına, elbiselerinin eskiyerek kıymetdâr teçhizâtlarının şunun bunun eline geçmesine sebep olmuştur.

İşte şu vecihle, Yeniçeri Müzesi, lüzumsuz ve müşkîl birçok cevalânlar yaptıktan sonra kırıla döküle, eksile eksile, ilk meşheri bulunan (Aya İrini) müessesesine kapağı atıp hiç değilse elde kalanlarının olsun mahv ve harâbiden muhâfazasına imkân husûle gelmiştir.[32]

Sultân ‘Abdülhamid Hân-ı Sâni Devri: (Hicri 1293-1327/Miladi 1876-1908)

⁶⁰ Winchester

⁶¹ Remington

⁶² Gatling

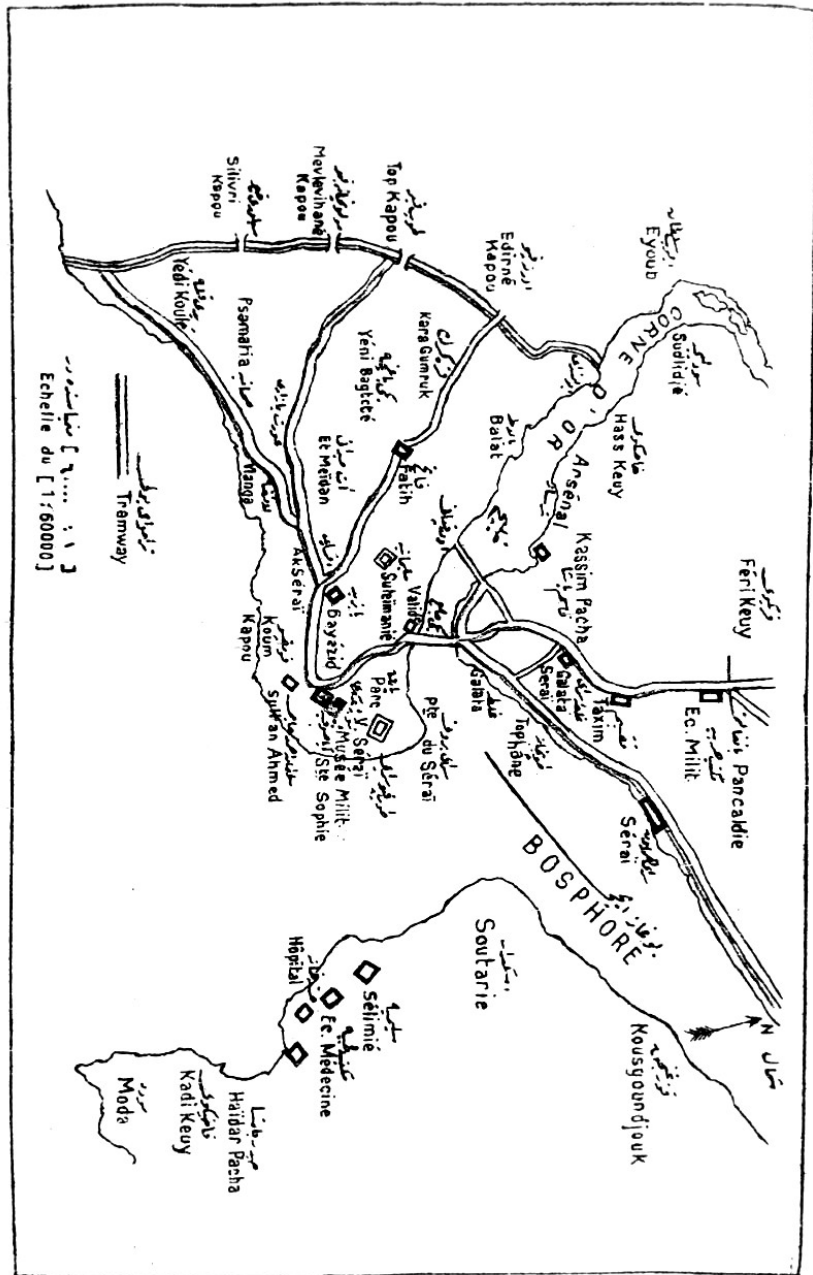
Bu devirde (Aya İrini) yine (Harbiye Anbarı) nâm-ı kadîmini taşıyordu. Topkapı muhâfızlığını îfâ eden bendegân-ı sadâkat-nişânın! taht-ı tarassud ve tefîşinde, şedîd-i te'kîdât altında bulunuyordu. Kimse önünden bile geçemezdi. Avrupa süferâsıyla Dersa'âdete gelen ricâl-i ecnebiyeden pek müstesnâları ancak irâde-i seniyye ile veya Hâriciye Nezâretinden, üstünde (İç cebehânenin ziyâretine mahsûs duhûliye varakasıdır) yazılı ve damgalı duhûliye varakalarına nâil olmadıkça içine giremezlerdi.

İçinde ba'zı kıymetdar eski esliha ve eşyâdan mâ'adâ hiç de ehemmiyet-i sanâ'îyye ve tarihiyyeyi hâiz olmayan eşyâ lebâleb denecek derecede dolu idi. Devr-i ahîrin köhne çakmaklı ve kapsüllü tüfenkleri, kısım-ı küllisinin saplarını kurt yemiş, devr-i dûr-ı sefâin-i harbiyede, süvâri asakir nezdinde kullanılmış dağlar gibi yığılı el baltaları, her türlü isti'mâlden kalmış sandıklar dolusu tüfenk vidaları ve âlât ve edevâtı, metrûk demir hurdaları, yüzlerce boş tüfenk sandıkları, kâğıt fişenkler i'mâline mahsûs devr-i ahîre 'â'id ve gayr-ı müsta'mel birçok edevât sandıkları, velhâsıl işe yaramayan eşyâ-yı cedide...

Bu eşyânın tathîrât ve yağlanmalarına mahsûs iki hadame ile bir mülâzım ve bir yüzbaşı ve anbar muhâfızı bulunan ve dâimâ kapı önündeki kulübede nöbet bekleyen sadâkati mücerreb! bir binbaşından başka hiçbir kimse binâya giremezdi. İcâbında tâ'mirât için lâzım gelen 'amale bile ancak pek güçlûkle ve irâde-i mahsûsa ile dâhil olabiliyordu. Binânın dâhilen bir hayli kemerleri ve kapıları örülerek te'mîn-i mahfûziyyete himmet edilmişti. Bu kısımlara ziyâ ve hava pek güçlûkle girebiliyordu.

Devr-i 'Abdülhamid Hân-ı Sâni'nin bu metrûk ve muzallem (Harbiye Anbarı) şedîd bir korku

[Croquis représentant les places importantes, les tramways de Constantinople et l'endroit où se trouve Ste Irène]

[استاذون في مظهر تخطيطي لاسواق خطوط موزونة عسكريك موزون، مظهر كروكيد]

İstanbul'un en meşhur nikâtiyla tramvay hututunu ve Müze-i Askerî mevki'ini müş'ir
krokidir.

Croquis représentant les places importantes, les tramways de Constantinople et
l'endroit où se trouve Ste Irène]

[33] ile esrâr-âlûd bir sûretde herkesden gizli ve uzak tutuluyordu. Bir gün olup da ahalinin buraya hücum ile içindeki binlerce süngülü tüfekleri, kılıçları, yatağanları elde ederek İstanbul'da 'azîm bir ihtilâl çıkarmalarından endişe ediliyordu. Fransa ihtilâl-i kebirinde Bastil Vâk'asında Müze-i Askerînin îfâ ettiği rol ihtimal ki biliniyordu. Velhâsıl bu esrarengiz (Harbiye Anbarı)nı sevk-i tâlî'le veya e'âzım ve ecânibe refâkat sûretiyle girip görebilmiş olanların ancak hikâyâtı istimâ' olunurdu.

Bu devirde idi ki pek çok seneler Mekteb-i Harbiyede ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûnda topçuluk ve fenn-i esliha mu'allimliği etmiş bulunan, hâlen Müze-i Askerî müdürü pederim Muhtar Paşa esliha ve mühimmât-ı harbiyyeye fart-ı muhabbet ve merakı cihetiyle bu yoldaki bütün mü'essesâtı gezmeye muvaffak olmuş iken (Harbiye Anbarı)nı görmeye bir türlü imkân bulamamıştır. Bir gün sevk-i merakla penceresinden dâhilini şöyle bir seyretmeye çalışırken Orta Kapı cihetinden bir saray me'murunun sür'atle kendisine doğru tevcîhini görüp hemen ordan savuşmaya mecbûr kaldığını kemâl-i esfle hikâye eyler.

Meşrutiyetin i'ânından birkaç sene evvel Muhtar Paşa, Avrupa'daki esliha ve ordu müzeleri tarzında millî ve askerî bir müzenin te'sîsi lüzûmuna dâir o vakit Tophâne-i Âmire Müşiri bulunan merhûm Zeki Paşa'ya bir lâyiha yazmıştı, evvelce (Frankfurt)daki husûsî bir sergiye gönderilen birtakım eski Osmanlı toplarıyla igtinâmât-ı kadîmeden ba'zı ecnebi topların fevka'l-âde mazhar-ı rağbet olduğu nazar-ı dikkatte tutularak, bu layiha Tophâne-i Âmire meclisinde tezekkürden sonra Zeki Paşa vasıtasıyla Sultân Hamid Hân-ı Sâni'ye 'arz edildi. Hâkan-ı mağfûr, böyle bir müze hakkında tertîbât-ı esâsiyye [34] yapıp kendisine verilmesini irâde buyurmakla tedkîkât-ı lâzımenin icrâ ve mahallinin ta'yîniyle iktizâ eden resm ve planların tanzîmine Muhtar Paşa ile Almanya'lı topçu feriki (Grumikof)⁶³ Paşa ve Mülkiye Mühendis Mektebi mu'allimlerinden Almanyalı Mösyö (Yasmond)⁶⁴ me'mûr edildiler.

Müşârûn-ileyhüm, hayli müddet çalışarak ve lâzım gelen resm ve planlarla bir takım atlaslar ve kütüb ve vesâ'ik tedârik eyleyerek Hâkan-ı mağfûra takdîm eylediler. Sultân-ı müşârûn-ileyh evvel emirde Yıldız Sarayı dâhilindeki bir köşkde numûne ve model tarzında bir küçük esliha müzesi te'sîsini irâde eyledi. Bu müze -

⁶³ Viktor von Grumbckow (1849-1901)

⁶⁴ Jasmund

Tophâne-i ‘Âmire Tecrübe ve Muâyene Dâiresi reisi Ferik Mahmut Şevket Paşa’nın taht-ı riyyâsetinde- berriyye ve bahriyyeye mensûb ümerâ ve en meşhûr Osmanlı ressamlarıyla sanâyi‘ zâbitânından müteşekkil bir komisyona havâle edildi. Bu komisyon, hayli müddet fa‘âliyyetle çalışarak büyük mesârif ve himemât sarfıyla mebhûs köşkde model suretinde küçük bir (esliha müzesi) vücuda getirmiş idi. Hakan-ı mağfûr, bizzât müzeyi ziyâretle fevka’l-‘âde memnûn kalarak (Maçka Silahhânesi) önünde büyük bir (Esliha-i Askeriye Müzesi)nin te’sîs ve inşâsını emreylemiş ve idâresini, Esliha-i Askeriye Müzesi Nâzırı nâmıyla Ferik Mahmud Şevket Paşa’ya⁶⁵ tevcih etmiştir.

Mühendisler vâsıtasıyla resm ve planlar tersîm ve keşfiyyât-ı fenniyesi ve Maçka Silahhânesi civârındaki mahalli ta‘yîn olunarak işe başlanmak üzere iken her neden ise evvel emirde Yıldız’daki müzede çalışan komisyon ta‘tîl edilerek a‘zâları mahall-i me‘mûriyetlerine i‘âde kılınmış, bir müddet sonrada mezkûr model müze dahi sed ve ta‘tîl edilmiştir.[35]

Yıldız model esliha müzesinde bulunan ve oraya her taraftan ve bi’l-hâssa (Aya İrini) Harbiye Anbarıyla Tophâneden vesâire mahalllerden getirilip cem‘ edilmiş bulunan silahlarla masa ve arma takımları –i‘lân-ı Meşrûtiyyetten sonra, Yıldız’daki birçok eşyâ gibi- hârice nakl olunmuşlar ve arabalarla kırıla, döküle (Maçka Silahhânesi)ne getirilmişlerdi.

Devr-i Meşrûtiyyet: (Hicrî 1327/1908 Miladîden i‘tibâren)

Meşrutiyetin ‘ilânından sonra, Tophâne-i ‘Âmire müşîri makâmında bulunan mütefennin ve sâhib-i ihtisâs erkân-ı askeriyemizden topçu feriki a‘yândan Rıza Paşa’nın vâki‘ olan ‘arz ve inhâsı üzerine Sultân Abdülhamid Hân-ı Sâni hazretleri zamanının icâbâtına muvaffak bir (Esliha-i Askeriye Müzesi)nin inşâsını irâde buyurdu. Gerek (Hazine-i Hümayûn)da ve gerek her türlü mü’essesât-ı askeriye ve muhtelifede bulunan esliha ve eşyâ-yı müte‘allikenin i‘tâ edilmesini, Devlet-i Osmaniye’nin şan ü satvetiyle mütenâsib bir askerî müze vücuda getirilmek üzere mevcûd mebâni-i ‘âliyyeden bir münâsibinin intihâbını veyâhut bir yenisinin inşâsı için iktizâ eden plan ve keşifnâmelerin yeniden hemen tersîm ve tanzîmini büyük bir vukûf ile irâde eylemişti.⁶⁶[36]

⁶⁵ Sadr-ı şehit Mahmud Şevket Paşa merhûmdur.

⁶⁶ Harb-ı ‘Umûmî nihâyetindeki akd-i mütârekeden zamanımıza kadar geçen müddette İ’tilaf ordularına mensûb en yüksek derecelerine kadar erkân, ümerâ-yı askeriye, zâbitan ve efrâddan pek

İkinci bir irâdelerinde, mezkûr husûsâtının müzâkeresi ve mükerrerât-ı müttehaza ve fa‘âliyet-i lâzımenin derhâl mevki‘-i tatbîk ve icrâya vaz‘ı için o vakit Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Nezâretinde bulunan topçu erkân-ı harbiyyesinden Ferik Muhtar Paşa’nın taht-ı riyâsetinde en müttehaysız ve salâhiyetdâr erkân-ı askeriye ve zâbitandan müteşekkil bir büyük (Müze Te’sîs Komisyonu) teşkilini emir buyurdular. Bu komisyon, (Aya İrini) ittisâlinde, şimdi (Müze Dâiresi) ittihâz olunan binâda evkât-ı mu‘âyyenesinde ictimâ‘ etmeye başladı.

Dersa‘âdet’teki ebniye-i ‘âliyye meyânında münâsib bir binâ taharri ediliyor, İstanbul’daki muhtelif mahalllerde ve taşrada, boğazlar ve cezair-i Bahr-i Sefîd’deki istihkâmat ve kalelerde bulunan mütenevvi‘ esliha ve toplarının ahvâlini tedkîk ile lâzım gelenlerinin Dersa‘âdet’e celbi esbâbına teşebbüs olunuyor, raporlar ve müzenin nizâmât-ı evveliye ve esâsiyesi hazırlanıyordu. İstanbul’da münâsib bir binâ intihâbı mümkün olamadı. Bu sebeple (Aya İrini)nin cem‘i lâzım gelen her nev‘î esliha ve eşyâ-yı askeriye için bir (depo) suretinde isti‘mâli tekrar etti. İleride İstanbul’un, münâsib bir mahallinde, tanzîm edilen planları mûcibince büyük bir müze binâsı inşâsına ve Avrupa’daki son ordu müzeleri şeklinde mükemmel bir (Müze-i Askerî-i Osmanî) vücuda getirilmesine karar verildi.

İ‘lân-ı meşrûtiyeti müte‘âkib müselselen husûle gelen muhtelif hâdiseler bu mükerrerâtın mevki‘-i tatbîk ve icraya vaz‘ına müsâid olmadı; ve bu suretle (Müze-i Askerî)nin te’sîsi unutulmak derecelerine geldi. (Müze Te’sîs Komisyonu) dahi dağılarak kendisinden nâm ve nişân kalmadı.

Fakat Muhtar Paşa’nın mütevâlî-i mesâîyi ve ikdâmâtı nihâyet semeredâr olmaya başlamıştı. Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa Avrupa’yı ziyâretle Berlin’deki (Çoykhauz)⁶⁷ ve Paris’teki (İnvalid)⁶⁸ Sarayı’ndaki (Ordu Müzesi)ni [37] görerek, askerî müzelerine Avrupaca verilen fevka’l-âde ehemmiyetleri ve bunların vatan ve millete ne kadar büyük hizmetler ettiğini daha ziyâde anlamıştı. Mahmut Şevket Paşa, müzeler hakkındaki ma‘lûmât-ı sâlifisini kat kat artırarak

çoğunun Müze-i Askerîyi kemâl-i ehemmiyet ve takdirât ile ziyâret eyledikleri ve bu ziyâretlerin hakkımızda ‘azîm hissiyât-ı hasane uyandırarak devlet ve milletimiz lehinde birçok menâfî-i ma‘neviyenin husûle geldiği muhakkaktır. “Müze-i ‘Âskerî-i Osmanî”nin vech-i ma‘rûz üzere müesses-i asliyesi ‘add edilmek lâzım gelen Sultân-ı müşârûn-ileyhin nâmını şu vesile ile rahmetle yâd eylemelidir.

⁶⁷ Zeughaus. Orijinal metinde Osmanlıca telaffuzu (چويق هاوز) olarak yazılmıştır.

⁶⁸ Hôtel des Invalides

İstanbul'a döndü. Esliha, topçuluk ve tarih-i millî ve askerîye ihtisâsı müsellemler bulunan Muhtar Paşa, o sıralarda esliha müfettiş-i 'umûmîliğine nasb olunmak üzere iken bi't-tercih (Esliha-i Askeriye Müzesi) müdüriyyetine ta'yîn edilmiştir. Muhtar Paşa, müzede bulduğu iki hademe, bir alaylı sanâyi' mülâzımı, bir alaylı yüzbaşı ve binbaşı ile işe başladı. Muhtelif mahallerden ve taşradan ehemmiyet-i tarihiyyeyi hâiz her nev' esliha ve eşyâ-yı askeriye nice müşkîlât ile celb edilmeye çalışılıyordu. Müzenin ise hiç tahsisât ve parası yoktu.

Sultân Mecid Hân hazretleri için Fethi Paşa tarafından yaptırılmış bulunan hücre-i pâdişâhî, her tarafı kapalı ve içi raflarla dolu muzallem bir dolap halinde idi. Derme çatma tahtalardan yapılmış raflara, mahfazalarıyla berâber Avrupa kasketleri vaz' edilmiş, hücrenin köşelerine dahi Mora ve Girid vesa'ir adalar ihtilâllerinde igtinâm edilmiş ba'zı bandıralar -bürümcüklere sarılı olarak- yığılmış idi. Ziyânın duhûle imkân bulamamasından dolayı bu eşyâ küflenerek çürümek isti'dâdını almıştı.

Muhtar Paşa, derhal hücrenin pencere kanatlarını açtırdı. Rafları kaldırarak eşyâyı tahlîs ve bu müzeyyen odayı hâl-i kadîmine getirerek (Defter-i Hâtîrât) odası nâmıyla 'umûma küşâd etmiştir.

Bâlâda ismi geçen Yıldız model müzesinin muhteviyât-ı külliyyesi de Maçka Silahhânesinden nakl edildi. Bu eşyâdan bir takımları şuraya buraya alınmış, kale ve istihkâmâtâ müte'allik modeller, istihkâm ve inşâât dâiresine getirilmiş olduğundan bunların Müze-i Askeriyyeye nakli mümkün olamamıştır.[38]

Pek güzel ata binen, eslihağa pek ziyâde meraklı bulunan Sultân Abdülhamid Hân-ı Sâni'nin Yıldız'da vücûda getirdiği model müze ile (Esliha-i Askeriye Müzesi) hakkındaki ilk teşebbüsât ve icrââtının bugünkü (Müze-i Askerî) nin teşkîlâtına mühim te'sîri görülmüştür.

Hakan-ı müşârûn-ileyhin büyük bir esliha müzesi teşkîli husûsundaki irâdât-ı seniyyeleri ahkâmı bi't-tamâm icrâ edilerek devâ'ir-i muhtelifeden ve bi'l-hassa Topkapı Sarayı'ndaki (Hazine-i Hümayûn)dan esliha ve eşyâ-yı askeriyyeden münâsibleri, irâdeleri vecihle Müze-i Askerîye verilmiş olsa idi bugün Müze-i Askerî daha başka bir güzelliği, daha ziyâde ehemmiyeti hâiz bulunacaktı.

Meşrûtiyyetden sonra, (Aya İrini)de te'sîs edilen müzeye ilk evvel (Esliha-i Askeriye Müzesi) nâmı verildi. Hâlbuki bu müzenin ihtivâ ettiği şeyler, yalnız

eslihadan ‘ibâret olmayıp birçok vesâ’ik, eşyâ ve techîzât-ı askeriye ve igtinâmât-ı harbiyye dahi mühim muhteviyâtını teşkil ediyordu. Bu sebebe binâen Avrupa’da emsâli olan (Ordu Müzeleri) ve (askeri müzeleri)ne tevîkan bu müze dahi (Müze-i Askerî-i Osmanî) nâmıyla tevsîm edilmiştir.

(Müze-i Askerî-i Osmanî)nin evvel emirde hiçbir taraftan vâridâtı yok idi. Muhtar Paşa, kendi nâmına istikrâz ettiği şahsi mebâliginden sarf etmek üzere işe başlıyor ve tükenmez bir merakla müzenin tekâmülü için geceli gündüzlü çalışıyor, bu uğurda hastalıklara uğradığı hâlde çalışmakta devamdan geri durmuyordu. Birçok def’alar nısfü’l-leylden bir hayli müddet sonra hânesine döndüğü görölüyordu. Bu vecihle mütevâlîyen terakkiler ve teceddüdler husûle gelmekte idi.

Muhtar Paşa, hazine-i devlete bâr olmaksızın türlü türlü vâridâtlar ihdâs [39] ederek müzeyi hâl-i hâzırına getirmiş ve muhteşem bir meşher-i mefâhir hâlinde enzâr-ı enâma vaz’ eylemiştir.

İhdâs kılınan (müze kütüphânesi) ile ‘umûmun tevsî’-i ma’lûmâtına (endâht odası) ile askerlikde esâs olan nişâncılığın terakkiyâtına, (müze sineması) ile müzeye vâridât tedârik edilmekle berâber efrad-ı millet, zâbitân ve asakirimizin efkâr-ı askeriyelerinin tenvîrine ve hissiyât-ı millîye ve içtimâ’iyyelerinin te’sîsine hizmet edilmeye gayret olunmuştur.

Müzede tertip edilen (Yeniçeri ve Asakir-i Kadîme-i Osmanîyye Müfrezesi) ile kahraman ecdâdımızın canlı temsâlleri eyyâm-ı mahsûsa ve resmiyyede millete gösterilmiş, yeniden ihdâs kılınan (Mehterhâne-i Hakanî) ile Viyana önlerinde, Macaristan serhatlerinde, Lehistan sahralarında... Osmanlı şan ve satvetine parlak muzafferiyât ve galebâtımız hâtıralarını i’lân etmiş olan eski askerî ve millî müzikamızın ihyâsına ve efrâd-ı millette millî, vatanî, askerî ve tarihî hisler ve intibâ’lar uyandırmağa çalışılmıştır.

Bugün, (Müze-i Askerî)nin hiçbir köşesi yoktur ki mâzîdeki Osmanlı ihtişam ve celâdetinin, Osmanlı mertlik ve kahramanlığının yâdigârını muhtevî olmasın.[40]

(Aya İrini)nin Osmanlılarca Ehemmiyeti

Osmanlılar sevgili silahlarından en güzellerinin, en san’atkârâne yapılmış ve tarihî kıymeti bulunanlarının bir mü’essese-i mahsûsa da hıfzı lüzûmunu hissetmişlerdi. Bunun için, en ziyâde enzâr-ı hürmetde tuttukları kadîm ma’âbedden birini (Aya İrini)yi intihâb etmişlerdi.

(Aya İrini), Saray-ı Hümâyûn içinde bulunmasından dolayı artık bir hristiyan ma‘bedi suretinde isti‘mâl kılınamayacaktı. Hemen yanında (Aya Sofya)nın bulunması, bir İslam ma‘bedi şeklinde dahi kullanılmasına lüzûm bırakmıyordu.

(Aya İrini) ehemmiyet-i tarihiyesiyle mütenâsib olmak ve Osmanlıların esliha ve mühimmât-ı harbiyye hakkındaki fart-ı muhabbet ve ta‘zîmlerine delâlet etmek üzere kemâl-i tecîlât ile Osmanlı dâr‘ül-esliha ve mühimmâtı ittihâz kılındı. (Dâr‘ül-esliha)nın (Aya İrini)de te‘sîsi, binânın zâtî ehemmiyetinden başka ikametgâh-ı pâdişâhiye yakın olmasından da ileri gelmiştir. Osmanlı pâdişâhlarının silahı yanıbaşlarından ayırmayıp ona ne kadar ehemmiyet verdikleri bununla da tezâhür eder.

Pâdişâhân-ı i‘zâm hazerâtı silahları dâimâ taht-ı tefîş ve murâkebelerinde bulundurulur, terakki ve tekâmülünü ta‘kîb eylemeyi hiçbir zaman ihmâl eylemezlerdi; bu hâldir ki Osmanlı silahını ‘asırlarca (el-muzaffer dâimâ) sırrına mazhar etmişti.

(Aya İrini)nin, ordunun en mühim bir silah ve mühimmât deposu bulunması ve ittisâlinde (cebeci) asakir-i fenniyesinin bir kısım mühimmini dahi ihtivâ eylemesi binâya bir ehemmiyet-i siyasiyye dahi veriyordu.[41]

Öteden beri İstanbul‘da, ara sıra türlü türlü ihtilâl ve iğtişâşlar vukû‘a gelirdi. Bizanslılardan müntakıl olan bu elim ahvâlin en büyük cilvegâhı İstanbul‘du. Osmanlı pâdişâhları, bu gibi muharib-i devlet-âfâta karşı esliha ve mühimmât-ı harbiyyeyi, saraylarının surları içindeki bir mü‘essesede muhâfaza etmekle dûr-endişâne hareket ediyorlardı. İğtişâş ve ihtilâl gibi vekâyî‘ zuhûrunda silahların eşkiyâ ve ‘âsiler ellerine geçmesine meydan verilmiyordu. Bu hâl, birçok def‘a büyük ihtilâllerin az vakitte bastırılmasına bâdi olmuş idi. Yalnız Sultân Mehmet-i Râbi‘ devrinde (Aya İrini)deki cebecilerin ‘isyânıyla başlayan ateş-i iğtişâş az vakitte bütün şehre sirâyet ederek pâdişâhın hal‘ini bile intâc eylemişti. Buna sebep de (Aya İrini) muhâfızlarının yanî intizâmı bozulan (iç cebehâne) cebecilerinin hüsn-i idâre ve muhâfaza edilememesidir. Avrupa memleketlerindeki birçok ihtilâller, ‘âsilerin bu yoldaki müze ve silah depolarını hücum ile yağma etmelerinden başlamıştır. Binâen-‘aleyh (dâr‘ül-esliha)nın saray surları dâhilinde mahfûzen te‘sîsi her halde bir dûr-endişlik eseridir.[42]

Binânın Mi'mârîsi

(Aya İrini)yi gezmek, 'ilmî tedkîkât ve tettebbu'âtta bulunmak Meşrûtiyyetin i'lânı zamanına kadar pek müşkîl, hemen imkân hâricinde gibi idi. Devr-i Sultân Mecid Hânîde İtalyalı mi'mâr (Fossati) ma'rifetiyle (Ayasofya)nın ta'mir edildiği 1848 senesi hengâmında Almanyalı (Salçenberg)⁶⁹ (Aya İrini)yi gezmeye fırsatyâb olmuştu. Kendisine verilen me'zûniyyet mahdûd olması hasebiyle "Kostantiniyye'nin Kadîm Âbidât-ı Hıristiyanıyyesi" nâmıyla neşr edildiği eserinde mûnderic (Aya İrini) planı nâkıs ve hatta âlûddur.

(Kornelyus Gurlit)⁷⁰in (Kostantiniyye Mi'mârîsi - Die Baukunst Kontantinopel⁷¹) nâmındaki büyük eserinde ise (Aya İrini) biraz daha fazla ta'mîk ve tedkîk edilerek muhtelif plan ve krokiler mevcûd bulunmuş ise de binâda dakîk ve sürekli tettebbu'ât icrâsının o zaman imkân hâricinde olmasından bunlar da nevâkısdan mahrûm değildir.

İ'lân-ı Meşrûtiyyeti müte'âkib İstanbul'a gelmiş olan İngiltere sefir-i kebîri (Sir Cerar Lovter)⁷²in taleb ve tevassutuyla (Bizans'a 'Â'id Taharriyât ve Neşriyât) Cem'ıyyeti, binâyı müdekkikâne tettebbu' eylemeye müsâ'ade istihsâl etmişti. Bu vecih ile (Aya İrini)ye 'â'id ehemmiyetli ma'lûmât ve 'ilmî vesâ'ik, birçok planlar, resimler, fotoğraflar istihsâl kılınmış oldu ki bu mesâ'ide cem'ıyyet re'isi ve Bizans âsâr-ı 'âtıkasında ihtisâs ve fart-ı merakı ile müştehir Mösyö (Edvin Freshfield)⁷³in büyük hissesi vardı.

Mösyö (Freshfield) Selanik vesâ'ir mahallerdeki Bizans mebânisinin tedkikâtında bulunarak büyük bir tecrübe edinmiş olan Mösyö V. S. Corc⁷⁴ gibi muktedir [43] bir mi'mârın da iştirâk-ı mesâ'isini te'mîn edebilmişti. O esnâlarda (Aya İrini) (Müze-i Askerî)ye tahvîl ediliyor ve lazım gelen ta'mîrât-ı evveliye ve inşâât icrâ kılınıyordu. Bu sebeple fennî ve tarihî tettebbu'âtta bulunmak için iskele vaz'ı, duvar sıvalarının kazınarak tuğlalarının tedkîki ve bu yolda daha birçok 'ameliyyeler için (Müze-i Askerî) Mösyö Corc'a mümkün olan teshîlât ve mu'âveneti izhârdan tevakku etmedi. Bu vecihle bütün tedkikât ve tettebbu'ât

⁶⁹ Wilhelm Salzenberg (1803-1887)

⁷⁰ Cornelius Gurlitt (1850-1938)

⁷¹ Die Baukunst Konstantinopels

⁷² Sir Gerard Lowther (1858-1916)

⁷³ Edwin Freshfield (1832-1918)

⁷⁴ Walter Sykes George (1881-1962)

suhûletle icrâ kılınabilmiş ve Mösyö Corc bu işle beş ay mütemâdiyen meşgûl olmuştur. Mösyö Corc'un netice-i taharriyât ve semerât-ı mesâ'isi (Bizans'a 'Â'id Taharriyât ve Neşriyât) Cem'iyyetinin neşr eylediği risâleye esâs teşkil etmiştir. Binânın mi'mârisine müte'allik elde edilen ma'lûmât Mösyö Corc'un istihsâl eylediği bi'l-âhere Mösyö (Van Millincen-Van Millingen)in "Bizans kiliseleri, Byzantine churches" 'ünvânlı eserine de derc edilen ma'lûmâta müsteniddir.

(Aya İrini) müstatilü's-şekl olup şimâl-i garbîden cenûb-ı şarkîye doğru müteveccihdir. (دالانه-Narthex)⁷⁵ cihet-i garbîye ve (mihrâb-abside) şark tarafına düşer ve bu şekliyle Roma binâlarındaki tarz nazar-ı dikkate çarpar.

Kubbe (عليقه-Pendantifs)⁷⁶ler üzerine müstenid ve tarz-ı inşâ i'tibârıyla pek nazar-ı dikkati celbeder. Kubbe etrafında dâhile ziyâ vermek için yirmi pencere mevcûd olup bunların bazıları şehrin Osmanlılar tarafından fethinden evvel örülerek sedd edilmiştir.

Asıl binâ gayet basit tarzda (sahn merkezi-Nef centrale)⁷⁷ ve [44] (Yan sahn-Bas côtés)⁷⁸lere münkasımdır.

(Aya İrini) nin garp cihetinde, yani zeminin eski sathını muhâfaza etmiş olan kısmında Osmanlı ta'mirât ve 'ilâvâtıyla oldukça mühim bir suretde tagayyur etmiş olan kadîm (Avlu -Atrium) bulunmaktadır. Bu avlunun şimâl, cenûb ve garbında örtülmüş [Kemerâ-Arcade]⁷⁹ler vardır. Fakat şimâl ve cenûb kemerâlarının hâricî duvarları, bu kemerâların dâhilî duvarlarının bir kısmı ve garp cihetindeki kemerânın müntehâ-yı şimâliyyesinde bulunan kemerli uç (Ferce-Baies)⁸⁰ Bizans inşââtıdır. Kemerâların diğer aksâmının duvar ve kemerleri Osmanlı eseridir. Avluya medhal teşkil edecek olan ve garbe müteveccihen açılan kapıdan bugün hiç eser görülememektedir; fakat cenûb kemerâsının hâricî duvarında, (دالانه-Narthex) civârında elyevm örülü bir Bizans kapısı vardır.

⁷⁵ دالانه: Ma'bedlerde son cemâ'at yeri

⁷⁶ عليقه: Yekdiğerine 'amûden veya bir zaviye-i münferice veya hâdde teşkil etmek üzere gelen iki kemerin birleştikleri mahâlde ve kubbe ile aralarında hâsıl olan müselles-i kürevî şeklindeki kısımlar.

⁷⁷ Sahn merkezi: Ekseriyâ ma'bed veya kiliselerin üstü kemerli ve uzunca olan merkezî kısımları.

⁷⁸ Yan sahn: Câmî ve kiliselerde sehn merkezinin kabasından daha alçak olmak üzere iki taraflarda yapılan"canibi sahn"lar.

⁷⁹ Kemerâ: Saray kapılarının ve 'âlî divanhânelerinin kemerleri.

⁸⁰ Ferce: Duvarlarda kapı veya pencere hizmetini îfâ etmek üzere açılmış büyük açıklıklar.

Avlunun dört cihetine, dâhilî bir sırada Osmanlılar tarafından inşâ kılınan kemerler avluyu oldukça daraltmıştır. Vaktiyle avlunun (دالانه)ye müteveccih beş kapısı mevcûd olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün bu kapılardan yalnız ortadaki ve en şimâldeki açıktır. Şimâl tarafında bulunan bu kapının kadîm (saçak tabanı-Architrave)⁸¹nı elân muhâfaza ettiği görülüyor. Beyaz mermerden silmeli (pervaz-Corniche)⁸² ve pervazın kısm-ı ‘ulyâsına hak edilmiş sâlib resmi elyevm mevcûddur.[45]

Binânın hâlihazırdaki medhali şimâl tarafındadır. Bu medhalden ilerleyen ve Osmanlı inşââtı bulunan mâ’il zemin, şimâldeki (cenâh-Aile)⁸³nin müntehâ-yı garbiyyesine doğru imtidâd eder.

(دالانه), beş fereden tereküb etmektedir. Nihâyetlerdeki iki ferce kemeri merkezdeki ferce kemerlerinden başka tarzdadır. دالانه kemerlerinin bütün sutûhu mozaik ve hendesî resimlerle tezyîn edilmiştir.

(دالانه)den (Köprü Gözü-Arche)⁸⁴ tarzında üç büyük medhal sahn-ı merkezîye ve birer medhal de yan sahnlar açılmaktadır. Osmanlılar tarafından inşâ edilen medhal, yan sahnla دالانه arasındaki mürûr mahallini -kadîm sahn medhalinin mevcûd olmasına rağmen- sedd etmiştir.

Sahn-ı merkezî müsâvî açıklıkta fakat muhtelif tülde iki geniş ferceye munkasım bulunup garbdeki ferce daha kısadır.

Bu ferede damın istinâd ettiği köprü gözleri şark ve garp cihetinde nısf dâ’irevî şimâl ve cenupdakiler hemen kati’ nâkıs şeklinde olup bir seviyeden başlayarak ‘aynı irtifâ’a yükselmektedirler; fakat kuturları kısadır. Kati’ nâkıs şeklindeki bu gözler binânın hâricî duvarlarına kadar imtidâd ediyorlar.

Bu köprü gözleri üzerine inşâ edilen (Künbed-Dome)e kati’ nâkıs şeklinde künbed nâmını vermek münâsibtir. Fakat tamâmıyla kati’ nâkıs şeklini de hâiz değildir. Bu künbed, basit ve muntazam köprü gözleri üzerine istinâd ettirilmiş bir künbed vazi’yetinde olmayıp gayr-ı müsâvî inhinâl köprü gözleri üzerine müstenid muğlak ve karışık bir künbed şeklindedir. Bu künbede kemerli künbed nâmını vermek daha muvâfıktır. Binâ damı üzerinden müşâhede edilen kısım, gayr-ı

⁸¹ Saçak Tabanı: Saçak bendinin alt kısmı.

⁸² Pervaz: Saçakların, kapıların ve pencerelerin üstünde silme zih.

⁸³ Cenâh: Binânın kısm-ı asliyesine muttasıl olarak yan taraflarda yapılmış kısımlar.

⁸⁴ Köprü Gözü: Köprü kemerinin açıklığı.

muntazam [46] kati‘ nâkıs şeklinde bir (Tabl-Tambour)⁸⁵ üzerine ittikâ eden alçak bir mahrûtu andırmaktadır.

Sahn-ı merkezî ferceleri, nısf dâ’irevî garip tarzda bir kemer teşkîl edecek gibi geniş köprü gözleriyle muhât olup murabba‘î şekildedir.

Garbdeki köprü gözü, yine cihet-i garbiyyedeki fercenin şark köprü gözüne merbûttur; ve bu vecihle iki ferce beyninde müşterik bir kemer vücûda getirir. Şarkdaki kemer ise, mihrâbın nısf künbedine kadar imtidâd etmektedir. Şimâl ve cenûbdaki kemerlerle garpdeki ferce karşısında bulunan kemerler hâricî duvarlara kadar uzanıyor. Ve yan sahnlar ile galeriler aksâmını setr eyliyor. İstinâdgâh köprü gözleri üzerinde muntazam (عليقه--pendantif)ler teşkîl edilmiş ve bunların kısm-ı tahtanisinde, künbed üzerine müstenid bir tabl vücûda getirilmiştir.

Sahnın şarkındaki mihrâb nısf dâire şeklinde ve nısf künbedle mestûrdur. Mihrâb pencerelerinin altında meyilli bir galeri teşkîl etmek üzere ve merdiven basamakları tarzında ruhbânın oturmasına mahsûs sıralar vardır. Bu sıraların ortasında başpiskoposun ku‘ûduna tahsîs edilen kürsünün mahâlline dâ’ir hiçbir eser görülememektedir.

Sıralar altında nısf dâ’irevî dar bir dehliz mevcûd olup dehlizin iki nihâyetinde birer kapı müşâhede olunur. Sıralardan biri istikâmetindeki açıklıklardan dehliz vaktiyle ziyâ almakda imiş. Osmanlı inşââtı olan bazı ahşab ‘ilâvât bu açıklıkları örtmüş ve dehliz karanlık kalmıştır.

Dehlizin inşâasında hikmet-i tabî‘iyyenin (aks-i seda) kavâ‘idine [47] tevfikân inşâ edilmiş olup en ince ve yavaş sesleri bile harika-engiz bir suretde ‘aks ettirir. Dehliz kapıları medhalinde telefonda olduğu gibi görüşmek mümkündür.

Bu dehliz, vaktiyle i‘tirâf-ı zünûblarda ve gâib ve hâtifden cevap verdimek ve ‘avâm-ı nâsa harikalar, kerâmetler ibrâz eylemek gibi husûsatda kullanılmış.

Mihrâb önündeki kuyu gâyet mukaddes ‘âddedilir ve en uzak memleketlerden suyunu almaya gelenler bulunmuş. Bu suyun a‘mâları bînâ edecek derecede şifâ bahş bulunduğu i’tikâd edildiği mervî ve mütevâtirdir.

Binâ iyice tedkik edilince görülür ki binânın esâslı kısımları üç muhtelif devr inşââtıdır. Bu hakâ’ik, tarihten istintâc edilen ma‘lûmât ile de tevâfuk etmektedir.

⁸⁵ Tabl: Üzerine kubbe inşâ olunmak üzere üstüvânî şekilde inşâ olunan duvarın heyet-i mecmû‘ası.

Bâlâda beyân edildiği vecihle (Aya İrini)nin Nika İhtilâli hengâmında ihtirâkından sonra (Büyük Jüstinyanus) eski ma‘bed enkazı üzerine yeni bir kilise binâ ettirmişti. Bu kilise dahi diğer bir harîkde kısmen muhterik olmasıyla (دالانه) aksâmı yeniden inşâ kılınmıştır. İki ‘asır sonra (İzaverili Leon) devr-i hükûmeti nihâyetlerine doğru Kostantiniyye’de vukû‘a gelen müthiş hareket-i arz (Aya İrini’yi münhedim etmişti. Bu hareket-i arzdan inhidâma uğrayan binâ İmperator (Leon) veyâ halefî (Kostantin Kopronimus) zamanında tekrar inşâ kılınmıştır.

Bir takım küçük ve tâlî ta‘dilâtıdan sarf-ı nazar, yan sahn kemerlerine kadar imtidâd eden asıl kilise duvarları (Jüstinyanus) devrinde, 532 sene-i mîlâdîsinde ki Nika İhtilâlinden sonra inşâ edilmiştir.

(دالانه), muttasıl yan sahn kemerleri ve cenubdaki duvarların müntehâ-yı garbiyyesindeki [48] mahallerin aksâm-ı ‘ulyâsı ise yine İmperator (Jüstinyanus) devrinde ve 564 senesindeki harîkten sonra icrâ edilen ta‘mîrât eseridir.

Daha sonra vukû‘a gelen hareket-i arz ise binânın bütün aksâm-ı ‘ulyâsını tahrîb etmiş veya ziyâdesiyle hasâra uğratmıştı. Bu tahrîbâtıdan (دالانه) ve fevkindeki galeriler ile duvarların alt kısımları masûn kalabilmişti. Binâen-‘aleyh binânın aksâm-ı ‘ulyâsı, mihrâb, künbedin köprü gözleri, künbed kemerleri ve tabl ile berâber kemer, hareket-i arzdan sonraki inşâât meyânına dâhildir. Şarkdaki esâs duvara iltisâk eden mihrâb etrafındaki kaldırımvârî duvarlar ise daha sonraki ‘ilâvelere ‘â’iddir.

Şark cihetinde küçük hücreler vücûda getiren şimâl-i şarki ve cenub-ı şarkiyedeki duvar köşeleri Osmanlıların İstanbul’a duhûlünden evvel inşâ‘ edilmiştir. Büyük Kostantin tarafından binâ edilen (Aya İrini)den kalabilen yegâne eserin mihrâbın şimâl-i şarkiyesindeki köşe olduğu zannedilmektedir. Fakat bunun da hakikate mukârin olup olmadığı meşkûkdur.

Ma‘beddeki mozayiklere gelince: (دالانه)deki mozayikler (Ayasofya) mozayiklerine müşâbih olmaları hasebiyle (Jüstinyanus) zamanına ‘â’id bulunsalar gerektir. Mihrâbdaki mozayikler ise basit bir sâlib işâretini muhtevî olduklarından (İkonoklast)lar devrindeki mozayikler evsâfını hâ’izdirler.

Müverrih (Fayntey) “Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi” ‘ünvânındaki eserinde: (İmparator İzaverili Leon)un altın, gümüş ve bakır sikkeler üzerine ve saray kapıları fevkine ‘ibâdât ‘alâmeti olmak üzere sâlib işâreti vaz‘ eylediğini zikreder.

Selanikte'ki (Ayasofya) ma'bedinin mihrâb tezyînâtı da buna müşâbih olup (İkonoklast) tezyinâtındadır. (Jüstinyanus) ve (Teodora)nın ma'bede [49] verdikleri ehemmiyeti (Direk başlıkları-Chapitiaux)⁸⁶nın kendi markalarını ihtivâ eylemeleri de isbât etmektedir. Bu markalar yan sahnlarda olup sahn-ı merkezîde mevcut değildir.

Ahşap orta kat ile merdivenler ve binâ hâricindeki su hazinesi Osmanlı inşââtıdır. Binânın Müze-i Askeriyyeye tahvîlinde bazı galeri başlarındaki sonradan örülmüş duvarlar kaldırılmış ve Ayasofya cihetindeki meydana müteveccih ve zir-i zeminde kalmış eski bir kapı külfetli ve 'azîm hafriyyât icrâsı ve ba'dehu uzun bir merdiven inşâsıyla meydana çıkarılmıştır.[50]

(Aya İrini) için mütâlâ'a ve tedkik olunabilecek âsâr:⁸⁷

- *Tarih 'Atâ.*
- *Feth-i Celil-i Kostantiniye*, Muhtar Paşa (cild-i sâni tab' edilmemiştir).
- *İstanbul*, Celal Es'ad Bey.
- *Topkapı Sarayı Hümâyûnu*, Abdurrahman Şeref Bey(Tarih-i Osmanî Encümeni mecmualarında intişâr etmiştir).
- *Die Baukunst Konstantinopel*, Cornelius Gurlitt, Ernest Wasmunth a. g. Berlin, W.
- *Byzantine Churches*, A. Van Millingen, Macmillan, London 1912.
- *L'architecture Byzantine (Recueil des monuments)*, Charles Texier, Londres, Day Fils, 1864.
- *Etudes byzantines*, Paspatis, Constantinople, 1877.
- [51] - *Etudes byzantines*, Diehl (Charles), Paris, 1905.
- *Constantinople*, Barth, Paris, 1903.
- *Antiquities de Constantinople*, Codinus.
- *Le Bosphore et Constantinople*, Dethier, Vienne, 1873.
- *Les églises byzantines de Constantinople*, Koudakof, Odessa, 1886.
- *L'architecture grecque*, Laloux (v), Paris.
- *Die letzten Tage von Byzanz*, Mordtmann (Dr), Constantinople, 1893-95.
- *Anciennes églises de Constantinople*, Pulgher, Vienne, 1880.

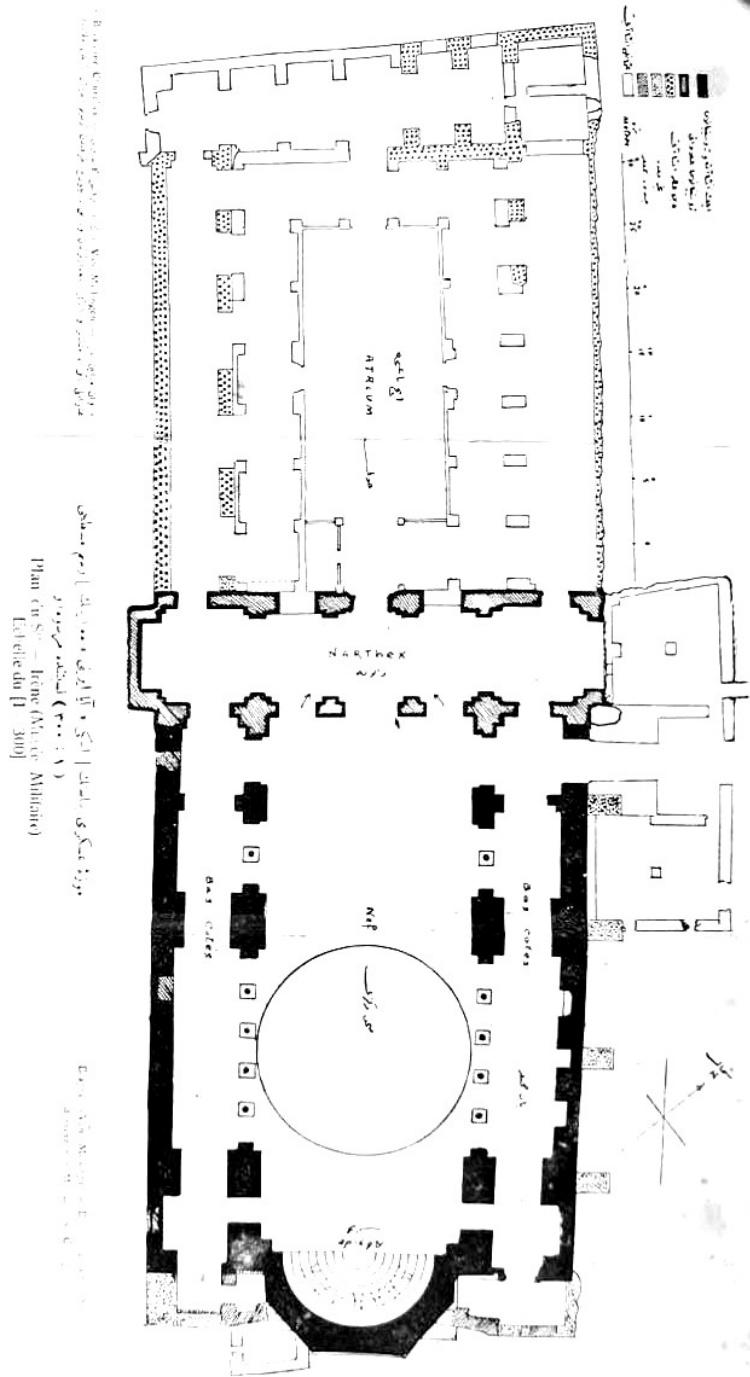
⁸⁶ Direk başlığı: Bir direk veya paye re'sine mevzû' muhtelif zihler ve yapraklardan müteşekkil tezyinât.

⁸⁷ Burada orijinal metindeki formata sadık kalınmıştır. Sermet Muhtar tarafından kaynakçada: "Kitap ismi, yazar, basım yeri ve tarihi" şeklinde bir format kullanılmıştır. Bazı eserlerin basım yeri ve tarihi verilmemiştir. Burada değişiklik olarak sadece eser isimleri tarafımızdan italik olarak yazılmıştır.

- *Quellen der Byzantinischen Kunstgeschichte*, Unger, Vienne, 1878.
- [52] - *De aedificis*, Procope.
- *Constantinople und der Bosporos*, Hammer.
- *Constantinopolis christiana*, Ducange.
- *Constantinople et le Bosphore*, Andreossy.
- *Le palais Imperial de Constantinople*, I.Labarte.

Müze-i Askerî Binasının [Eski “Aya İrini” Ma‘bedinin] Resm-i Müsattahı (300:1) nisbetinde
mersûmdur.

Plan du Saint Irène (Musée Militaire) Echelle du [1-300]

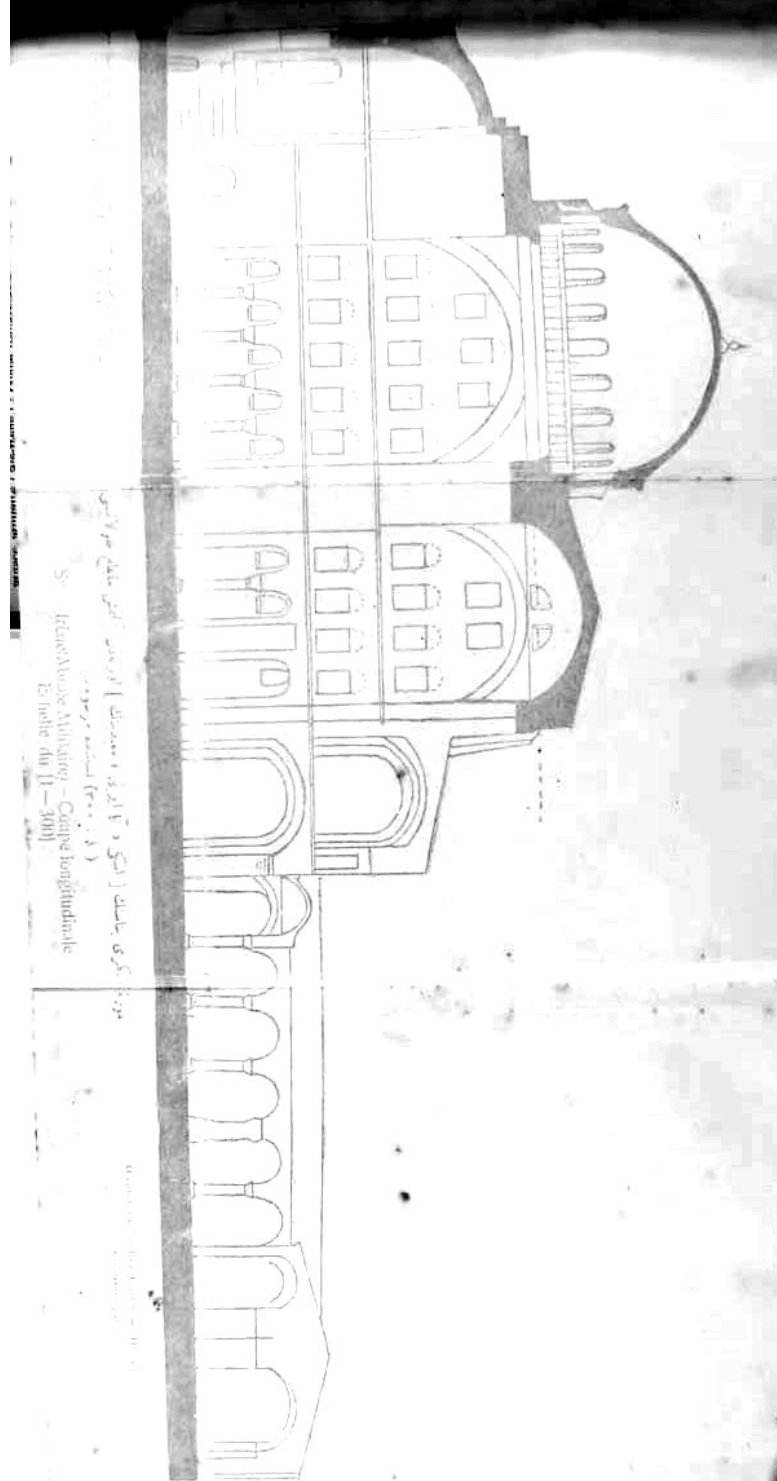

“Van Millincen – Van Millingen”in “Bizans’ın Kiliseleri – Byzantine Churches” ünvanlı eserinde
müntesir ve İngiliz mi‘mârlarından V. S. Corç tarafından tersim edilen plandan muktebes.

D’après “Van Millingen – Byzantine Churches” dessine par M. W. S. George

**Müze-i Askerî Binasının [Eski “Aya İrini” Ma’bedinin] ortadan alınmış mukatta’-ı tûlânîsi
(300:1) nispetinde mersûmdur.**

St – Irene (Musee Militaire) – Coupe longitudinale Echelle du [1-300]

**“Kurnelyus Gurlit – Cornelius Gurlitt”ın “Kostantiniyye – Die Baukunst Konstantinopel”
ünvanlı eserinden maktebestir.**

D’après “Cornelius Gurlitt – Die Baukunst Konstantinopel

**Topkapı Saray-ı Hümâyûnu Meydanında Kâ'in
Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs
Rehber**

Numero: 2

**Muharriri: O. Sermed Muhtar
Galatasaray Sultânîsi ve Mekteb-i Hukuk Me'zûnlarından Müze-i Askerî
Umûr-ı Fenniye ve Tarihiye Kâtibi**

**İstanbul - Necm-i İstikbal Matba'ası
1336/1920**

[3]

Eski Osmânî Ordusu
Osmanlıların Zuhûrundan Yeniçerilerin İlgâsı Zamanına Kadar (1241
Hicri)⁸⁸

Osmanlılar ilk evvel bir ‘aşiret halinde idiler. Mükellef ve mükemmel kışlakları bulunmakla berâber yayla hayatı için göçebe halinde dahi seyr ü sefer i’tiyâdında bulunan bu ‘aşiret takım takım gezmeye mecbur oluyor fakat bu takımlar müşterek ve ‘umûmî bir sergerdeye tâbi’ bulunuyordu. Sergerdenin nezdinde müşâvir ve nev‘umâ lala makamında, nîk ü bedi bilâ-pervâ söyler, musinn, tecrübegâr ve mütehayyiz bir şahsın (Kabile Kâhyası) makamında bulunması Türk ‘an‘anet-i kadîmesinden idi. Her bir takımın ayrı bir beyi vardı ve beyinin emrine tâbi’ idi. Osmanlı sergerdesi bulunan Osman Gâzi Selçukîlerin tefvîzi ile sancak beyi olduktan sonra hududunu büyütmeye, dâire-i nüfûzunu genişletmeye başlamıştı. Kendi takım beyleri de gelip tekfurların yerlerine kaim oluyorlardı. Bu ümerâ hep Osman Bey’e merbût idiler ve sefer olunca da‘vet üzerine atlarına binerek müsellahan gelip cenke giderlerdi.⁸⁹[4]

Takımları teşkîl eden ‘aşiret delikanlıları (nöker) nâmıyla beylerinin yanına çırak olurlardı. (nöker)lerin aksâ-yı emeli gazâda yararlık ederek beyliğe nâil olmakdı. Kahramanlık ve besâlet gösteren, fütûhâta sebep olan beyler dahi sonraları terfi‘en sancak beyliğine nasb edilirdi. Osmanlı ordusunun ilk nüvesi işte bu gazanferlerdir.

“Osman Gâzi muhârebe etmek istediği vakit Osmanlıları bir müddet evvel muhârebe olacağından haberdâr eder, mahal-i içtimâ‘ı bildirirdi. Bu cihetle kurrâ ve kasabâtta gazâ ve cihâda gelmek isteyen dilâverlerin hazır olup vakt-i mu‘ayyende toplanmaları köylerde ve kasabalarda münâdîler vasıtasıyla i‘lân olunur ve hareket-i askeriye icrâsı hafî tutulacaksa gönderilen haberlerde ona göre ecânibden gizli tutulur idi.”⁹⁰

⁸⁸“Müze-i Askerî”nin kadim Ordu-yı Osmanîye ‘âi’ d kıyafetleri, silâhları, hâtîrât ve eşyâ-yı askeriye ihtivâ eylemesine ve bu muhteviyâtında “Eski Osmanlı Ordusu” teşkilâtıyla münasebet-i tabi‘iyesi bulunmasına binâ‘en müze züvvârının daha ziyâde istifadelerini te‘min emeliyle âtideki mübahasenin rehberine derç ve ‘ilavesi muvaffak görülmüştür.

⁸⁹ Müverrih Hammer bunları (Akıncı) denilen Türkmen süvarileri nâmıyla zikreder.

⁹⁰ *Okçuzâde Tarihi*, Sahife 99.

(Muraca Doson)⁹¹, asakir-i muntazama ve yeniçeri teşkîlinden evvel Devlet-i ‘Aliyyede altı sınıf asker mevcûd olduğunu ve bunların da: yaya yani piyade, müsellemler, ‘azab, sarıca, yörük, cânbâzân ve garibândan mürekkep bulunduğunu beyân eder:

1 - Yaya (Piyade): Bu sınıf asker Orhan Gâzi’nin cülûsu bidâyetlerinde teşkîl olunduysa da itâ‘atsizliklerinden dolayı memnûn kalınmadığı cihetle müşârunileyh bunlara arâzi bahş ve i‘tâ ederek silah isti‘mâline ve meşâkk-ı sefiriyyeye ‘adem-i tahammülleri hâlinde yolların ta‘mirine, erzak ve ağırlıkların nakline me‘mûr eylerdi.

2 - Müsellemler: İmtiyâzat-ı askeriyyeye mâlik, vergiden mu‘âf süvarilerdi.

3 - ‘Azab: yâhûd (bekarân) bunlar da mühimmât-ı hârbiyenin muhâfazasına me‘mûr idiler.[5]

4 - Sarıca: Sancaklarının renginden dolayı bu nâmı alan asker Anadolu’nun bazı memleketlerinden toplanılan efrâd idi.

5 - Yörük: Rumeli⁹² piyadelerinden ‘ibâretti.

6 - Cânbâzân ve garibân: Cânbâzân sokaklarda terk edilmiş ana ve babası ma‘lûm olmayan çocuklar, garibân da Anadolu sevhilinin muhâfazasına me‘mûr yabancı askeri idi.

Fütûhâtın tezâyidi, bünye-i devletin tekâmülü üzerine Orhan Gâzi hazretleri birâderleri ve o zamanın ‘an‘anâtına göre ‘aşiret kahyâsı bulunan ‘Alâeddin Paşa’nın ihtâr ve teşvikiyle bütün şu‘bât-ı devletçe teşkîlât ıslahât ve tecdüddât lüzûmunu hissetmeğe başlamışlardı. (İznik) ve (İzmit)in zâbtından sonra geçen yirmi senelik sükûn devri Osmanlılık ‘âleminde pek mühim ve esaslı teşkîlât ve tanzimâtâ cülühgâh olmuştur. Bu meyanda görülen işlerin en mühim olanı ordu için yapılan teşkîlât ve tensikât idi.

“Tanzimât ve ıslahât-ı lâzıme yi müzâkereye me‘mûren bir hey’et-i mahsûsa teşkîl edilmiş ve bu hey’etin riyâseti ‘Alâeddin Paşa’ya verilmişti.⁹³ Bilecik kadısı Çandarlı Kara Halil de bu hey’etin en fa‘âl ‘uzvu idi. Bu mecliste Osmanlı askerinin tezyîdi için Kara Halil’in re‘yiyle (Yaya-yâhûd-piyade) nâmıyla Türk evlâdlarından kaviyyü’l-bünye olanların intihâbı, bunlara ‘ulûfe tahsîsi tensîb kılındı ve Kara Halil buna me‘mûr buyuruldu. Sefer vukû‘unda her piyade askeri yevmiye bir rub‘

⁹¹ Ignatius Mouradgea d’Ohsson (1740-1807).

⁹² Orijinal metinde sehven رورايى şeklinde yazılmıştır.

⁹³ Tarih-i Ebu’l-Faruk, Cild 1, Sahife 65.

dirhem-i şer‘î kıymetinde bir akçe (‘ulûfe) alacak fakat sefer hitâm bulunca yayaların ‘ulûfeleri kat‘ olunup memleketlerine ‘avdetle orada [6] zirâ‘atle meşgûl bulunacaklar ve rüsûm-ı dîvâniyeden de mu‘af olacaklardı. Bir müddet taht-ı inzibâtta ifâ-yı hizmet etmiş olan mezkûr ‘asâkir şımarmağa ve fesâda başladılar.

Çandarlı Kara Halil o zaman “Orhan Bey” denilen⁹⁴ hazret-i Orhan’a bir lâyiha takdîm etti ki hülâsası: (Rum ilinde akıncılık eden Türkmen ve geçende ihdâs olunan yayalarla Âl-i Osmân’ın payidâr olması müşkîl olduğundan kabul-ı ra’iyyet eden Hristiyanlarla dinç ve gençlerinden birkaç yılda bir bin nefer kadar alınıp kendilerine vezaif-i hazariyye ve seferiye nâmıyla ta‘yinât ve ‘ulufe-i kâfiye verilmesi) me‘alinde idi. Bu lâyihanın İslam nüfûzunun tezyidine ve re‘âyânın himayesiyle te‘addî-i asâkirden vikâyesine⁹⁵ ve ordunun intizâmına hizmet gibi büyük fevâidi görüldüğünden Orhan Gâzi tarafından kabul edilerek (devşirme) kanûnu vaz‘ olundu ki yeniçerilik ‘âleminin ihyâsı hususunda atılan ilk adımdır. (Hicri 730, Miladi 1326)

(Devşirme) kânununun hûlâsa-i muhteviyâtı şudur:

(Osmanlı tâb‘iyyetinde bulunan Hristiyan çocuklarından lüzûmu oldukça icâbı kadar çocuk ahz ve cem‘i, şerâit-i İslamiye dâiresinde kışlalarda ta‘lim ve terbiyeleri, beherine yevmi akçe ve ta‘yinât tahsîsi, yararlık gösterenlere (terakki nâmıyla zam i‘tâsı...)

Orhan Gâzi hazretleri (Amasya) civârında ikâmet eden züht ve takvâ ile muttasıf sâdât-ı sufiyye’den (Hacı Bektaş) Veli hazretlerine mürâca‘atla yeni askerinin ismini tebriken tesmiye etmesini ve hayır duâ‘ eylesini talep etmişti. Müşârünileyh teşkîl edilen bu asâkir efrâdından birini yanına çağırıp cübbesinin [7] kolunu neferin başı üstüne koyarak kolunun yeni neferin arkasına doğru sarkmış olduğu halde “bu askerın adı yeniçeri olsun; Cenâb-ı Hak yüzlerini ak, pazılarını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını mühellik, kumandanlarını mansûr ve muzaffer buyursun” diye duâ‘ etti. Neferin arkasına sarkan cübbe yeni hatırlatmak üzere bu asâkirin giydikleri (börk) nâmındaki külâha omuzlara doğru sarmak üzere keçe ‘ilâve olundu. Bu keçe aynı zamanda arkadan tevcih edecek kılıç darbelerine karşı enseyi de muhâfaza ediyordu. Kışla-nişin muntazam asker ve dâimi ordu usûlü,

⁹⁴ *İbn Batuta Seyâhatnamesi*, Cild 1.

⁹⁵ *Hayrullah Efendi Tarihi*, Cild 3, Sahife 69.

hiçbir Avrupa devletinde mevcut değil iken işte bu vecihle ilk def'a Osmanlılar tarafından te'sis edildi.[8]

Devlet-i Osmâniye bidayet teşkîlinden Sultân Mahmut Hân-ı Sâni zamanına kadar üç sınıf asker istihdâm etmiştir.

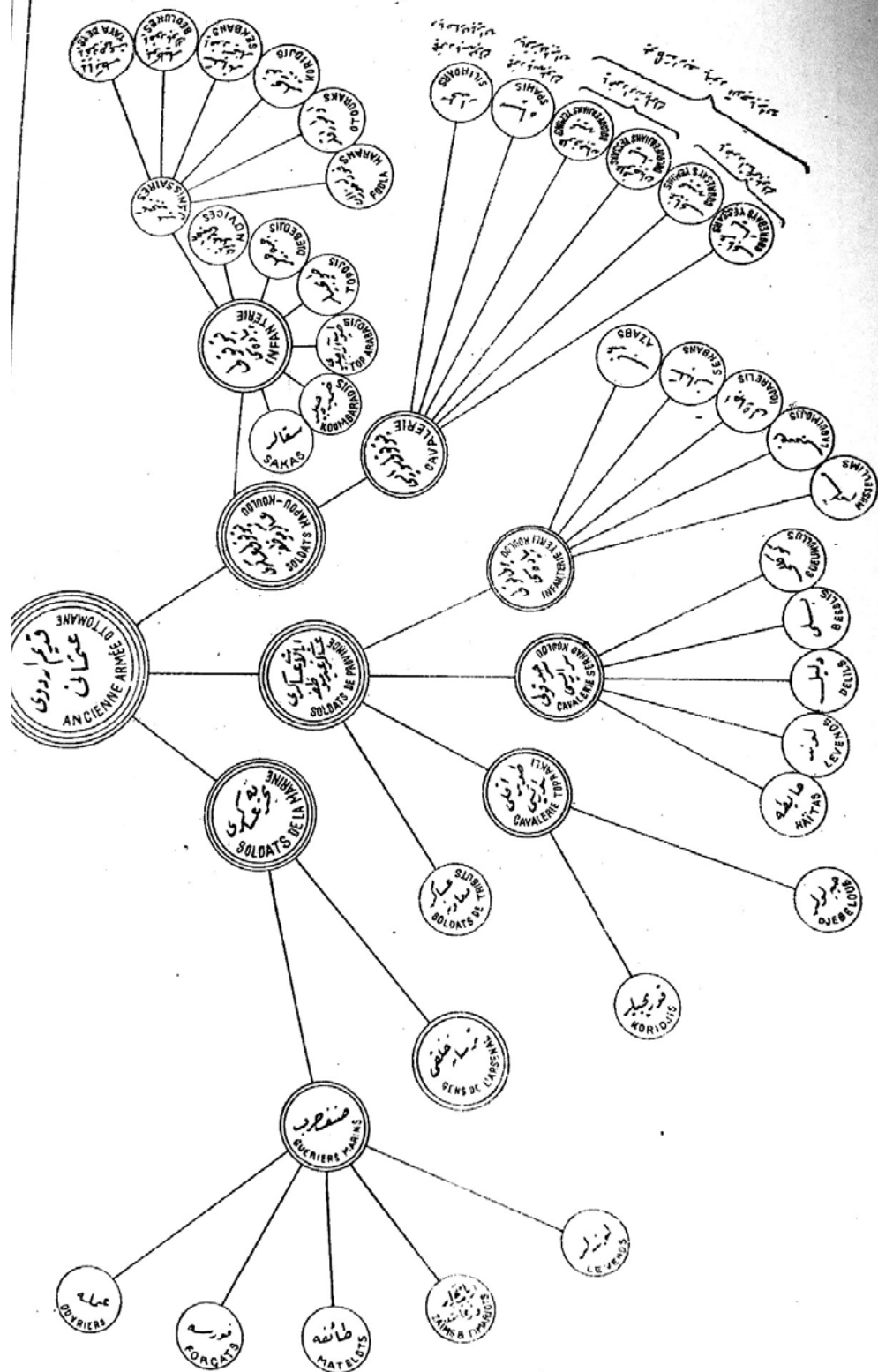
Birincisi: Devlet hazinesinden maâş yani ('ulufe) ve muayyenât olarak muvazzaf, muhtelif ocaklara münkasim⁹⁶ ve kışla-nişin olan "kapıkulu asâkiri;"⁹⁷

İkincisi: Vakt-i hazırda askerlikten mu'âf ve kendi kâr ve kesbleriyle meşgûl ve muhârebe hengâmında silah ve hayvanıyla orduya iltihâk eden erbâb-ı tımâr ve ze'âmet yani "eyâlet asâkiri;"⁹⁸

⁹⁶ Ocak nâmı bir nâm-ı mahsûsi olan ve bir vazife-i husûsiye ile muvazzaf bulunan 'asâkirin hey'et-i mecmu'asına verilir ve bunun en büyük âmirine (Ocak Ağası) denilirdi. "Ocak" kelimesi vaktiyle ihtimam ile halk için yapılarak tabh-ı ta'âm ve bu vecihle bezl-i ni'met eden yemek ocaklarından alınmıştır. Şu halde ocak halkı aynı ocaktan, aynı kazandan yemek yiyen meslekdaş ve arkadaş demek olur. Hâlâ bazı Mevlevihânelerde ve Bektâşi hânkâhlarında bu yolda mükellef ve müzeyyin ocaklar vardır.

⁹⁷ Müze-i Askerî aksamından Yeniçeri Müzesinde 12 ilâ 14 (h) , 19 ilâ 26 (k) , 31 ilâ 36, 58, 67, 153 ilâ 160, 165-166, 169, 189, 191-192 numerolara müracaât

⁹⁸ Müze-i Askerî aksamından Yeniçeri Müzesinde 9, 10, 11, 59, 61, 62, 144 ilâ 150, 167, 168, 180 ilâ 185, 188, 190 numerolara mürâca'at

Üçüncüsü; Bir kısmı muvazzaf ve ‘ulufe ve muayyenâtlı diğer kısmı erbâb-ı timâr ve ze‘âmetten mürekkeb “asâkir-i bahriye.”⁹⁹ [9]

KAPIKULU ASÂKİRİ

Kapıkulu asâkiri iki kısımdı: piyade, süvari

Kapıkulu piyadesi:

- Yeniçeriler
- Acemioğlanları¹⁰⁰
- Cebeciler¹⁰¹
- Topçular¹⁰²
- Top Arabacıları
- Humbaracılar¹⁰³
- Sakalar

nâmıyla yedi ocaktan mürekkebdî.

1 – Yeniçeriler

Yeniçeri ocağı üç fırkaya taksim olunmuştu. [10]

- 1 – Cemâ‘at yâhûd yaya beyler denilen yeniçeriler
- 2 – Bölük yâhûd bölüklüler
- 3 – Sekbanlar nâm-ı diğerle seymenler

Yeniçeriler, tabur makamında olan 196¹⁰⁴ (orta)ya münkasım idiler. Bu (196) adedi nihâyete kadar sâbit kaldığı halde orta mevcutları tebeddül ve tezâyüd etmiş ve binâ‘en-‘aleyh evâ‘ilde her yeniçeri ortası altmış, yetmiş ve biraz sonraları yüz kişiden ‘ibâret iken on ikinci ‘asr-ı hicrîde şimdiki alaylar gibi iki üç bin kişilik ortalar görülmüştür. Ortaların büyük bir kısmı pâyitahtta muhâfız suretiyle ârâm-sâz olur ve mütebâkisi vilayâtta büyük şehirlerde paşalar ma‘iyyetinde asâkir-i muvazzafa suretinde bulunurdu.

Yeniçeriler İstanbul’da (Yeni ve Eski Odalar) nâmıyla iki mahalde ikâmet ederlerdi. (Yeni Odalar) Aksaray civârında Halıcılarda (Et Meydanı) denilen yeniçerilere mahsûs tarihi bir meydanın etrâf ve havâlisinde idi. Sultân Mahmud-ı

⁹⁹ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 44 ilâ 50, 120 ilâ 125 numerolara mürâca‘at

¹⁰⁰ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 8 numeroya mürâca‘at

¹⁰¹ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 41, 43 numerolara mürâca‘at

¹⁰² Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 5 numeroya mürâca‘at

¹⁰³ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 37-39 numerolara mürâca‘at

¹⁰⁴ Orijinal metinde sehven 169 olarak yazılmıştır.

Sânî devrinde yeniçerilerin ilgâsı zamanında Kara Cehennem'in en evvel topa tuttuğu mahall burasıdır.

Yeni Odaların kapılarından birinin harâbesi hâlâ mevcûddur. Yeniçerilerin ilgâsından sonra Et Meydanında ve havâlisinde hâneler yaptırılarak Rum ahâli iskân edilmiştir.

Müze-i Askerî alt kat şimâl galerisi nihâyetinde, İstanbul diyaroması civârında, üstlerinde mensûb oldukları cemâ'atin orta malı idiği muharrer bir kepçe ve süzgeç bulunduğu gibi Harbiye Nezâreti arz odasındaki esliha-i 'atika camekânında kezâ 'aynı vecihle bir kepçe ve süzgeç mevcûddur. (Eski Odalar) Şehzâde Cami'î karşısında sıra dükkânların arkasında ve bir kısmı da Çukurçeşmeye doğru Direklerarası gerisinde bulunurdu.[11]

Pâdişâhların nefer suretiyle yoldaşlarından bulunduğu birinci orta odaları mülgâ Osmân Baba Türbesi ittisâlinde yani şimdiki Felek sineması mahallinde idi.

Cemâ'at:

Yeniçeri ortalarının 101 adedi cemâ'at nâmını hâ'iz ve hudûd muhâfazasına me'mûr idiler. Zâbitlerinin kal'e anahtarlarını hıfz etmek, yeniçeri ağası karşısında ata binmek gibi imtiyâzları vardı. Çizmeleri sarı idi. Cemâ'at (orta)larından 60, 61, 62, 63'üncü ortalar mâiyyet-i pâdişâhîde istihdâm idilir ve kendilerine (solak) denirdi. (Uskûfe) külah ve yeşil kadife elbise giyerlerdi. Âmirlerine (solakbaşı) nâmı verilmişti.¹⁰⁵

Bölük:

Yeniçeri ortalarından 61 adedi bölük nâmını hâ'iz idi; bunların 31 ortası İstanbul'da ve mütebâkisi vilâyetlerde bulunurdu. İmtiyâzları muhâfız-ı pâdişâhî olmaları ve Sancak-ı Şerîfi vikâye ile muvazzaf bulunmaları idi. Kırmızı mest giyerlerdi.

Seymenler:

Yeniçerilerin 34 ortası seymenler nâmını hâ'iz olup bunlardan bir ortası İstanbul'da bulunurdu ve cümlesi pâdişâhın ocakları idiler.

Yeniçerilerin münkasım bulunduğu mezkûr üç kısımdan korucular oturaklar ve fodla-horân nâmlarından üç kısım daha ayrılırdı.[12]

¹⁰⁵ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 71 numeroya mürâca'at.

(Korucular)ın vazifesi İstanbul havâlisindeki ormanları korumak, suyollarına bakmaktı. (Oturaklar) mütekaʿidîn sınıfını teşkîl eylerdi. (Fodla-horân) ise ocakdan mahsûsât alan yeniçeri eytâmı idi.

Yeniçeri Ocağı Ümerâsı

(Erkân-ı Yeniçeriyân) veya (Dâʿire Ağaları) veyâhûd (Katar Ağaları) nâmı verilen yeniçeri ümerâsı teşrîfât sırasıyla ber vecih-i âtîdir:

(1) Yeniçeri Ağası (2) Sekbanbaşı (3) Kul Kahyâsı (4) Zağarcıbaşı (5) Samsoncubaşı (6) Turnacıbaşı (7) Serhad Ağa (8) İstanbul Ağa (9) Dört nefer solak, (10) Ocak imâmı (11) Beytʿül-malcı (12) Baş Çavuş (13) Muhzır Ağa (14) Kahyâ yeri veyâ Yeniçeri Efendisi (15) Tâʿlimhâneci (16) Çârdak çorbacı (17) ʿAsesbaşı (18) Avcıbaşı

1) Yeniçeri Ağası¹⁰⁶

Yeniçeri ocağının âmir ve kumandanı ve zamanının Harbiye Nâzırı makâmında idi. ʿAynı zamanda İstanbul muhâfızlığı meʾmûriyeti de vardı. Ocaktan yetişmiş olması kânun iktizâsından bulunmakla bu şart askerin zabt ü rabt ve idâresi husûsunda pek ziyâde kâideyi mûcib olur ve kendisi büyük nüfûza mâlik bulunurdu. Sultân Süleyman Kanuni devrinde yeniçeri ağaları beş yüz akçe muhassesât ve ayrıca senevî (Saman bahâ) nâmıyla seksen bin akçe almışlardır.

Yeniçeri Ağası, lâzım gelenleri icâbında darb ile teʾdib etmek üzere arkasında falaka ve değnek taşıtarak İstanbul sokak ve pazarlarını dolaşır [13] ve harîk zuhûrunda sadraʿzamla birlikte itfâ-yı harîke şitâb eder ve ağanın ikâmet ettiği mahall vaktiyle (Ağa Kapısı) nâmında olan şimdiki Bâb-ı Meşihat idi. Saray-ı hümayunda inʿikâdî kanûn iktizâsından bulunan Divân-ı Âliye gitmesi büyük merâsim ve debdebeyle icrâ edilir ve maʿiyyeti ekânı teşrîfât sırasıyla kendisini taʿkib edelerdi. Divân dönüşü kâfile ʿaksi tertip edilir ve ağa en arkada kalırdı. Her Cumʿa günü ocak zâbitanı ağayı ziyâret ederler ve hep birlikte sadraʿzama giderlerdi.

Yeniçeri Ağası sefere giderken önünde yeniçeri ocağına mahsûs (tuğ) ve (beyaz bayrak) çekilip arkasından dört yedek atı götürülürdü. İki tarafında (şatır)lar¹⁰⁷ gider ve ocağa mahsûs (mehterhâne-i hakâni müzikası) ağayı taʿkib ederdi. Muhârebe zamanında ikinci üstü ağa çadırı önünde oturur, maʿiyyeti

¹⁰⁶ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 64 numeroya mürâcaʿat.

¹⁰⁷ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 66 numeroya mürâcaʿat.

etrâfında toplanır, salât-ı mefrûz erkân-ı mu‘tadesiyle ve tantana ile edâ olunup ordu büyük bir dâ‘ire teşkîl eyledikten sonra askerler hep bir ağızdan (Allah Allah) sayhaları zikr ve tevhîd ederek etrâfı inletir bâ‘dehu Gülbang-ı Muhammedî okunarak duâ‘ ile âyine hitâm verilir idi.

2) Sekbanbaşı

Ağa-yı sâni makâmında olup (sekban) ortalarının re‘isi idi. Yeniçeri Ağası ordu-yı hümayun ile sefere ‘âzimet ettiği zaman merkezde (ka‘im-makam) ünvânıyla ona vekâlet ederdi.

3) Kul Kahyâsı

Ağa mu‘âvini makâmında olup ocaktan yetişmesi meşrûti idi; ve teşrîfâtça [14] Sekban Başı’dan sonra gelir ve ocağın idâresine bakardı ki bir nev‘ (levâzımât-ı ‘umûmîye) re‘isliği demektir. Ocağın zâbıtâ vazifesi ve kavânin ve nizâmâtının mer‘iyyü’l-icrâ olmasına nezâret dahi kendisine muhavveldi. Esnâ-yı harbde hücum ve müdâfa‘a tertibâtını icrâ ve hudûddaki ortalara emirler i‘tâ‘ eylerdi ki bu sûretle de ocağın bir nev‘ (Erkân-ı Harbiye Re‘isi) idi. Esâsen ağanın mâ‘iyyeti olduğu halde ocaktaki nüfûzu ekseriyle ağadan ziyâde olurdu. (Hammer)in rivâyetine nazaran yeniçeri ocağının müsâ‘adesi olmadıkça pâdişâh bile onu ‘azl edemezmiş.

Kavuşu mahrûti şekilde olup re’sinde nisfi ön ve diğer nisfi arka tarafa sarkan yelpâze tarzında mükellef bir balıkcıl kuşu tüyü bulunurdu.

4) Zağarcıbaşı

64’üncü ortanın âmiri, Samsoncu ve Turnacıbaşı ile berâber Ağa Divânının a‘zâsından idi. Zağarcıbaşı ile âtîdeki Samsoncu ve Turnacı başıların ihdâs edildiği zaman Yavuz Sultân Selim devridir.

5) Samsoncubaşı

81’inci orta âmiri, av ve o sıralarda seferber ordularda isti‘mâl edilen ordu köpeklerinin muhafızı olan askerın kumandanı ve Ağa Meclisinin a‘zâsında idi.

6) Turnacıbaşı

73’üncü orta âmiri olup Ocak Divânına da me’mûr bulunur ve (devşirme) zamanında Rumeli’ye gidip usûlü dâ‘iresinde acemi oğlanı yapılmak üzere çocuk devşirir idi.[15]

7) Serhad Ağa¹⁰⁸

¹⁰⁸ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 38 numeroya mürâca‘at.

Kal'e ve müstahkem mevâki' muhâfızlığında bulunan yeniçerilerin âmiri idi. Vidin Serhad Ağası teşrîfâtça diğerlerine mütefavvık imiş.

8) İstanbul Ağa

Acemioğlanlarının kumandanı olup Rumeli ve Anadolu acemioğlanlarının âmiri bulunan (Rumeli Ağa) ve (Anadolu Ağa) nâmıyla iki mu'âvini vardı. Bundan başka pâyitahtın merkez kumandanlığı da kendisine muhavvel ve İstanbul'a lüzûmu olan odunu ve saray-ı hümayunun zâhiresini tedârikle mükellef bulunurdu. Teşrîfâtta mevki'i Kul Kahyası derecesinde ve Divânda mahalli Sekbanbaşının yanında idi. Üstüvânî yüksek sarık (mücevveze) sarar ve kürk giyerdi. İstanbul Ağasına mütenâzır me'mûrin-i mülkiyeden bir de İstanbul Efendisi var idi ki bir nev' şehremîni demekti. Vazifesi 'ale'l-'umûm şehrin tahâret ve nezâfetine, esnâfın ihtikârda bulunmamasına, suyolları ve çeşmelere nezâret idi.

9) Solaklar¹⁰⁹

Pâdişâh ma'iyetini teşkil eden 60, 61, 62 ve 63'üncü ortaların kumandanı ve dört kişi idiler. Pâdişâhın hayvanı etrâfında giderler ve (servi) kürk kaplı, yeşil kadife elbise giyerlerdi.

10) Ocak İmâmı

Nev'ümâ ordu müftüsü makâmında yeniçeri ocağının imâmı ve 99'uncu ortanın âmiri idi.[16]

11) Beyt'ül-Mâlcı

101'inci orta âmiri ve ocağın veznedârı olup bilâ vâris vefât eden yeniçeri muhallefâtını toplardı.

12) Baş Çavuş¹¹⁰

Beşinci ortanın âmiri olup pek mütenevvi' vezâ'ifi vardı. Onlar da 'ulûfe tevzi' esnâsında sarayın avlusuna asker toplamak, ocağa girecekleri kayd etmek ve bu sırada hidemât-i askeriye esnâsında vezâ'if-i mukannenelerini yoluyla îfâ etmesini kendisine dâ'imâ der-hâtır ettirmek üzere ve 'âdet olduğu vecihle onlara birer tokat urup kulaklarını çekmek, mücâzât olunacak kimseleri te'dib eylemek, Yeniçeri Ağası geçerken askeri saf nizâmına koymak ve Ağa Divânına verilen evrâk ve 'arzuhalleri Yeniçeri Ağasına takdîm etmek idi.

¹⁰⁹ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde yetmiş bir numeroya mürâca'at.

¹¹⁰ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde altmış üç numeroya mürâca'at.

13) Muhzır Ağa

28'inci orta âmiri ve sadâret dâ'iresinin muhâfızı idi. Gâyet geniş olan kollarının yenleri, cübbesinin yaka ve kenarları kürk kaplı idi. Kavuğunun üstünde ibrik kulbu şeklinde kumaşdan bir sap takılı idi.

14) Kahyâ Yeri

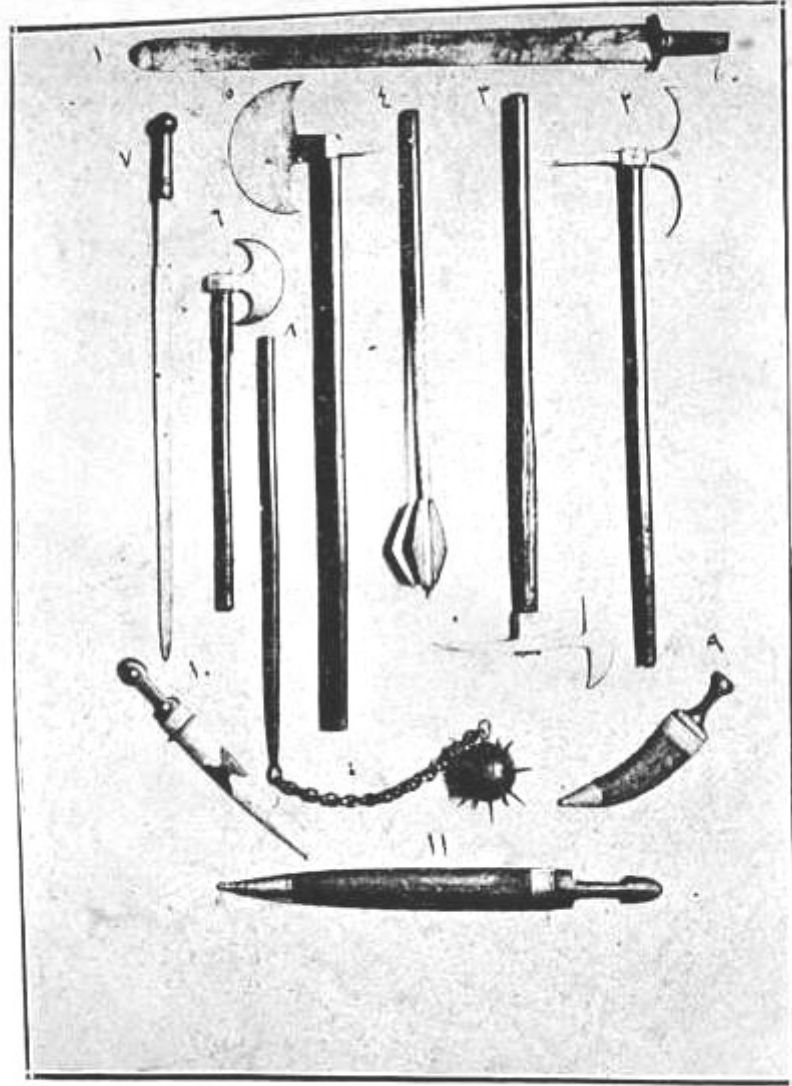
Muhârebede ağanın muhâfazasına me'mûr olan 32'inci orta âmiri ve Kul Kahyâsının vekili idi; ve tekmi'l yeniçeri ocağının kapı çukadârlığı da kendisine muhavvel olup ağanın evâmirini kâtib vâsıtasıyla serdârlara "ma'îyyet kumandanlarına" tebliğ ederdi.

ابکچی ندم
نمبر: (۱)

اسکی عثمانی اسلحه سی

موزة عسکری رهبری

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

(۷، ۸) — Epées : باطله انواتی : Haches d'armes — شمشیر
— Poignard dit Hantzar : خنجر (۸) — Fleu d'armes : قلمچی — Masse d'armes
Poignard : قلم (۱۱) — Poignard : قلم (۱۰)
(صحیفه : ۶۲، ۷۰، ۷۱ مراجعت)

Levha: (1)

(7, 1) Meç-i envâ'î: Epees (2, 3, 5, 6) Balta-i envâ'î: Haches d'armes — şeşper: Masse d'armes - (8)

Kamçı: Fleu d'armes - (9) Hançer: Poignard di Hanizar - (10) Kama: Poignard - (11) Kebir

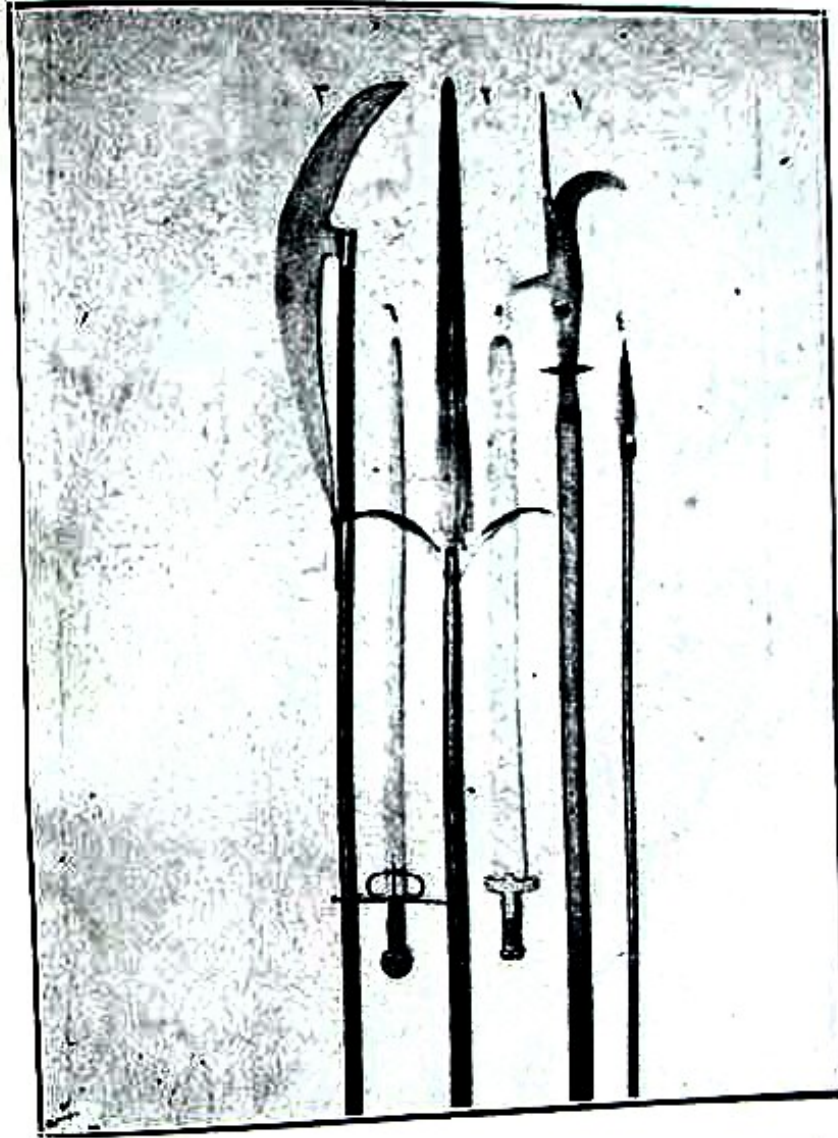
Kama: Poignard

(Sahîfe: 62, 70, 71 mürâca'at)

ایکٹی اسم
نومہ: (۲)

موزہ عسکری و مہری
اسکی عثمانی اسلحہ

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

(۱) تیرپان : Faubard - (۲) آلم : Pertuisan - (۳) تبر : Hallebarde - (۴) حربہ : Pique
(۵) منبجہ : ۶۶، ۶۷، ۶۸ مراجعت)
Epees معنوی : (۶، ۷)

Levha: (2)

(1) Tirpan: Faubard - (2) Alem: Pertuisan - (3) Teber: Hallebarde - (4) Harbe: Pique (5, 6)

Meç-i envâ'î: Epées

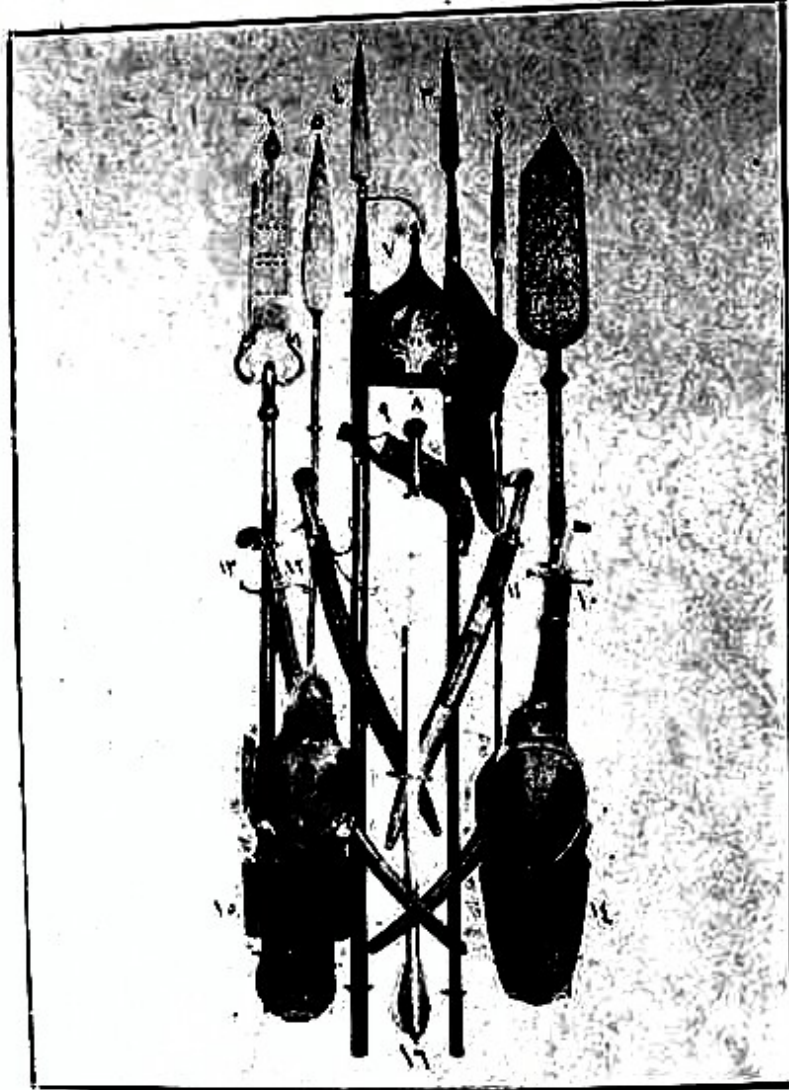
(Sahife: 66, 67, 69 mürâca'at

ایکٹھی قسم
نومہ: (۳)

اسکی عثمانی اصلاحاتی

موزة عسکری رہبری

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

(۱۰۱) علم النواہی: Pelulsans — (۵۰۲) جرد النواہی: Dards — (۲۰۳) موزال النواہی :
(۷) میغفر: Casque — (۸) ع: Epée — (۹) خنجر: Hanizar — (۱۱۰۱۰) ملیج
انواعی: Sabres — (۱۲۰۱۱) شانان: Yatağans — (۱۵۰۱۱) آت االنلیق: Chanfreins — (۱۶)
شیم: Masse d'armes
(صحیفہ: ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)

Levha: (3)

(1, 6) 'Alem-i envâ'î: Pelulsans - (2, 5) Cirit-i envâ'î: Dards - (3, 4) Mızrak-ı envâ'î: Lances - (7)
Miğfer: Casque - (8) Meç: Epée - (9) Hançer: Hanizar - (10, 11) Kılıç-ı envâ'î: Sabres - (11, 12)
Yatağan: Yatağans - (14, 15) At alnılgı: chanfreins - (16) Şeşper: Masse d'armes.

(Sahife: 63, 64, 67, 68-70 mürâca 'at)

[17] 15) Ta‘limhâneci

Ocağın ta‘lim mu‘allimi ve 54’üncü orta âmiridir.

16) Çardak Çorbacı

İstanbul’un en meşhur karakolu olan (Çardak)da oturduğu için kendisine bu nâm verilmişti. 56’ıncı orta kumandanı idi. Mahrûkât, meşrubât evzân ve mikyâsları mu‘âyene için İstanbul Kadısı kol gezdiği zaman ona dahi refâkat eyler imiş.

17) ‘Ases Başı¹¹¹

İstanbul’daki orta zâbitlerinden intihâb edilir ve At Meydanındaki hapishâneye ve i‘dâm cezalarına nezâret eylerdi.

18) Avcı Başı

Seymen – Sekban nâmında ki 33’üncü orta zâbiti idi.

Bâlâda zikr edilen orta zâbitanından mütebâki diğer ortalar rü’esâsına seyyânen (çorbacı) nâmı verilirdi.

Yeniçeri Ortaları Zâbitânı

Yeniçeri ortaları bugünkü bölük veyâ taburlara mu‘âdil bulunup her ortanın bir ism-i mahsûsu ve ‘alâmeti mevcûddu.

(1) Çorbacı¹¹² - Orta kumandanı olan bölükbaşısıdır; buna bâ‘zen kaşıkçıbaşı da denilirdi.[18]

(2) Odabaşı - İkinci âmir.

(3) Vekilharc - İdâre me’mûru.

(4) Bayrakdâr - Yarısı kırmızı yarısı yeşil ve zülfikâr işâretini hâvî orta sancağını taşıyan zâttır.

(5) Baş Eski - En kıdemli zâbit.

(6) Usta - Aşçı başısıdır; mâ‘iyyetinde (yamak) ve (civelek) nâmıyla yardımları vardı¹¹³.

(7) Baş karakollukçu - Aşçı çırağı¹¹⁴

(8) Sakâ

(9) Kara Kollukçu - Çavuş¹¹⁵

¹¹¹ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 131 numeroya mürâca‘at.

¹¹² Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 42 ve 43 numeroya mürâca‘at

¹¹³ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 33, 57, 60 numeroya mürâca‘at

¹¹⁴ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 18 numeroya mürâca‘at

¹¹⁵ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 15, 16, 17, 55, 56 numeroya mürâca‘at

Ortaların anahtar, kalyon, balık ilh. misüllü birer nişânı vardı ki bayraklarına, kollukları ve kışlaları kapılarına nakş edilirdi.¹¹⁶ Her yeniçeri neferi mensûb olduğu orta ‘alâmetini mürekkeb veyâ barutla kollarına veyâ baldırlarına döğör, külahlarında da birer pilav kaşığı bulundururdu. Her ortanın kendine mahsûs bir (mehterhâne) müzikası da bulunurdu.[19]

Sofa Tezkeresi

Bidâyetde yeniçerilere mahrec mutlakâ acemi oğlanlığı iken ve bu sınıfa dâhil olmak için bir takım merâsim icrâsı zarûri bulunduğu hâlde bilâhere bu usûl bozuldu. Herhangi bir sınıftan olursa olsun ahâlden arzu eden kimse ocağa dâhil olmağa muvaffak oluyor ve kolaylıkla sofa tezkeresi yeddine veriliyordu.

Sofa Tezkeresi Sûreti

[Mü’miniz kâlû belâdan beri, Hakkın birliğini eyledik ikrâr; bu yola vermişiz cân ve seri, nebimiz vardır Cenâb-ı Ahmed Muhtâr. Ezelden beri mestâneleriz, nur-ı ilahîde pervâneleriz, bu cihânda bir bölük dîvâneleriz. Sayılmaz parmakla, tükenmeyiz kırılmakla. Sormakla kimse bilmez hâlimiz. On iki imâm, on iki tarîk; cümlesine dedik belî. Üçler, yediler, kırklar, nûr-ı nebî, kerem-i ‘alî, pîrimiz hünkârımız Sultân Hacı Bektaş-ı Velî. Felan oğlu felan yoldaşığa tâlib ve râgıb olup ismi kul defterine kayd edilüb, sofamıza yağmurluk vaz’ idüb yeddine işbu sofa tezkeresi i’tâ kılındı. Vakt-i hacette ibrâz oluna...]

Yeniçeri Ma’âşı ve ‘Ulûfe Tevzî’i

Yeniçeriliğin zaman-ı teşkîli olan Orhan Gâzi devrinde her nefer yevmiye birer akçe alırdı. Bu yevmiye mü’ehheren üç ve sonra bin tarihlerine doğru beş ve daha sonra yedi akçeye çıkarıldı. Yararlık gösterenlere, (serdengeçti) ve (dalkılıç)lara (terakki) nâmıyla ziyâde yevmiye verilirdi. Hatta içlerinde 15 akçeye kadar yevmiye alan bulunurdu. O vakitler akçe ta’bîr olunan ufaklığın her üç adedi doksan ayarında bir dirhem gümüşten darb edilirken andan [20] sonra mürûr-ı zamanla gümüşün ‘ayarı taklîl edildiği cihetle efrâdın ‘ulûfe yevmiyeleri dahi o nispette tezyîd kılınıp son zamanlarda 23 ile 25 akçeye kadar bâliğ olmuştur. Elbise, et, mum veyâ bunların bedeli gibi mu‘ayyenât alırlardı. Yağ, bulgur, ulûfe yılda dört taksit ile Salı günleri (Dîvan-ı Hümâyûn) ve süferâ muvâcehesinde merâsim-i mahsûsa ile tevzî’ edilmek

¹¹⁶ Netâyic’ül-Vukû‘ât

mu'tâd idi. Dîvân erkânı kubbe altında yerlerinde dururlar ve yeniçeri askeri zâbitleriyle Saray-ı Hümâyunun orta kapısına gelip sadra'zam vesâ'ir vüzerâyı selâmlarlar Matbah-ı 'Âmireden çorba, pilav ve zerde hazırlanıp (Bâbü's-sa'âde) pîşgâhına vaz' olunurdu. O sırada kubbe altında bulunan Kul Kahyâsı vakit hulûl eyledikde elbisesinin eteğiyle işâret eder etmez orta kapıda duran yeniçeriler koşarak iş bu ta'âmları kapışıp hemân Saray-ı Hümâyun avlusunda ekl ederler ve derhâl kurbanlar kesilirdi; çünkü ihtilâl zamanlarında ta'âmı yemeyip galuvv ederlermiş. Ta'âm hitâm buldukda neferât yine orta kapıya gelip dururlar, ba'dehu Başçavuş Kubbe-i Hümâyunun önünde bir mahall-i mahsûsada durarak iki ellerini fukarâ-yı Bektaşîyanın niyâzı şeklinde göğsüne koyduktan sonra bülend-avaz ile gülbang¹¹⁷ çeker ve yine yüksek sesle (birincinin ağa bölüğü) diye çağırır, bölükten karakollukçunun biri (burada) diye cevap verir, tekrar Başçavuş (haydi) diye feryâd eder etmez derhâl birinci bölüğün yoldaşları seğirdip ortalarına mahsûs meşin keseleri kapıp omuzlarına atarak alay ile kışlarına getirirlerdi¹¹⁸; Başçavuş bundan sonra sırasıyla [21] ikinciden yüz doksan altıya kadar ortaları çağırıp hepsi bu sûretle 'ulûfelerini alırlardı. Bu sırada 65'inci orta nâmı –Sultân Osmân-ı sâninin şehâdetinde zîmedhal olduklarından dolayı– (yok olsun) diye lâ'netle yâd edilirdi. 'Ulûfe tevzî'nin ertesi veyâ dahâ ertesi gün çorbacılar kışlada sergi ferşiyle 'ulûfeyi efrâda tevzî' ettirir ve bu sırada (tas parası) nâmıyla yüzde üç, beş tevkîf ve orta sandığına vaz' olunurdu ki ortanın müşterek bir masrafı vukû' bulursa o paradan sarf ederlerdi.

Pâdişâhân-ı i'zâm hazerâtı asker-perverlik hasâ'ilinden olmak üzere 1'inci Bölüğün yoldaşlarından olmakla 'ulûfe çıkdıkça yeniçeri ağası kıyâfesinde Şehzâdebaşında mülgâ Osmân Baba Türbesi yanındaki 1'inci Bölüğün kışlasına gelip dâ'ire-i mahsûsasında oturur ve 'ulûfesini ahz ile 'avdet ederdi. O gün pâdişâh Süleymâniye Câmi'-i şerîfi civârındaki Ağa Kapısının önünden geçmek ve ocağa emniyeti izhâr için ağanın takdîm ettiği şerbeti at üzerinde içmek muktezâ-yı usûl idi.¹¹⁹

¹¹⁷ Allah Allah İllallah...Baş'üryân, sine püryân, kılıç al kan. Bu meydanda nice başlar kesilür olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah, kahrımız kılıcımız düşmâna ziyân. Kulağımız pâdişâha 'ayân. Üçler, yediler, kırklar. Gülbang-ı Muhammedî, nûr-ı nebî, kerim-i 'alî, pîrimiz, hünkârımız Hacı Bektaş-ı Veli demine devrânına hû diyelim hû...

¹¹⁸ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 29 numeroya mürâca'at.

¹¹⁹ Târih-i Devlet-i Osmanî, 'Abdurrahman Şeref Bey, cild 1, sahîfe 503.

Yeniçeri Ocağı Kânûnu

Yeniçerilerin behemehâl (devşirme) çocuklarından alınmaları, tâ'ât ve 'ibâdâtü'l-ilahîyeye muvâzabet eylemeleri, kışlalarından başka yerde yatmamaları, askerlikden gayrı hiçbir sanâ'atle meşgûl olmamaları, kendi zâbitlerinden başkası ile te'dîb olunmamaları, te'ehhül edememeleri zâbit veyâ tekâ'üd olmadıkça sakal salıvermemeleri, terfî'-i rütbelerinin kıdem sırasıyla icrâsı, mertliğe yakışmayan tezyînâta râğbet etmemeleri...] kânûn idi. Bu kânûn gâyet sıkı ve mu'tenâ tutulduğundan cihânın en evvel muvazzaf askeri [22] bulunan Yeniçeri Ocağının intizâm ve mükemmeliyetçe Avrupa'da misl ve nazırı bulunmuyor ve şöhreti bütün cihâna şâyi' oluyordu.

Yeniçerilerin Mikdârı:

Bidâyet-i teşekkûlden Hazret-i Fâtih devrine kadar: on bin nefer

Süleyman Kanuni devrinde: On iki bin nefer

Sultân Mehmed-i Sâlis zamanında: Kırk beş bin

On birinci 'asr-ı hicrî evâsıtında: Berâ-yı tasarruf mikdarları nısf nısfa tenzîl

On ikinci asır hicri evâsıtında: Seksen bin

Devr-i Selim Hân-ı Sâlis de: Yüz on bin

Devr-i Mahmud Hân-ı Sâlide: Yüz kırk bin

Cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı ve sakalar 'ulûfeleri topdan kışlalarında taksîm olunurdu.

2) Acemi Oğlanları

Acemi oğlanları ocağı ordu-yı Osmanî'nin efrâda mahsûs bir mektebi, nev'ümâ bir mekteb-i harbiyesi idi. Acemi oğlanları acemi neferât demek olup üserâdan yâhûd (devşirme) usûlüyle hristiyan teba'dan cem' edilen çocuklardır. Bunlar kışlalarda veya muhtelif mahallerde yedi sene ta'lim ve terbiye görür, meşâkk ve metâ'ibe alıştır, Türkçeyi öğrenirlerdi. Bunlar böyle uzun müddet Osmanlı ve İslâm terbiyesi, ta'lim ve tahsil ile tezyin-i zât ederler ve vakitleri gelince münhall vukû'unda kapukulu ocaklarına tevzî'olunurlardı. Âmirleri Yeniçeri Ağasına vekâleten (İstanbul Ağası) idi.[23]

Acemi oğlanları 33 (orta) dan 'ibâret olup dâ'imi sûretde ve hatta sefer zamanında bile İstanbul'da bulunurlardı.

Bu ocak (1048) sene-i hicrîsine yani (devşirme) kanûnunun lağv zamanına kadar devam etmiştir.

3) Cebeciler

Cebeciler dahi kapukulu asâkirinden yani ordu-yı Osmani'nin asâkir-i muvazzafesinden idi. Ocaklarına (Cebeci Ocağı) nâmı verilir ve (Cebecibaşı) nâmıyla sâhib-i tuğ ve 'alem bir âmirin taht-ı kumandasında olarak İstanbul'da (Cebeci kışlaları) denilen Tophâne tarafındaki husûsî kışlalarında ve kısmen Ayasofya civârında şimdiki Müze-i Askerî binâsı ile ittisâlinde ki bâ'zı binâlarda ikâmet ederlerdi.

Cebeciler vakt-i sulhde her nev' esliha ve mühimmâtın tathîrât ve muhafazasına, hüsn-i hâlde bulunmalarına me'mûr idiler. Binâ'en-'aleyh silahların ta'mirâtı ve teceddüâtı kendilerine mevdû' idi. Bundan başka esliha ve mühimmâtı lâzım gelen kıta'ât-ı askeriye, istihkâmât ve kal'elere, hisâr ve palankalara sevk ve nakl dahi kendilerine 'â'id idi. Harb zamanında develer, katırcı kervanları, at ve öküz arabaları ve bu yolda nakliye kollarıyla darü'l-harblere esliha ve mühimmât sevk ederlerdi.

Muhârebe meydanlarında dahi esliha ve mühimmâtın hüsn-i muhâfaza ve tathîrât ve ta'mirâtıyla mükellefdiler.

Cebeciler zamanımızdaki topçu ustaları, marangozlar, kamacıları cepelhâne kolları kıta'âtı ve menzil hidemât ve vezâ'ifini ifâ etmişlerdir.

Fâtih Sultân Mehmed zamanına kadar bu sınıf asker teşkîlâtından ârî ve 700 [24] neferden 'ibâret idi. Murad Hân-ı Sâlis zamanında mikdarları sekiz bin nefere kadar çıkmıştır.

Cebecilerin münâsib mikdârı icâb ettikçe bazı dârü'l-harekâtlarda müstakilen hareket eden seraskerler ma'iyetine gönderilir ve mevkib-i hümâyûn çıktığı vakit bunlar müctemi'an ordu ile birlikde 'azîmet ederlerdi.

Cebeci Ocağının dahi yeniçeri ocağı gibi (orta)ları ve bölük zâbitleri mevcûddu.

4) Topçular

(Topçu Ocağı) kısmen topçulardan ve kısmen de envâ' top namluları dökmek, kundak i'mâl etmek, mevâdd-ı nâriyye ihzâr eylemek hizmetlerinde istihdâm kılınan efrâddan mürekkeb olup (Topçubaşı)nın kumandasında bulunurdu.

Topçuların bir kısmı vilâyâtda ve birazı İstanbul'da idi ve İstanbul'da bulunanları Galata cihetinde (Tophâne)de ikâmet ederlerdi. Topçuların zaman-ı te'sisi devr-i Murad Hân-ı Sâîdir.¹²⁰

Topçu Ocağı Fâtih zamanında yedi yüz neferden 'ibâret iken mü'ehheren bu sınıfa pek çok ehemmiyet verilmiş ve Murad Hân-ı Sâlis zamanında mikdârları beş bin neferi bulmuştur.

Topçu ocağı dahi (orta)lara münkasım idi.

Başlıca ocak zâbitanı: Topçubaşı, Dökümbaşı, Ortabaşı, kâtibden 'ibâretti.

¹²⁰ Eski Osmanlı topları ve topçuları ve Tophâne ve topçu kışlaları...hakkında pederim Muhtar Paşa'nın "Osmanlı Topçuları" nâmında ki eserinde ve "Evliya Çelebi" seyâhatnâmesinde (cild 1) pek mühim ve şâyân-ı dikkat ma'lûmât vardır.

[25] **Topçubaşı:** Ocağın baş âmiri olup İstanbul'da ve vilâyetlerdeki kal'elerde mevcûd top anbarlarının dahi mes'ûl me'mûru idi. Fıstıki renkte yeşil satenden elbise giyerdi.

Dökümbaşı: Top dökmeçileri âmirinin adı olup her hangi bir top dökümhânedan çıkdık da mûmâ-ileyh sadrâ'zam karşısında tecrübesini icrâ ederdi.

Odabaşı: İstanbul'da bulunan topçu ortalarına ve onların zabt ve rabtına nezâret ederdi.

Kâtib: Künye defterlerini tutar ve topçuluğa 'â'id (malzeme defterleri)ni ihzâr ve tanzîm eylerdi.

5) Top Arabacıları

Top Arabacıları Ocağı, top arabalarının sevk ve tahrikine me'mûr ve (Arabacıbaşı) 'ünvânını hâ'iz âmirlerinin kumandasına mevdû' neferâtdan müteşekkil bir ocaktır. Arabacıbaşı dahi fıstıki renkte yeşil satenden elbise iktisâ ederdi. Bunların zaman-ı te'sîsi de devr-i Murat Hân-ı Sâîdir.

6) Humbaracılar

Elyevm "havan" denilen âlat-ı nâriyyeye kadîmen "humbara" denildiği cihetle humbaracılar havancı asâkir demek olur ve (Humbaracıbaşı) nın kumandasındaki efrâddır.

7) Sakalar

(Sakabaşı) nâmındaki büyük rütbeli bir âmirin taht-ı kumandasında bulunup [26] hengâm-ı hazer ve seferde orduya sagîr ve kebir kırbalar vesâ'ir âlât ve vesâ'it-i mahsûsa ile su tedârikine me'mûr efrâddan 'ibârettir.

Kapıkulu Süvarisi

(Kapıkulu piyadesi) gibi hazine-i devletten 'ulûfe ve ta'yînât-ı yevmiye ile muvazzaf bulunan devletin dâ'imi süvari asâkiridir.

Bu nev' süvari ocaklarının menba'ı dahi piyadelerde olduğu gibi (devşirme) çocukları idi. Orduya mahrec olan acemi oğlanları kışlarına verilerek muvazzaf ve mu'allim üstâdlar tarafından ta'lim ve terbiye edilirler ve iktisâb-ı liyâkatından sonra bölüklerine tevzî' olunurlardı.

Bunlar da kadîmen sâ'ir asâkir-i muvazzafa gibi İstanbul'da mukim idiler. Sonraları at beslemek husûsunda suhûlet olmak için İstanbul, Bursa, Çorlu ve Edirne civârındaki karye ve kasabalar ikâme edilmiş bulunmalarıyla 'ulûfe çıktıkça gelip

‘ulûfelerini alırlardı. Sonraları bütün vilâyâta dağıtıldılar. Kışlaları olmadığından müte’ehhil olanlar hânelerinde, olmayanlar dahi hânelerde ve bi’l-hassa (Kurşunlu Han)da iskân edilirdi.

Altı bölük efrâdından “mülâzım” nâmıyla üç yüz süvari tefrîk olunurdu ki bunlar sefer zamanında emir ve muharrerât tebliğ ve îsâl ederek ‘âdetâ yâverlik, emir-berlik hizmetinde bulunurlar ve vakt-i hazerde mukata‘ât-ı mîriyenin idâresiyle cizye cibâyeti misüllü işlerde istihdâm olunurlardı.

Ulûfeleri

Hizmet ettikleri senelere göre tehâllûf edip en aşağı ‘ulûfe 6 akçe ve en yükseği 90 akçe idi. Kapukulu süvarisinin âtîde isimleri ve evsâfı tevzîh edilen altı bölükden baş bölükleri (yani silâhdâr ve sipâhlar) [27] yevmiye 13 akçe, orta bölükleri (yani ‘ulûfeciyân-ı yemin ve yesâr) 11 akçe ve aşağı bölükler (yani gurebâ-yı yemin ve yesâr) 9 akçe yevmiye alırlardı.

Kuvvetleri

İş bu altı bölük halkı, Sultân Süleyman Kanuni saltanatında 7 bin kişi raddesinde iken mü’ehheren bunlar 20 bin kişiyi tecâvüz itmiş ve sonraları nizâmları muhtel olarak fesâda başlamışlardı. Sultân Murad-ı Râbi‘ ve Köprülü Mehmed Paşa’dan yedikleri darbe-i te’dîb üzerine kadr ve i‘tibârları kalmamıştır.

Kapıkulu Süvarisi: Silahdâr, sipâh, ulûfeciyân-ı yemîn, ulûfeciyân-ı yesâr, gurebâ-i yemîn, gurebâ-i yesâr nâmıyla altı bölükden terkîb ederdi ki başdan sırayla her ikisine (baş bölükler), (orta bölükler) ve (aşağı bölükler) de denilirdi. Her bölük bir (bölük ağası)nın kumandası tahtında idi.

1) Silahdâr Bölüğü

(Baş bölük) veya (sarı bayrak) nâmı verilen Silahdâr Bölüğü süvarileri devletin en eski süvarisi olup Sultân Orhan zamanında ihdâs olunmuş idi. Bu bölüğün teşkîlâtı âtiyyü’z-zikr sipâh bölüğü teşkîlâtı gibi olup âmirlerine (Silahdâr Ağa) denir idi ki Sancak-ı Hümâyûnu nakl ederdi. Bunu saray silahdâr ağasına karıştırmamalıdır.

Silahdar ölüğü süvari bölüklerinin en mu‘teberi idi ve saray zâbitanından bazıları birkaç sene hizmetten sonra bu sınıfa dâhil olurlardı. Silahdâr bölüğü bil’âhere ehemmiyetden zâ‘il olmakla harb vaktinde turuk [28] ve mâ‘berin ta‘mîr ve te‘sisi için istihdâm idilen (müsellem) ve (yörük)leri cem‘ ve onlara nezâret eylerdi.

2) Sipâh Bölüğü

(Baş bölük) veya (kırmızı bayrak) nâmını taşırdı. Piyade olan yeniçeri askeri gibi vazife-i yevmiye ile muvazzaf bir de süvari ocağının teşkîli lüzûmu hâsıl olmasına binâ'en Sultân Murad Hüdâvendigâr devrinde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa himmetiyle (ebnâ-yı sipâhiyân bölüğü) ihdâs edilmiştir. Yeniçeriler nev'ümâ nizâmiye piyadesi makâmında olduğu gibi (ebnâ-yı sipâhiyân) dahi nizâmiye süvarileri 'add ve i'tibâr edilmek iktizâ eder.

Sipâhi Bölüğü Zâbitanı: Baş Kahyâ, Kahyâ Yeri, Baş Çavuş, Baş Bölükbaşı yâhûd Kalfadan 'ibâretti. En büyük âmirlerine (Sipâhi Ağa) deniyordu. Bunlar devr-i Fâtih'de on bin neferden 'ibâret idiler. Sipâhiler ordunun hareket edeceği tarîk üzerinde geriden gelecek kıta'ât-ı askeriye işâretgâh olmak üzere her iki fersah mesâfede (ordu tepesi) nâmıyla küçük tepeler, höyükler te'sîsiyle mükellef idiler.

(3-6) Bölükât-ı Erba'a

(Bölükât-ı Erba'a) veya (alaca bayrak) nâmında alan bölükler¹²¹ âtiyyü'z-zıkr ('Ulûfeciyân-ı Yemîn), ('Ulûfeciyân-ı Yesâr), (Gurebâ-yı Yemîn) ve (Gurebâ-yı Yesâr) bölüklerinden 'ibâret idiler. [29]

Ulûfeciyân ikiye bi't-taksîm bir sınıfı ordunun sağ ve diğeri sol cenâhında nizâm-ı harb aldıklarından sağ ve sol 'ulûfeciyânı 'ünvânını almışlardır.

(Gurebâ-yı Yemîn) ve (Gurebâ-yı Yesâr) memleketleri pâyitahta uzak olan garîbler idi ki bunlar da saff-ı harbinin sağ ve solunda ihtiyâtda dururlardı. Bölükât-ı Erba'a Livâ-yı Şerîf muhâfızlığında ve nakibü'l-eşraf ile sadrâ'zam mâiyyetinde dahi bulunurlardı.

Kapıkulu Askerinin Serpûş ve Kıyâfetleri

Osmanlıların zuhûruyla dâ'imi ve muvazzaf ordu te'sîslerine kadar hiçbir devlet muvazzaf bulunmak üzere dâ'imi ordu te'sîsi cihetine gitmemiş ve yeknesak kıyâfet-i askeriye teşkîli de ilk def'a olarak Osmanlılar tarafından tatbîk ve ihdâs edilmiştir. Binâ'en-'aleyh dâ'imi ve muvazzaf ta'lîmli orduların ihdâs ve icâdı şerefi de Osmanlılara 'â'id ve Avrupalıların onları taklîd eyledikleri erbâb-ı insâfdan olan Avrupa müverrihlerince müsellim ve musaddıktır.

¹²¹ Alaca bayrak denilen bayrakların bir çubuğu yeşil diğeri çubuğu beyaz renkli kumaşdan yapması bu vecihle tesmiye olunmalarına sebep olmuştur.

Memâlik tevsî‘ ve kuvvâ-yı askeriye tevâfûr eyledikçe her sınıf-ı askerî için mürûr-ı zamanla başka başka serpûş ve elbise kabul olunmuş ise de Sultân Selim-i Sâninin irtihâlleri ‘akabinde serpûş ve üniforma ve silahça ittihâz kılınan mükerrerât yeniçerilerin lağvına kadar bilâ tebdîl devam etmiştir.

Osmanlılar bidâyet-i emirde elbiseden ziyâde serpûşlara ehemmiyet vermişler ve askere üzerine dülbend sarıklar sarılan beyaz külâhlar giydirmeyi tensîb eylemişlerdi. Bu beyaz külâhların yeniçeri ihdâsından evvel mevcûd (Yaya) tesmiye dilen askere dahi iksâ edildiği mervîdir.

Beyaz renkli tercîhi “elbisenin hayırlısı beyazdır” meâlindeki hadîs-i şerîfden veya Hazret-i Fatîma’nın i‘tâ buyurduğu bir beyaz çarşafdan ‘ibâret [30] bulunan ilk İslâm bayrağının beyaz olmasından veyâhûd Sultân Selçukî tarafından Osman Gâzi hazretlerine ‘alâmet-i istiklâl olmak üzere irsâl kılınmış olan sancağın dahi şîr-i hûrşîdli beyaz Selçukî bayrakları gibi beyâz bulunmasından ileri geldiği maznundur. Harâret-i şemsin beyaz renge nisbeten daha az müessir bulunmasının ve Arabistan’da ve sıcak memleketlerde isti‘mâl kılınan keyfiyyelerin dahi beyaz olmasının bu bâbda te‘sîri bulunsa gerektir.

Sultân Orhan Gâzi ile şehzâdeleri dahi Divânda ve alaylarda sâlifü’z-zikr külâh üzerine sarık sardıkları halde sâ’ir vakitlerde şimdiki Mevlevî külâhları şeklinde ve fakat altın ve gümüş ile müzeyyen serpûşlar giyerlerdi.

Yeniçeri teşkilâtından sonra Hacı Bektaş-ı Velî’nin cübbelerinin koluna işâret olmak üzere yeniçeri külâhlarının arkasına müstatîl şeklinde bir parça keçe ‘ilâve edildi ki bu nev‘ serpûşlar (börk), (üsküf) veya (keçe) nâmlarıyla yâd ve tevsîm kılınmıştır.

Eski Osmanlı askeri, sınıfına göre serpûş giydiği gibi zâbitan ve ümerâ dahi muhtelif şekil ve tertîbde ve muhtelif tezyînât ve ‘alâmeti ve bi’l-hassa kıymetdâr tüylerden sorguçları hâvî serpûşlar giyerlerdi.

Yeniçeriler evvelce de beyân olunduğu üzere alaylarda ve hengâm-ı seferdeki “Alay Gösterme” yani ta‘bîr-i hâzıra göre resm-i geçitlerde (börk) nâmında bir serpûş ve muhârebelerde (kavuk)¹²² giyerlerdi.

¹²² Tûlüne nisbetle ‘arzı ziyâde olan bir külâhın etrâfına birkaç parmak ‘arzında sârik sârilmiş serpûşlardır.

Börk: Beyâz çuha veya keçeden i‘mâl olup başa geçirilen alt kısmına şerit şeklinde dâ’iren-mâdar ve ehemmiyetine göre kalın veya ince yeşil veya kırmızı çuha üzerine sırma işlenir ve ön tarafına sarı tenekeden bir kaşıklık ‘ilâve kılınır idi. Yeniçeriler bu kaşıklığa bir kaşık sokmağı ‘âdet edinmişlerdi. [31]

Bazı yeniçeri zâbitanı kezalik keçeden ma‘mûl, alt tarafı sırmalı şerit ve üst tarafı sorguç ile tezyîn edilen ve rütbelerine göre sorguçlarının şekil ve adedi tebeddül eyleyen bir kavuk iktisâ ederlerdi.

Topçular (pûşi) nâmındaki külâhı, humbaracılar yeniçeri kavuklarına müşâbih bir nev‘ kavuk, lağımcılar kezâ (pûşi) giyerlerdi. Kapukulu süvarilerinin serpuşu da bir nev‘ kavuk idi. Zırhlı efrâd (zerîn-külâh) nâmı verilen ma‘deni miğferler, ma‘iyyet-i pâdişâhîdeki (solak)lar ile (peyk)ler (taş) nâmındaki kisveleri isti‘câl ederlerdi.

Miğferler muhtelif envâ‘da olup müdevver veya mahrûfî şekilde bulunur ve boyunu setr iden kısımlarının sülsü demir halkalarla mücehhez olmağla berâber burunla gözleri ve yüzün bir kısmını muhâfaza edecek tertîbâtları bulunurdu.

Kapıkulu ocaklarına mensub zâbitandan bazısının serpûşlarında rütbe ‘alâmeti olmak üzere aded, cesâmet ve şekilleri rütbeye göre tehâllûf eyleyen sorguçlar bulunurdu. Sorguçlar biri kuş tüyünden ve diğeri yaldızlı bakır veya altın tellerden i‘mâl edilirdi. Vüzerâyâ dahi imtiyâz ‘alâmeti olarak taraf-ı pâdişâhîden sorguç ihsân buyrulur idi.

Elbise

‘Ümerâ ve zâbitân Elbisesi: Merâsime göre muhtelif kumaşlardan i‘mâl olunurdu. Entâri, üstüne haftân, haftânın üzerine kuşak ve cübbe hepsinin üstüne ba‘zen (biniş) giyerlerdi. Ayaklarında çakşır vardı.

Entâri: Şimdiki biçimde idi.[32]

Kaftan: Astarsız bir nev‘ entâri idi. Muhtelif envâ‘ı vardı.

Kuşak: Sınıf ve rütbelere kuşaklarla dahi tefrîk olduğu cihetle herkesin kendine mahsûs bir kuşağı vardı. Cinsi, ma‘deni, tokalarının şekli rütbeyi ta‘yîn ederdi. Kuşaklar kumaş, çuha, şal, meşin ve ma‘denden i‘mâl olunur ve ma‘den kuşaklara (kemer) denilirdi. Çuha ve kumaş olanları ba‘zen sırma ile tezyîn olunur ve sırf sırmadan (som kemer) nâmındakiler de bulunurdu. Bazı zâbitân ‘alâmet-i fârika

olmak üzere kuşaklarına mücevherli ve mücevhersiz hançer veya bıçak da takarlardı. Ale'l-'umûm yeniçeriler bir hançer sokarlardı.

Cübbe: Entâriden kısa, kolları dirseğe kadardı.

Biniş: Ayaklara kadar, kolları uzun, yakaları sarkık, yaz vakti yakalar sıvanır, kışın düğmelenirdi.

Kaftan ve cübbenin renkleri şerid, düğme gibi tertîbâtları rütbe 'alâmeti idi.

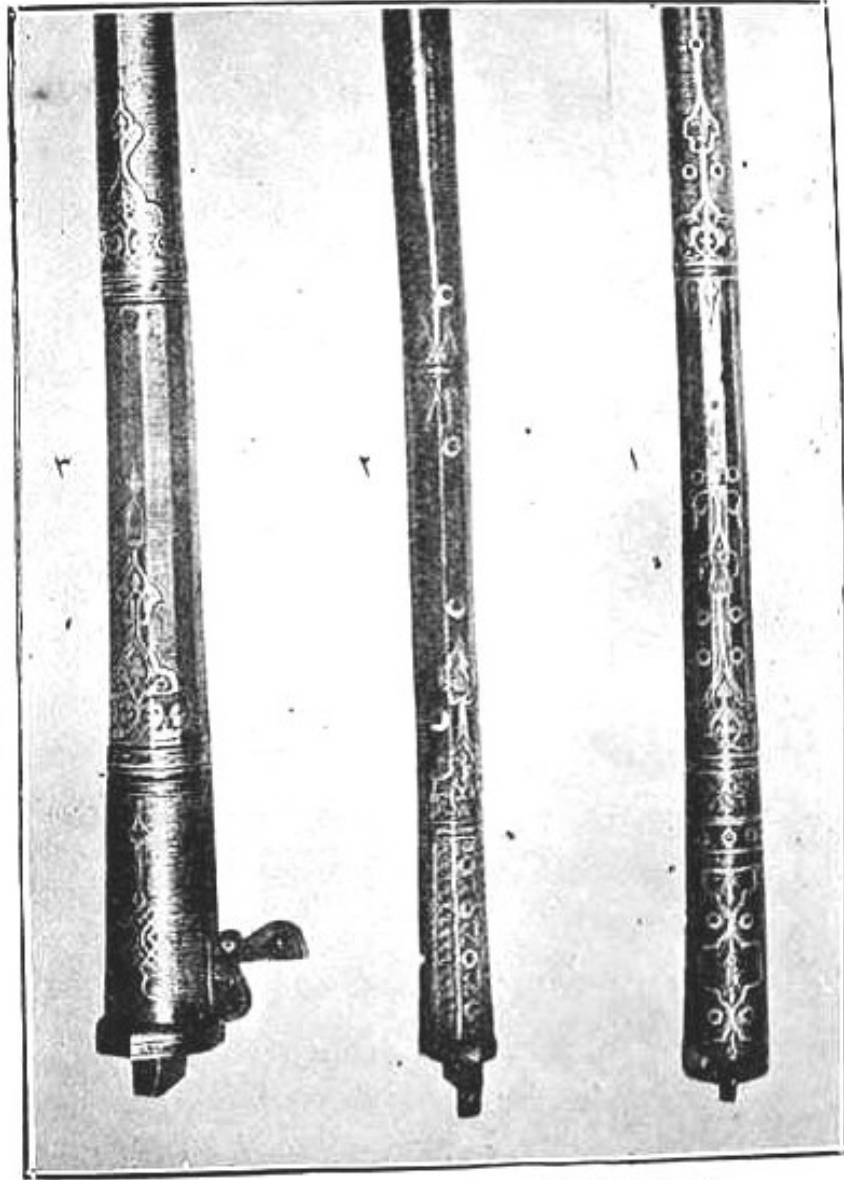
Yeniçeriler yürümekte kolaylık olması için haftânlarının eteklerini bellerine geçirerek entâri ve şalvarlarını dışarı çıkarırlardı. Haftânlarının bellerine dolanması hasebiyle bu nev' haftânlara (dolama) denilirdi.

Yağmurluk: Şimdiki pelerinlere müşâbih fakat daha uzun, bir eteği omuza atılır yağmurluklar mevcûd idi ki bunlara (bornoz) nâmı verilirdi.

(Kaput) nâmında da 'avaniyeye müşâbih yağmurluklar vardı. Yağmurluk hizmetinde omuz (şal)ları da müsta'mil idi. Bunlar şaldan veya muhtelif renkte çuhadan ma'mûl olup kenarları sırma hurec ve saçak ile müzeyyen ve arka ve ön taraflardan uçları yere sarkmak üzere omuza alınırdı.

وزن عسکری دهیری
اسکی عثمانلی اسلحه سی
ایک نهی اسم
نوعه : (۵)

ANCIENNES ARMES OTTAMANES

اگر مترس تفسکی ناملولری : *Cannons des fusils de rempart*
(صحیفه : ۱۰۰ — ۱۰۱ مراءجعت)

Levha: (5)

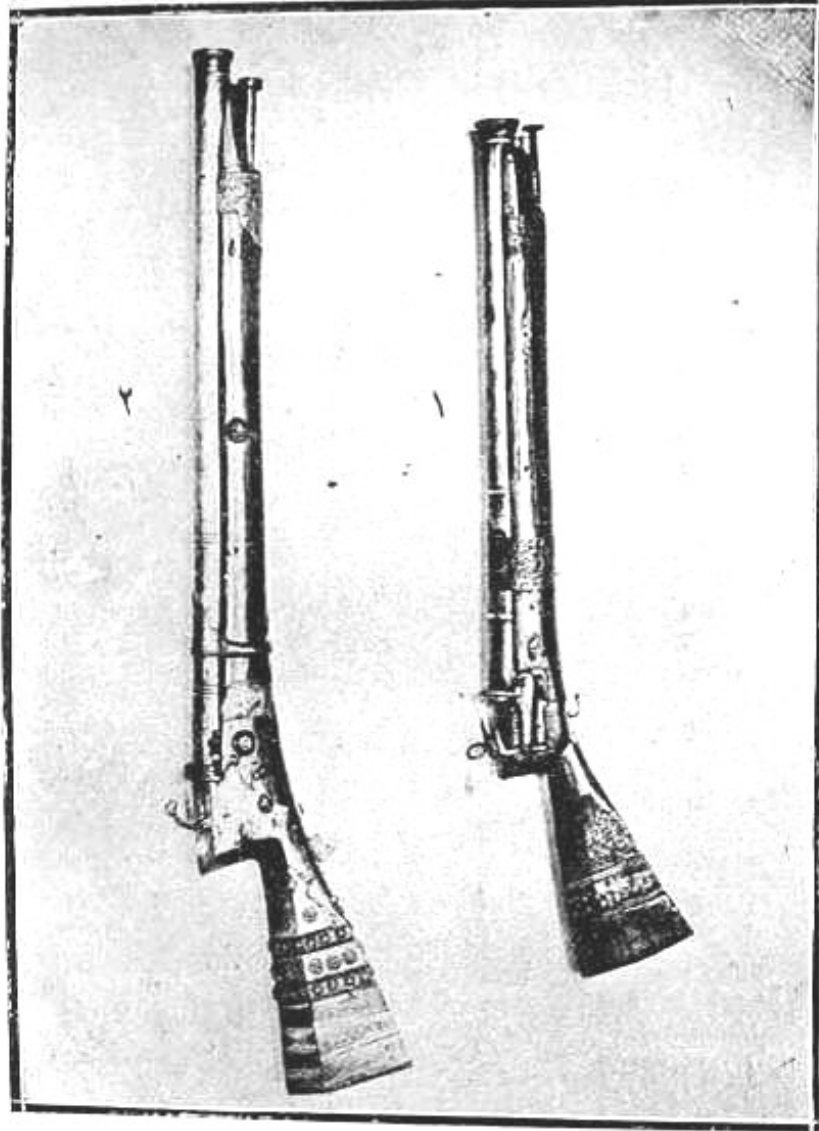
Ağır metris tüfeği namluları: *Cannons des fusils de rempart*
(sahîfe:100-104 mürâcaat)

ابکینی قسم
نومره: (۶)

موزهء عسکری رهبری

اسکی عثمانلی اسلحهء می

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

(۱) چاقماقلى موصکت تاشکی Fusil - mousquet — (۲) فیتیلی موصکت تاشکی Mousquet
(صحیفه ۱۰۰ — ۱۰۱ مراجعت)

Levha: (6)

(1) Çakmaklı musket tüfeği: Fusil-mousquet- (2) Fitilli musket tüfeği: Mousquet
(Sahife 100-104 mürâcaat)

[33] Efrâd-ı askerîye (nîmten) dahi isti'mâl ederdi.

Hil'at İhsânı:

Erkân, 'ümerâ ve zâbitâna hazer ve seferde mükâfât olmak üzere -o vakte göre nişânla taltîf makâmında- pâdişâh tarafından hil'at ihsân ve iksâ olunurdu.

Hil'atler: (hâssü'l-hâss), (hâss), (kuşluk), (a'lâ), (bâlâ), (elvân) ve (sevb) nâmlarıyla muhtelif derecede idi. Mükâfât edilecek zâbitin rütbesine göre bahş edilerek âmirinin muvâcehesinde iksâ edilirdi.

Zırh takımları: Osmanlı ordusu süvari ve piyade efrâdı esliha-i tedâfü'yyeden zırh takımlarıyla da techîz edilmişlerdi. Zırh takımı miğfer, zırh gömlek, zırh göğüslük, kolçak, eldiven, dizçekden 'ibâretti.

Ayakkabıları: Ayakkabılarının rengi de 'alâmât-ı fârikadan idi ve hemen ekseriyetle ökçesiz i'mâl edilirdi.

Zâbitân sarı, efrâd kırmızı, 'ulemâ mâ'i renkde ayakkabı giyerlerdi; şu kadar ki bazı zâbitân sarı ayakkabı giymek hakkından mahrûmdur.

Zâbitân mest ile pabuç veya kundura, çizme pabuç veya çizme mest giyerlerdi.

Piyade efrâdı umûmen hazerde (yemeni) ve seferde yandan kopçalanır uzun konçlu (serhadlık ayak kabı), süvari sınıfı (çizme) giyerdi. Çizmelerde mahmuz kullanılır ve süvariler çizme mahmuzunu yerine taban köşeleri olan sivri üzengilerini isti'mâl ederlerdi.[34]

Eyâlât Askeri

Osmanlılığın ruhu, ilk teşkîli zamanından beri askerlikte idi ve en mühim Osmanlı müessesâtını Osmanlı ordusu teşkîl ediyordu.

Devlet-i Osmaniye her şeyden evvel askeri bir idâre ve hükümet olarak te'sis ettiğinden idâre-i mülkiye ile idâre-i askeriye birlikte yâ'ni siyyan ve müvâzi bir sûretde imtidâd ederdi.

İmparatorluk eyâlât ve sancaklara münkasımdı.

Eyâlât-ı re's idârelerinde vezirler, beylerbeyleri, mîr-i mirânlar bulunur ve sancaklarda dahi mirlivalar, sancak beyleri idâre-i hükümet ederler ve vezâ'if-i mülkiye ile berâber vezâ'if-i askeriye de ifâ eylerlerdi.¹²³

¹²³ Zamânımıza tatbîk edilirse “vezirler” vilâyet vâililiğini dahi der'uhde etmiş ordu müşirleri, “mîr-i miran”lar bir vilâyetin vâli ve fırka kumandanlığını der'uhde etmiş ferikler, “sancak beyleri” bir

Vakt-i sulhde memleketin idâresi, âsâyiş ve zabt ü rabtı ve harp zamanında da o memleket sükkân ve efrâdının askerî âmirliği ve kumandası sâlif'ül-'arz zevâta mevdû' idi. Bu sebepten birçok selâhiyet ve husûsî imtiyâzlara mâlik bulunurlardı¹²⁴. [35]

Eyâlât efrâdı vakt-i sulhde kendi kâr ü kesbleriyle meşgûl olup sefer vaktinde silahaltına alınan bir nev' redif ve müstahfız askeri demektir.

İdâre-i Arazi [*]

Memleket vâridâtının mühim kısmını teşkil eden a'sâr vesâ'ir arâzi vergileri doğrudan doğruya hazine tarafından tahsîl edilmez fakat hizmet ve menfa'at mekâbili erbâb-ı istihkâka tahsîs edilirdi.

Arâzi vâridâtı: Hâss, ze'âmet, tımâr, vakıf, yurtluk, ocaklık nâmlarıyla muhtelif eşhâs ve cihetlere mahsûsdu.

Has, ze'âmet, tımâr: Vüzerâ ve ümerâyâ

Vakıf: Ma'ârif ve hayrâta,

Yurtluk ve ocaklık: Hudûd ve kal'e muhafızlarına tahsîs edilmişti.

Yeni memleketler feth olundukça (nişâncı)¹²⁵lar tarafından iş bu memâlik arâzisi sancak sancak tahrîr edilip her sancağın hâvi olduğu arâzi hâss, ze'âmet, tımâr, vakıf, ocaklık ve yurtluğa taksîm olunurdu.

Hâss:

Hâsılatı yüz bin akçeden ziyâde olan dirliğe denilirdi. Hâsslar [36] zât-ı hazret-i pâdişâhîye, sultânlara, vüzerâ ve beylerbeyleri ve mirlivâlara mahsûs bulunur, sahib-i hâss olan kimse muhârebe zamanında vâridâtının her (beş bin) akçesi mukâbilinde bir (cebelü) yani tâm mücehhez bir süvari askeri getirmekle mükellef olurdu.

sancağın mutasarrıflığında dahi bulunan livâ paşalar ve "alay beyleri" ise nev'umma mülkiye kaymakamlığını dahi ifâ eyleyen mevki' kumandanı miralaylar şekil ve sûretinde idi.

¹²⁴ Bu şekil Avrupa'da kurûn-ı vusta ibtidâlarında te'sîs eden (feodalite) usûlünün 'aynı demektir. Fakat bizde ki (feodalite) ile Avrupa feodalitesi beyninde büyük fark vardı; şöyle ki:

"1- Bizde en büyük dirlikler mansıb ile kâ'im, Avrupa'da ise evlâdiyet şartıyla ümerâyâ verilmişti. 2 - Bizdeki dirlikler taraf-ı pâdişâhiden bâ-berat ehline tevcih kılındığı halde Avrupa'da dirlik sâhipleri bilâ-istizân istediklerine dirlik tevcih ederlerdi. 3- Avrupa'daki hâss sâhipleri sikka darbı, hükkâmı 'azl ve nasb ve kendi nâmlarına icrâ-yı 'adâlet etmek hakkına mâlik iken bizdeki dirlik ashâbı bu hakdan mahrûmdur.

Abdurrahman Şeref Bey: Tarih-i Devlet-i Osmaniye"

[*] "Netâicü'l-Vukû'ât'dan icmâlen muktebesdir.

¹²⁵ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 80 numeroya mürâca'at.

Ze‘âmet:

Hâsılatı yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan dirliğe ıtlâk olunurdu ki ze‘âmet sâhibi olan şahıs vâridâtının kezâ her (beş bin) akçesi için bir (cebelü) getirmeye mecbûr idi.

Ze‘âmet eyâlât erkânına, kal‘e muhafızlarına, kapıcıbaşılara, hâcegân vesâ‘ir zü‘emâya tevcîh edilirdi.

Tımâr:

Hâsılatı üç bin akçeden yirmi bin akçeye kadar olan dirliktir. Tımâr sâhibi dirliğinin (kılıç tımâr) denilen üç bin akçesinden sonra her üç bin akçe için bir (cebelü) götürmek mecbûriyetinde idi.

Ze‘âmet ve Tımâr Kânûnu

1 - (Ocak zâde) yani asker oğlu asker olmayan, serhad beklemeyen, yararlık göstermeyen sipâhi olamaz.

2 - Bir ze‘âmet ve tımâr mahlûl olunca müteveffânın harb ve darbe kâdir veledi var ise ona verilir; çocuğu küçük ise tarafından cebelü göndermek şartıyla yine kendisine tevcîh olunur.[37]

3 - Bilâ veled vefât eden kimsenin dirliği cebelülerden müstehak olana verilir.

4 - (Kılıç hakkı) terakkisiyle berâber yirmi bin akçeyi geçemez.

5 - Yalnız (kılıç hakkı) mikdârı evlâda intikâl edip terakkisi müntakil olmaz.

Eyâlât Askeri:

Yerli kulu piyadesi ¹²⁶

Serhad kulu süvarisi ¹²⁷

Topraklı süvarisi denilen yerli kulu süvarisi ¹²⁸

Nâmıyla üç kısımdan mürekkebdî.

Yerli Kulu Piyadesi

¹²⁶ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde: 11, 59, 61, 62, 144, 145, 148, 149, 161, 167, 168, numerolara mürâca‘at.

¹²⁷ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde: 146, 147, 150, 180, 182, 188 numerolara mürâca‘at.

¹²⁸ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde: 9, 10, 183-185 numerolara mürâca‘at.

Yalnız istihdâm olundukları müddetçe ma‘âş ve ta‘yinât alan piyade neferâtı olup ma‘âş ve muayyenâtları kumandanları bulunan eyâlet paşalarıyla sancak beyleri tarafından tesviye edilirdi.

(Yerli kulu asâkiri) beş sınıfa münkasim idi ki onlar da:

Azablar,¹²⁹ sekbanlar¹³⁰ veya tüfenkciler, icâreliler, lağımçılar, müsellemlerdir.[38]

1) ‘Azablar

‘Azablar derece-i ihtiyâca göre Anadolu ahâlisi miyânından toplanır ve bi‘l-hâssa feth edilen şehirlerin muhâfızlığında istihdâm edilirdi. Taşralarda memleketin taksimât-ı mülkiyesine göre -kapıkulu ocaklarındaki taksimâta tevfikân-(orta) nâmında birçok müfrezelere münkasim idiler.

Her ‘azab neferi memleketi kıyâfetini iktisâ eder, şu kadar ki (Budin) şehrinde bulunanlar Macar kisvesi taşırlardı.

‘Azab bekâr mâ’nâsınadır. ‘Azablar (‘Azab Ağası)nın kumandası tahtında bulunurlardı. Ortalarının (Odabaşı) ve (bayrakdâr) nâmındaki zâbitleri vardı.

Tersane ocakları miyânında da (‘azab) denilen bir sınıf askeri vardı ki diğer piyade azablarından ta‘lîm ve terbiye ve zabt ü rabtca daha muntazam idiler; ve muhârebede daha çok fâ‘ideleri olurdu.

2) Sekbanlar:

(Sekbanlar) veya ta‘bîr-i ‘avâm ile (seymenler) fevka‘l-âde ihtiyâc zuhûrunda kendi rızâlarıyla ‘arz-ı hizmet eden köylülerden ve Hristiyanlardan tereküb eylerdi. Yerli kulu asâkirinin en aşağı sınıfını teşkîl ederlerdi.

Sekbanlar bulundukları sancakların sancak beyi kumandasına mevdû‘ ve kılıç ve çarhlı çakmak takımlı (arkebüz) tüfenkleri ile müsellahtı idiler.

Seymenlerin sonraları ehemmiyetleri zâ‘il olarak yerlerine (tüfenkçi) nâmındaki piyadeler istihdâm edilmiştir.

3) İcâreliler

Hudutlardaki şehir ve kal‘elerde ücretle müstahdem yerli topçulardır. Âmirlerine [39] (Topî yâhûd Topçu Ağası) denilirdi ki pâyitahttan ta‘yîn ve irsâl kılınırlardı.

¹²⁹ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde:148, 149, 167, 168,190, numerolara mürâca‘at.

¹³⁰ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde: 144,145numerolara mürâca‘at.

İcâreliiler bulundukları eyâlet paşasının emir ve kumandası tahtında idiler.

4) Lağımçılar

Âmirleri Dersa'âdetden gönderilen (Lağımçı Başı) idi ve ekseriyetle ma'den ocaklarında çalışmaya alışmış, mümârese peydâ etmiş Hristiyan teb'adan ve bi'l-hâssa Yunanistan ve Bosna ahâlisinden ve Ermenilerden tefrîk olunurlardı.

Lağımçılar harp zamanında tahte'l-zemin çerçevesi dehlizler açmak sûretiyle lağım muhârebâtını, düşman tarafından açılan lağımlara karşı mukâbil lağım muhârebelerini idâre ederlerdi. Hudûd üzerindeki bazı mühim kal'elerin bagteten muhâsara olunabilmesi ihtimâline mebnî vakt-i sulhde dahi mezkûr kal'elerde lağımçılar bulunurdu.¹³¹

5) Müsellemeler

Kadîmen “çarhacı” nâmı verilen pişdâr asâkir ilerisinde hareketle ordunun mürûr edeceği yolları, köprüleri, geçitleri ta'mire me'mûr efrâd [40] idi ki zamanımıza göre asâkir-i fenniyeden kazmacı asâkirine mu'âdildir. Yalnız harp zamanında cem' olunurlardı.

Eyalet paşaları (müsellemeler)i ehemmiyette tutarlar ve kendilerini vergi ve rûsûmdan mu'âf bulundurdukları gibi bazı arazi ve imtiyâz da verirlerdi. Bundan kinâye olarak (müsellem) nâmını almışlardır.

(Müsellemeler)in mikdârı mu'ayyen olmayıp memleketlerinin ahâlisi ve vus'at-ı arazisine tâbi' ve âmirleri bulunan (Baş Müsellem ağa)nın kumandasına mevdû' idiler. Kılıç ve tüfenk taşıyamayıp yalnız balta ile müsellem idiler.

Müsellemeler seferde ordunun güzergâhında bir konak ileride yürürlerdi. Kal'elerde topçulara terfîk edilirler, muhâsıra cenklerinde siperler, sıçan yolları

¹³¹ Osmanlı lağımçıları Kandiye muhâsarasında fevka'l-âde terakki ederek hârikalar göstermişlerdir. Kara Mustafa Paşa'nın ikinci Viyana muhâsarası hengâmında hücum cephesi ittihâz kılınan (Şaku) ve (Liyon) burçları arasındaki ay tabyaya karşı elliye karib dehlizli lağımlar patlatmışlardır. Bâ-husûs hücum cephesinde sıçan yollarından açmağa başladıkları dehlizli bir lağımı deşme hissettirmeksizin Viyana ortasında kapının altına kadar îsâl edip oradan hurûc ile kal'eyi içinden zabt etmeye kıyâm etmişlerdi. Lağımın açılmakta bulunduğu orada bulunan askerî trampetlerden birinin kirislerinin ihtizâzından anlaşılmış ve derhal mukâbil lağım inşâsına başlanması üzerine muvaffak-ı emel olunamamıştır. Fırincının bu vak'ayı ihbârıyla Viyana'yı tahlîsi, ay şeklinde bir ekmeği i'mâli imtiyâzının mü'ebbeden kendisine i'tâsı sûretiyle mükâfâtlandırılmasını mücib olduğu bir İngilizce tarihte mukayyedir.

hafrında istihdâm kılınırlardı. Rumeli müsellemleri ekseriyetle Hristiyan teb‘adan müntehabdı. Anadoludaki bu nev‘ askere (Yörük) denilirdi ki yörükler ‘umûmîyetle Müslüman idi. Ma‘hazâ Evlâd-ı Fatihândan orduda mühim hizmetler eden yörükler de vardı.

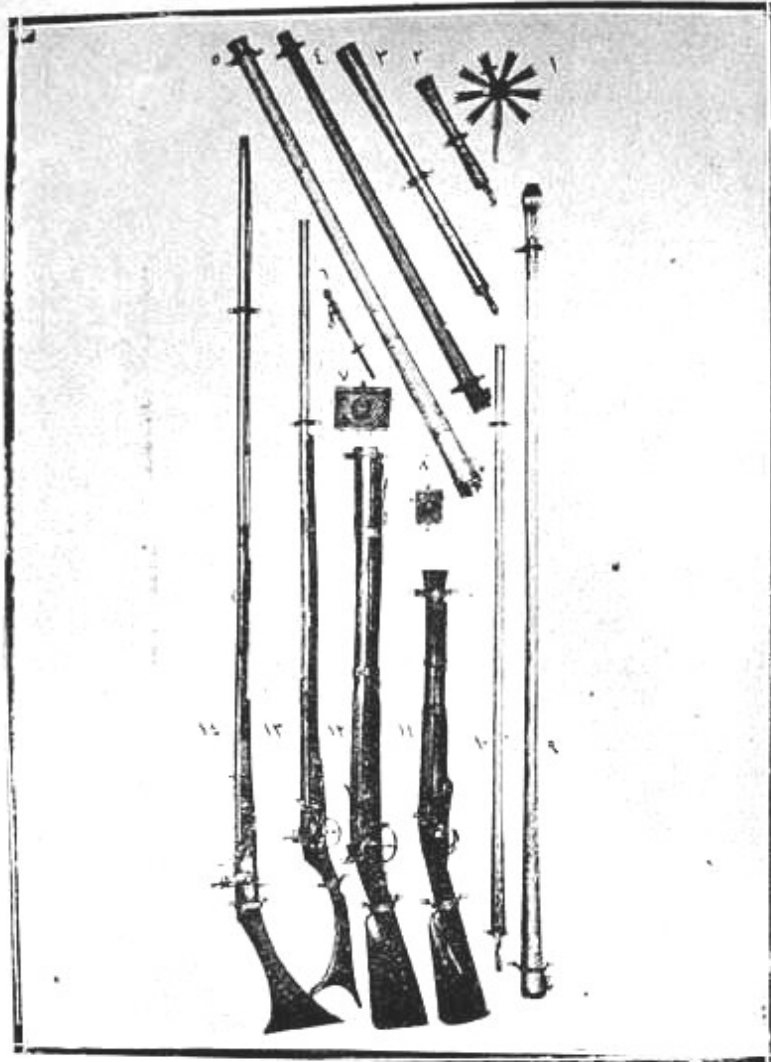
Serhad Kulu Süvarisi

Serhadlerde düşmân tarafından vukû‘ bulacak tecâvüzlere karşı koymak ve fırsat düştükçe “çeteye gitmek” ta‘biriyle civâr hükümetler arazisine akıncılık vazifesiyle muvazzaf, dâimi süvari asâkiridir.

Macaristan serhadâtında bulunan serhad kulu süvarileri hisâr ve palankalara ve ileri karakollara tevzî‘ edilirler ve vazife-i askeriyelerini pek merdâne ve fedâkârâne ifâ eylerlerdi. Harp ve darp ve besâlet ve tecârüb ile me‘lûf (Alay Beyi) nâmındaki ümerânın emrine tâbi‘ bulunurlardı. İçlerinden ekserisi Macar ısklavon ve Romen lisânlarını tekellüm ederdi.

موزہ، سکری رہبری، اسکی عثمانی اسلحہ سی

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

(۱) کورکبه Etoile — (۱۰، ۹، ۵، ۲، ۳، ۴) مختلف انواع ناریه حقیقه نامولوری :
Accessoires : آلات منفعه (A ۷، ۶) — différentes armes à feu portatives
(۱۱) — Carabine — موشک تون Mouqueton — (۱۲) ارشد کاری چاقائی قرانفل
Fusil à silex (arabe) — عربکاری چاقائی قرانفل Fusil à silex dit Coranfil
(صحیفہ : ۱۰۰ — ۱۰۴ مراجعت)

Levha: (7)

(1) Kevkebe: *Etoile* - (2, 3, 4, 5, 9, 10) Muhtelif efvâh-ı nâriyye-i hafife namluları: *Canons de differenles armes à feu portatives* (11) Sagir karabina: *Carabine* (12) Musketon: *Mousqueton* (13)

Ar nabudkâri Çakmaklı Karanfil Tüfengi: Fusil à silex dit Caranfil (14) Ar apkâri Çakmaklı

Tüfek: *Fusil à silex (arabe)*

(Sahîfe: 100-104 mürâca'at)

[41]

Serhad kulu süvarisi:

(1) Gönüllüler¹³²

(2) Beşliler

(3) Delil veya deliler¹³³

(4) Leventler

(5) Haytalar

nâmlarıyla beş sınıftan mürekkebdî.

(1) Gönüllüler:

Sefer hengâmında ashâb-ı ze‘âmet ve tımâr askerlerine (gönüllü) nâmında bazı sergüzeştci efrâd gönüllü olarak terfîk edilirdi ki bunların ma‘îşetleri, techîzât ve silahları kendilerine ‘âitti. Zü‘emâ ve erbâb-ı tımârdan biri şehid olup dirliği mahlûl kalınca gönüllüler miyânında kahramanlık ve fedâkarlığı meşhûd olan kimse müteveffâyı istihlâf salahiyetini hâ‘iz olurdu.

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın muhâsara eylediği (Zerinvar)da vukû‘a gelen muhârebât ve hücumlarda bir tımârlıyı aynı günde birbirini müte‘âkib şehid düşen sekiz (gönüllü) askerinin istihlâf eylediği görülmüştür ki cidden şâyân-ı dikkat ve ‘ibrettir.

Gönüllüler, bayram ve âlay günlerinde Macar veya Boşnak kıyâfetleri iktisâ eylerlerdi. Âmirleri (Gönüllü Ağası) nâmındaki zâbittir.

(2) Beşliler:

Keşşâf hizmetinde kullanılan muntehab hafif süvarilerdi. Muhârebelerin [42] en ileri mevazî‘ine, plankalara tevzî‘ edilirler ve düşman arâzisinde keşif ve akın icrâ eylerlerdi.

(3) Deliller ta‘bir-i âherle Deliler:

Bu nev‘ asâkire rehber ma‘nâsına (delil) nâmı verilmiş ise de bilahere beyne’n-nâs galat olarak (deli) denilmiştir. Her tehlikeye bilâ-perva ve mütevekkilen ‘ala’l-Allah atılmak raddesinde mecnûnâne bir cesârete mâlik bulunduklarından deli ismi cesâretlerine de mutâbık düşmüştür. Deliller yiğit, kaviyyü’l-cüsse ve bünye,

¹³² Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 146,147 numerolara mürâca‘at.

¹³³ Müze-i Askerî aksâmından Yeniçeri Müzesinde 150,188 numerolara mürâca‘at.

tecrübedîde efrâddan mürekkebdî. Kalkanla mızrak taşırlar, palalarını eyerlerine asarlardı. Kendilerine muhtas pek sert ve haşin bir surette silah isti‘mâl ederlerdi.

Evâilde gayr-ı muntazam ve bildikleri gibi düşmana saldırarak târumâr ederlerken bilahere kendilerine ta‘lim edilen muntazam meşî ve usûl-ı harbi icrâ eyleyemeyerek intizâmları muhtell olmuştur.

Mukaddemâ vüzerâ ve eyâlet paşaları dâire halkaları miyânında delil neferâtı da mevcûddu. Sonraları bu usûl vüzerâ dâirelerinden kalkarak deliller dirliksiz ve vâsita-i ma‘îşetsiz kalmış ve şekâvete sülûk ile kendilerinden istifâde yerine mazarratları görölmeğe başlamıştır.

Deliller (deli kalpağı) nâmıyla üstü siyah çuhadan ve aşağısı kuzu derisinden kalpak, arkalarına dar kollu salta, üstüne ayı postu, bacaklarına dar şalvar, ayaklarına mahmuzlu kırmızı çizme giyerlerdi. Silahları kuşaklarına soktukları bir çift tabanca, tüfenk, kılıç ve mızrak idi.

Deliller, (bayrak) nâmıyla ve bir bayrakdâr kumandasında elli, altmış kişilik takımlar teşkîl ederlerdi.[43]

Birkaç bayrakdâra bir (delibaşı) ve delibaşılara da (serçeşme) nâmındaki büyük zâbit kumanda ederdi.¹³⁴

(4) Levendler:

Bu efrâd serhad kulu askerinin en aşağı tabakasını teşkîl eden neferâtıdır. (Levend) kelimesi İtalyanca (Levant: Şark) ve (Levanti) kelimesinden menkûldür ki Venedikliler Hırvatistan ve Arnavutluk sevâhili ahâlisinden tedârik ettikleri neferâta (Levanti) yani şarka mensup nâmını vermişler ve bu kelime bize (levend) şeklinde intikâl etmiştir. Esâsen bahriyede ve sevâhilde istihdâm edilen levendlerden kapısız kalanları dâhildeki sancaklara gidip kapılanmışlar ve bunlar serhad kulu asâkiri miyânındaki levant süvarisi neferâtını teşkîl eylemişlerdir.

Devr-i Sultân Selim Hân-ı Sâlisde Levend Kışlası’nda te’sîs edilen levend asâkiri bir nev’ asâkir-i nizâmiyeden ‘ibâret idi.

¹³⁴ Yeniçerilerin ilgâsından sonra açılan (1244-45) Osmanlı-Rus Seferinde Konya havalisinden toplanarak gelmiş bir hayli delil ‘asâkiri vardı. Bunlardan hayli istifâde edilmiş idi. Sefer nihâyetinde memleketleri bulunan Konya havalisine Haymana taraflarına i‘âdelerinde seferdeki hüsni hizmetlerine karşı mükâfât beklerken büsbütün ilgâları cihetinde gidilmesi cümlesini iğzâb etmekle bunların takımla Mısır’a giderek devlete karşı ‘isyân eden Muhammed Ali Paşa ‘asâkiriine iltihâk ettikleri ve İbrahim Paşa ordusuyla Kütahya’ya kadar geldikleri mervîdir. Mısır gâ’ilesi hitâmında bunlardan nâm ü nişân kalmamıştır. Sonraları Konya cihetindeki delil me’mûrları sarıklı Mevlevî sikkesi tarzında serpüş giymeye başlamışlardır. Yeniçeri Müzesinde, 150-188 numaralara mürâca‘at.

(5) Haytalar:

Haytalar dahi serhad kulu süvarisinden idi. Bunlar vaktiyle serhadlerde [44] fevkalade cesâret göstererek akınlarıyla pek mühim hizmetler ifâ ederlerdi. Nizâmları bozulunca tarik-i şekâvete sapmalarıyla i'tibârdan düşmüşler ve “hayta” kelimesi vazife nâ-şinâs âtaklara ‘alem olmuştur.

Topraklı Süvarisi

Balâda beyân edilen hâss, ze‘âmet, tımâr ashâbının vakt-i seferde kânunen çıkarmaya mecbûr oldukları (cebelü)ler, yani tam mücehhez süvari neferâtıdır.

Vakt-i sulhde kendilerine tahsîs edilen toprağın hâsılat-ı ‘öşriyesiyle te’mîn-i ma‘îşet eyledikleri cihetle bunlara (topraklı) nâmı verilmiştir.

Sancaklarda bulunan erbâb-ı ze‘âmet ve tımâr ile bunların çıkarmağa mecbur olduğu cebelüler, harp vaktinde beylerinin bayrağı altında toplanır ve beyleri de mensûb oldukları eyâlet paşasının kumandasında harbe giderlerdi.

Erbâb-ı tımâr ve zeâmetin onda biri harp zamanında hem memleketin muhâfazasında bulunmak, hem de arkadaşlarının dirlikleri umûrunu tesviye eylemek üzere (korucu) nâmıyla sancaklarında kalırlardı.

Cebelülerin vakt-i seferde i‘âşesi hâss, ze‘âmet ve tımâr sahiplerine ‘âi’ddi ve muhârebede vukû‘ bulacak münhalâtıdan ibrâz edecekleri yararlıklar sâyesinde istifâde eylemek üzere (gönüllü)¹³⁵ nâmıyla hâric-ez-defter bir hayli süvari daha cebelülere iltihâk eylerdi.

Yerli Kulu ‘Asâkiri ve Topraklı Süvarisinin Mikdârı:

Fütuhât tezâyüd ve memalik-i Osmaniye tevessü‘ eyledikçe feth edilen memleketler pâdişâhlar tarafından mücâhidîn ve guzâta ber-vech-i istihkâk taksim edilirdi. Binâ’en-‘aleyh [45] fütuhâtın devam ve tevâlî eylediği müddetçe hâss, ze‘âmet, tımârlar mikdârıyla mütenâsib topraklı süvarisi tekessür etmiştir.

Topraklı süvarisi Sultân Süleymân Kanûnî devrinde yüz elli bin (Evliyâ Çelebi’ye nazaran Rumeli’de 74.600 ve Anadolu’da 91.600 ki cem‘an 166.200 nefer) raddesinde iken on birinci ‘asr-ı hicrîden sonra münhal olan ze‘âmet ve tımârlarının mukâta‘âta tahvîli tercîh edildiğinden süvari mikdârı tenâkus etmeğe başlamıştır.

¹³⁵ Yukarıda serhad kulu süvarileri bahsinde zikri geçen gönüllü efrâddı.

Muhassesâtları:

Yerli kulu piyadelerini teşkîl eden ‘azab, sekbân, icâreli, lağımcılar kısmen doğrudan doğruya hazine-i devletten ve kısmen de eyâlet paşaları ve sancak beyleri tarafından idâre ve i‘âşe olunurlardı. Müsellem ve yörüklere ise devletten hâlî arâzi gösterilmiş ve bunlar a‘şâr ve rüsûmdan dahi mu‘âf tutulmuşlardı. Serhad kulu asâkiri ekseriyetle gönüllülerden ‘ibâret olduğundan ma‘âssız idiler. Topraklı süvarisine gelince: hâss ve ze‘âmet ashâbının muhârebe zamanında çıkarmaları kânun-ı mahsûs ile mu‘ayyen olan atlılardan her birine senevî beş bin akçelik vâridât-ı ‘öşriye muhasses idüğünden şu halde topraklı süvarisinin her biri için senevî beş bin akçe mesârif ihtiyâr olunurdu.

Kıyâfet ve Esliha:

Her eyâletde bulunan süvari o eyâlet kisvesini giyer ve o kıyâfetle muhârebeye giderdi. Meselâ Anadolu ahâlisinden bulunan sipâhiler başlarına bir nev‘ alaca külah, arkalarına dar kollu salta, bacaklarına mavi şalvar ve ayaklarına kırmızı renkte mahmuzsuz çizme giyerler ve kazgan üzengi kullanırlardı.[46]

Silahları tüfenk, kılıç, mızrak ve kuşaklarında taşıdıkları bir çift tabanca idi.

Serhad kulu sınıfına mensup delil ve levend süvarileri ale’l-‘umûm kalpak kullanırlardı.

Eyâlât-ı Mümtâze Asâkiri

Devlet-i Osmaniye’nin taht-ı hükümrâniyesinde bulunan mümtâz eyâletlerin ekserisi icâbında Osmanlı ordusuna asâkir-i muâvene verir ve fi‘ilen mu‘âvenet ederdi. Bu eyâlât içinde başlıcaları: Mısır, Kırım, Podolya kıt‘asının aksâm-ı süfelâsı yâ’ni küçük Tatarlar, Besarabya, Eflak, Boğdan, Erdel yâ’ni Transilvanya kıt‘alarıdır.

Mısır Mu‘âvenesi:

Hıttâ-i Mısıriyede (bay) denilen beyler hükümrân olurdu. Bazısı Yavuz Sultân Selim hazretlerinin Kâhire’yi zabtı zamanından kalma Memlûklerin ahfâdından olan bu kölemen beyler, asâkir-i mahalliyenin âmir ve kumandanı idi. Yirmi bin kadar süvariden ‘ibâret olan ve idâre ve i‘âşeleri memleket tarafından te‘mîn edilen Mısır askeri her sene mevsim-i mahsûsunda Hicaz’a ‘azimet eden

hüccâc kâfilelerine refâkat eyler, bir miktâr-ı mu‘ayyeni, Mısır vâlisinden mersûl vergiyi getiren hey’etle birlikte Dersa‘âdete gelirdi. Başlıca vazifelerinden biri de Afrika’nın dağlık aksâmında sâkin olup sık sık Mısır’ın münbit arâzi ve havâlîsine yağma kastıyla müstevlî olan kabâil-i vahşiyeyi te’dîp ve tenkîl idi.[47]

Mısır’da zikri geçen bu asâkir-i mahalliyyeden başka emr-i pâdişâhiye tâbi‘ on sekiz ile yirmi bin mikdârında tımâr ve ze‘âmet sipâhisi ve bir mikdâr Dersa‘âdetten mersûl yeniçeri asâkiri mevcûddu. Mısır yeniçerileri elbise ve esliha techîzâtca pek mükemmel idi.

Kırım Tatarları:

Devletin mümtâz eyâletlerinden biri bulunan Kırım Hânlığı da ordu-yı Osmanîye pek mühim sûretde mu‘âvenet-i askeriyede bulunurdu. Bu Tatarlar esâsen Türk neslinden ve Cengiz Hân ahfâdından idiler. Hüsn-i idâre edildikleri müddetçe devlete pek mühim hizmetler ifâ etmişlerdir.

Harp açıldığı zaman eğer zat-ı hazret-i pâdişâhî ordu ile sefere ‘azîmet eylerse Kırım Hân’ı da seksen ile yüz bin raddesinde muhâribden mürekkeb bir ordu ile ma‘iyyet-i şâhânede isbât-ı vücûd eylerdi. Orduya Serdâr-ı Ekrem ‘ünvânıyla sadr-ı a‘zamlar kumanda ettiği zamanlar ise Kırım mu‘âvene-i askerinin mikdârı daha az olur ve Kırım Hânı yerine oğlunun veya vezirinin kumandasında bulunurlardı. Bütün sefer imtidâdınca Kırım mu‘âvene asâkirinin idâre ve i‘âşesi zât-ı hazret-i pâdişâhiye ‘âi’ddi.

Boğdan Mu‘âvenesi:

Esnâ-yı seferde Boğdan kıt‘ası dahi ordu-yı Osmanîye süvari kıt‘aları irsâl eylerdi ki bu asâkir Boğdan Beyi veya memleketde eşrâf ve â‘yânı tarafından i‘âşe olunurlardı. (Voyvoda) ‘ünvânıyla taraf-ı Devlet-i ‘Aliyyeden mensûb [48] ve ekseriyâ din-i İseviye sâlik olan Boğdan beyleri, Osmanlı ordusuna irsâl eyledikleri süvari kıt‘âtına kumanda etmek üzere (Hatman) nâmında bir âmir de terfîk eylerlerdi.

Eflak ve Boğdan süvarileri devletin en sâdık askerinden ibât idiler. Bunlar ekseriyâ ordunun pîşdârlık ve cânibdârlığında istihdâm kılınırdı. Ordu bunlara müsteniden emniyetle icrâ-yı meşîyyet eder, ordugâhlarda rahat uyuyabilirdi. Bu hizmetlerine mükâfâten idi ki Eflak ve Boğdan’a büyük imtiyâzlar verilmiş, kiliselerinden biri câmi‘e tahvil kılınmamış, hatta buralarda câmi‘ bile inşâ edilmemiş idi.

Eflak Mu'âvenesi:

Eflak kıt'ası Boğdan gibi 'aynı hukuk ve imtiyâzata mâlik ve aynı vezâif ile mükellefdir. Eflak beyleri dahi (voyvoda) nâmıyla taraf-ı devlet-i 'âliyeden nasb edilir ve sefer vukû'unda ordu-yı Osmanîye mu'âvene asâkiri terfîk eylerdi.

Erdel (Transilvanya) Mu'âvenesi:

Transilvanya kıt'ası müte'addid milletlerin, lisânların cevelângâhı olan bir kıt'a idi. Orada en ziyâde Alman ve Macar te'sirâtı görülürdü. Bu eyâlât mukannen olan vergisini te'diye etmekle berâber Osmanlı ordusuna hîn-i hâcetde mühim süvari kıt'aâtı irsâl ederdi. Bu kıt'aât ümerâsı bir takım husûsî imtiyâzâta ve vâridât-ı araziye mâlik bulunurlar ve âmirleri olan büyük bir zâbitin taht-ı kumandasına tevdi' edilirlerdi.

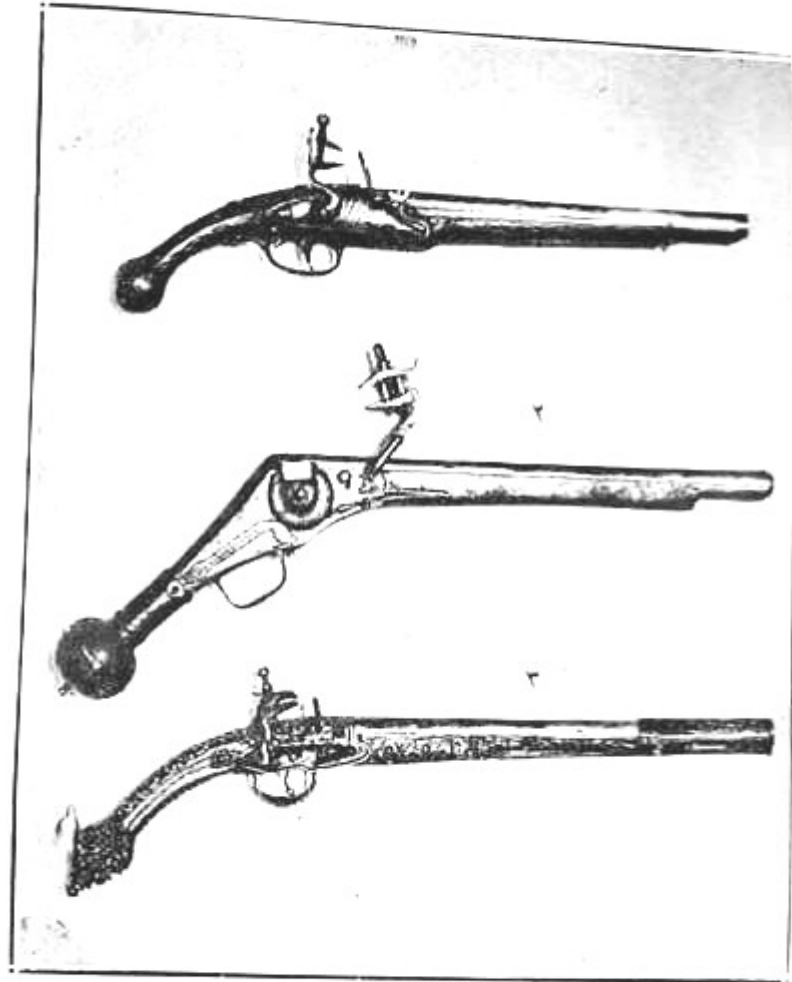
ایک.بھی قسم

موزہ عسکری وھیری

نوعہ : (A)

اسکی عثمانی اسلحہ سی

ANCIENNES ARMES OTTOMANES

Pistolet à silex

Pistolet à platine à rouet

(صفحہ : ۱۰۴ ، ۱۰۵ مراجعت)

Levha: (8)

(1, 2) Çakmaklı tabancalar: *Pistolets à silex*

(3) Çarhlı çakmak takımını hâvî tabanca: *Pistolet à platine à rouet*

(Sahîfe:104-105 mürâca'at)

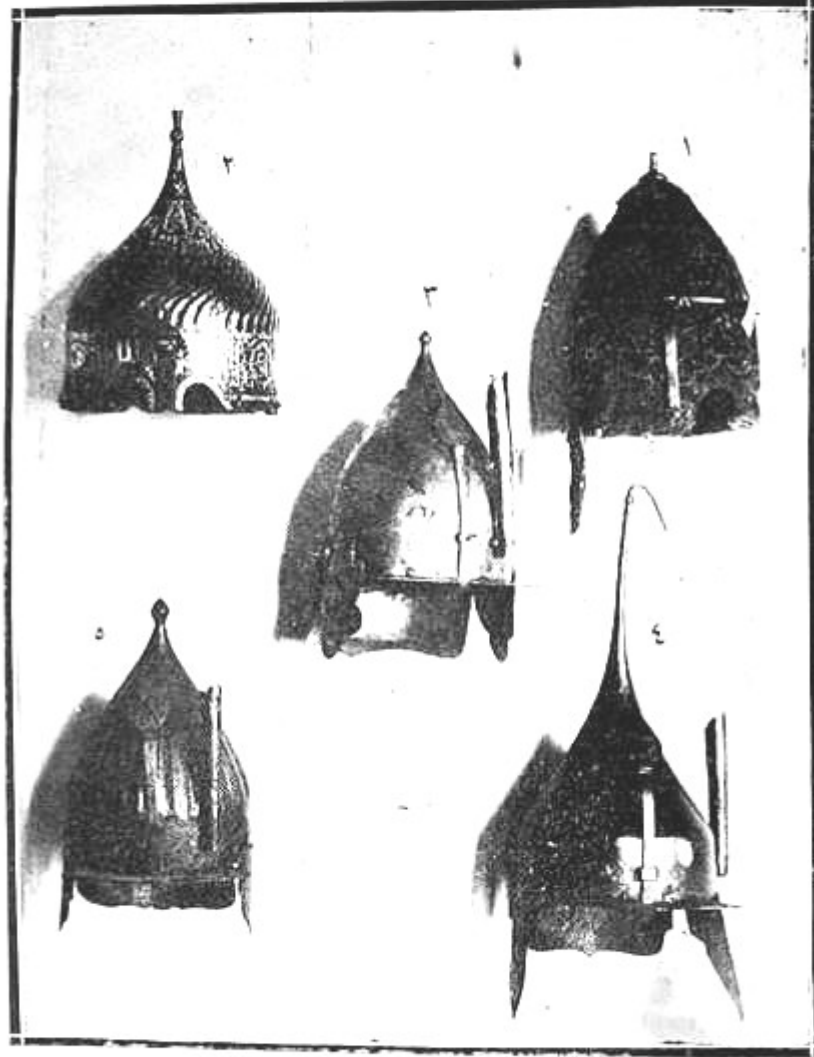
ایک: ہی قسم

موزہ عسکری دہری.

نوعہ: (۹)

اسکی عثمانی مغفرلری

ACIENS CASQUES OTTOMANS

Différents casques ottomans

مختلف تارز و نوعہ عثمانی مغفرلری :

(صحیفہ : ۱۱۸ — ۱۱۹ مراجعت)

Levha: (9)

Muhtelif tarz ve nev'de 'Osmanlı miğferleri: *Différents casques ottomans*)

(Sahîfe:118-119 mürâca'at)

[49]

Asâkir-i Bahriyye

Devlet-i Osmaniyye, Fâtih Sultân Mehmet zamanına kadar düvel-i berriyeden ma'dûd idi. Hazret-i Fâtih İstanbul'u fetihden mukaddem Gelibolu limanlarıyla muahharan (Balta Limanı) nâmını alan Fedalya limanında ihzâr ve techîz buyurdıkları dört yüz kıt'a sefineyi Baltaoğlu Süleyman Bey'in taht-ı kumandasına verip ilk def'a olarak metîn bir suretde Osmanlı bahriyesinin esaslarını kurmuşlardır.

İstanbul'un fethini müte'âkib Galata'nın cihet-i garbîsi yani şimdiki Kasımpaşa ve havâlîsi intihâb edilerek tersanenin ilk temelleri atıldı. Burası, Haliç'in latif bir dere ile nihâyetlenen râkid sevâhilince imtidâd ediyordu.

Osmanlı tersanesinin, 'adetleri gittikçe teksîr edilen birçok binâlarının baş tarafında dar, uzun ve Osmanlı tarz-ı mi'mârîsinde inşâ kılınmış bir dâire müşâhede edilirdi. Burası kapudan paşaların ikâmetine tahsîs edilmişti.

Pâdişâhân-ı 'izâmın bahriyeye verdikleri büyük ehemmiyet sâ'ikasıyla idi ki tersâne dâhilinde Aynalıkavak denilen mahallde "Aynalıkavak Sarayı" nâmıyla mükellef bahçeli bir saray-ı 'âli inşâ edilmiş ve elyevm Câmî'altı denilen mahalldeki dâire-i mahsûsa binâ kılınmış idi.

Sefer hâline donanmanın denize açılmasından beş altı hafta mukaddem, mezkûr dâire de Kapudan Paşa bahriye erkânı ve ümerâsını toplar, gemilerin teftîşi icrâ [50] kılınır, mühimmâtın kâfi derecede ve hüsn-i isti'mâle sâlih olup olmadığı, zâbitan ve efrâd-ı bahriyenin idâre ve zabt ve rabtı husûsunda müzâkere edilirdi. Tersanenin Galata cihetinde, levâzım ve mühimmât-ı harbiyeyi ve zindan ile zâbitan, muhâfızlar ve 'amâle kışlaları mevcûddu.

Donanma Erkânı:

Donanma-yı Osmaniye'nin başlıca büyük zâbitânı: Kapudan Paşa, Tersane Kahyâsı, Tersane Ağası'ndan 'ibâretti.

Kapudan Paşa:¹³⁶

Kapudan paşalık Sadâret ve Şeyhü'l-islamlikdan sonra devletin en büyük bir mansıbı idi. Sultân Süleyman Kanuni devrinde (Hicri 926-974) Barbaros Hayrettin Paşa ilk kapudan paşa nasp edilmiş ve bu mansıbı ile çok imtiyâz ve selâhiyetler bahş kılınmış idi.

¹³⁶ Müze-i Askerî aksâmından bulunan Yeniçeri Müzesi'nde 47 numeroya mürâca'at.

Kapudan Paşa, bütün Osmanlı donanmasının âmir ve baş âmiralı ve bi'l-cümle sevâhil-i cezâir, bahrî kılâ' ve istihkâmâtın kumandanı idi. Dâimâ sâhilde bulunan mühim mahalleri, istihkâmâtı, debboyları gezer, muhâfız-ı asâkirin ----- bulunur, ta'mîri lazım gelen malzemenin ta'mîrini, mühimmâtının -----halde bulunup bulunmadığını nazar-ı dikkatde tutar ve bahriye zâbitanı tarafından vukû' bulacak şikâyeti tedkîk zımında bir meclis-i mahsûs 'akd eylerdi.

Boğaziçi, Galata ve Haliç sevâhilinde ki mahallâtın umûr-ı zabıtası Kapudan Paşa'ya 'âi'ddi.

Kapudan Paşa, devletin kuvâ-yı berriye ve bahriyesini ve ordu ve donanmanın hesâbâtını [51] muhtevî devletçe pek mahremâne bir sûretde hıfz edilen mühim cetvelin bir sûretini hâmildi. Filikası yalnız zât-ı pâdişahî filikalarında olduğu üzere bir mahmuzu muhtevî ve üstü tenteli idi.

Dâiresi halkı vâkı'â sadr-ı â'zaminkilerden miktarca dûn idiyse de 'aynı zâbitân, me'mûrîn ve müstahdemîni muhtevi idi. Donanma limanlardan birinde lenger-endâz olduğu zamanlar Kapudan Paşa pek muhteşem, mutantan, hemen hemen saray divânlarına mânende bir divan akd ederdi.

Elbise ve Kıyâfeti:

Kapudan Paşa'nın baş kisvesi, sağ tarafı sırmalı şerit ile müzeyyen (kallâvi) olup arkasına yeşil atlas üzerine samur kaplı dört yeni kürk giyer ve beline mücevherli hançer takardı. Huzur-ı şâhânede ve teşrîfâtta mevki'sadra'zamin alt tarafında vesâ'ir vüzeranın fevkinde idi.

Tersane Kahyâsı:

Bir nâmı da (kapudâne-i hümayun) idi. Kapudan Paşa'nın mu'âvini makâmında olup kalyon kapudanlığından ve gardiyanbaşılıktan bu mansıba terfî' ederdi.

Tersane Ağası:

Kapudan Paşa'nın İstanbul'dan gaybûbetinde ona vekâlet eylerdi.

Donanma-yı Osmani Kapudan Paşa'nın kumandasında denize çıkardı. Donanmayı teşkîl eden filolara beylerbeyi ve sancak beyleri kumanda ederlerdi. [52] Sonraları filo kumandanlarına (Patrona) ve (Piyâle) denilmeye başlanmışdır ki evvelkisi ferîk ve ikincisi livâ rütbesine mu'âdildir.

Asâkir-i bahriye, tersane ocakları efrâdından mürekkeb ve (tersane halkı)¹³⁷ ve (sınıf-ı harb)¹³⁸ nâmıyla iki kısımdan mürekkebdî.

1) Tersane Halkı:

Tersanede çalışan ve küçük ortalara münkasım bulunan ‘azablardan ‘ibâretti. ‘Azablardan yaşlıları tersânede nöbet beklemekle mükellefdiler.

Diğer ‘azablardan bazıları kalyondan kalyona zâbitânın filikalarını çekerler, bazıları gemilerle İzmit’ten kereste ve taş nakliyâtında bulunurlar, içlerinden bir kısmı da zindandaki mahbûsînin muhâfızlığını ifâ eylerlerdi. Bir mikdar ‘azab efrâdı da gemilerin kalafatcılığında kullanılır ve bunlar kâfi gelmediği zaman kendilerine devşirme usûlüyle tedârik edilen acemi oğlanları terfîk edilirdi. ‘Azabların bir sınıfı da top ve humbara endahtı gibi askerî ta‘lîmler icrâsıyla mükellefdiler.

‘Azab Zabitânı:

Başlıca: Re’îs veya Gardiyanbaşı, odabaşı, aşçı başıdan mürekkebdî.

Re’îs: ‘Azab efrâdının âmiri idi. Bu me‘mûriyetden gemi kapudanlığına [53] terfî eder ve oradan da (Tersane Kahyâsı) nasb edilirdi. Vazifesi icâbınca efrâdı ve kışlaları geceleri teftişe çıkardı.

Odabaşı: Re’îsin mu‘âvini makâmında idi.

Aşçıbaşı: Efrâdın müteheyyiz bir zâbiti idi.

Tersane Zabitânı:

Tersane Emîni, Liman Kâtibi, Zindan Kâtibi gibi zâbitandan ‘ibâretti.

Tersane Emîni: Tersanenin levâzım re’îsi demek olup bütün mesârifâtı kendi yeddinden tesviye edilirdi. Bu me‘mûriyetden mâ‘adâ kalyon süvariliğini ifâ eyler ve divân günleri çorbacılar gibi elbise iktisâ ederdi.

Tersane Kâtibi: Tersane muhâsebecisi makâmında olup vâridat ve mesârifâtın hesaplarını tutar ve ma‘iyyetinde iki kâtib bulunurdu.

Liman Kâtibi: Liman husûsâtına müte‘allik umûru ve bi’l-hassa limana vürûd eyleyen odun ve keresteleri tesellüm ederdi.

Zindan Kâtibi: Zindandaki mahbûsnin idâre me‘mûru idi.

2) Sınıf-ı Harb

Bahriyeye mensup sunuf-ı harb asâkiri:

¹³⁷ Müze-i Askerî aksâmından bulunan Yeniçeri Müzesi’nde: 173-175 numaralara mürâca‘at.

¹³⁸ Müze-i Askerî aksâmından bulunan Yeniçeri Müzesinde 44-50, 170-172 numaralara mürâca‘at.

- (1) Levendler
- (2) Erbâb-ı Tımâr ve Ze‘âmet
- (3) Tâ‘ifeler
- (4) Forsalar
- (5) Kalyonculardan¹³⁹ tereküb ederdi.[54]

1) Levendler

Sevâhildeki bazı sancaklardan teşkîl kılınmış olan (Kapudan Paşa Eyâleti) yerli kulu asâkiri kâbilinden ve sancak beyleri tarafından istihdâm olunan efrâd idi. İnzibât ve âsâyış-i mahalliye te‘mîn ve îcâbında sefâin-i hârbîyede muhârib asâkir olarak terfîk edilirlerdi. Rum milletine mensub olan levendlere (levend-i Rumî) denilirdi.

2) Erbâb-ı Tımâr ve Ze‘âmet

Sâ‘ir eyâletler gibi hâss, ze‘âmet ve tımâra münkasım bulunan Kapudan Paşa eyâletinin ze‘âmet ve erbâb-ı tımârı ile bunların kanûnen çıkarmağa mecbur oldukları neferâtıdır. Lüzûmu hâlinde sefâin-i harbiyeye de silah-endâz olarak verilirlerdi.

3) Tayfalar

Odabaşı nâmındaki bir zâbitin kumandasında bulunan ve sefâinin hizmet-i bahriyesini ifâ eyleyen efrâd idi.

4) Forsalar

Sefâ‘inin kısm-ı a‘zamı kürekle hareket ettirildiğinden kürekçilik hizmetini ekseriyetle üserâ ve mücrimînden forsalara gödürülürlerdi. Zâbitleri gemilerdeki Gardiyanbaşı idi. Re‘îs nâmı verilen en kıdemli esir geminin klavuzluğunu ifâ eder ve dümeni kullanırlardı.

5) Kalyoncular

Kürekle tahrîk edilen küçük gemiler bilahere ihtiyâcı tatmîn [55] edemediklerinden (kalyon) nâmıyla büyük gemiler inşâsına lüzûm hâsıl olmuş ve bu sefâ‘in için (kalyoncu) ismindeki bir sınıf gemici asâkiri daha teşkîl kılınmıştır.[56]

Mehterhâne-i Hakanî

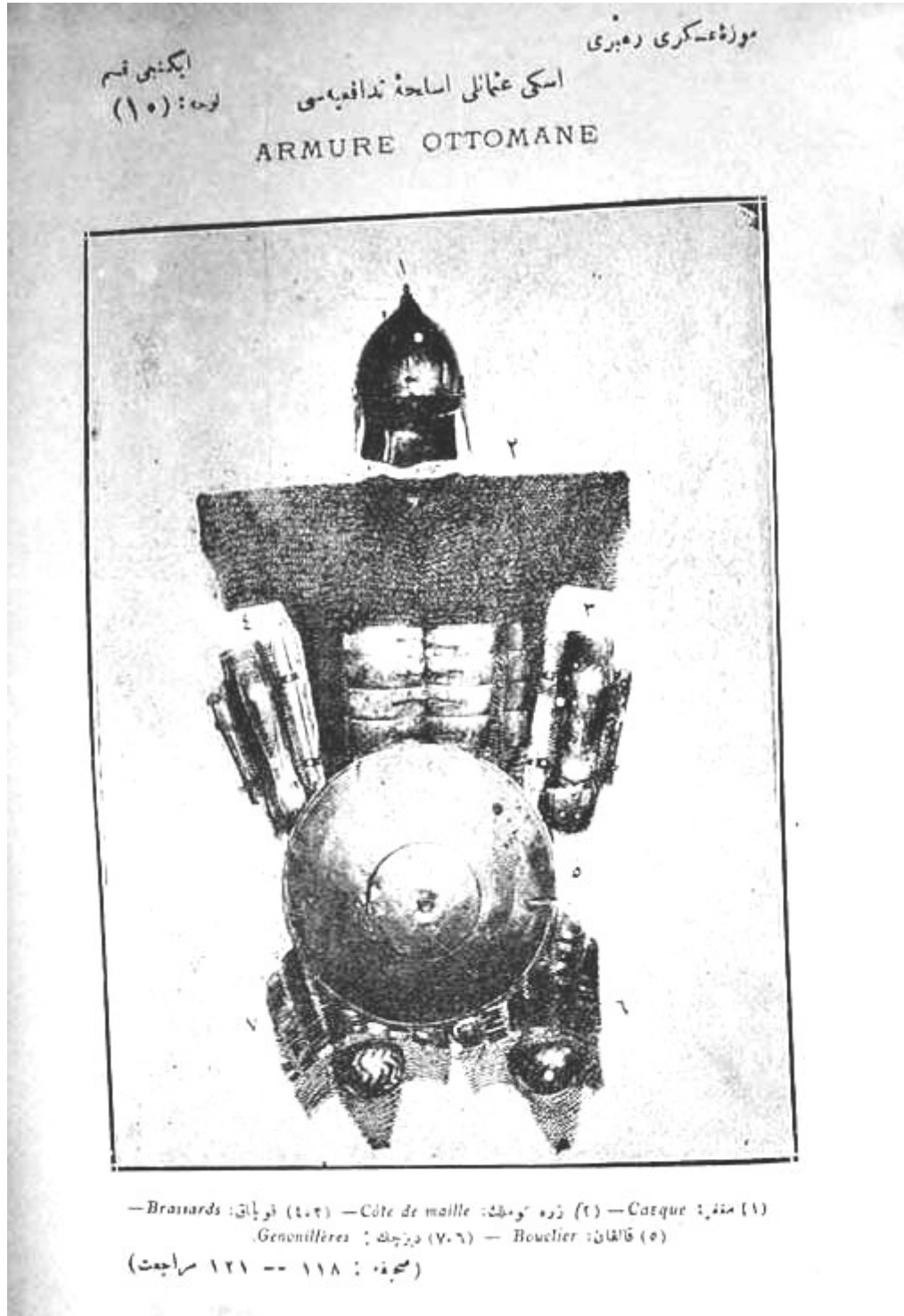
¹³⁹ Müze-i Askerî aksâmından bulunan Yeniçeri Müzesi’nde 170-173 numaralara mürâca‘at.

Eski Osmanlı ordusunun müzika takımına (mehterhâne-i hakanî) nâmı verilir. Mehterhânenin zaman-ı ihdâsı Devlet-i Osmanîyenin bidâyet-i teşkîli vaktine kadar varır.

Birinci Osmanlı pâdişâhı Osman Gâzi'ye Sultân 'Alâeddin-i Selçukî tarafından menşûr ile tabl, nakkare ve kerenay denilen âlet-i âhenk irsâl edilmiş ve bu, bir 'alâmet-i istiklâl teşkîl eylemişti. Bu âletlerle çalınan müzika her ikindi vakti saray-ı hümayunda terennüm eder ve bu esnâda pâdişâhlar Sultân Alâeddin'e ta'zîmen kıyâm buyururlardı. Fâtih Sultân Mehmet Hân devrine kadar devam eden bu 'âdet Sultân-ı müşârün-ileyh tarafından lağv edilmiştir.

Mehterhâne-i hakanî Devlet-i Osmanîyenin zaman-ı te'sîsinden yeniçerilerin ilgâsı târihi olan 1241 sene-i hicriyesine kadar mevcûdiyetini muhâfaza etmiştir.

Mehterhâneye mürûr-ı eyyâm ile birkaç def'alar bazı âlât-ı âhenk 'ilâve ve bazıları da tenkîs olunarak en son şeklinde, her birinin birer başı bulunmak üzere dokuzar 'adet tablzen, zilzen, nekkârezen, boruzen, zurnazen ile vezir iç oğlan baş çavuşunun ma'îyyetinde dokuz çevgânî müzika takımını teşkîl eylemekte idi. Bu takıma dokuz katlı mehterhâne denilirdi. Ma'amâfih yedi katlı mehterhâneler dahi vardı. Mehterhâne müzikası bilahere vüzerâ ve vükelâ-yı devlet dâ'irelerine de ta'mîm edilmiş ve Sadr-ı 'azam vesâ'ir vezirlerin de dokuzar veya yedişer katlı müzika takımları bulunmuştur.

Levha: (10)

(1) Miğfer: Casque - (2) Zırh gömlek: Côte de maille - (4, 3) Kolçak: Brassards - (5) Kalkan: Bouclier - (7, 6) Dizçek: Genonillères
(Sahife: 118-121 mürâca'at)

[57]

Tablzenler:

Başlarında (Baş Mehter Ağa) nâmındaki davulcu başı bulunan dokuz nefer davulculardı. Baş Mehter Ağa, takımının ikinci zâbiti olup terennüm esnâsında vukû'a gelen hatâları işâret-i mahsûsasıyla tashîh ederdi.

Davul, Osmanlılık 'âlemince ve orduca mühim ve tarihi bir alettir. Osmân Gâzi hazretlerine Sultân Alâeddin-i Selçukîden irsâl kılınan 'alâmât-ı istiklâl miyânında davul mevcûd bulunduğu gibi Osmanlı ordugâhlarında ve kal'alarında askeri hâl-i intibâh ve teyakkuzda bulundurmak üzere dâimâ davul isti'mâl edilmiştir.

Tablzenler davul çalarken (yektir Allah) diye bağırırlardı.

Zilzenler:

Tamâmen bugünkü zillere müşâbih zili çalan dokuz zilzenden 'ibâretti. Başlarında zilzenbaşı bulunurdu.

Nakkârezen:

Nakkârezenbaşının ma'iyyetinde idiler. Esnâ-yı terennümde sâ'ir efrâd ayakda durdukları halde nakkârezenler bağdaş kurarak yerde otururlardı. Nekkâre süvari sınıfında daha ziyâde isti'mâl olunur ve orduca askere işâret i'tâsında ve selâm vesâ'ire gibi husûslarda bugünkü borular yerine nekkâre kullanılırdı.

Boruzenler:

Uzun ve pirinçden ma'mûl borular çalan dokuz neferden mürekkebdî. Borular muhtelif esvât-ı musiki perdeleri üzerine i'mâl edildiklerinden terennüm edilecek havanın nağmâtı, muhtelif borulardan çıkan muhtelif sedâların mezciyle [58] husûle getirilirdi ki pek müşkîl ve boruzenlerin fevka'l-âde mahâretleri neticesi bulunan bu hâlin âhenge pek letâfet-bahş olduğu mervîdir.

Zurnazenler:

Başları 'umûm mehterhâne takımının birinci zâbiti idi. Kendisine (Mehterbaşı Ağa) nâmı verilirdi. Mehterbaşı Ağa esnâ-yı terennümde takıma pişrev olur ve müzika başlamadan ol yerle berâber temennâ edip vezir içoğlan başçavuşuyla mehterhânenin teşkîl ettiği halkanın ortasında durarak takıma kumanda ederdi.

Çevgâniler:

Takımda vezir içoğlan başçavuşunun ma'ıyyeti idiler. Elllerinde gümüşten ma'mûl çatalbaşı ve etrâfı zincir ve çingiraklı birer çevgân taşırlar ve çevgânları aralarında usûle uydurarak ve sağa, sola, aşağı, yukarı çingiraklarını seslendirerek (ala hey!) diye nidâ ve alkışlar ederlerdi.

Vezir içoğlan başçavuşu, vüzerâ dâirelerindeki ağaların mu'teberânından olup ma'iyetinde çavuşlar bulunurdu. Bunların gerek hazer ve gerek sefer zamanlarında birçok vazifeleri vardı; bu vazife aşağı yukarı bir nev'i teşrîfâtçılık idi.

Muhârebe zamanında vazifeleri: Vüzerâyâ mahsûs bayrak ve tuğların önünde atlarıyla ikişer ikişer gitmek, ordunun hareketine müte'allik evâmîr ve tenbihâtı i'lân eylemek, muhâbere edilirken efrâdı teşcî' etmek ve vezir ata binip inerken kendisini alkışlamak idi.

Vakt-i hazerdeki vazifeleri: Doğrudan doğruya vezâif-i teşrîfâtiyeden [59] 'ibâret olurdu. Vezirin sabahleyin haremde çıkıp yatsı namazından sonra 'avdetine kadar çavuşlar mütemâdiyen bağırarak dâ'ire halkına abdest, namaz, yemek vakitlerini i'lân ederlerdi.

“Vüzerâ dâ'irelerinde, her ikindi vakti vezir içoğlan başçavuşu (vakt-i sürûr ü sefâ mehterbaşı hey hey!) diye nidâ eyler. Mehterhâne takımı evvelce hazırlanmış olduğundan Mehterbaşı Ağa elinde zurna olduğu halde bandoya pîşrev olarak vezirin veya ağanın oturduğu 'arz odasının önüne gelir, yerle berâber temenna eyledikten sonra çavuş-ı mûmâ-ileyh (ashâb-ı hâcet ve 'arz-ı hâl sahipleri var mı?) diye bağırır ve olduğu hâlde icâbı icrâ olunmak lâzım gelen mahalllere havale edilmek için vezire yâhut ağaya takdîm edildikten ve işler nihâyet bulduktan sonra zurnazenbaşı girift ederek ve münâsip bir havada nâme-i şevk ve taraba âhenk vererek sonra Mehterbaşı Ağa kumandasıyla cümlesi birden icrâ-yı nağamâta ibtidâr ve ara yerde takımdan birisi mugayir-i usûl havada bulunursa merhum Başmehter işâret-i mahsûsasıyla ıslâh-ı usûl ve kâr ederdi.¹⁴⁰

Her dokuz veya yedi neferin başına (ağa) nâmı verilirdi. Ağalar arkalarına al kaput veyâhûd çuha biniş, başlarına kezâ al renkde destâr kavuk, bacaklarına yine al çuha çakşır ve ayaklarına sarı mest papuç giyerlerdi.

Efrâd, yeşil destâr kavuk, mor, lacivert veya siyah çuha biniş, al çuha bezden çakşır, kırmızı mest pabuç giyerlerdi.[60]

¹⁴⁰ Mecmû'a-i Tesâvîr-i Osmaniye.

Eski ‘Osmanlı Ordusu Eslihası

Osmanlılığın istinâd ettiği esaslardan en mühimi silah idi.

Osmanlılık silaha muhabbet, isti‘mâlinde mahâret ve silahını canı gibi sevmek demektir. Osmanlılar ‘asrın terakkiyâtına göre her milletten evvel silahlarını tekemmûlatına i‘tinâ etmişlerdir. Bunca vâsi‘ iklimler feth olunmasına, muzafferiyât ve galebenin asırlarca idâme edilmesine bu hâl ‘âmil olmuştur.

Eslihanın Tasnîfi:

I) Esliha-i Ta‘arruziye (Armes Offensives)

1) Esliha-i darbe (Armes de coup ou de choc)

Gürz [veya topuz] (Casse tête, Massue)

Kamçı [veya döğen] (Fléau d’armes)

Şeşper (Masse d’armes)

Usturpa

Koçbaşı (Belier)

2) Esliha-i nâfize (Armes d’haste)

Mızrak [veya kargı] (Lance)

Cirit (Dard ou javelot)

Nîze [veya çatal] (Porte – meche)

Harbe (Pique)

Tırpan (Fauchard)

Zıpkın (Corsecque)

Alem (Esponton, pertuisan)[61]

3) Esliha-i câriha (Armes de main)

Kılıç [Zülfikar] (Sabre)

Meç (Epée)

Yatağan (Yatagan)

Pala [Zeybek bıçağı] (Coutelas)

Kama [Saldırma] (Poignard)

Hançer (Poignard arabe (Hantzar))

Teber (Hallebarde)

Balta (Hache d’armes)

4) Esliha-i râmîye (Armes de jet)

Sapan (Fronde)

Ok yay [veya Tirkeş] (Arc, flèche)

Tatar oku (Arbalete)

Mancınık (Catapulte)

Lebud (Cop)

Efvâh-ı nâriyye: (Tabanca, tüfenk, el havanı, mitralyöz, top...)

Bouches à feu: Pistolet fusil, mortier a main, mitrailleuse, canon

II) Esliha-i Tedafü' iye (Armes Defensives)

Kalkan (Bouclier)

Miğfer [Tolka, zerîn külah] (Casque)

Zırh gömlek (Côte de maille)

Zırh göğüslük (Cuirasse)

Kolçak (Brassard)

Eldiven (Gantelet)

Dizçek (Genouillere)

At sağrı zırhı

At göğsü zırhı

At alınığı [62]

Esliha-i Ta' aruziye

1) Esliha-i Darbe

Esliha-i darbe, darp ve müsademe fi'ili icrâ etmek üzere bir el ile ve ba'zen sıkletlerine binâ'en iki el ile kullanılan eslihadır.¹⁴¹

Bu esliha, Osmanlı ordusunda dokuzuncu 'asr-ı hicrîde ve ondan evvelleri isti'mâl olunmuştur.

Esliha-i Darbe: Gürzler, kamçı veyâ döğenler, şeşperlerdir.

Gürzler: Sivri çivilerle mücehhez olarak ağaçtan veya yekepare memlû demirden veyahut kâmilten tunçtan ma'mûldürler. Ağır gürzler süvariler ve hafifleri piyadeler tarafından isti'mâl olunurdu. Süvariler, (topuz) nâmını dahi verdikleri gürzü eyerlerinin sol taraflarına asarlardı. (Topuz), taşıyan adamın kadr ve i'tibârına da 'alâmetti.

¹⁴¹ Müze-i Askerîde "14"numerolu (Esliha-i Darbe) camekânına ve rehber levhalarındaki şekillere mürâca'at.

Gürzün asıl Türkçe ismi (bozdoğan) olup Sultân Yıldırım Beyazıd Hân Timur'la vukû' bulan (Çubuk âbâd) Muhaberesinde (bozdoğan) isti'mâl etmiş ve yine Sultân-ı müşarün-ileyh Niğbolu Muharebesinde düşman tarafından bununla mecrûh olmuştur.

Kamçı veya döğenler: Kamçı, bakır veya demirden ma'mûl olup çivili topuz, zincir ve ma'deni saptan mürekkeptir. Döğende bu nev'iden olup başak döğmekde müsta'mil olan döğene benzerdi. Ba'zen silahın ucundaki topuz yerine başka şekilde bir cisim konulurdu. [63]

Şeşperler: Gürz nev'inden olup demirden ma'mûl ve hafif olmak için kabzası müceffdir. Şeşper, altı yüzlü ma'nâsınadır.

2- Esliha-i Nâfize

Esliha-i Nâfize, dürterek nüfûz ettirmek ve paralamak husûsunda isti'mâl olunan eslihadır. Bu nev'i âlât-ı harbiye gayet eski zamanlardan beri isti'mâl edilmiştir. Hatta ezmine-i kable't-târihiyede çakmak taşından bu yolda esliha mevcûd olduğu târihce müsbertir.

Esliha-i Nâfize: Mızraklar, ciritle, nizeler, harbeler, tırpanlar, zıpkınlar, 'alemlerden 'ibârettir.

Mızraklar:¹⁴² Mızraklar, iki buçuk ila beş metre tûlunda bir sırığa muhkem olarak rabt olmuş muhtelif şekillerde demirden ma'mûl bir temren ile nihâyet bulur.

Temrenler suret-i 'umûmiyede, fi'il-i nüfûzu teshîl etmek üzere uçları sivri defne, söğüt, ada çayı yapraklarına ve kalp şekline müşâbih bir tarzda vücûda getirilmiştir. Zinde kuvvetinin tezyîdi için sııkları ile temrinleri yekpâre demirden mızraklar da isti'mâl edilmiştir.

Vaktiyle Osmanlı cündilerinin kargı ve cirit oyunlarına mahsûs olan mızraklarının temrenleri yaprak şeklinde ve müsellesî ve her iki vasatlarında kâ'ideden i'tibâren sivri uca kadar mümtedd bir kabartmayı hâvidi. Bunların sııkları ortasından tutulduğu zaman yaylanacak vecihle gürgen ağacından yâhûd hızarından i'mâl olunurdu.[64]

¹⁴² Müze-i Askerîde "65" numarolu silahlığa, "6", "11" numarolu silah armalarına ve bu rehberine ilâve edilen levhalardaki eşkâle mürâca'at.

Süvari, atını sür'atle ileri sürdüğü zaman elindeki kargının yaylanmasını atının sür'at-ı mişyetiyle tevîd eder ve icâbında kemâl-i mehâretle düşmana kargısını attığı zaman büyük bir te'sîr hâsıl eyler idi.

Bir nev' Osmanlı mızrakları daha vardır ki bu mızraklarda bir ucu kabzaya istinâd etmek üzere sırtın tarafeyninden bi'l-hâssa i'mâl edilmiş iki adet bıçak mevcûddur. Esnâ-yı cenkde âlet-i müdâfa'asız kalmış olan müdâfî'n mızrağa elleriyle yapışarak çıkıp almak istediği zaman bıçaklar, tecâvüz-i vâki'i def' ederdi.

Mızrakların sırtları 'ale'l-ekser mücellâ bulunmak hasebiyle elin kaymasını men' etmek için tutulan mahalle, meşinden veyâhûd ma'denden dâ'irevî bir levha rabt olunur idi ki (Kostanice) nâmı verilen bu mızraklar Osmanlı serhad süvarisi tarafından müsta'mildi.

Temreni kama gibi iki yüzlü oluklu mızraklar ise kamanın gördüğü hizmeti de görürdü.

Ciridler:¹⁴³ Temrenleri, mızrak temrenleri şeklinde ve hafif olmak üzere tûl-ı kâmilleri yüz otuz ile yüz kırk santimetre, ahşap bir nev' kısa mızraktır.

Cirid oyunu Osmanlılarca pek mu'teber idi. Pâdişâhlar ve vüzerâ, halkı dâimâ bu oyuna teşvîk ederlerdi. Saray-ı hümayunda Enderun ağalarından bazıları, cirid atmağı ta'limle mükellef olup huzur-ı şâhânede ekseriya cirid oynarlardı. Ba'zen pâdişâhların vüzerâ ve cündilerle cirid oynadıkları vâki' idi.

Cirid, süvariye mahsûs Osmanlı eslihasındandır.

Nîzeler: Birbirine müvâzi sivri iki demir uçtan mürekkeb olup

¹⁴³ Müze-i Askerîde "6", "8", "9", "10" silah armalarına mürâca'at.

ایک: ہی قسم

موزیہ عسکری دہری

لرہ: (۹۱)

اسکی غنائی طوبلری

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(۱) - طوبلری عسکری دہری، ۳۷۳، جاسو، عسکری دہری، ۱۴۴۵-۱۴۸۱

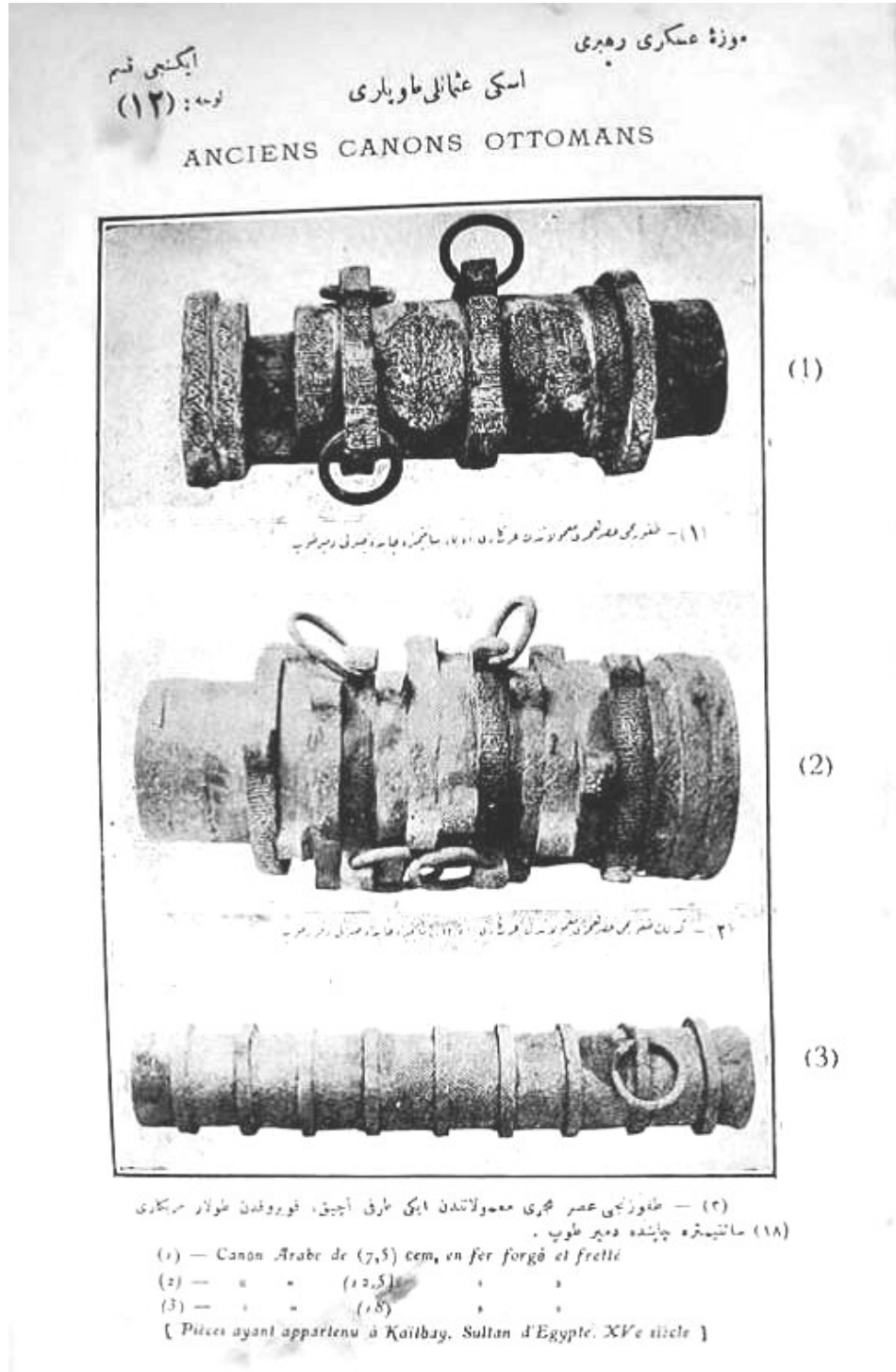
(۲) - طوبلری عسکری دہری، ۳۷۳، جاسو، عسکری دہری، ۱۴۴۵-۱۴۸۱

(۳) - طوبلری عسکری دہری، ۳۷۳، جاسو، عسکری دہری، ۱۴۴۵-۱۴۸۱
(1), (2), (3) — Différentes vues du canon de (37,3) cem en bronze
[Règne du Sultan Muhammed , le Conquérant 1440-1481]

Levha: (11)

3) Bâlâda beyân olunan topun büyük mikyâsda kuyruk tarafı

(1, 2, 3) Différentes vues du canon de (37,3) cem en bronze [Règne du Sultân Muhammed, le Conquerant "1440-1481"]

Levha: (12)

3) Dokuzuncu 'asr-ı hicrî ma'mûlatından iki tarafı açık, kuyrukdan dolan 'Arabkâri (18) santimetre çapında demir top.

(1) Canon Arabe de (7,5) cem, en fer forgé et fretté.

(2) Canon Arabe (12,5) cem, en fer forgé et fretté.

(3) Canon Arabe (18) cem, en fer forgé et fretté.

[Pieces ayant appartenu à Kaitbay, Sultân d'Egypte. XVe siècle.]

[65] aşağı tarafları bir kol ile rabt olunmuştur. Demirlerin hârice gelen yüzlerinde ve ikişer mahallde, hilâlî aşağıya müteveccih iki demir daha mevcuttur. Bunları yırtmak için ilâve edilmiştir.

Sekiz yüz elli iki sene-i hicriyesinde vukû' bulan İkinci Kosova Muhârebesi'nde yeniçerileri teslîh ettiği (Solakzâde) tarihinde muharrer olan şişlerin bu çatalları olduğu maznûndur.

İstitrâd:

Süvariler ahvâl-i 'âdiyede atlarının sağ yanına asılı bir muhâfazada üç cirid taşırlandı. Bir tüfenk sıhhat-ı endâhtıyla ciritlerini hedefe isâbet ettiren ciridciler pek çoktu. Nitekim Sultân Ahmet Hân-ı Sâlisin mîrahûru Ahmet Ağa bu husûsda fevkalade bir meleke ve mehârete mâlik imiş.

Ciridi bihakkın isti'mâl pek müşkîl ve büyük bir melekeye mütevakkıfıdı. Cündiler evvela demirden bir ciridle kesb-i mümareseye başlarlar, sol el ve başparmakları bele dayalı bulunduğu halde ciridi sağ elleriyle yumuşak bir toprak kümesine atarlardı. Bu vechle bir müddet mümareseyi müte'âkib iki misli büyüklüğünde ahşap cirit isti'mâline başlanırdı. Ciridin birbirini müte'âkiben iki bin def'a toprak kümesine saplanması elzemdi. Bundan sonra asıl ciridin isti'mâline sıra gelirdi ki bu cirit demir ciride nisbeten tûy kadar hafifdi.

Cirit ta'limleri Topkapı Saray-ı Hümayunu dâhilinde ve şimdiki Müze-i Askerî pişgâhındaki meydanda [bazı vakitler ve zamanlar "At Meydanı" denilen Sultân Ahmet meydanında] yapıldı. Ekseriyetle cum'a günleri namazı müte'âkib ekâbir ve erkân-ı devlet bu meydana toplanır ve cirid oyunu başlardı. Bu oyunlarda ekseriyetle hazret-i pâdişâh dahi isbat-ı vücûd eder ve cündilere [66] derece-i mahâretlerine göre ma'iyetindeki hazinedârı ma'rifetiyle, birer kese akçe in'âm ve ihsân eylerdi.¹⁴⁴

¹⁴⁴ 1227 sene-i hicriyesinden 1246 senesine kadar Sultân Mahmud Hân-ı Sâni devrinin vekâyi'ni hâvî bulunan (Tarih-i Enderun)da: 1227 senesi cemâziyye'l-âhîrinin üçüncü penşenbe günü Sultân-ı müşârûn-ileyh huzurunda Büyükdere Çayırı'nda mehterhâne iştirâkıyla oynanan labud ve cirid oyunları hakkında mufassıl ma'lûmat mevcûd bulunduğu gibi tomak, kemânkeş ve güreş oyunlarının kendileri huzurunda icrâsına dâ'ir yine mezkûr kitabın on sekiz bahsinde ma'lûmat-ı mufasssala vardır. (fihrîstine mürâca'at) Sâlif-ül-'arz Büyükdere Çayırı'nda oynanan labud ve cirid oyunlarına Enderûn-ı Hümayunun en mâhir cündilerinden seksen nefer iştirâk etmiş ve li-ecli't-tefrîk bunların nısfına (Lahanacılar) nısf-ı diğerine de (Bamyacılar) nâmı verilerek iki kısmın fark edilmesi için de alâmât-ı mahsûsa ittihâz edilmişti. Oyunlar fevka'l-'âde bir suretle icrâ kılınmış ve o sıralarda dahi Tarabya havâlisinde sayfiyeleri bulunan ve uzaklardan oyunları seyredabilen süferâ-yı ecnebiye hiçbir memlekette bu derece mâhir cündilere tesâdüf etmemiş olduklarını Avrupa'ya yazmışlardır. Hâcım cündiler tarafından atılan ciridlere mukâbil cündiler çevgan denilen değneklerle mukâbele ederek

Harbeler: Hafif olmak için tûlleri nisbeten kısa bir nev‘ mızraktır ki piyade askeri tarafından isti‘mal edilirdi.

Her iki ucu temrenli ve sapları kadife veyahut diğer bir nev‘ kumaşla mestûr ve müzeyyen olan harbeler, sadr-ı a‘zamların önünde giden harbedârâta mahsûs idi.¹⁴⁵

Tırpanlar: Dürtmek, kesmek, muhâcimi alet-i müdâfa‘asından mehcûr etmek için iktizâ eden teferru‘âtı hâ‘iz silahlardır.

Tırpanlardan bazılarının arka tarafta bir ve kabzaya yakın iki sivri mahmuzu olup yüz tarafında ayrıca hilâl şeklinde bir çıkıntısı bulunurdu ki [67] bu nev‘ mükemmel tırpanlara Fransızlar (fuşar - Fouchard) derler.

Bir de (Breş tırpanları - couteau de breche) mevcûddur ki sırtı ‘umûmiyetle düz, yüzü ise ziyâdesiyle muhaddebdir.

Bu tırpanlar dokuzuncu ‘asr-ı hicrî eslihasındandır.

Bir nev‘ Osmanlı tırpanları daha vardır ki Fransız (Voulge)lerine pek benzer ve yedinci ve sekizinci ‘asr-ı hicrîde isti‘mal kılınırdı.¹⁴⁶

Zıpkınlar: Ucu sivri bir meç yahut müsellesî mızrak temreni şeklindedir. Alt kısmında yukarı aşağıya müteveccih mekûs ve keskin kancaları hâvîdir.

Zıpkınlar: dürtmek husûsunda isti‘mal edildiği gibi süvariye çengelleyerek yahut atlarının ayaklarını keserek muhâcimi attan aşağıya almak ve zırh takımı veya zira göğüslüğü çekip koparmak ve kal‘a müdafaalarında merdivenleri kesmek ve muhâcimîni kal‘a bentlerinde ve gedik mahalllerinde müdâfa‘a ederek aşağıya düşürmek gibi husûsâtta kullanılırdı.

Mebhûs silahlar dokuzuncu ‘asr-ı hicrî silahlarındandır.

‘Alemler:¹⁴⁷ Mızraktan beklenen vazifeyi ifâ etmek üzere uçları dar yüzlü bir kama yahut dört köşe bir süngüden teşekkül eder. Her iki tarafında mütenâzır ve aynı şekilde teber vardır. Keskin iki namluyu hâvidir.

Bunlar alet-i câriha ve nâfize makamında kullanıldıkları gibi sancak âlemi vazifesini de ifâ ederler; sııkları ahşap veya demirdendir.

ciridi çarpıp def‘ ederdi. Bu nev‘ cirid ve labud oyunlarına “Mısır Oyunu” denilirdi ki Kölemen cündileri oyunu ma‘nâsını mütezammın bulunsa gerektir.

¹⁴⁵ Müze-i Askerî zemin katı cenubundaki “mızrak koleksiyonu” silahlığına mürâca‘at.

¹⁴⁶ Müze-i Askerî zemin katına ta‘alluk eden camekân, masa, arma ve silahlara müracaat.

¹⁴⁷ Müze-i Askerîde “sekiz” numarolu camekâna müracaat.

Bi'l-hâssa yeniçeriler tarafından isti'mâl olunmuş birtakım 'alemler daha vardır ki bunların şekilleri armudî olup her iki uçları birer ejder başı ile nihâyetlenen [68] bir çenber ile ihâta olunmuştur. Bu 'alemler yalnız sancak 'alemi olmak üzere isti'mâl edilmişlerdir.¹⁴⁸

'Alem, dokuzuncu 'asr-ı hicrî eslihasındandır.

5) Esliha-i Cârîha

Esliha-i cârîha paralamak ve kat' etmek husûsunda kullanılan silahlardır.

Esliha-i cârîha: Kılıçlar, meçler, yatağanlar, palalar, kamalar, hançerler, bıçaklar, teberler, palalardan 'ibârettir.

Kılıçlar:¹⁴⁹ Kılıç muhtelif ecsâmıdan i'mâl kılınan bir kabza ile doğru veya eğri, keskin ve sivri bir namludan 'ibâret bir silahtır.

Eski Osmanlı kılıçlarının çoğu eğri idi. Bu kılıçlar bugün Arabistan ve Kürdistan ve Rusya'da olduğu gibi gaytan ile boyuna asılırdı.

Kılıcı ümerâ ve zâbitan ve süvariler kullandıkları gibi bazı piyade asâkiri de isti'mâl ederdi.

Osmanlılarda kılıç çalmak vaktiyle pek ziyâde meşhûrdu. Mâhir cündiler [69] beş ondan otuz kata kadar demir teller üzerine sarılmış ıslak kar keçesini kılıçlarını vurarak iki parça ederlermiş. Zira gömleği lâbis bir düşman neferini vurduğu bir kılıç darbesiyle ikiye bölen mâhir kılıç erleri Osmanlı ordusunda nâdir değildi.

Kılıca su vermek fenni Osmanlılarda vaktiyle pek ilerlemiş olduğundan en güzel ve fiyatları yüksek kılıçlar Osmanlı ve bunlara benzeyen İran kılıçları idi. Herkes, isti'mâl edeceği kılıncı kendi intihâb eylemek 'âdetti.

Osmanlılar yüzlerce seneler olanca nazar-ı dikkatlerini kılıçlarının ıslâh ve ikmâline hazer etmişler ve kılıçları sâyesinde nice nice iklimler feth eylemişler. (El-cennetü tahte zılâli's-süyuf), (Es-süyuf miftâhü'l-cennet) ve emsâli ehâdis-i şerîfenin ihtivâ edildiği mezâmîn-i 'âliye Osmanlıları kılıçları sâyesinde cihâna hâkim olmak derecelerine getirmiştir.

¹⁴⁸ Müze-i Askerîdeki 'alemlerin kısm-ı e'âzımı müzehheb ve' Arab usûlü nukûş-ı nâdire ve bazıları ilm-i cifr-i erkâm ve nukûşu ile müzeyyen ve bir takımları âyât-ı celile-i Kurâniye ile müveşşehdir. Merâsim-i mahsûsada isti'mâl kılındıkları bedidâr bulunan bu 'alemlerin bir kısmı Yavuz Sultân Selim Hân hazretlerinin Mısırî hîn-i fetihlerinde iğtinâm buyurdıkları esliha olup tarihî ehemmiyetleri ve fevka'l-'âde tertibâtı ile gayet kıymetdâr esliha-i nâdireden ma'dûddurlar. Bunlardan bazıları Mısır hükümdâran ve mülükünden Melik (Kansuh Gavri 906-924) Melik (Şeref Kaytıbay 872-901) Melik (El-Muid Şeyh Mahmud el-Zâhiri), (Tomanbay) vesâire isimlerini muhtevi nukûş ile müveşşeh ve pek kıymetdârdırlar.

¹⁴⁹ Müze-i Askerîdeki ta'alluk eden mütenevvi' câmekan armalara ve askerî kıyafetlere mürâca'at.

Osmanlı kılıçları İstanbul'da ve Şamda suret-i mahsûsada kemâl-i dikkatle i'mâl kılınan ve (kılıç yumurtaları) denilen çelik kıta'âten i'mâl edilirdi. Osmanlı kılıçlarının metânet, mükemmeliyet, tezyinât ve havass-ı isti'maliyece sâ'ir milletlerde eşleri bulunmazdı. Hele (Şamî) ve (İranî) nâmındaki eski kılıçlar Avrupa'daki ordu ve esliha müzelerinin en kıymetdâr eşyâ-yı nefisesini teşkîl eder.

Baş tarafları tûllerinin tâkriben sülsü imtidâdınca şak şak tarzında sahnından yarılmağla uçları çatalvâri bulunan ve bu vecihle urulduklarında müvâzi iki yara açan “Zülfikâr” nâmındaki başı çatal kılıçlar pek mergûb ve fakat nâdiren e'âzım tarafından müsta'mil idi.

Meçler: Meç, bir nev' doğru kılıç demektir. Meçler esâsen kısa ve uzun olarak ikiye ayrılır. İnce ve sivri veyâhut geniş ve iki yüzlü i'mâl olundukları gibi dişli, i'vicâclı olanları da vardır. [70]

Avrupa meçi tarzındaki meçin Osmanlılarca i'mâl ve isti'mâl olunup olunmadığı meşkûkdur. Fakat müverrih (Marsigli) Osmanlıların meç kullandıkları ve hudûddaki asâkir-i Osmaniye'nin bu silahlarla da mücehhez bulunduklarını beyân eder. Ehl-i salîbten muğtenim bir takım düz ve yassı uzun meçlerin üzerlerine sonradan Türkçe yazılar tahrîriyle isti'mâl kılındıkları muhakkaktır.¹⁵⁰

Yatağanlar, Palalar: Kılıncın gördüğü vazifeyi îfâ etmek üzere biraz daha küçük boyda i'mâl edilmiş, tamamıyla Osmanlılara has eslihadandır. Bunların muhtelif şekilleri, envâ'-i müzeyyenât ve altın kakma yazılar ve âyet-i Kurâniye ile müveşşeh olanları vardır. Yatağanların, zeybek bıçağı, denilen uzunları da vardır. Eski Osmanlılar bunları da pek mahâretle kullanırlardı.

Kamalar, Hançerler: Kamalar, doğru ve iki yüzlü, hançerler ve bu nev'iden cenbiyeler ise ekseriyetle eğridir. Küçük mikyasta esliha-i carihayı teşkîl ederler.

Osmanlılar pek latif ve müzeyyen olarak i'mâl ettikleri kama ve hançerlerini kesretle ve aynı zamanda kendilerine mahsûs meleke, mahâretle isti'mâl ederlerdi. Bütün e'âzım, ricâl ve zâbitân hançer taşırlar, e'âzım ise mücevherlilerini takarlardı. Elyevm Yemen taraflarında hemen herkesin cenbiye kullanması bir 'adettir.

Bıçaklar: Saldırma vesâ'ire nâmıyla envâ'-i mahsûsası mevcûddu. Bu nev' silahlar ekser avâm tarafından taşınarak esliha-i câriha makâmında isti'mâl kılınır idi.

¹⁵⁰ Cevad Paşa merhûmun Yeniçeri Tarihi'nde bu yolda bir takım kılıçların esliha-i Osmaniye meyânında gösterilmesi bu sebebe mebnî bulunsa gerektir. (Müze-i Askerî zemin katında mihrâb cihetinde ehl-i salib kasket ve kılıçları câmekanlarına ve masalarına mürâca'at).

Bunların sapı ve kını gümüş ve altınla kıymetdârları da i‘mâl [71] edilirdi. İstanbul’da bıçakçılarda i‘mâl kılınan bıçaklarla Şam ve Halep ve Girit bıçakları meşhûrdu.

Teberler: Teberler, görecekları iş i‘tibâriyle kılıçlar ile müttehid iseler de kabzaları kısa olmayıp ya bir el veyâhûd iki el ile isti‘mâl edilecek sûrette uzun bir sapı hâ’izdirler. Baltalarının yüzleri ba‘zen düz, ba‘zen de mukavvestir.

Evvelce yalnız kesmek husûsunda isti‘mâl olunmak için bir yüzlü teberler mevcûddu. Sekizinci ‘asr-ı hicrî ibtidâlarına doğru teberler bir devre-i tekâmüle ve asıl olduklarından sırtlarına ihrâm-ı murabba‘a şeklinde sivri bir (minkâr-ı gurâb) ilâve edilmiştir. Daha sonraları dürtmek husûsunda dahi isti‘mâl olunabilmek üzere dört köşe süngü veya dar yüzlü bir bıçak ile nihâyetlendirilerek mütenâzır ve iki yüzlü teberler i‘mâl olunmuştur. Aksâm-ı mezkûre evvelleri ayrı ma‘denden yapıldıkları halde sonraları yekpare olarak vücûda getirilmişlerdir.

Kadîmen “lağımçı asâkiri, denilen istihkâm askerinin mukavves yüzlü bir nev‘ cesim teberleri mevcûddu. Teberler –bilahere matlûb derecede te’sîrât ve hizmet ibraz edemediklerine binâ’en- dokuzuncu ‘asr-ı hicrî nihâyetlerine doğru ‘alemler gibi hükümdarân ve e‘âzım önünde giden muhâfızların ellerinde süs eslihası makâmında isti‘mâl edilmişlerdir ki bunlara ”teberderân” denirdi. Baltacılar da bu zümredendir. Bu nev‘ teberlerin satırları bir takım yaldızlı nukûş-ı muhtelifle ile müzeyyen idi. Teber Farsice balta ma’nâsıdır. Teberlerin menşe’i Çin’dir. Bu silahı piyade askeri isti‘mâl ederdi. En ziyâde dokuzuncu ‘asr-ı hicride kullanılmıştır.

Baltalar: Eski Osmanlı ordusu kesretle balta dahi isti‘mâl etmiştir.¹⁵¹[72]

Muhaberede boğaz boğaza gelindiği vakit baltaların mühim faydası olurdu. Bundan başka istihkâmlarda, metrislerde ve donanma muhaberelerinde dahi kullanılırdı. “El baltası” nâmıyla süvari askerine mahsûs kısa saplı sagir baltalar da mevcûd ve bunlar kimi cenklerinde de müsta‘mil idi.¹⁵²

Balta bugün bile Suriye ve Arabistan’daki kabâil ve ‘urbânı, siyah dervişleri teslîh eden, turuk-i ‘aliye dergâhlarını tezyîn eyleyen silahlardandır. Suriye’deki eski Dürzi ihtilâllerinde Dürzilerin başlıca silahı balta idi.

¹⁵¹ Müze-i Askerî zemin katı şimâl galerisinde ta‘alluk eden camekanlarla mezkûr kattaki armalara nazar buyurula.

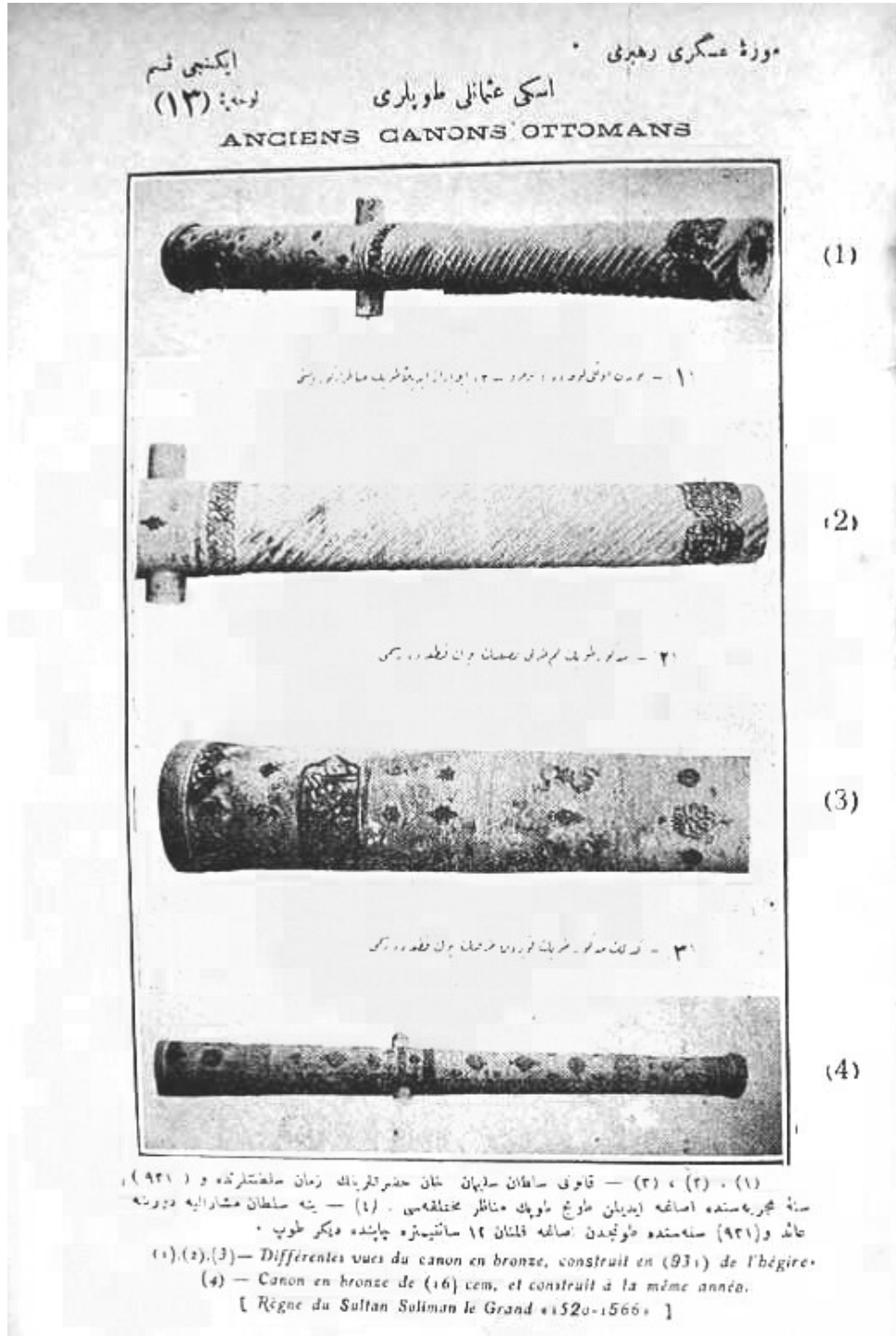
¹⁵² Müze-i Askerîde bu nev‘iden tezyinât makamında müsta‘mil kesretli el baltası mevcûddur.

4- Esliha-i Râmîye

Esliha-i Râmîye: Sapan, ok yay, tatar oku, mancınık ve ‘arrade, labud, efvâh-ı nâriyeden ‘ibârettir.

Sapan: Sapan bir bez veya meşin kesenin iki tarafına iki ip rabt olunmasından ‘ibârettir. Bu keseye bir taş veya kurşun konur ve sapan sür‘at-i matlûbede tedvîr olunduktan sonra iplerden biri salıverilir. Taş veya kurşun şu devir ve hareketten aldığı kuvvetle [kuvve-i ‘anü’l-merkeziye] ileriye atılıp gider. Mahir râmîler bununla tıpkı ok yay ile olduğu gibi hedefi vurur idi.

Sapanın Osmanlılar tarafından muhârebede isti‘mâl olunduğuna dair tarihlerde bir kayıt ve ma‘lumât-ı kâfiye görülememektedir. Beşeriyette isti‘mâli pek kadîm ve ötedenberi memâlik-i Osmaniye’nin her tarafında çocuklarda isti‘mâli pek kesîr bulunmasına binâ’en Osmanlılarca

Levha: (13)

[73] harpte de isti'mâl kılındığına iştibâh kılınamaz: Ma'amâfih sapan Avrupa'da onbeşinci 'asr-ı miladî ibtidâlarına kadar kullanılmış olmağla Osmanlıların dahi dokuzuncu 'asr-ı hicriye kadar sapan kullandıkları kabul edilebilir.

Ok yay: Ok, ağaçtan ve 'ale'l-ekser hızarandan veya sâ'ir maddeden ma'mûl olup bir sap ile ucu sivri bir demir temrenden mürekkeptir.

Yay, kuvvetli ve metanetli elastiki bir madde-i mahsûsadan ma'mûl olup uçlarına kiriş rabt edilmiştir. Ok kirişe dayandırılarak kiriş kuvvetli çekilip birden bire bırakılırsa elastikit, bir kuvve-i dâf'ia vücûda getirerek oku şiddetle ileriye doğru atar ve ok, hîn-i endâhtında bir sath-ı şâkûlî dâhilinde bulundurulurak kiriş fevkalade kuvvet ve maharete muhtaç sağ el ile geriye cerr kılınır; Yay kabzasını tutan sol el üstünde bulunan kemik veya fildişinden yanları ibrişimli olukvâri bir mesnet [kılavuz] üzerinden ok kaydırılarak remy edilir.

(Ok yay) denildiği zaman Osmanlı kemânkeşleri hâtıra gelmemek kâbil midir? Kurun-ı vustada iştihar eden İngiliz tirendâzlarını fersah fersah ileri geçen kemânkeşleri “durdu durdu; turnayı gözünden vurdu” darb-ı meseline musaddık olacak surette nişâncı idiler.

Devr-i hâzır avcı askerleri gibi hatt-ı harbin önünden hareket ederek muhârebeyi açan bu kemânkeşler düşmanı gözünden, yüreğinden, yayı çeken elinden vurur ve devirir, zaferi hazırlardı. Sür'atle hareket eden en mâhir düşman süvarisi Osmanlı kemânkeşlerinin seri' ve mâhirane atılan oklarıyla herhalde vurulup devrilir, kaçmağa muvaffak olamazdı. Osmanlı kemânkeşleri şayan hayret mesâfelere oklarını kemâl-i sıhhatle yollayabilirlerdi. Çünkü çelik gibi kolları yaya öyle kuvvetli asılırdı ki kuvvet zamanımızdaki erbâb-ı tedkîke [74] hayretler vermektedir. Osmanlıların kemânkeşleri ta'bîr-i hazıra göre zamanlarının en kuvvetli spormenleri, en mâhir nişâncıları idi. Ok yay ve 'ale-l-u'mûm esliha-i râmiye isti'mâli hakkında birçok ehâdis-i şerîfe mevcuttur; işte bunlardır ki Osmanlıların fen ve san'at-ı remiyede pek ileri gitmelerine 'azîm muzafferiyât kazanmalarına sebep olmuşlardır.¹⁵³

“Cevher-i sıklet sabit kaldığı halde kuvve-i zindenin sür'at-ı murabba'a nispetinde tezâyüd etmesi...” kanûnuna tevfiken ok hadd-i zâtında sıkleti cüz'î olduğu hâlde sür'at dolayısıyla fevkalade bir kuvve-i zinde ile hareket ediyor, mukâvemet-i havaya

¹⁵³ Müze-i Askerî'de (19) ve (20) numarolu kemânkeşler câmekanlarına mürâca'at.

galebe ile uzak mesâfelerde hedefe kemâl-i sıhhatle isabet eyliyordu. Bu bir harika idi ve hiçbir milletin tir-endâzı Osmanlı kemânkeşine benzemiyordu. Bu fevkaladelîğin sebebi hiç şüphesiz Osmanlı kolundaki kuvvettir.¹⁵⁴

Osmanlı kemânkeşleri mesleğe yeni intisâb eyleyerek henüz acemi bulundukları zaman, bâhusûs Galata Sarayı'ndaki Acemioğlanları Kışlası'nda her sabah mermere elliden beş yüze kadar sille urmakla işe başlarlar ve envâ'-i riyâzât-ı bedeniyyeye dahi devam ederek kollarını çelik gibi yaparlardı. 'Osmanlı kemânkeşi [75] bir kere yaya asılınca kolu kat'ıyyen titremez, oku hedeften şaşmazdı.

Osmanlılar kemânkeşliği usûl ve merâsim-i mu'tâde ile "Okmeydanı" denilen endâht mektebinde ta'lîm ederlerdi. Okmeydanındaki "Kemânkeşler Dergâh-ı Şerîfi"ne pâdişâhlardan başlayarak ricâl-i devlet ve bütün ordu erkânı ve zâbitânı intisâb eylerler, oranın "Binyüzcü" nâmındaki şeyhinden merâsim-i mu'tâde ile (kabza) alırlardı; yani kemânkeşlikte me'zûniyet ve icâzet ihrâz ederek kemânkeşler sınıfı meyanına dâhil olurlardı.¹⁵⁵

Yeniçeriler arasında (Elli altıncı Cemâ'at) ile (Zenberekçiler) sâ'ir yeniçerilerden daha mâhir olduklarından diğerlerine mu'allimlik ederlerdi. Mu'allim olan kemânkeşlerden herbiri mahâretine ve pazısının kuvvetine göre muhtelif cesâmetlerde ok yay isti'mâl eder ve acemiler uçları toplu ta'lîm okları kullanırlardı.

Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi'nde tesrîh kılındığı üzere İstanbul'un fethinden i'tibâren birkaç asırlar Osmanlılara bir nev' endâht mektebi olan bu Okmeydanı ta'lîmhânesinde eyyâm-ı mahsûsasında fevkalade merasim ile kemânkeşlik ta'lîmleri yapıldı. Pâdişâhân ve ricâl-i devletten bazılarının gayet uzak mesâfelerdeki hedeflere isâbet ettirdikleri okların sükût mahalllerine kitâbeli taş abideler rezk edilirdi. Okmeydanı'nda, Davutpaşa Kışlası havâlîsinde, Kırk Kavaklar ve civârında,

¹⁵⁴ Eski Osmanlılar hem ferdî hem içtimâ'î kuvvetli idiler. "Ve eiddû lehum mâsteta'tum min kuvvetin" ayet-i kerimesi mûcibince bütün Müslümanlar gibi Osmanlılar hey'et-i içtimâiyeleriyle yani millet ve devletçe münferiden kuvvetli olmak mecburiyetinde idiler. (eiddû...) kelimesinin siga-i emriye olmasıyla (vücûb) ifade etmesine ve fıkhen vâcibin bir emir-i mefrûzdan başka bir şey bulunmamasına binâ'en Osmanlılar bu vücûbu her vakit nazar-ı dikkat ve i'tinâda tutmuşlardır. Farzın terk ve inkârı küfr bulunmasına göre Osmanlılar bütün Müslümanlar gibi münferiden ve müctemi'en kuvvetli bulunmaya dinen mecbûr ve me'mûrdurlar. Bu cihetle ecdâdımız devlet ve milletçe müctemi'en daima kuvvetli olmağa sâ'i bulundukları gibi riyâzât-ı bedeniyye ve envâ' milli oyunlarla ve bilhassa en mükemmel bir spor olduğu bugün fennen tahakkuk eden namaza müdâvemetle münferiden iktisâb-ı kuvvete dahi çalışarak vücutlarını çeliğe çevirmişlerdir.

¹⁵⁵ Bu yoldaki 'âdâtı, alet ve edevât-ı remyin usûl ve süver-i İslâmiyesini irâ'e ve beyan eden Türkçe bazı asâr-ı matbû'a vardır.

Gülhâne Parkı'nda bir takımları hâlâ mevcut ve meşhûd olan bu âbideler üzerinde görülen kitâbeler enzâr-ı takdîr ve hayreti celp eylemektedir.

Osmanlı kemânkeşliği esliha-i nâriye hayli terakki ve ta'ammüm ettikten sonra dahi terk edilmeyerek yeniçerilerin zaman-ı ilgâsına ve bir tarz-ı husûsîde devr-i Abdülaziz Hânîye kadar devam etti. Bugün birçok Avrupa memleketlerinde ve bilhassa [76] Almanya'da (spor) olarak kemânkeşliğe pek ziyâde rağbet edildiği ve Osmanlı kemânkeşleri hakkında tedkîkât icrâ kılındığı görülmektedir.

Ok yay, devletin bidâyet-i te'sîsinden tahmînen bin tarihlerine yani Sultân Murad Hân-ı Sâlisin evâhir-i saltanatına kadar Osmanlı ordusunda harp silahı suretinde isti'mâl edildi. Asâkir-i Osmaniye miyânında (tîr-endâz) nâmıyla bir sınıf-ı mahsûs mevcut bulunur ve tîr-endâzlar (tîrkeş) nâmındaki ok muhâfazalarını arkalarında taşırlardı.¹⁵⁶

Kosova, Niğbolu, Ankara, Varna, İstanbul fethi, Çaldıran, Mohaç muhârebeleriyle emsâli muharebâta zamana göre az çok esliha-i nâriye-i hafife kullanılmakla berâber ok yay da kesretle isti'mâl edilmişti. Kanuni Sultân Süleyman devrinden sonraki muhârebelerde kemânkeşler gittikçe azalarak nihâyet ok yay, harp silahı olarak isti'mâlden ıskât edildi ve fakat millî riyâzât-ı bedeniye için anenât-ı milliyeyi idâme tarzında yeniçerilerin ilgâsına kadar ale'l-usûl ve devr-i Sultân Abdülaziz Hân evâsıtına kadar pek müstesnâ ve husûsî bir halde isti'mâline devam edildi.¹⁵⁷ [77]

Müze-i Askerîde, Osmanlı kemânkeşliğine müte'allik birçok ve vesâik mevcuttur.¹⁵⁸

Tatar Oku: Tatar oku Osmanlılara Tatarlardan intikâl etmiştir. Bu oklar 'ırk-ı esâsice yine Türk demek olan Tatarlara eski Romalılar, Yunanîler ve sonra Avrupalıların (arbalet) nâmındaki oklarından müntakildi. (Arbalet) esliha-i nâriyenin

¹⁵⁶ Selçukî hükümdârı (Sultân Alâeddin Keykubad) tarafından Osmanlı Emîri Osman Bey'e [Sultân Osman'a] bir menşûr ile berâber mersûl tabl ve 'alem ve hedâyâ-yı mütenevvi'a ve bir kabza altın kılıç miyanında iki bin kabza kemân, ellişer okuyla memlû ca'beleri yani tîr ve kemân ve tîrkeşleri mevcut idi. Bunlardan başka bin beş yüz adet kabzasız (kalkan, üç bin kabza kılıç ve hançer, iki katar deve yükü de sinan (mızrak) var idi. ["Haber-i Sahîh" cild-i evvelin nihâyetinde sûreti aynen mûnderic menşûra mürâca'at]

¹⁵⁷ Ok yay envâ'i ve hatta bunların altınla müzehhib kıymetdârları evâ'il-i saltanat-ı 'Abdülhamid Hân-ı Sâni'ye kadar Beyazıt'ta okçularbaşı denilen çarşıda satılır ve ashâb-ı merak tarafından meşk ve isti'mâllerine pek ender sûrette devam kılınırdı.

¹⁵⁸ (19) ve (30) numarolu camekânlar müracaat.

zuhûrundan sonra dahi bunların ‘adem-i tekâmüllerinden dolayı tûl müddet terk edilememiştir.¹⁵⁹

Tatar oku büyük ve yayı bir iki adamın çekmeye muktedir olamayacağı kadar sert ve kuvvetli olduğundan manivela ve çengellerden mürekkep bir alet vâsıtasıyla kurulup atılırdı. Nişân almak için nişângâhı ve çekmek için tetiği mevcuttu.

Tatar oklarının kirişleri [zemberekleri] çelikten ma‘mûl olup en büyüklerini metrislerdeki asâkir top makamında ve diğerlerini piyade ve süvariler hafif olmaları sebebiyle tüfenk makamında elde isti‘mâl ederlerdi. [Ağır tatar oku kullanan asâkire zembekli denirdi; (zenberek) lisân-ı farsîde küçük top ma‘nâsını mutazammın bulunmasına göre bunlar top dahi isti‘mâl etmişlerdir.] Tatar okunun bir de ucu ateşlisi vardı. Okun ucuna kâbil-i işti‘âl bir madde vaz‘ olunur ve atılırken mezkûr madde iş‘âl edilirdi.

Mancınık: Ağır cisim ve mermileri uzak mesâfelere atmaya mahsûs eski harp makinesidir. Bunun Avrupalılarca “Baliste” , “Catapulte” denilen ağır ve hafif iki nev‘i vardır. [78]

Balist denilen hafif mancınının esâsı: bir ucu yere merbût elastiki bir kirişin diğer ucunu bir bocurgadla aşağıya doğru çektikten sonra birden bire bırakmak ve kiriş şiddetle evvelki haline gelirken önüne konulan cismi def‘ etmektir. Biz de “arâde” denilen sagir mancınıkların balist olması muhtemeldir.

Mancınının nev‘leri yâni katapultlar: Kalın direklerden bir şekl-i menşûrîde i‘mâl kılınmış tertibât-ı mahsûsayı hâvi bir muhârebe makinesinden ‘ibâret olup bunlarla (karro) denilen dört köşe uzun taş mermiyât veya ok tarzında direkler atılırdı. Gerek balist ve gerek katapultların envâ‘-i muhtelifesi vardı.

Elhâsıl eski zamanların esliha-i nâriye-i sıklıyesi yani topları demek olan mancınıklarla uzun tûlda büyük oklar, taşlar ve bu yolda ağır cisimler ve mevad-ı müştâ‘ile atılır ve bunlarla kale surlarının tahrîbine sa‘y edilirdi.

Osmanlılar devr-i Orhan ve devr-i Murad Hân-ı Sâni’deki İstanbul muhâsaralarında ve İstanbul fethinde ve yine devr-i hazret-i Fâtih’de Mesih Paşa serdârlığıyla vukû‘a gelip müntec-i muvaffâkiyet olmayan Rodos hücumunda mancınık ve arâde isti‘mâl etmişlerdir.

¹⁵⁹ Fransa’da arbaletin isti‘mâli 1538 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra arbaletle müsellaah adam kalmamıştır ki 951 sene-i hicriyesine ve Sultân Süleyman Kanuninin dokuzuncu ve onuncu seferlerine müsâdifdir.

Labud: Bir zirâ‘ ve dört beş parmak tûlunda, dört parmak katrında bir cobdur. Bu cob hayvan üzerinde cirit makamında afaken ileriye doğru atılırdı. Bazı mâhir kimseler ve bilhassa cündîler labudlarını semâya doğru bir hayli irtifâ‘a kadar ‘amûden atarak, bazen yere vurarak sekdirmek tarîkiyle, onları ağaçların üzerinden aşırarak, bir iki minâre boyu irtifâ‘a kadar îsâl eylemek gibi meleke ve mahâret gösterirlerdi.

Labudun pazıya kuvvet vermek ve cirit atmayı hadd-ı kemâle getirmek gibi menâfi‘i [79] vardı. Bundan başka duvarları yüksek olan kal‘alar dâhiline lebudlar aşırılır ve içeride ki muhâfızlar rehinedâr edilirdi. Lebud Osmanlılar tarafından evâ‘ilde kesretle isti‘mâl edilmiştir.¹⁶⁰

Esliha-i Nâriye:¹⁶¹

Her devirde ta‘arruz ve müdâfa mecburiyeti insanlara muhtelif ve müte‘addid âlet-i kâtile ve tahribiye ihtirâ‘ ettirmiştir. Bu muhterî‘ât hasmı ezmeğe mahv ve ifnâya, düşman istihkâmlarını, burçlarını, kal‘alarını hak ile yeksân eylemeye bâdi olmuşlardır.

Evvelleri daha ibtidâ‘i ve noksan bulunan tahrîb âlât ve vesâ‘iti zaman mürûr ederek beşeriyet tekâmül ettikçe daha kâhîr ve müdhiş olmaya başlamış ve işte ‘alel-umûm bütün esliha -Osmanlı ordusu eslihası ve efvâh-ı nâriyesi de dâhil olduğu halde- bu seyir ve terakkiyi ta‘kîb etmiştir.

“Esliha-i nâriye” ve “efvâh-ı nâriye” denilen ateşli silahların Osmanlılar tarafından ne vakit kullanılmaya başlandığı ve bu eslihanın endâhtına sebep bulunan barutun Osmanlılarca ne vakit isti‘mâlî şuyû‘ bulduğu suret-i kat‘iyede mu‘ayyen ve ma‘lûm değildir.

Gu‘er (Guer) nâmındaki Fransız müverrihin 1747 tarihinde Paris‘te tab‘ edilen “Türklerin Örf ve ‘Âdeti” ‘unvânlı mühim eserinde, Kont Salisbury‘nin Mans (Mens) şehrine karşı barut isti‘mâl ettiği sıralarda [yani Sultân Murad-ı Sâni devrinde] Osmanlıların barut kullanmaya başladıkları muharrer [80] ise de Osmanlıların tâ Orhan Gâzi zamanından beri barut ve esliha-i nâriye kullandıkları mütevâtir ve tedkîkât-ı ahire bi‘l-vücûh bunu mü‘eyyedir.

¹⁶⁰ (Türk milleti gelmez şakaya - İndirir labudu hemen kafaya) darp misli pek meşhûrdur.

¹⁶¹ Müze-i Askerî‘deki pek müte‘addid ve muhtelif camekân, silahlıklar, arma ve masalara mürâca‘at.

Sultân Murad Hüdâvendigâr devrinde vukû'a gelen Kosova melhame-i kübrâsı 'akabinde meydan-ı muhârebede yazılarak Sultân-ı müşârûnileyh nâmına Bursa'ya ve mülûk-ı ve selâtin-i İslâmiyeye irsâl kılınan zafernâmede ve Solakzâde Tarihi'nde melhame-i mezkûrede asâkir-i Osmaniye tarafından top ve tüfenk isti'mâl kılındığı muharrerdir. Niğbolu ve Ankara Muharebelerinde dahi Osmanlıların ve bilhassa asâkir-i Osmâniye ile müttefikân harbe iştirâk eden Sırp asâkirinin esliha-i nâriye isti'mâl eylediği bazı tarihlerce mukayyedir.

Yıldırım Bayezid Hân devrinde İstanbul'un ikinci muhasârası sıralarında ve 798 sene-i hicriyesinde Karadeniz Boğazı'na Asya sahilinde top mazgalları ile mücehhez Anadolu Hisarı'nın (Güzelce Hisarı) boğaza hâkim olmak üzere yapılmış bulunması da o zamanlar Osmanlı ordusunda topun mevcûd bulunduğuna delildir.

Binâ'en-'aleyh top, tüfenk ve barutun devr-i Sultân Murad Hân-ı Sâni'de değil belki Hüdâvendigar Gâzi devrinde ve ondan evvel Osmanlılar tarafından isti'mâline başlandığı ve fakat devr-i Murad-ı Sâni'de ordu-yı Osmânide isti'mâli tekessür eylediğini lağm derecesinin geldiğini kabul eylemek zarûrîdir.

Millet Kütüphânesi sâhip ve mü'essesi Muhterem Ali Emiri Efendi tarafından elde edilmiş ve Karamanlılar tarafından yazılmış el yazması bir Karaman tarihinin beyanına göre: Silifke ve havâlîsinden Anadolu'ya müstevlî bulunan esliha-i nâriye ile mücehhez olmalarından dolayı karşılarında durulmayarak 'âzîm muvaffakiyâta nâ'il olan Frenk asâkirine karşı harp ve cihâd için Osmâncık oğlu Orhan Bey'den imdâd ve muâ'venet talep edilmekle müşârûn-ileyhin zamanında

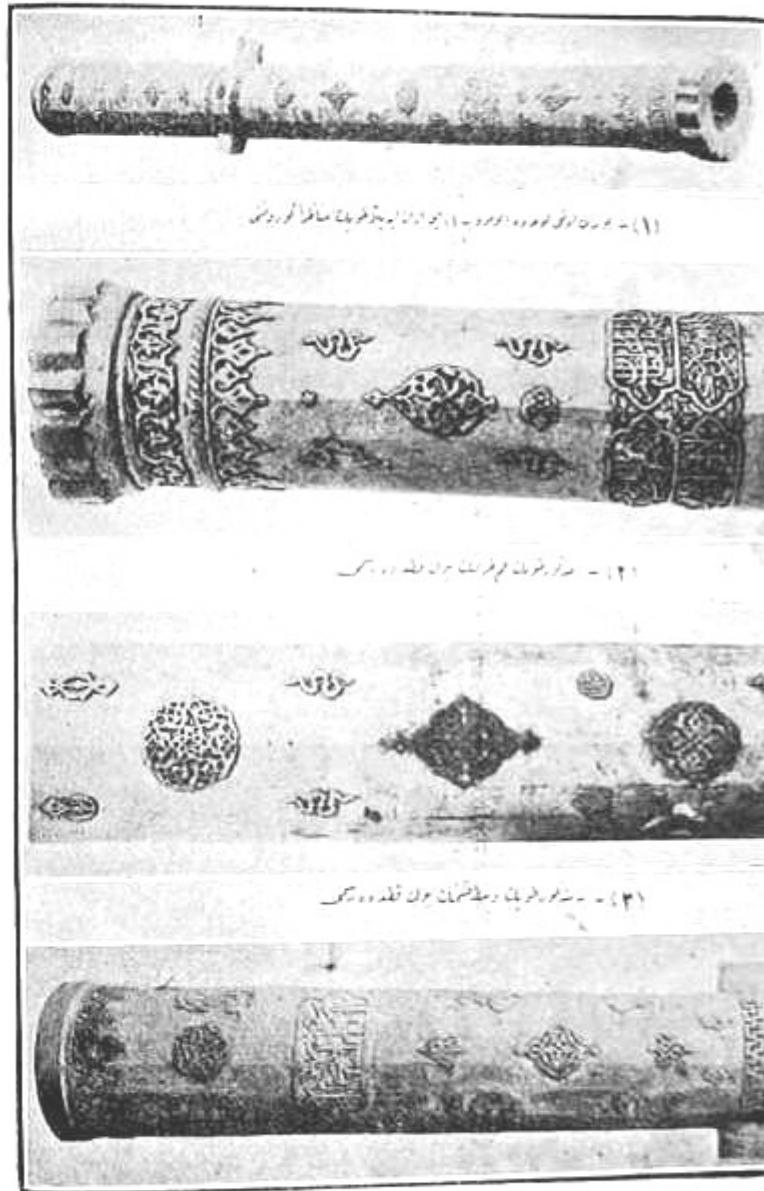
ایکینچی ذم

موزة عسکری رهبری

نومره: (۱۴)

اسکی عثمانلی طوبالری

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(1)

(2)

(3)

(4)

(۱) - كنداك آتفالبیران طوبان قوبروق باقی رسمی

(۱), (۲), (۳), (۴) - Différentes vues du canon de (۱۶) cem, en bronze, construit en (۹۳۱) de l'hégire. [Règne du Sultan Soliman le Grand (1520-1566)]

Levha: (14)

(4) Kezalik âtif'ül-beyân topun kuyruk payı resmi

(1),(2),(3),(4)- Différentes vues du canon de (16) cem, en bronze, construit en (931) de l'hégire.

[Règne de Sultân Soliman le Grand "1520-1566"]

[81] Osmanlılar tarafından icâd ve i‘mâl edilen ateşli silahlar ile müsallah asâkir-i Osmâniye imdâda şitâb etmiş ve muzafferâne harp edilerek Frenklerin tard ve def‘ ve kahr ve tedmîrlere muvaffâkiyet husûle gelmiştir.

Ma‘hazâ Osmanlı tarihlerinin en eskilerinden en yenilerine kadar hemen cümlesinde bu husûsta ma‘lûmâta tesâdüf olunamamaktadır. Rivâyet-i mezkûre ecnebi tarihleri ve tarih-i eslihaları rivâyâtına da tevffîk edilemiyor. Bundan mâ‘ada Karaman tarihinin tarz-ı ifade ve şivesinden pek eski bulunmayıp “Tacü’t-tevârih” ve emsâli sonradan yazılmış âsârdan bulunması da hatıra gelmek sebebiyle tüfenklerin Orhan Gâzi devrinde isti‘mâl olduğu kabul edilmese bile Kosova Muhâberesi’nde top ve tüfenk kullanıldığı zafernâme-i resmîde muharrer bulunduğundan¹⁶² Murad Hüdavendigâr devrinde ve daha evveleri ihtimâl -velev ibtidâ’i bir surette bulunsun- Osmanlılar tarafından tüfenk isti‘mâl kılındığı herhalde kabul edilebilir.

Avrupa âsâr ve mü’ellefâtında barutun, toplar ve tüfenklerin icâd ve ibtidâ-yı isti‘mâline dâ’ir birçok rivâyetler vardır. Bu miyanda Çinliler, Araplar ve bilhassa İspanya Araplarının nâmı zikredilir. Bir hakikat var ise o da evvela topların icâd kılınmış olması ve bunların tahfîfî sûretiyle bilahare tüfenk ve tabancaların vücûda gelmesidir. Herhalde esliha-i nâriye-i hafifenin ibtida-yı isti‘mâli barutun tarih-i icâdı gibi kat‘iyyen mâ‘lum ve muayyen değildir.

Barut ve esliha-i nâriyenin bidâyet-i icâdı hakkında mü’ellefât-ı mezkûredeki ma‘lûmâtın en mühimlerini bir ma‘lûmât-ı evveliyeye olmak üzere âtide derc ediyoruz:

“Albermale” kurûn-ı vusta tarihinde (sahîfe 289) der ki:

Kömür, gühercile ve kükürt mahlûtundan ‘ibâret bulunan barut mucitlerinin Çinliler idiği zan ve tahmîn edilmektedir. Fakat Çinliler baruttan ancak [82] envâ’i fişenkler ve roketler i‘mâli husûsunda istifâde etmişlerdir. Araplar baruta daha ziyâde kuvve-i dafî‘a vererek ıslâh etmişler ve mermi endâht etmek için kuvvetinden istifâde etmek tecrübelerinde ihtimâl birinci olmuşlardır.

Hayrullah Efendi Tarihi’nde (kitab-ı evvel sahîfe 125):

(... Fas kıtasının Araplardan istirdâdı sıralarında devlet dahi Avrupalılar tarafından ihtirâ‘ kılınmış gibi zan edilir ise de hicretin birinci asrında seyâhat-ı şarkiye eylemiş bir papaz vâsıtasıyla, İstanbul muhâsırasında, barut misillü bir madde-i seri‘ü’l-ışti‘âl

¹⁶² “Haber-i Sahîh”e mürâca‘at.

icâd kılındığı tevârih-‘i atıkada mazbûttur. Ma‘amâfih yedinci asr-ı hicrî evasıtında (yani 1250¹⁶³ senelerine doğru) “Hülâgü” Hân’ın Bağdat’ı muhâsara ve istilâ eylediği vakit, ordusunda baruta emsâl bir madde ve bir nev’î âlet-i nâriye bulunup onun vâsıta-i derun kal’a-i Bağdat’a benâdik-i¹⁶⁴ kesîre atıp tahrip ettiği ve Arapların İspanya’da buna benzer bir âlet-i nâriye kullandığı ma‘lûmdur.)

Nakdû’t-tevârihe göre:

660 sene-i milâdiyesinde (hülefâ-yı râşidin devri evâhirine müsâdif 40 sene-i hicriyesinde) “Sur” ahâlisinden bir hezarfen düşman sefinesine atıp yakmak üzere bir nev’ıneft humbarası icâd eylemiştir.

Arapların 690 sene-i milâdiyesinde (Emeviler’in ibtidâ-yı hükûmetine ‘âi’d 71 sene-i hicriyesinde) “Mekke” pişgâhında ve (milâdi 1146 - hicri 541) senesinde “Lizbon” önünde efvâh-ı nâriye isti‘mâl eyledikleri rivâyet edilmektedir.

Tatarlar 1232 sene-i milâdiyesinde (‘Abbâsiler devrine müsâdif 630 sene-i hicriyesinde) Çinlilerle ettikleri muhârebede ve yine Abbâsiler devrine müsâdif [83] (milâdi 1241- hicri 639) senesinde vukû’a gelen “Valştat” meydan muhârebesinde ateşli borular, isti‘mâl eylemişlerdir.

Nakdû’t-tevârih’e göre: 1257 sene-i milâdiyesinde (Selçukîlerin evâhir-i saltanatına ve devr-i Ertuğrul Hân Gâzi’ye müsâdif 655 sene-i hicriyesinde) İspanya’da Araplar “Tipla” şehrini muhâsara ederken barutu tecrübe ve isti‘mâl eylediler. (Harp barutunun ibtidâ Endülüs’de icâd ve isti‘mâl kılındığı bununla dahi isbât edilebilir).

Bazı müverrihler, 1304 sene-i milâdiyesinde (Bonda) muhâsarası hengâmında [Osmân Gâzi devrine ve 704 sene-i hicriyesine müsâdifdir] Esliha-i nâriye isti‘mâl edildiğini zıkr eylerler.

Üçüncü Napolyon’un “Topçuluk Tarihi”nde, 1308 sene-i milâdiyesinde [Osmân Gâzi devrine müsâdif 708 sene-i hicriyesinde] Cebelitarık’ın efvâh-ı nâriye ile muhâsara kılındığı muharerdir. [Bu iki rivâyet dahi Osmân Gâzi devrinde, velev ibtidâ’i bir halde olsun esliha-i nâriyenin mevcûd bulunduğunu irâ’e etmektedir.]

İspanyollar 1308 sene-i milâdiyesinde (devr-i Osmân Gâzi’ye müsâdif 708 sene-i hicriyesinde) Cebelitarık karşısında esliha-i nâriye kullanmışlardır.

¹⁶³ Metinde sehven 650

¹⁶⁴ “Benâdik” kelimesi zamm ile bundûk suretinde okunan (bındık) kelimesinin cem’idir. (Bındık) ise findık yani tûfenk mermi ve tanesi ma’nasını mutazammındır.

Araplar 1312 sene-i milâdiyesinde (devr-i Orhan Gâzi'ye müsâdif 712 sene-i hicriyesinde) “Baza” kal'asına ve 1326 sene-i miladiyesinde (yine devr-i Orhan Gâzi'ye müsâdif 727 sene-i hicriyesinde) “Martos” kal'asına müdhiş bir sadâ ile kızgın gülle endâht eden âlet-i nâriye ile hücûm ederek kılâ'-i mezkûre burçlarını rahnedâr etmişlerdir.

“Albermale”nin kurûn-u vusta tarihine göre: üçüncü asr-ı milâdiden beri İspanya müslümanları toplara mâlik bulunmuşlardır. On dördüncü asrın [84] bidâyetinde ve 1325 sene-i miladiyesinde (evâ'il-i devr-i Orhan Gâzi'ye müsâdif 726 sene-i hicriyesinde) İtalya'da Floransa şehrinde top vardı. Bunun hemen 'akabindedir ki Fransa'da ve İngiltere'de dahi topa tesâdüf edilmiştir.

Nakdü't-tevârih'e göre:

1340 sene-i milâdiyesinde ('ahd-ı Orhan Gâzi'ye müsâdif 741 sene-i hicriyesinde) tekrar Endülüs'e geçen Fas asâkiri evvelce “Aragon” ve “Portekiz” kralları'nın ittifâkı üzerine elden çıkardığı “Tarife” kal'asını muhâsara ederken barut ile gülle atılmasını tecrübe etmiştir.

Tüfenkler:

Osmanlı tüfenkleri ve daha doğrusu Osmanlı efvâh-ı nâriye-i hafifesinin Osmanlılar tarafından bidâyet-i kabullerinden i'tibâren geçirdiği istihâleler, tebdîlât ve terakkiyât ve bunların süver-i isti'mâliyesi hakkında, ta'alluk eden âsâr-ı fenniyede ve tarih kitaplarımızda ma'lûmât kâfiye yoktur. Binâ'en-'aleyh bu yolda iktizâ eden fikirleri edinmek, lâzım gelen hüküm ve kararları vermek için mu'âsır Avrupa devletleri nezdlerinde, muhtelif devirlerdeki tebdîlâtı ta'kîb etmek icâb etmektedir. Eslihanın oralaradaki tebdîlât ve terakkiyâtını tedkîk ve mütehassıl ma'lûmâtı imkân dâiresinde elde edilen ma'lûmât-ı Osmâniye ile mezc etmekden başka çâremiz yoktur. Buna binâ'en biz burada evvel emirde, esliha-i nâriye-i hafifenin zuhûrundan zamanımıza kadar Avrupaca geçirdiği istihâlat ve tebdîlâtı hülâseten pişgâh-ı enzâra vaz' eyleyeceğiz. Ba'dehu ekser numuneleri elde mevcûd ve muhtelif devirlere 'âi'd Osmanlı esliha-i nâriye-i hafifesine dâ'ir mâ'lûmât ve rivâyâtı zikr eyleyeceğiz. [85]

Bazı müellefât-ı ecnebiye ve Osmâniye’de ve bilhassa “Tarih-i Esliha”da¹⁶⁵ mûnderic bulunan ma’lûmât âtide sırasıyla derc edilmiştir.

“Tarih-i Esliha”ya göre esliha-i nâriye-i hafifenin ibtidâ-yı isti’ mâli tarihini tahminen 1363 sene-i milâdiyesine (devr-i Sultân Murad Hüdâvendigar Gâzi’ye mûte’allik 765 sene-i hicriyesine) isnâd edilmektedir. Çünkü bu tarihte “Paroz” şehrinde (500) aded elde isti’ mâl edilir el silah-ı nâriyesi kullanıldığı muhakkaktır.

1378 sene-i miladiyesinde (devr-i Hüdâvendigâr Gâzi’ye müsâdif 780 sene-i hicriyesinde) Almanya’da fitil ile ateşlenir küçük toplar mevcûd bulunduğu gibi “Vallteri” meydan muhârebesinde “musket” ta’bir edilen tüfenkler isti’ mâl kılınmıştır.

1381 sene-i milâdiyesinde [devr-i Hüdâvendigâr Gâzi’ye müsâdif 783 sene-i hicriyesinde] vukû’a gelen müstakil şehirler muhârebâtında Ausburglular “musket” ile müsella ve “musketer” nâmıyla benâm 36 nefer istihdâm etmişlerdir.

1382 sene-i milâdiyesinde (devr-i Hüdâvendigâr Gâzi’ye müsâdif 784 sene-i hicriyesinde) vukû’a gelen “Ruzabek”¹⁶⁶ Muhârebesi’nde, muharrir-i şehîr “Kruva sart”ın rivâyetine nazaran ateşli el eslihası isti’ mâl kılınmıştır.

“Tarih-i ‘Âlî”de (Rûkn-i sâlis – Cüz’-i Sâlis): Sultân Murad Hüdâvendigâr [86] zamanında, (sene hicri 791 - milâdi 1389) Sultân-ı müşârûn-ileyh Gelibolu’da inşâ ettirmiş bulundukları sarayda iken ve bir büyük Frenk sefinesi boğazdan geçerken rûzgârın tezlinden geçememesi üzerine Saruca Paşa’nın bir Osmanlı sefinesini (kalyatasını) donatarak çekdirip mukâbiline vardığı ve Frenk gemisi içindekilerin top ve tüfenk ile cenk ve cidâl etmekle berâber Osmanlı kalyatasının top altına girip düşman sefinesinin dümenine sarılmasıyla onun zabtına muvaffakiyet husûle geldiği ve içinde bulunan İstanbul tekvuruna nâmzed bir Prensesin esir ve mâl ü minâlinin Saruca Paşa’ya bahş edilmesiyle müşârûn-ileyhin Gelibolu’daki hayratını inşâ eylediği muharrerdir.

¹⁶⁵ İşbu “Tarih-i Esliha” devr-i Sultân ‘Abdülhamid Hân-ı Sâni’de Almanya’dan celb edilen ilk zâbitandan topçu mu’allimi Ferik “Ristow” Paşa tarafından Almanya’da ki en mu’teber âsâr-ı askeriye ve tarihiyeye göre bundan otuz altı sene evvel Mekteb-i Harbiye erkân-ı harbiye sınıfları için sûret-i mahsûsada yazılarak mu’âvini erkân-ı harp Kolağası Ahmet Muhtar Bey (el-yevm Müze-i Askerî müdürü bulunan pederim Ahmet Muhtar Paşa) tarafından tercüme kılınmış ve tarih-i mezkûrda Mekteb-i Harbiye matba’asında tab’ edilmiştir.

¹⁶⁶ Roosebeke

Hayrullah Efendi Tarihi, Sultân Murad Hüdâvendigâr askeriyle Karaman asâkiri arasında (hicri 789 - milâdi 1387) senesinde vukû'a gelen Konya meydan muhârebesi'nden bahs ederken (cild 4 - sahîfe 785) der ki:

... nefir ve nekkâreler çalınıp kös harburuldu. 'Alemler çözülp cenge duruldu. İbtidâ Karamaniyân tarafından sol kola konulan "Samagarlu" asâkiri yerlerinden hareket ettikde Osmaniyan tarafından Timur Taş Bey mukâbelesine çıkdı. Teberrük Bey sağ koldan hücum edildiği esnâda "Varsak" tatarları okları yağdırıp Karamanîler dahi tüfenkleri sıkdı. Şehzâde Bayezid Hân ise uç kolda kumandan idi. Ilgar ile pederi Hüdâvendigâra vardı. Bu Anadolu ülkesinde kuvvet ve kudretle müştehir olan Karamaniyân takımını ba'dezin intizâm kesb etmeyecek surette bozdu.

"Tarih-i 'Âlf", (Hicri 804 - Milâdi 1401) tarihinde vukû'a gelen Ankara meydan muhârebesi tafsîlâtında (rükn-i sâlis – cüz'-i sâlis sâhife 85) der ki:

Husûsuyla yeniçeriyân ve solakân ve peykân, her birinde tığ ve kemân ve haddnin yerinde peykâ gürûh-a-gürûh izhâr-ı şevket ve şükûh yününden nümâyân oldukda bu [87] zümrenin önünde bulunan Las Frengi (Sırb asâkiri) nâmdârân-ı Efrencden yirmi bin mikdârı süvari ve piyade cenkci ki ekseri tüfenk-endâz ve velvele-i ra'd-ı berk-âmîz ile hicâsâz idi.

"Albermale"nin kurûn-ı vusta tarihine göre:

1404 sene-i milâdiyesine (fâsıla-i saltanat devrine müsâdif 807 sene-i hicriyesine) doğru, bir adam taşımak için mikdâr-ı kifâye hafif bulunan el kuluverinleri görünmeye başladı. İşte bu silah tufengin bir kabataslağı, bir heyûlâsı bulunan ilk âlet-i nâriye-i hafifedir.

1383 sene-i milâdiyesinde (devr-i Hüdâvendigâr Gâzi'ye müsâdif 875 sene-i hicriyesinde) Lehistan'da kâin "Feruski" muhâsarasında esliha-i nâriye-i hafife müsta'mil idi.

1386 sene-i milâdiyesinde (devr-i Hüdâvendigâr Gâzi'ye müsâdif 788 sene-i hicriyesinde) "Paduan"lar "Mastino della Sıkala"¹⁶⁷ nâm İtalya generali 'aleyhinde "musket" ta'bir edilen ateşli el silahlarıyla müsella efrâd istihdâm eylemişlerdir.

On beşinci asır milâdinin nısf-ı evvelinde ve bâ-husûs "Hussit"ler muhârebâtında ateşli el eslihası pek ziyâde kesb-i râğbet ve iştihâr etmiş ise de tüfenk

¹⁶⁷ Mastino della Scala

gibi elde isti'mâl edilen "arbalet" nâmında ki tatar okları rekâbetden asla geri kalmamıştır. Bâ-husûs İngiltere'de, mezkûr ateşli el silahları, 1521 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Süleyman Kanuni'ye müte'allik 928 sene-i hicriyesinde) vukû'a gelen "Baridin" muhâsırasından i'tibâren isti'mâl edilmeye başlanmıştır. Çünkü tarih-i mezkûrda İngiliz kemânkeşleri daha henüz pek mahzurlu bulunan musket nâmında ki tüfenklerle müsella "musketerler" icrâ-yı [88] endâht ettikleri mesâfeden daha uzun mesâfelere büyük bir sür'at ve sıhhat ile oklarını endâht ederlerdi.¹⁶⁸

"Burgondiya" Muhârebâtı'nda esliha-i nâriye-i hafife kesretle isti'mâl edilmiştir. İsviçrelilerin "Gran" meydan muhârebesinde altı bin tüfengi ve "Mortan" meydan muhârebesinde dahi on bin tüfengi bulunduğu mervîdir.

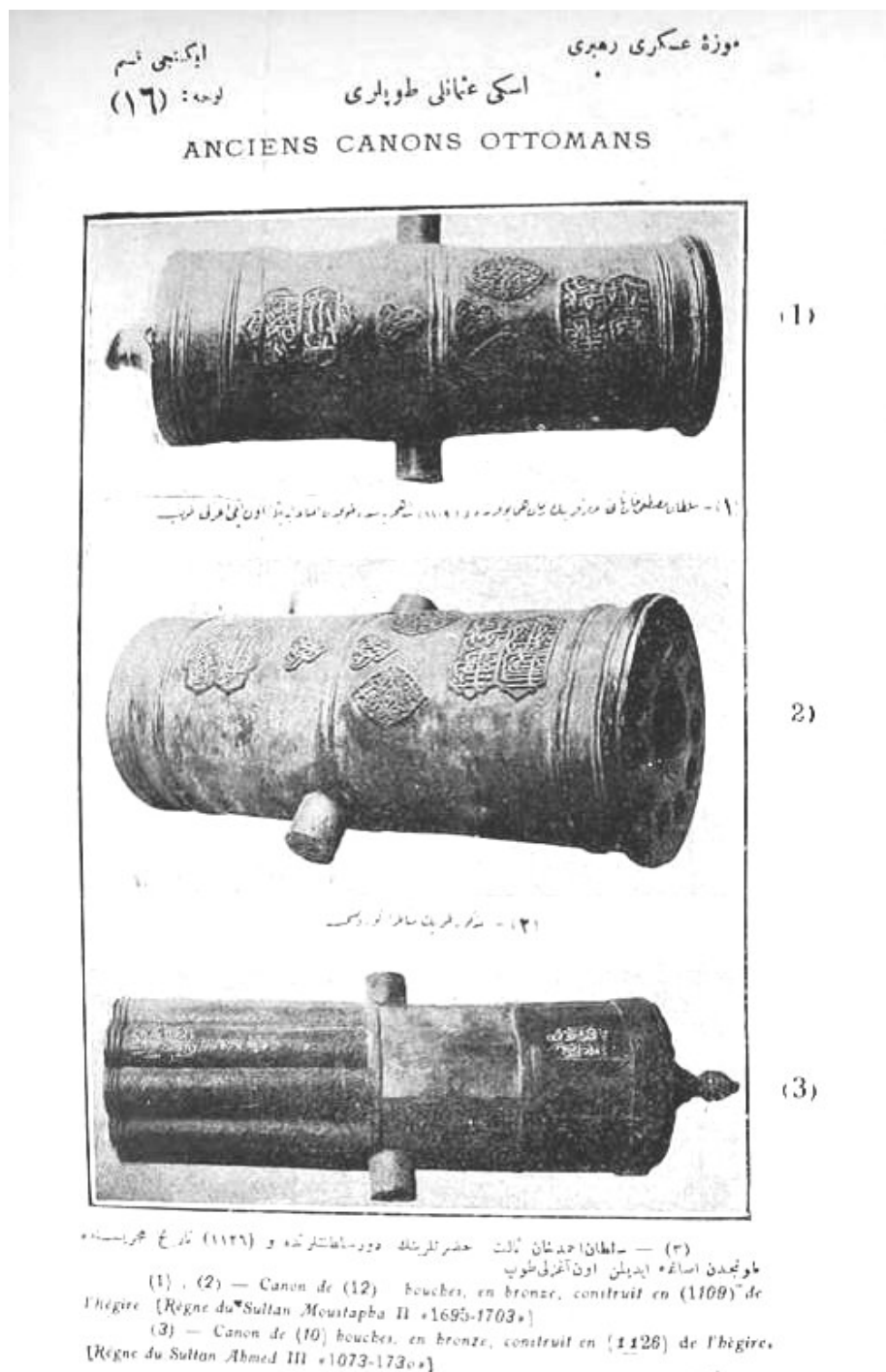
1496 sene-i milâdiyesinde (Devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'ye müsâdif 902 sene-i hicriyesinde) Fransa'da "Fuzitye" ta'bir edilen tüfenk fabrikaları mevcud idi.¹⁶⁹

1481 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'ye müsâdif 886 sene-i hicriyesinde) Fransa'da ok yay isti'mâli terk edilmiş ve 1510 sene-i milâdiyesinde (yani devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'ye müsâdif 916 sene-i hicriyesinde) "Arkebuz" ta'bir edilen 31,5 gram sıkletinde kurşun atan tüfenkler isti'mâl kılınmağa başlanmıştır ki bunları hâmil efrâda "arkebuzye" denirdi.

1494 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'ye müsâdif 900 sene-i hicriyesinde) vukû'a gelen İtalya seferinde Fransa piyadesinin onda biri esliha-i nâriye-i hafife ile teslîh kılınmış idi.

¹⁶⁸ Bir İngiliz kemânkeşi dakikada 12 ok endâht eder ve hiçbir vecihle musket ile müsella hasmından geri kalmayıp 240 yarda mesâfeden 3:1 pus tahnında meşe levhaları deler idi.

¹⁶⁹ Tophâne-i 'Âmire'deki top i'mâlathânelerinin inşaat ve tesisâtına bu devirde başlanmıştır.

Levha: (16)

(3) Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis hazretlerinin devr-i saltanatlarında ve (1126) târih-i hicriyesinde tunçdan isâga edilen on ağızlı top.

(1), (2) - Canon de (12) bouches, en bronze, construit en (1109) de l'hégire [Règne du Sultân Moustapha II "1695-1703"]

(3) - Canon de (10) bouches, en bronze, construit en (1126) de l'hégire. [Règne du Sultân Ahmed III. "1703-1730"]

1498 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Bayazid Hân-ı Sâni'ye müsâdif 904 sene-i hicriyesinde) “Laypsik”¹⁷⁰ şehrinde nişan tahtaları üzerine icrâ-yı endaht edildiği sırada, birinci def’a şeşhâneli tüfenkler görülmüştür. Bunların mucidi (Laypsik)li “Gaspar Jülner”dir. [89]

Bu sıralarda esliha-i nâriye-i hafifede müsta‘mil çakmak takımlarının envâ‘-ı muhtelifesi vardı: bunlardan birisi “fitilli çakmak takımı” ve bir nev‘i de “zenberekli ve ta‘bir-i âherle çarhlı çakmak takımı” idi. Bu ikincisi 1517 sene-i milâdiyesinde (Yavuz Sultân Selim Hân devrine müsâdif 923 sene-i hicriyesinde) “Nürnberg” şehrinde bir saatçi tarafından ihtirâ‘ kılınmış idi; mekanizması saat mekanizmalarına benziyordu.¹⁷¹ Aynı tarihte İspanya’da dahi “İspanyol çakmak takımı” veya “Şenapan çakmak takımı” denilen çakmak takımları da icâd edilmişti. Bunların mü’ehheren icâd edilen taşlı çakmak takımlarına müşâbeh-i tâtmesi vardı.

1521 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Süleyman Hân-ı Kanuni’ye¹⁷² müsâdif 918 sene-i hicriyesinde) Beşinci Şarl, bir sene evvel icâd edilip mesned makâmında bir çatalı hâvi bulunan musketleri kabul eylemiş ve “Lanskene” ta‘bîr edilen asâkirin her taburuna onar ‘adet İspanyol “musketer”i terfîk eylemiştir.

“Pâvi” meydan muhârebesinde musketler kemâl-i muvaffâkiyetle isti‘mal edilmiştir. (Bunların 6 gram sıkletinde kurşunları, 300 hatve mesâfeden zırları delmekde idi.)

1530 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Süleyman Hân-ı Kanuni’ye müte‘allik 937 sene-i hicriyesinde) Almanya piyadesinin sülsü esliha-i nâriye ile müsellaḥ bulundukları halde Osmanlıların yeniçeri asâkiri ekseriyetle ok ve yay isti‘mâl ederlerdi.¹⁷³ [90]

¹⁷⁰ Leipzig

¹⁷¹ Müze-i Askerî’de eski esliha-i nâriye-i hafife koleksiyonları câmekanlarında bu nev‘ çakmak takımını hâvi bir tüfenk ile bir tabanca mevcûddur. Bu babda ileride ma‘lûmât verilecektir.

¹⁷² Orijinal metinde sehven “Sâni’ye” yazılmıştır.

¹⁷³ Topkapı Saray-ı Hümayûnu dâhilinde Hırka-i Şerîf dâ‘ire-i mukaddese ve mübarekesinin yan duvarları sutûh-ı hâriciyesinde pek kıymetdâr ve müzeyyen bir takım çakmaklı tüfenkleri mu‘allakdır. Bu tüfenkler cennetmekân Yavuz Sultân Selim asâkir-i hâssası tarafından Kahire meydan muhârebesinde isti‘mâl kılınmış tüfenklerdir. Hırka-i Sa‘âdetin Kahire’den İstanbul’da Topkapı Saray-ı Hümayûnundaki sâlifü’l-‘arz Hırka-i Sa‘âdet dâ‘iresine nakli sırasında muhâfız bulunan yeniçeri asâkiri ellerinden Sultân müşârûn-ileyh emriyle ahz ve dâ‘ire-i mezkûre cidârları sutûh-ı hâriciyesine rabt edildiği mezkûr saray me‘mûrîni tarafından rivâyet edilmesine binâ‘en bunlardan dört adedi bâ-irâde-i seniyye Müze-i Askerî’ye nakl edilerek (5) numarolu câmekanda enzâr-ı ‘umûmiyeye konulmuştur. Kahire Muhârebesi’nin (922) sene-i hicriyesinde vukû‘una mebnî devr-i

Tabancalar: Birinci def’a 1544 sene-i milâdiyesinde (devr-i Kanuni’ye müsâdif 951 sene-i hicriyesinde) zuhûr edip Almanya ve Nemçe piyadesinin bir kısmı tarafından isti’ mâl kılınmış ve 1569 sene-i milâdiyesinden (devr-i Sultân Selim Hân-ı Sâni’ye ‘âi’d 977 sene-i hicriyesinden) i’tibâren kezalik Alman süvarisi tarafından dahi kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁴

“Karabina” yani kısa tüfenkler 1543 sene-i milâdiyesinde (devr-i Kanuniye müte’allik 950 sene-i hicriyesinde) Fransa süvarisi silah-endâzlarında görülmüştür. Asâkir-i mezkûre “petrinal” tesmiye edilen 2,5 kadem [takriben 0,80 metre] tûlunda bir nev’ karabin ile müsella idiler.

1554 sene-i milâdiyesinde (devr-i Kanuniye müsâdif 962 sene-i hicriyesinde) “Şitrotsri” ismindeki süvari kumandanının hafif süvarisi uzun tüfenkler ile teslîh edilmiş idi.

Bu devirde esliha-i nâriye-i hafifenin isimleri pek karışık idi. İbtidâ-yı emirde “el tûfengi”, mukavves dipçikli tüfenk mâ’nasını mutzammın “kroşeli tüfenk”, [91] “arkebüz”, “musket” beyinde hiç fark olmayıp bu isimler her cins tüfenk hakkında kullanılabılırken mü’ehheren hafif tüfenkler: “arkebüz” veya “kroşeli” tüfenk nâmıyla ve büyük ağır tüfenkler dahi “zı’f kroşeli tüfenk” ve yâhûd “musket” nâmıyla tevsîm kılınmaya başlamışlardır. Ma-‘mâfih mürûr-ı zaman ile esliha-i hafife ile toplar beyindeki ağır tüfenkler “zı’f kroşeli tüfenk” nâmıyla tevsîm kılınmışlardır.

(1567-1609) da vukû’a gelen Flemenklilerle İspanyalılar muhârebâtı devrinde esliha-i nâriye-i hafifenin isti’ mâl ve i’ mâllerince toplarda olduğu gibi bazı terakkiyât husûle gelmiştir.

“Nakdû’t-tevârih” e göre: 1572 sene-i milâdiyesinde (ahd-ı Sultân Selim Hân-ı Sâni’ye müsâdif 980 sene-i hicriyesinde) Portekiz korsanları Fas sevâhilini gâret kasdıyla gelip bir büyük fırtınaya tutuldu ve sefineleri birbirine çarparak karaya düştüğünden içlerinde bulunan mühimmât ve eşyâ ve (500) aded top Faslıların yedd-i iğtinâmına geçti.

Sultân Selim Hânî’de Osmanlıların en mükemmel ve nefis tüfenkler isti’ mâl ettikleri tezâhür etmiş, bundan başka İstanbul muhâsarası ve Kosova meydan muhârebesinde ve emsâli vekayi’-i harbiye-i evveliyede tüfenk isti’ mâl ettikleri de fetihnâmeler ve vesâik-i resmiye ile tahkik eylemiştir.

¹⁷⁴ Vaktiyle Almanya İmparatorluğu merkezinin “Viyana” olduğu ma’lumdur.

Devr-i Sultân Murat Hân-ı Sâlis'e müsâdif 984 sene-i hicriye ve 1576 sene-i milâdiyesinde, Almanya piyadesinin 400 neferden teşkîl kılınan her taburunda (bayrağında) 200 aded arkebüz ile müsellaḥ asker (arkebüzye) mevcûd ve bunun dahi 10 adedi musket veya zı'f kroşeli tüfenklerle teslîḥ kılınmış idi.

1567 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Selim-i Sâni'ye müsâdif 975 sene-i hicriyesinde) Alp Dükası'nın Flemenkliler aleyhine sevk ettiği asâkirin her bölümünde 15 musketli asker mevcut bulunup bunlar musketlerini endâht esnâsında çatallar üzerlerine vaz' ederlerdi.

İspanya ordusunda dahi "pik" denilen piyade mızrağıyla müsellaḥ efrada [92] karşı arkebüz ile müsellaḥ asâkirin adedi da'ima tezyîd kılındığı gibi "karabin" ile teslîḥ kılınmış atlı silah-endâzları dahi istihdâm olunarak bunlara meşinden ma'mûl iki aded fişek çantası derununda 24 fişenk tevzî' kılınmıştır.

Flemenklerin her bir bölümünde evvel emirde 50 arkebüz ile müsellaḥ asker mevcûd idiyse de mü'ehheren İspanyolları takliden arkebüzlerin yerine yavaş yavaş musketli asker istihdâm kılınmağa başlanmıştır ki 1598 sene-i milâdiyesinde (Sultân Mehmed Hân-ı Sâlis'e müsâdif 1007 sene-i hicriyesinde) bunların adedi 30 idi. İstiklâl Muhârebâtı'nın nihâyetine doğru Flemenk piyadesi müsâvi nisbetde musketli nefer (musketer) ile mızraklı piyade (pikye)den terkîb eylemiştir.

Bir musket, çatalı ile berâber 8 kilogram sıkletinde bulunup 50 gram sıkletinde kurşun endâht eder idi.

Musketli efrâdın her birinde (bandolier) denilen omuza çaprazvâri takılan kayışdan bir fişenklik bulunur ve barut hakları ölçülerek mesura şeklinde küçük kutulara konup bunlar da fişenkliğe asılmış bulunurdu. Bu vecihle üzerlerinde yarım kilogram barut, bir torba derununa mevzu' 15 kurşun ve 12 metre fitil, ağızotu vaz'ına mahsûs bir boynuz barutluk bulunurdu.

Flemenklilerin kroşeli tüfengi 5 kilogram sıkletinde ve bunun kurşunu 25 gram ağırlığında idi.

Bu devirde İngiltere ile İsveç'de esliha-i nâriye el-ân tamâmıyla rağbet-i 'âmmeye mazhar olamamıştı. 1572 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Selim Hân-ı Sâni'ye müsâdif 980 sene-i hicriyesinde) İngiltere Kraliçesi'nin Almanya İmparatoru'na gönderdiği beş bin nefer asâkir-i mu'âvenesinin yalnız nısfı tüfenk ve mütebâkisi [93] ok yay ile müsellaḥ idi. Kezalik 1577 sene-i milâdiyesinde (devr-i

Sultân Murad Hân-ı Sâlis'e müsâdif 994 sene-i hicriyesinde) muharrir-i askerî "Montanyi" esliha-i nâriyenin kulakları sarsmakdan başka bir şey olmadığını iddi'â etmiş ise de bu misüllü vâhi fikirler bir müddet sonra kâmilten merdûd ve mahrum kalmıştır. Buna binâ'en cüzi müddet sonra Fransa'da ok yay isti'mâlinden kâmilten vaz geçilip esliha-i nâriye kat'îyyen kabul edilmiştir.

Bu devirde süvari asâkirinde esliha-i nâriyenin isti'mâli pek ziyâde ta'ammüm etmişti. Zâdegândan müteşekkil Alman süvari asâkirinin her biri iki tabancayı hâmil ve uşakları dahi uzun silahlarla müsellahtı. Kezâ Fransa Kralı "İkinci Hanri" (Argola) ta'bîr edilen hafif süvari askerine iki kadem tûlunda esliha-i nâriye-i hafife vermiş ise de mü'ehheren "karabinye" ve yâhûd "dragoon" denilen ve karabin ile müsellahtı bulunup hem yaya ve hem bargir üstünde harb eden asâkir ihdâs eylemiş ve işte "zı'f muhârib" nâmındaki bu asâkir birinci defa şu vecihle zuhûr eylemiştir.

1596 sene-i milâdiyesinde (Eğri fatihi devr-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâlis devrine müsâdif 1005 sene-i hicriyesinde) vukû'a gelen "Törnhut"¹⁷⁵ meydan muhârebesinde Flemenk süvarisi büyük tabancalar ile müsellahtı. Mezkûr tabancalara "pik" denilen piyade mızrağıyla müsellahtı İspanyol pikyeleri mukâvemet edemiyorlardı. Bir sene sonra mezkûr süvari askerine "Prens Duvaranj" namlularının tûlu 2 kadem bulunan tabancalarla namluları 3 kadem tûlunda karabinler i'tâ eylemiştir.

1610 sene-i milâdiyesinden [devr-i Sultân Ahmed Hân-ı Evvel'e müsâdif 1019 sene-i hicriyesinden] i'tibâren çifte namlulu tabancalar isti'mâl edilmeğe başlamıştır.

Bu devirde kezalik esliha-i nâriye-i hafifenin i'mâllarince dahi bir takım terakkiyât hâsıl olmuştu. 1522 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Selim-i Sâni'ye müsâdif [94] 981 sene-i hicriyesinde) emniyet tetiğini hâvi çarhlı çakmak takımları ve horozun çekilmesiyle çarhı kendi kendine kurulur sâ'ir nev' çakmak takımları icâd kılınmış ve devr-i Sultân Murad Hân-ı Sâlis'e müsâdif 1587 sene-i milâdiye ve 996 sene-i hicriyesinde "Jan dö Jarden" mükemmel bir çarhlı çakmak takımı icâd eylemiş bulunduğundan Venedik Cumhuriyeti mucid-i mumâ-ileyhi pek büyük mükâfatlarla taltîf eylemiştir.

¹⁷⁵ Turnhout

1597 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâlis'e müsâdif 1007 sene-i hicriyesinde) "Kapobiyanko" nâm müellif eserinde mükemmel bir tüfenk fişegini ta'rîf eyleyüb bunun arkebüz ile müsella Napolili asâkir tarafından bir müddet isti'mâl kılındığını beyan eylemiştir. Aynı tarihten bir sene sonra "karışılık" ta'bîr edilen ağızotu tavası kapağını hâvi çakmak takımı ile "İskoçya tabancaları" isti'mâl edilmeğe başlanmıştır.

Otuz Sene Muhârebâtı devrinde esliha-i nâriye-i hafifece hayli terakkiyât husûle gelmiştir:

İsveç Kralı "Gustav Adolf" bölükleri bidâyetinde mızraklı piyade ve 72 musketli askerden mürekkeb bulunmak üzere 126 neferden terkîb etmiş isede 1630 sene-i milâdiyesinden (devr-i Sultân Murad Hân-ı Râbi'e müte'allik 1040 sene-i hicriyesinden) i'tibâren bölüklerin yalnız sülsü mızraklı piyadeden teşkil eyleyen bunlara "pik" yerine "partizan" denilen kısa mızraklar verilmiştir. Musketli neferât ise yine devri Murad Hân-ı Râbi'e müte'allik (miladi 1626 – hicri 1036) tarihinde pek hafif musketler ile teslîh kılındıkları cihetle çatal isti'mâl etmeksizin endâht edebiliyorlardı. Daha sür'atle endâht icrâ için müşârûn-ileyh barut vaz'ında müsta'mil barutluk nâmındaki küçük kutular yerine kâğıt fişenklerle palaskayı icâd eylemiştir.[95]

Süvariye karşı tahafffuz için musketli asâkire, musket çatalları yerine "apyo" denilen bir nev' mızraklar verilmiştir. Bunları neferât düşman tarafına meyilli bulunmak üzere önlerinde zemine dikerlerdi. Ma-'mâfih bunların yavaş yavaş arabalarla nakli ve yalnız mevânî makâmında istihkâmatda isti'mâlî tercih kılınmağa başlamış ve bundan sonra "İspanyol atlısı" denilen kirpiller zuhûr eylemiştir.

Devr-i Murad Hân-ı Râbi'e müsâdif (milâdi 1631 - hicri 1041) senesinde musketli asâkirden müteşekkil yalnız birkaç alay mevcûd idi.

"Musket" denilen tüfenklerin çapları, Gustav Adolf tarafından, arkebüz nâmındaki eski tüfenklerin çapı misûlü 36 gram olarak tesbît edilmiş ve "Alman çarhlı çakmak takımı" ile "İspanyol çakmak takımı"na nazaran "fitilli çakmak takımları" ziyâdesiyle emniyetli bulundukları cihetle yine 'umûmen iş bu çakmak takımları kullanılmış ve taşlı çakmak takımları ekseriyetle ateş almadıkları cihetle mahzurlu 'add edilmiştir.

Süvari askerinden zırhlı süvari, fitilli çakmak takımını hâvi iki kısa karabin ve çarhlı çakmak takımını hâvi iki tabanca ile teslîh edildiği gibi dragoonlar dahi yalnız fitilli çakmak takımlı musketler ile teslîh kılınmıştır.

Avusturya (Nemçe) ordusunda musketli asâkir, dipçikli ağır musketler ile müsella olup bunların küçük kutulardan müteşekkil fişenkleri “bandolier” denilen omuza çaprazlama takılan kayışlar ile nakl edilirlerdi. Zırhlı süvari iki tabanca ve karabinacılar bir aded karabin ve iki tabanca, dragoonlar uzun tüfenklerle teslîh edilmişti.

1610 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Ahmed-i Evvel müsâdif 1019 sene-i [96] hicriyyesinde) Fransa’da “arkebüz” denilen tüfekler isti’ mâlden iskât edildiği gibi piyade asâkiri onda üç nisbetinde mızraklı ve onda yedi nisbetinde musketli asâkirden terkîb eylemiştir.

En ibtidâ 1630 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Murat Hân-ı Râbi’e müsâdif 1040 sene-i hicriyesinde) karşuluğu hâvî çakmak taşlı tüfeker zuhûr edip bunlara sûret-i mahsûsada “fuzil” lîsânımızda çakmaklı tüfek ve bunları hâmil bulunanlara “fuziliye” (tüfekçi) nâmı verilmiştir.

1636 sene-i milâdiyesinde (devr-i Murat Hân-ı Râbi’e müsâdif 1046 sene-i hicriyesinde) henüz bir ‘adet fuziliye alayı mevcut idi. Yine sene-i mezkûre de “Bayonne” şehrinde “bayonnet” denilen süngüler îcâd edilmiştir.¹⁷⁶

1644 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân İbrahim’e müsâdif 1054 sene-i hicriyesinde) Fransa’da hidemât-ı müfrezede müstahdem bazı asâkire palaskalar verilmiştir. Süvari asâkirinden Krallık Muhâfız Alayı, musket denilen tüfeklerle teslîh edilmiş ve bu alayın efrâdı mü’ehheren ‘Kral Musketerleri’ nâmını almıştı. Kezâ bi’l-cümle ağır süvari alaylarının birer bölükleri dahi musketerlerden teşkîl edilmiş idi.

Fransa’da taşlı çakmak takımını hâvî tüfekler ibtidâ 1635 sene-i milâdiyesinde (devr-i Sultân Murat Hân-ı Râbi’e müte’allik 1046 sene-i hicriyesinde) dragoon alaylarına tevzî’ edilmiştir.

Bu devirde bâ-husûs Lehistan ve Bavyera’da şeşhâneli yani helezonu bulunmayan düz yivli tüfeklerin isti’ mâli pek ziyâde ta’ammüm eylemiş idi.

¹⁷⁶ Bunlar ibtidâ-yı emirde düz iken ateşe mâni’ olmamak için mü’ehheren dirseklileri de yapılmıştır.

Otuz Sene Muhârebâtı'nın nihâyetinden Büyük Frederik'in culûsuna kadar imtidâd eden takrîben bir asırlık devirde (1648-1740) dahi esliha-i nâriyye-i hafîfece mühim terakkiyât husûle gelmiştir:

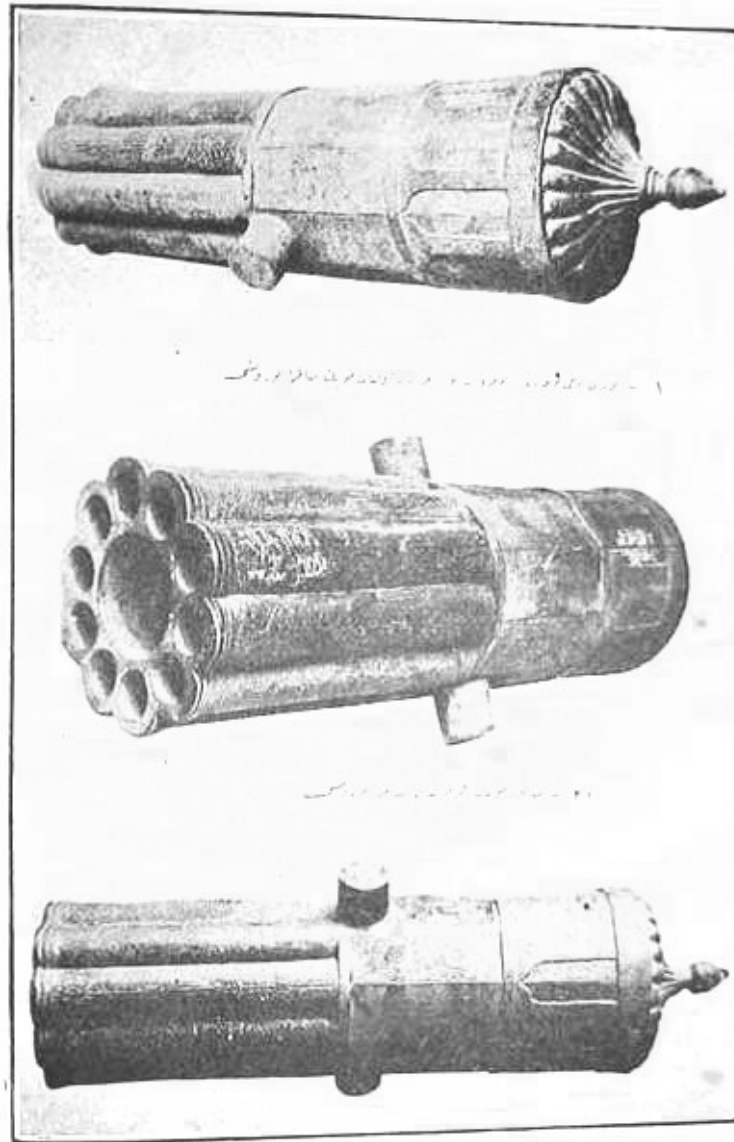
ابگنچی قسم

موزه عسکری دهیری

نوع: (۱۷)

اسکی عثمانلی طوبی لری

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(1)

(2)

(3)

(۱) — به ماراں کر طوباک صاع بان طرفدن منظر آسورونش

(۱), (۲), (۳) — Différentes vues du canon de (۱۰) bouches, en bronze, construit en (۱۱۲۶) de l'hégire. [Règne du Sultan Ahmed III (1703-1730)]

Levha: (17)

Yine marü'z-zikr topun sağ yan tarafından münazaran görünüşü

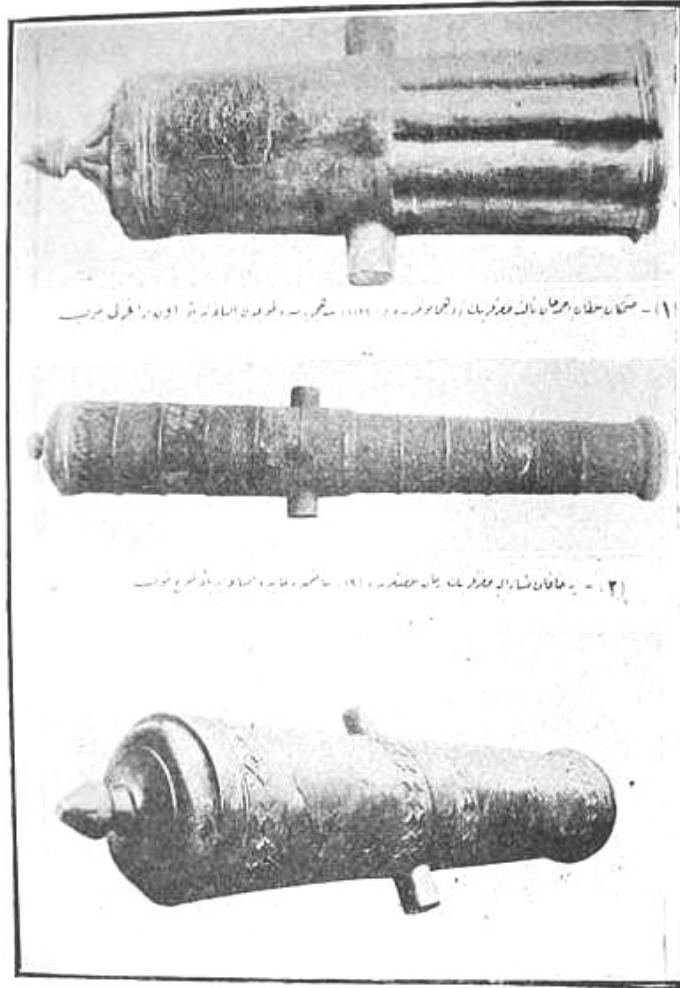
(1), (2), (3) – Différentes vues du canon de (10) bouches, en bronze, construit en (1126) de l'hégire
[Règne du Sultân Ahmed III "1703-1730"]

ایکٹھی قسم
نوعہ: (۱۸)

اسکی عثمانی طوبالری

وزنہ عسکری دھیری

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(۱)

(۲)

(۳)

(۳) — بزرگ سلطان «شارالیم» حقدار ترکشک زمانہ سلطنت کردہ و (۱۸۲۶) تاریخ تحریر شدہ طوبالری
اصاغہ ایسٹین (۱۸۸۰۰) کیناؤگرام نقل شدہ و (۲۶) — آئینہ مقربہ جاپشادہ غایت جسم و مصنع طوب
(۱) — Canon de (۱۰) bouches, en bronze, construit en (۱۱۲۶) de l'hégire.
(۲) — Canon de (۱۹) cem, en bronze.
(۳) — Gros canon artistique, de (۵۴) cem, en bronze, construit en (۱۱۲۶)
de l'hégire. [Règne du Sultan Ahmed III ۱۷۰۳-۱۷۳۰].

Levha: (18)

(3) - Kezalik Sultân-ı müşârün-ileyh hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında ve (1126) tarih-i hicrîsinde tunçtan isâga edilen (11.800) kilogram sıkletinde ve (45) santimetre çapında gayet cesîm ve musanna' top

(1) – Canon de (10) bouches, en bronze, construit en (1126) de l'hégire

(2) – Canon de (19) cem, en bronze

(3) – Gros canon artistique, de (54) cem, en bronze, construit en (1126) de l'hégire [Règne du Sultân Ahmed III "1703-1730"]

[97] Bu devirde esliha-i nâriyye-yi hafife, esliha-i ceriha ve bâ-husûs piyadenin başlıca silahı makamında bulunan “pik” nâmındaki piyade mızrağı ile bed’e edilen muhârebeye netîce vermek husûsunda isti’mâl edilirdi.

Şurası garîbdir ki “Fullard”, ”Monte Kukoli”, ”Mareşal Dö Saks” misillü büyük fenn-i harb mü’ellifleri bile süngü ile mücehhez tüfeğin esliha-i cerihanın en iyisi üzerine bile olan rüchâniyet-i ‘azîmesini el-ân tasdîk ve i’tirâf eylemeyip piyadeyi gerek kâmilen ve gerek ekseriyetle “pik” denilen piyade mızrağı ile teslîh ve techîz etmeği tercîh eylemişlerdir.

(Brandenburg)da pikler ile ağır musketler 1689 sene-i milâdîsinde [Sultân Mehmed Hân-ı Râbi devrine müsâdif 1101 sene-i hicriyesinde] henüz isti’mâlden sâkit olmuş idiler. Piyade askerine mezkûr iki silâhın yerine “süngülü tüfekler” i’tâ kılındığı gibi her bölüğe el humbarası atmak için 10-12 aded “granadiye” denilen neferât ilâve edilmiştir. Her piyade neferi 24 fişengi hâmil bulunurdu.

Otuz sene muhârebâtından sonra Avusturya ordusunda bölükler 48 mızraklı piyade ile 88 musketli askerden teşkîl kılınmış ise de mü’ehheren 1684 sene-i milâdîyesinde [Devr-i Sultân Mehmed Hân-ı Râbi’e müsâdif 1096 sene-i hicriyesinde] Osmanlılar ‘aleyhine açılan muhârebede “pik” denilen piyade mızrakları kâmilen isti’mâlden iskât edilmiş ve yerlerine süngülü tüfekler kullanılmağa başlanmıştır. Her nefer palaskası 40 fişengi hâmil bulunurdu.

On yedinci ‘asr-ı milâdînin nihâyetine doğru Avusturya piyadesinin her bölüğünde granadiye [el humbaracı nefer] bulundurulmuş ise de mü’ehheren bunlar cem’ edilerek “granadiye bölükleri” teşkîl kılınıp devr-i Sultân Mustafa Hân-ı Sâni’ye müsâdif 1701 sene-i milâdîye ve 1113 sene-i hicriyesinde, her alaya bunlardan bir bölük verilmiş [98] ve mü’ehheren bölükler dahi birleştirilerek tabur heyetiyle muhârebâta istihdâm kılınmışlardır.

1667 sene-i milâdîyesinde [Devr-i Sultân Mahmud Hân-ı Râbi’e müsâdif 1078 sene-i hicriyesinde] Fransa’da her bölüğe 4 granadiye ilâve kılındığı misilli üç sene sonra neferât-ı mezkûre cem’ edilerek granadiye bölükleri teşkîl kılınmış ve yine devr-i Sultân Mahmud Hân-ı Râbi’e müsâdif (M.1677- H.1084) senesinde eski alaylardan otuz alaya birer granadiye bölüğü verilmiştir.

Fransa’da (fuzil) denilen çakmaklı tüfekle teslîh edilip, “fuziliye” tâbir kılınan neferâtta bidâyette her bölüğe yalnız dörder nefer i’tâ kılınmış ve bunların

miktarı yavaş yavaş tezyîd edilmiş ise de “pik” ile “musket” isti‘mâlinden dahi vazgeçilemeyerek bunlar (Lovas)ın muhâlefetine rağmen devr-i Sultân Musfata Hân-ı Sâni’ye müsâdif 1072 sene-i miladi ve 1115 sene-i hicriyesine değin isti‘mâl edilmiştir. Tarih-i mezkûrede mühendis-i şehîr-i askerî “Voban”ın ikdâm ve gayretiyle isti‘mâlden ıskât edilerek her ikisinin yerine süngülü tüfekler kabul edilmiştir. [Her nefer on fişeği hâmil bulunduğu gibi neferâtın beheri için yirmi fişek de arabalarla nâkil ediliyordu.]

Bu devrede şeşhâneli tüfekler piyade askerinde günden güne teksîr eylemekte idi.

Prusya kralı, “Büyük Frederik” devrinde esliha-i nâriyye-i hafifece bazı tebdîlât vukû‘a gelmiştir:

Bu devirde şeşhâneli tüfeklerin isti‘mâli ve süngü namluya takılmış olduğu halde ateş icrâsı pek ziyâde ta‘ammüm etmiş ve ustüvânî harbilerle mahrût-ı nakıs şekilde falya delikleri kesb-i rağbet etmiştir.

Birinci Napolyon devrinde esliha-i nâriyye-i hafifenin ta‘dîl ve ıslâhları [99] cihetiyle hayli terakkiyât husûle gelmiş ise de bu tertibât mahdûddur. Sulh ile mürûr eden devirlerde eslihaca pek ziyâde ve harp ile geçen edvârda pek az terakkiyât husûlü tarihlerce kesretle tesadûf edilir hâlâtıdır. Bu da harp zamanlarında eslihanın ıslâhıyla iştigâl edilecek vakit ve fırsat bulunamamaktan inbi‘âs eylemektedir. Şâyân-ı dikkattir ki 1807 sene-i milâdîyesinde [Sultân Selim Hân-ı Sâlisin evâhir-i hükûmetine müsâdif 1222 sene-i hicriyesinde] İngiliz “Forzit”¹⁷⁷ tarafından ihtirâ‘ kılınıp mü’ehheren pek ziyâde kesb-i iştihâr eden “kapsüllü” nâm-ı diğerle müsâdemeli çakmak takımı birinci defa zuhûr etmiş ve ertesi sene Fransızlardan arkebüzücü “Pauly”¹⁷⁸ dahi Paris’te diğer nev‘ bir kapsüllü çakmak takımı i‘mâl için hükûmetten bir imtiyâznâme istihsâl eylemiştir.¹⁷⁹

1810 sene-i miladiye ve 1225 sene-i hicriyesinde [Devri Sultân Mahmud Hân-i Sâni’de] “Lebaga” ve “Foks”¹⁸⁰ taraflarından dahi bu misillü çakmak takımları

¹⁷⁷ Alexander John Forsyth (1769-1843)

¹⁷⁸ Jean Samuel Pauly (1766-1821)

¹⁷⁹ Mumâ-ileyh “Pauly” 1812 sene-i milâdîyesinde kuyruktan doldurulup ve bir iğne vasıtasıyla merkezden ateşlenir bir tüfek icâd eylemiştir. Almanyalı “Drazye”nin (Johann Nicolaus von Dreyse) mü’ehheren pek ziyâde kesb-i iştihâr eden “Drayze Tüfeği”ni i‘mâl husûsunda fikr-i ibtidâ’iyi mumâ-ileyhden aldığı mervîdir.

¹⁸⁰ Reuben Fox

yapılmış ise de ıslâh edilmiş mezkûr çakmak takımlarının ‘umûmen kabulü için bir tarafta daha henüz bir tasavvur mevcûd değil idi.

Üçüncü Napolyon zamanında 1859 İtalya Seferi’ne kadar mümted bulunan devirde esliha-i nâriyye-i hafifece tebdîlât-ı mühimme husûle gelmiştir.

Taşlı çakmak takımları bu devirde ‘umûmen isti‘mâlden ıskât edilerek yerlerine gayet mükemmel kapsüllü, ta‘bîr-i aherle müsâdemeli çakmak takımları kabul edilmiş ve şeşhâneli tüfekler ile şeşhâneli arkebüzler hakkında dahi ıslâhât-ı müte‘addide icrâ edilmiştir: Islâhat-ı mezkûre cümlesinden bulunmak üzere bâ-husûs helezonî yivlerin kabulüyle uzun mermilerin isti‘mâli ve yağlı paçavra kullanmaksızın [100] kurşunların bir tazyîk veya inbisât vasıtasıyla yivlere tabi‘iyetle sevk ve isâli husûsları pek ziyâde dikkate şâyândır.

Bu yoldaki kavâ‘ide müsteniden şâyân-ı dikkat bir takım tüfekler yapılmıştır ki bunlar meyânında en meşhûrları: “Braunşevik” de yapılan ve (oval) [beyzî] ta‘bîr edilen tüfek ile ¹⁸¹ Hannoverliler tarafından kullanılmış iki yivli arkebüz [M.1835-H.1251], Avusturyalıların (Zonder geve) ¹⁸² nâm tıpalı tüfeği [M. 1841-H.1257], Fransa’da ve Norveç’te isti‘mâl kılınan ve bir hazne vasıtasıyla doldurulan metris tüfeği [M. 1831-H.1247] ve’l-hasil (Nikola Drayze) tarafından (Sömmerda)da icâd kılınıp mü’ehheren pek ziyâde kesb iştiâh eden (iğneli Prusya tüfeği)dir. [Bu son tüfek devr-i Sultân Abdülmecid Hânîde (M.1841-H.1257)de icâd edilmiş ve (M.1848-H.1265)de Prusya ordusuna kabul edilerek Prusyalıların büyük muzafferiyetlerine ve bilhassa (Sadova) Muhârebe-i meşhûresinin kazanılmasına hizmet eylemiştir.]

Osmanlı Tüfekleri ve Esliha-i Nâriyye-i Hafifesi:

Osmanlıların topçulukta vâsıl olduğu mevki’-i mühim bütün cihânın mâlum ve musaddıkıdır. Gerek devr-i isti‘lâlarında ve gerek devr-i tevakkuf ve inhitâtlarında istihsâl ve ihrâz ettikleri bunca şanlı muzafferiyeti ve Rumeli’ne geçtikten sonraki fütûhât-ı evveliyeyi, esliha-i nâriyyeden istifâde husûsuna herkesten ziyade ehemmiyet vermekle iktisâb etmiş bulundukları şüphesizdir. Esliha-i nâriyyenin zuhûrundan itibaren girdiği istihâleleri, bu bâbda husûle gelen tebdîlât ve terakkiyât-ı

¹⁸¹ Bu tüfeklerde hakikaten yiv mevcut değil ise de mâ‘mâfih mermiyi hareket-i devriyeye mecbur etmek için müceffî helezonu ve müceffînin makta‘ı beyzî idi. Yani bir beyzînin merkezi bir hattı müstakim üzerinden ayrılmamak şartıyla anın üzerinde devrederek ileri hareketi suretiyle müceff tekevvin eylemişti.

¹⁸² Sonder Gewehr

mütevâliyyeyi [101] ta'kîb etmiş bulunduklarına iştibâh edilemez. Buna binâ'en denebilir ki sâ'ir Avrupa devletlerince isti'mâl edilen mütenevvi' esliha ve malzeme-i harbiyye Osmanlılarca dahi i'mâl ve isti'mâl kılınmış, zamanın haline göre Osmanlı eslihasında dahi istihâlât ve tebdîlât vücûda gelmiştir.

İşte bu vecihle Osmanlı ordusu tüfekleri de zamanın terakkisine göre muhtelif eşkâl ve tertîbâtta, iktizâ eden nev'lerde i'mâl edilmişlerdir.

En evvel kabul edilen (kuluverin) tarzındaki ağır metris tüfeklerini daha sonra yapılan (arkebüz) nâmındaki fitilli tüfekler ta'kîb etmiş ve bi'l-ahire sırasıyla (musket) denilen tüfekler, [fitilli musketler, zenberekli musketler] ve daha sonra (fuzil) denilen çakmaklı tüfekler kabul ve bunlar, kapsüllü tüfeklerin zuhûruna kadar isti'mâl kılınmışlardır.

Bunlardan mâ'adâ mezkûr tüfekler envâ'ından boyu gayet kısa ve çapı ağız tarafından başka ve iç tarafında başka diğer cins tüfekler de ihdâs kılınarak bunlara da "karabin" [karabinâ] nâmı verilmiştir.¹⁸³

Ağır Tüfeklerden Fitilli Metris Tüfeği;

Tüfeğin tetiği çekildikte ağzı fitilli olan horoza benzer 'alet falya deliği ağzında barut dökülü olan hazneyi iterek baruta ateş verir.

Ağır Tüfeklerden Muylulu ve Çakmaksız Metris Tüfeği:

Bu nev' tüfekler çakmaksız olup top ateşlenir gibi ateşlenir. Bunların vasatında bir muylu ve gerisinde dipçik altında kundağa merbut iki demir ayak mevcut olup tüfek bu ayaklar vasıtasıyla yere çakılır veyahut muylu [102] üzerine konur. Bu tüfekler on ikinci asır-ı hicrî nihâyetine kadar isti'mâl edilmiştir.

Çakmaklı Uzun Tüfekler:

Bu tüfekler dahi sıkletlerinin ziyâdeliği hasebiyle metrislerde isti'mâl edilmiştir. Namlularının uzunluğu betiyyü'l-ihdirâk baruttan hüsn-i istifâdeyi ve bu da menzilin ziyâdeliğini mucib olurdu.

Metris Karabinaları:

Ekseriyetle bunların ortalarında kundağa merbut bir halka ve o halkaya muttasıl sivri bir demir mevcut olup bu demir vasıtasıyla yere saplanırlardı.

¹⁸³ Müze-i Askerî zemin katı kısm-ı şî'mâlinde taalluk eden camekân ve silahlık ve armalara mürâca'at.

El Havanları:

Bunlar çakmakla ateşlemekte bulunup çakmak deliğine takılan bir ip dipçik tarafındaki bir adam tarafından çekilmekle çakmak falyaya düşer ve ateş verir. El havanlarında da kundağın altındaki bir halkaya ucu sivri bir demir geçirilir. Bununla kundak aşağıya yukarıya kaldırılarak arzu edilen vaziyette tutulur.¹⁸⁴

Bir arada müte‘addid tüfek veya metris tüfeğini namlularından müteşekkil “Arganon”lar:¹⁸⁵

Osmanlı Argononları, husûsi bir kundak üzerinde afakî bir vaziyette yan yana getirilmiş müte‘addid [12 adet] tüfek veya metris tüfeği namlularından müteşekkil eslihadır. [103] Bunların falyaları birbirine yakın ve ağızları yelpaze teşkil edecek vecihle açılmıştır. Silahın yan tarafındaki bir taşlı çakmak vasıtasıyla falya ateşlenir.

Silahın üstünde ve namluların gerisinde, baştan diğer başa kadar içine ağızotu barutu dökülen oluk gibi bir mecrâ mevcûd olduğundan ateş buradan diğer falyalara da sirâyet eder, bu suretle tekmîl tüfekler ateş alır.

Sâlifü’l-‘arz tüfekler dört tekerlekli kızakvârî bir kundak üzerine mevzû‘dur. Bu tarzda silahların [argononların] bir de iki katlısı yani yirmi dörtlüsü vardır ki üstündeki namlular ayrı, altındakiler dahi ayrı ateşlenir, yani bunlar çifte çakmaklıdır.

Çakmaklı Tüfekler;

Çakmaklı tüfeklerin metrislere mahsûs ağırları mevcûd bulunduğu gibi piyadeler tarafından taşınan ve isti‘mâl edilen hafifleri de vardır.

Bazılarının namlu ağızları ejder ağzı biçiminde olup¹⁸⁶ tüfeğin üzeri hayvanın cildini gösteren bir takım tezyinat ve yazılarla münakkaştır.

Bazılarının da ağız tarafları müdevver ve halkavî bir laleyi hâvidir. Bu lalenin i‘mâli baruttan mütehassıl gazların şiddetle çıkarken merminin hava payı dolayısı ile namlunun ağzını paralamaması maksadına mübtenîdir.

Osmanlı tüfeklerinin ekserisinde böyle lâle vardı. Keza barut gazına mukavemet için tüfeklerin hazine tarafları ortalarından daha kalın yapıldı.

¹⁸⁴ Müze-i Askerî zemin katı şimal galerisinde (2 ve 3) numaralı namlu masasına mürâca‘at buyurula.

¹⁸⁵ Bunlar bir nev‘i yeniçeri edvârî mitralyözleri demektir. Müze-i Askerî şimal top galerilerinde numunelerine mürâca‘at.

¹⁸⁶ Bu nev‘ esliha “Mâr-peyker” veya “Ejderhan” tüfek veya top denirdi.

Nişan için arpacık olmayıp araları oyuk ve kendileri biraz daha kalkık iki kabartı bu hizmeti ifa ederdi.¹⁸⁷ [104]

Kadîmen “iç cebehâne” denilen şimdiki müze binâsı ile kılâ’-ı meşhûredeki bu yolda anbarlar esliha ile mâlî idi. Eyâlet ‘asâkiri gibi yalnız vakt-i harbde silah altına gelen asâkir dahi bulunmakla, Osmanlı tüfeklerinin ekserisi sâhiblerine ‘â’id bulunurdu. Menzili ziyâde olan tüfekleri taşımak müşkîl ve çatalsız atmak gâyet güç bulunduğu hâlde Osmanlılar bunları bilâ-müşkîlât taşırlar ve hiçbir yere dayamadan atarlardı. Tüfeğin ve bi’l-hâssa büyük çaplı karabinâların geri tepmesine mukâbele için endahdan sonra bir çarh hareketi icrâ iderlerdi.

Osmanlı tüfeklerinin pek çoğu gümüşle ve bir takımları altın kakma tezyînâtla müzeyyen ve bazı ayât-ı Kurâniyye ile müveşşeh idi. Bâ-husûs (Budin) ve Mısır yeniçerilerinin tüfekleri tezyînât cihetiyle sâ’irlerine fâ’ik idi. Bundan başka Osmanlılar dipçik ağacı, fil dişi, sedef ve mercân gibi kıymetli taşlar ile dahi tezyîn eylerlerdi.

Tüfek demirlerinin suyu gâyet iyi olduğundan kurşunlarının ağırlığı kadar sıklıkta barut ile doldurulur ve bu vecihle menzil-i te’sirleri ziyâde bulunurdu.

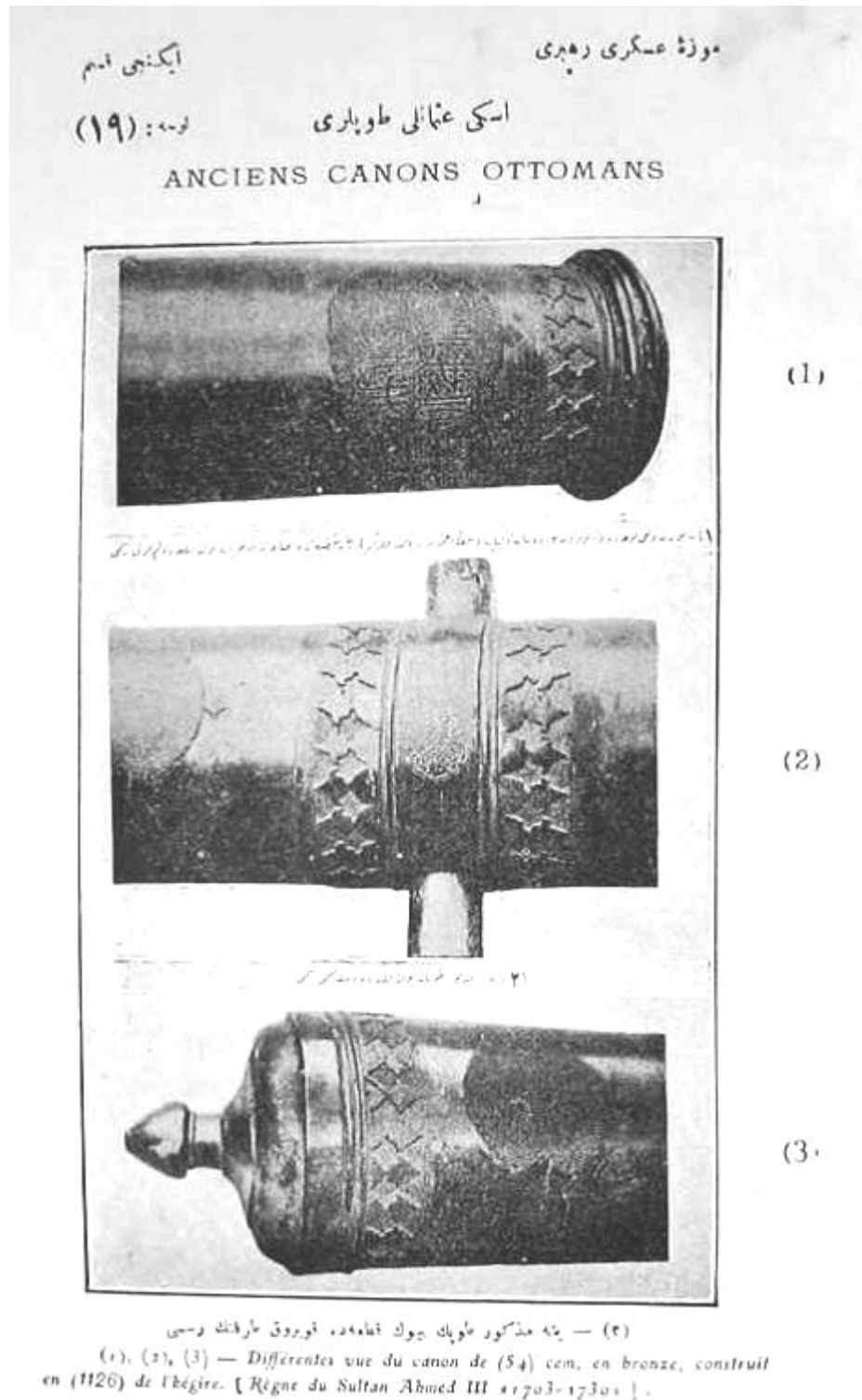
Eski Osmanlıların kullandığı barutluk ve fişeklik bugün dahi ‘Urbân, Kürtler ve Anadolu ahâlisi nezdinde müste‘mel fişeklikler nev‘indendir. Osmanlılar Kosova Muhârebesi’nden biraz evvel ve mezkûr muhârebede, Sultân Yıldırım Bâyezid ile Timur beyninde vukû’a gelen Ankara Muhârebesi’nde ve ondan sonra İstanbul muhâsarasında suret-i husûsiyede tüfek kullanmağa başlamışlar ve tüfek isti‘mâlini sonraları orduya ta’mîm eylemişlerdir.

Tabancalar:¹⁸⁸

Osmanlıların tabanca i’-mâlâtında da husûle getirdikleri terakkiyât şâyân-ı hayrettir;

¹⁸⁷ Müze-i Askerîdeki müte‘addid tüfek camekân ve silahlıklarına mürâca‘at.

¹⁸⁸ Müze-i Askerîde 6, 7, 9, 33, 50, 56, 59, 62, 71(A), 72(B), 76 numarolu camekânlara mürâca‘at

Levha: (19)

(3) - Yine mezkûr topun büyük kat'ada kuyruk tarafından resmi

(1), (2), (3) – Differentes vue de canon de (54) cem, en bronze construit en (1126) de l'hégire
[Règne du Sultân Ahmed III "1703-1730"]

[105] bu hakikat Müze-i Askerîdeki tabancaların muâ'yesisiyle tezâhür eder. Her devr ü zamanın bütün tecdîdâtı Osmanlı tabancalarında da meşhûd olmakda idi. Mühim muhter'âtan ma'dûd olan ve el-yevm Avrupa müzelerinde nâdiren tesâdüf idilen çarhlı ta'bîr-i aherle [zenberekli] çakmak takımı hâvi tabancalar ve 'aynı tertîbde tüfekler, Osmanlılar tarafından şâyân-ı dikkat-ı tekmîlât ile i'mâl edilmiştir. Osmanlılar kesretle ve ekseriyâ bir çift tabanca isti'mâl ederlerdi.

Yeniçeriler İstanbul'da ve karârgâhlarda bulundukları zaman süs ve ziynet makâmında bellerinde yalnız hançer ile ve bir çift tabanca taşırldı.

Süvariler dahi bellerinde veya eğrek kuburluklarında bir çift tabanca [kuburluk denilen tabancalar] bulundururlardı.

Topçılar, humbaracılar dahi icâbında yakından isti'mâl için tabanca ile mücehhez idiler.

Gerek tüfek ve gerekse tabancalar için icâb iden kurşunlar, külçe hâlinde mühimmât arabalarıyla dâr'ül-harblere nakl edilir ve neferâta tevzî' kılınırdı. Neferâtın çoğunda kurşun kalıbı bulunur ve bu kalıblarla külçelerden kurşun dökülürdü.

Ok ve yayın isti'mâlden iskâtından sonra Osmanlı 'askeri tüfek ve tabanca ile nişâncılıkda meleke ve mahâret kesb etmişlerdi. Ordugâhlarda ve endahat meydânlarında destiye kurşun atmak, keçeye ve tele kılıç çalmak ta'lîmleri yapıldı. Bu mümâreseler netîcesi olarak gâyet uzak mesâfelerdeki düşmanları gözünden, yüreginden vurmak derecesinde nişâncılık ilerlemişti. At üzerinde dört na'l giderek kolan devirirken elindeki tabancasıyla yumurtayı vuran Osmanlı cündilerinin mikdârı pek çoktu.

Dersa'âdet, Şâm, Bağdât, Erzurum, Diyârbekir, Belgrad, Budin gibi büyük kale [106] ve şehirlerde barut kârhâneleri, tüfek i'mâlathâneleri, top dökümhâneleri vardı.¹⁸⁹

Toplar:¹⁹⁰

Osmanlılar, cihanın hiçbir tarafında muvazzaf ve kışla-nişîn asker yok iken (yeniçeri asâkiri)ni ihdâs eylemek suretiyle ilk defa olarak daimi asâkir-i

¹⁸⁹ En çok ve en iyi barut Dersa'âdet, Şâm ve Bağdat'ta yapılır ve ecânibten dahi mübâyâ'a kılınır ve bazen Osmanlılara mühimmât ve barut fûrûhtu Papalar tarafından men' edilirdi. Dersa'âdet Baruthânesi Şehremininde hala "Baruthane Yokuşu" denilen mahal civârındaydı.

¹⁹⁰ Müze-i Askerîdeki top galerileriyle ve hâricî bahçelerdeki toplara mürâca'at

muvazzafayı icâd eylemiş oldukları gibi topçuluk ‘aleminde de pek büyük harikalar göstermişlerdir.

Kosova melhame-i kübrâsında (791 Hicri) bütün cihan-ı askeride heman birinci def‘a olarak nev‘umâ meydan muhârebesi topu suretinde top ve aynı zamanda tüfek isti‘mâl kılındığı- evvelce beyan edildiği üzere- Kosova zafernâmesinde muharrirdir.

“Hayrullah Efendi Tarihi” Kosova Muhârebesi’nden bahs ederken (cild, 4) diyor ki:

[... Topçu başı “Haydar” sadırda topların arasında durmuş idi. Kezâlik ok atmakta mahâreti bulunanlardan Hamidoğlu ma‘iyyeti ile bin nefer tirendâz sağ kola ve bin nefer okçu ile Şehzade Yıldırım Bayezid Hânın oğlu Mustafa Çelebi sol kola ta‘yîn buyuruldu.

... heman tirendâzâna hep birden ok atmak üzere emir verildi. Oklar ordugâhta düşmana sihâm-ı kazâ gibi nâzil oldukça sufûf-ı a’dâ emvâc-ı Bahr-ı Siyah-âsâ harekete gelip coştı.

... Bayezid Hân dahi berk-i hâtif gibi sağ koldan askeri kaldırıp sol kol **[107]** üzerine hücum eyleyenlere sarkıntılık edip Evrenos bey¹⁹¹ ve Yahya Bey de kendi kumandalarında bulunan asker ile cenge girişip düşmanı topa tuttular. Bu esnâda Bayezid Hân’ın süvâr bulunduğu yağız ata ok isabet etmekle yıkıldı ise de tekrar at değiştirip düşmanı teş‘îb eyledi.

Dağların yüksek taraflarını, Şehzade Yıldırımın askeri ihâta etmiş bulunduğundan düşman kollarının o yollarda galip ve zaferiyâb bulunması pek müşkîl idi. Çünkü şehzade-i müşarün-ileyhin ma‘iyyetinde bulunan asâkiri, Rumeli takımıyla azab askeri ve sipahi bölükleri teşkîl edip dağlara metrisler yapılarak toplar vaz‘ kılınmakla düşman bölüklerine geri gitmekten başka necât kalmamış idi. Hüdavendigâr’ın havâs ve hüddâmıyla yeniçeri bölükleri ve iki batarya dahi top tabya kılınmış idi. Mukabelesinde bizzat “Lazari” kral bulunan maiyyetinde Sırp asâkiriyle yardıma gelen Macar, Leh, Eflak ve Venedik alayları, birkaç batarya top ile “Cinitziya”¹⁹² ırmağının öte sahilinde durmuş idi.]

¹⁹¹ “Evrenos Bey” mühtedî bulunmayıp Türk oğlu Türktür. “Meşâhîr-i İslâm”ın müşarün-ileyhden bâhis 26 numaralı nüshasındaki tercüme-i hâline mürâca‘at.

¹⁹² Sîtnica

Osmanlılar Sultân Yıldırım Bayezid Hân tarafından İstanbul'un birinci muhâsarasında dahi top isti'mâl etmişlerdir.

Tarih-i 'Âlî mezkûr muharebeden bahs ederken (Cild 5-Sahîfe 81) der ki:

(793 sene-i hicriyesinde Yıldırım Bayezid Hân İstanbul'a vardı. Galata canibinde bi'l-fi'il ber-karar ve binâsı üstüvâr bulunan burc-ı 'azîmi yaptırdı. Ol kaleden nice günler İstanbul'u döğüp topar âfâka velvele bıraktı ve ol havâliden İstanbul havâlîsini tamam ızdırâba düşürdü ...)

Osmanlılar İstanbul muhâsarası hengâmında (857 Hicri – 1453 Miladi) o vakte kadar hiçbir yerde emsali görülmeyen gayet büyük topar isâga ve isti'mâl ettiler.

Avrupa muharriîninin, havanların daha hayli sonra Almanya'da icâd edildiğine dair olan beyânâtına rağmen, 'alem-i askerîde daha vücûdu yok iken kavis endahtı icra eden havan toparlarını ihtirâ' ve her türlü vesâ'iti isti'mâl ile **[108]** İstanbul'u feth eylemişlerdi. Haliç'teki Bizans ve Avrupa donanması havanların kavis endahtlarıyla tahrîp edilmişti.¹⁹³

Devr-i Murat Hân-ı Sâni'de ve devr-i Hazreti Fâtih'te, gerek İşkodra ve gerek Arnavutluk muhârebâtında, nakliyâtın müşkülâtı dağlarda bile izâbe fırınları inşası ve büyük topar isâgası derecesinde Osmanlı topçuluğu ilerlemişti.

Devr-i Hazreti Fâtih'te ve 1478 sene-i miladiye ve 882 sene-i hicriyesinde vukû'a gelen mebhûs İşkodra muhâsara ve fethinde, seksen kantar gülle atan cesîm topar isti'mâl kılınmıştır. Bu bâbda naktü't-tevârîh der ki: (Sahîfe 449)

(Fâtih Sultân Mehmet Hân hazretleri İşkodra fütûhâtını ikmâl için 'azîm tertîbât ile gidip sahil-i bahrda birkaç kale aldı. İşkodra şehri gayet metin kalelerle muhât ve etrafındaki dağlara top çıkarmak emr-i 'asîr idüğünden Dersaadet'ten bakır ve usta getirtip tepelerde top döktürdü ve altı ay muhâsaradan sonra Ahmet Beyin himmetiyle İşkodra zabt edilip içindeki ahali ve müstahfızlara ruhsat verildi.)

920 sene-i hicrisinde vukû'a gelen "Çaldıran" meydan muharebe-i meşhûresi İranîlerde top yok iken asâkir-i Osmaniye nezdinde kesretli top mevcûd bulunması ve bunların müctemi' bir hâlde yani " cemiyetli topçu" halinde isti'mâlî sâyesinde kazanılmıştır.

¹⁹³ Rum müverrihlerinden "Kritoponos" kendi tarihinde (havan)ın İstanbul muhâsarasında Hazret-i Fâtih tarafından, şakûlî kavis endahtı ile düşman sefâ'ini tahrîb için icâd edilmiş bulunduğu tahrîr ve tasdik eylemiştir.

Fâtih Sultân Mehmet Hân hazretleri devrinde Mesih Paşa serdarlığıyla vukû'a gelip muvaffakiyetle neticelenmeyen "Rodos" muhâsarasında, İstanbul muhâsarasındaki mancınıklar ile beraber büyük toplar dahi isti'mâl edilmiştir.

Bu bâbda "Solakzade Tarihi" der ki: (Sahîfe 264):

(... asâkir-i mürettebeyi donanma-i hümayûn ile gönderdiler. Anadolu asâkiri canib-i berrden varıp Rodos'a karîb yerden bir sahilde gemilere girip serdar Mesih Paşa'ya iltihâk etmesine **[109]** ferman buyruldu ve İstanbul gemilerinden başka Gelibolu'dan altmış adet kadirga, top ve tüfek vesâ'ir alât-ı cenk (mancınık ve sâ'ire) ile memlû bulunup Rodos Ceziresi'ne doğru revân oldular. Liman kurbunda bir kale-i refî'ada bulunan "Ejderpeyker" toplar Rodos hisarına hariçten gemi gelmeye mâni' olurdu ... yürüyüş günü dilâverler top ve tüfekten aldirmayıp cesr-i memdûddan kale kenarına varıp ... fetih müyesser bulunmak üzere iken hezimet tekevvün etmekle fekk-i muhâsaraya mecbûriyet husûle geldi).

Cennetmekan Yavuz Sultân Selim'in bizzat taht-ı kumandalarında vukû'a gelen "Kahire Meydan Muharebesi" esasen Osmanlı topçularının büyük tesirâtıyla kazanılmıştır.

"Tarih-i Askerî-i Osmanî" nâmıyla merhum Cevad Paşa tarafından neşr edilen eserin yeniçerilerden bâhis birinci cildinde (sahîfe 129), Mısır muharebesinden bahs edilirken Yavuz Sultân Selim Hân'ın Kahire fethinde Vali (Kurtbay) ile bir muhâveresi derc ediliyor:

[... taraf-ı pâdişâhîden (Kurtbay vali sen misin?)¹⁹⁴ diye hitâb buyurduklarında "Belî, pâdişâhım belî" dedi. Hazret-i şehriyâr (Ya kanı senin merdâne harekât ve şecâ'atin ve nâmdarlığın?) dediklerinde vali dahi (elân bâkîdir, ne çare ki sizde böyle top tüfek, bizde ise ancak kılıç var iken mertlik filân kâr eylemedi) demesinden anlaşılır ki 923 sene-i hicriyesinde Memlûk ordusunda esliha-i nâriyye mefkûd ve Osmanlı ordusunda top ve tüfek mevcûd idi.]

Müze-i Askerîde, devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'de demirden i'mâl ve enva'ı çenberler ile takviye edilmiş ve üzerleri iş'âr ile tezyîn kılınmış "Kayıtıbay" topunun mevcûdiyetinden, daha devr-i Sultân Bayezid Hân-ı Sâni'de Mısır'da top yapıldığı tezâhür eyliyor. Şu halde muhâbebe-i mezkûrede, Mısırlılar nezdinde top

¹⁹⁴ "Kurtbay", Kayıtıbay, Ka'id Bey isminden muharrestir.

mevcûd ve fakat ifâde-i sâ'ireye göre harbe kifâyet edemeyecek derecede az ve husûsi bulunduğunu kabul etmek lâzım gelmektedir.

Mâ'hazâ "Nakdû't-tevârîh", "Kahire" Muhârebesinden bahs ederken der ki;[110]

[1018 sene-i miladiye ve 923 sene-i hicriyesinde Yavuz Sultân Selim Hân hazretleri Mısır'a bi'l-vusûl Mısırlıların hâric-i şehirde yapıp iki yüzü mütecâviz top ile techîz ve tahkîm eylediği istihkâmâtı yan tarafından vurarak altı saat zarfında zabt eyledi. Mısır hükümdarı "Tomanbay" ve seraskeri "Canberd Gazâlî" bozgun asker ile Sa'îd içine kaçtı.]

Bazı âsârda, Kahire meydan muhârebesinde Mısırlılar nezdinde top bulunmamasından dolayı Osmanlı zaferinin top sâyesinde kazanıldığı hakkındaki rivâyet bi't-tamam doğru olmadığı ifade-i sâbıkadan anlaşılmaktadır. Şu halde Mısırlılar nezdinde meydan muhârebesine iştirak edecek hafif topların mevcûd olmaması hezimetlerine sebep-i 'aslî teşkîl eylediği kabul edilebilir.

"Solakzâde " Tarihi'ne göre, 927 sene-i hicriyesinde ve ahd-i Sultân Süleymân Kanûnî'de vukû'a gelen "Belgrad" Muhâsarası'nda 'top ü tüfek ve tîr ü hadd'nin mevcûd idiği ve Belgrad Kalesi önüne getirilen (300) kıt'a topun (22) si on bir arşını mütecâviz bir tûlde bulunmakla bugünkü vesâ'it ile nakli bile müşkîl bulunan bu topların o zaman nasıl nakil edilebildiği dâ'î-i te'emmüldür.

Yine Sultân Süleyman Hân Kanûnî devrinde vukû'a gelen, "Rodos" kalesinin muhâsara ve fethinde (928 hicri), pek metin ve müstahkem bulunan kale duvarları birçok ağır Osmanlı toplarıyla tahrip edilmiş idi.

Sultân Süleymân Kanûnî'nin meşhûr muhârebelerinden bulunup bütün Macaristan'ın Osmanlı eline geçmesine bâdî bulunan meşhûr "Mohaç" meydan muhârebesinde (932), Çaldıran'daki gibi "cemiyetli topçu" halinde kullanılan ve önleri mu'ahharan açılmak üzere piyade asâkiriyle setr edilen, bir takımları büyük çapta birçok Osmanlı topları kesîf düşman kitlelerini müthiş yaylım ateşleriyle târumâr eyleyerek Osmanlı muzafferiyeti temîn eylemiştir.[111]

Hulâsa, bu sıralarda ve daha sonları Macaristan, Avusturya, Silizya ve Almanya içerilerine, Lehistan sahralarına, Varşova önlerine dâ'î-i hayret bir surette sevk edilen kesretli büyük Osmanlı topları cihânı hayrette bırakıyordu.

‘Ahd-i Sultân Ahmet Hân-ı Sâlis’e müsâdif [M. 1708 –H. 1120] tarihinde, Cezayir’in sâhil-i garbîsinde ve İspanya Devleti’nin zîr-i hükmünde bulunan “Oran” kalesi yirmi beş bin asker ve (165) kıt’a top ile muhâsara ve zabt edilmişti.

‘Ahd-i Sultân Mahmut Hân-ı Evvele müsâdif [M. 1843- H. 1156] tarihinde İranîler (150) kıt’a top ve külliyyetli asker ve urbân ve ekrâddan nefir-i âmm ile gelip “Kerkük”kalesini zabt ve Musul’u tehdît eyledilerse de Osmanlı topraklarının dehşet ve kesretinden sonunu getiremediler ve “Kars” da dahi büyük bir hezimete düçar oldular.

Sultân Abdülmecid Hân-ı Evvel devrine müsâdif [M. 1785- H. 1200] tarihinde Fas hakimi tarafından Sultân-ı müşarûn-ileyhe mücevher kaplı bir kitap ve otuz beş zirâ’ tûlde iki kıt’â sefine ile beraber 52 adet demir top ihdâ kılınmış ve bu toplar “Kaynarca” seferinde isti’mâl kılınmıştı.¹⁹⁵

Elhâsıl Osmanlılar, gerek devr-i istilâ ve gerek devri tevakkuf ve inhitâtlarındaki vekâyi’-i harbiye, muhâsara ve meydan muhârebelerinde kesretli ve ekserîsi cesîm toplar kullanarak ve topçuluktaki ‘azâmetleriyle de cihânda iştihâr etmişler ve hatta devr-i tedennî ve inhitâtlarında bile topçulukca hayli harikalar göstermişlerdir.[112]

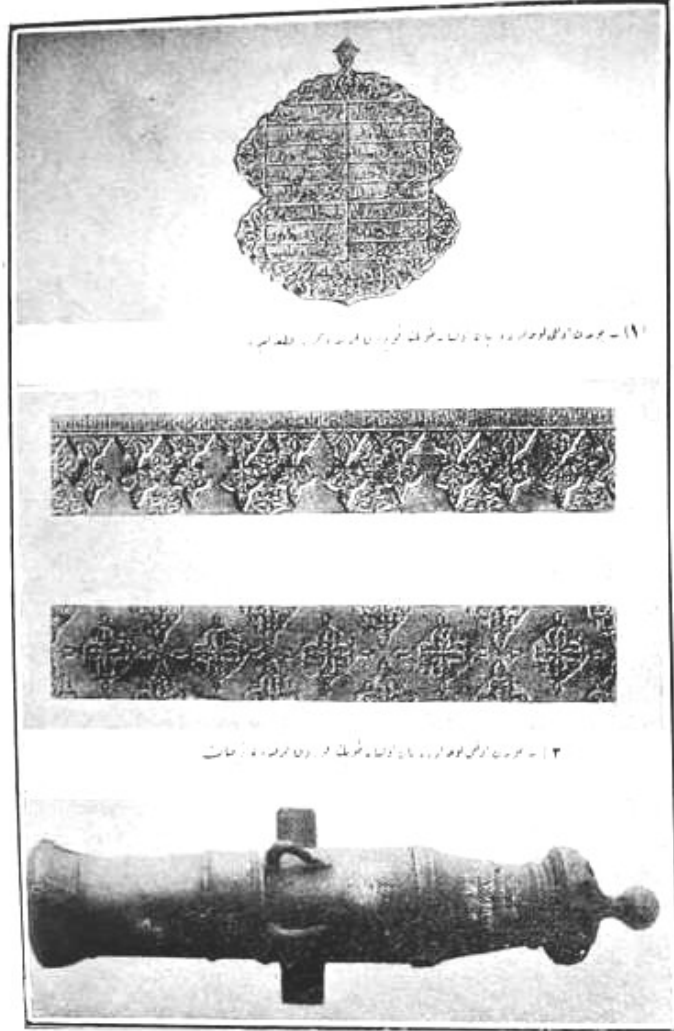
Evvel ve âhir, Rumeli ve Anadolu ve mahâl-i sâ’iredeki kılâ’-ı Osmaniye, Adalar Denizi’ndeki cezirelerde ve bi’l-hâssa Çanakkale boğazındaki kılâ’ ve istihkâmât ile Rodos ve emsâli kal’alarda, vaz’ u ta’bya edilmiş bulunan topların ekserîsi nevâdirden bulunmalarıyla son zamanlarda bir takımları süver-i muhtelif ile Avrupa müzelerine nakledilmiş ve bir takımları da i’lân -ı meşrûtiyetden sonra ma’a’t-te’essüf şikest edilerek hurda halinde ma’den fi’yâtına satılmışlardır.

Îrân seferlerinde Bağdâd muhâsarasında ve mahal-i sâ’irede isti’mâl idilen şâhî, balyemez nâmlarındaki büyük çaplı toplar meşhûrdu. Sultân Murâd Hân-ı Râbi’ tarafından Bağdâd muhâsarasına getirilen pek cesîm toplardan bazıları bugün bile yerli ‘avâmın ziyâretgâhlarıdır. Kabâil-i Îrâniye ve ‘Arabiyyeye karşı kullanılan (darbzen), (kolomborne), (çarhâc), (şapka) topları ile (çakaloz), (deve) topları nâmındaki küçük toplar da meşhûr-ı cihân idi. Bâyezid Hân-ı Sâni, Sultân Süleymân Hân-ı Kanûnî, Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis ile Sultân Selim Hân-ı Sâlisin müzeyyen

¹⁹⁵ Bu devirde, ordu-yu Osmanîde müstahdem Fransalı “Baron Dö Tott” ma’rifetiyle İstanbul’da birçok sahra topları (sûrat topları) i’mâl ettirilerek isti’mâl kılınmıştır.

cesîm topları pek meşhûrdur. Osmanlıların, topçuluğun terâkkiyâtına hizmetleri yalnız edvâr-ı sâlifeye münhasır değildir. Devr-i Sultân Mecîd Hânî de [1255-1277 Hicri] Tophânede tuncdan isâğa kılınan gâyet cesîm bir peksans topu son zamanlara kadar ecânibi düçâr-ı hayret eylemiştir. Yine Sultân Abdülmecîd Hân devrinde Hafız Paşa nâmında san'atperver bir zât (Hafız Paşa Şeşhânesi) denilen altı yivli tüfekleri icâd ve i'mâl etmişti. Müşârün-ileyh, işbu tüfeklerin birçoğunu Tophâne-i 'Âmirede i'mâl ettirdiği gibi Kırım Muhârebesi sıralarında (1271 Hicri) yivli toplar i'mâlını dahi düşünerek (Hafız Paşa topu) nâmıyla Tophâne'de bir takım toplar i'mâl ettirdi. (Şeşhâneli) yani altı aded yivli olan bu toplar o sırada devletce şiddet-i müdâfâ'asına lüzûm hâsıl olan Erzurum'a gönderilmişti.

موزة عسکری رهبری
اسکی عثمانلی طوبکاری
ایک: بهی قسم
لوحة: (۲۰)
ANCIENS CANONS OTTOMANS

(1)

(2)

(3)

(۱)، (۲)، (۳) — لوحة ۱۸ ده، اوج توربولی وسیدکی طوبه عالمه تزیینات (۱) — سلطان
عبدالحمیدخان اول حشر تزیینات زمان حایونلوته و (۱۱۹۷) سنه بحریه سنه (۱۱) — سانیچتره چایند
«ویندن اسانغ» ایذیلن عسکرا ابوسی
(1), (2), (3) — Ornaments appartenant au canon de (54) cem, en bronze,
construit en (1126) de l'hégire. [Règne du Sultan Ahmed III «1703-1730»]
(4) — Obusier de (11) cem, en bronze, construit en (1197).
[Règne du Sultan Abdul Hamid I «1774—1789»]

Levha: (20)

(1) (2) (3) — Levhâ 18'de, üç numarolu resimdeki topa aid tezyinât

(4) Sultân Abdülhâmîd Hân-ı evvel hazretlerinin zaman-ı hümâyûnlarında (1197) sene-i

hicriyesinde (11) santimetre çapında tuncdan isâga idilen sahra obüsü

(1), (2), (3) — Ornaments appartenant au canon de (54) cem, en bronze, construit en (1126) de
l'hégire [Règne du Sultân Ahmed III «1703-1730»]

(4) — Obusier de (11) cem, en bronze, construit en (1197) [Règne du Sultân Abdul Hamid I «1774-
1789»]

[113] Erzurum'da Hafız Paşa'nın şeşhâne toplarını görerek fikir alan ecnebîlerden İngilizler, mü'ehheren İngiltere'de zü-kesîrû'l-ezlâ'- mücefenni hâvî (Lankester)¹⁹⁶ ve (Vitovort)¹⁹⁷ toplarını i'mâl eyledikleri gibi Erzurum'dan Fransa'ya dönen bazı Fransız zâbitlerinin dahi Fransa'da (Lahit)¹⁹⁸ topları denilen altı yivli, ağızdan dolar, şeşhâneli Fransız toplarını icâd etdikleri Tophâne'ye mensûb bazı kudemâ-yı askerîye tarafından rivâyet edilmiştir. Bu toplar, Üçüncü Napolyon'un İtalya seferinde (1859 Mîlâdî) Avusturya'nın kaval toplarına karşı şiddet ve sıhhatle endahtlar icrâ eyleyerek (Solferino) ve (Majenta) meydân muhârebelerinin Fransızlar tarafından parlak surette kazanılmalarına bâdî olmuşlardır. Bu harbdan sonra (Lahit) topları bütün Avrupa devletleri tarafından kabûl edildiği sırada Devlet-i Osmaniye dahi büyük, küçük çaplı birçok (lahit) topu mübâyâ'a etmiştir.¹⁹⁹ [114]

Hülâsa bütün şeşhâneli topların icat ve i'mâllerinde ilk (HafızPaşa Şeşhane Topları) ve bunlara da Hafız Paşa şeşhane tüfekleri ile daha evvel zuhûr eden ve hattı 1241 senelerine doğru, elgarinden evvel yeniçeri asâkiri ellerinde bulunan yeniçeri şeşhaneleri âmil yegane olmuştur.

Şâyan-ı dikkattir ki hemen hiçbir tarafta serî' atışlı top hemân mevcûd değil iken Sultân Abdülhamid Hân-ı Sâni devrinde (1293-1326 Hicri) Süreyya Bey nâmında ashâb-ı ticâretten bir Osmanlı sanatkarı, meydân-ı muhârebede topçu neferâtı telefâta uğradığı zaman bir iki kişi ile kâbil-i isti'mâl bir top i'mâl etmiştir

¹⁹⁶ Lancaster

¹⁹⁷ Withworth

¹⁹⁸ La Hitte

¹⁹⁹ (Lahit) toplarını müte'âkib (Vahrendorf/Wahrendorf) usûlünde pistonlu kapaklı, kuyruktan dolar toplar zuhûr etdi. (Lahit) toplarının bir kısmı (Vahrendorf) usûlüne tahvîl kılınıyor, (Vahrendorf) toplarının ise yivleri teksîr idilmek üzere yenileri i'mâl olunuyordu. Nihâyet çifte kamalı, düz kamalı, müdevver kamalı toplarla (vidalı kapaklı) Fransız ve İngiliz topları zuhûr iderek ekserîsi Devlet-i 'Aliyye tarafından kabûl edilmiş ve daha evvel devr-i Sultân Mecîd hânîde "peksans" topları denilen toplar da idhâl ve pek büyükleri Tophâne'de i'mâl ve (1270) Tuna Seferi'nde Tuna boyunda isti'mâl kılınmış ve topların kundak ve kapak takımlarıyla namlularında ve yivlerinde tebdîlât ve terakkiyât husûle getirilmiştir, batıyyü'l-ihîrâk barutların ihtirâ'larında mütezâyidü'l-inhâ yivler de tatbîke başlanmış velhasıl yivli toplar ta'ammüm ederek gittikçe pek mükemmel bir şekil almışlardır.

1866 (Sadova) ve 1870 (Fransa-Almanya) muhârebelerinde Avusturyalılar ve Fransızların ağızdan dolar şeşhâneli toplarına karşı Almanlar, kuyruktan dolar yivli çelik toplarla istihsâl-ı zafer etdiler. Ondan sonra (kuyruktan dolar yivli toplar) artık bütün cihân-ı askerîce kabûl edildi. Nihâyet (1293-94) Osmanlı- Rus seferinde Plevne melhame-i kübrâsından sonra mükerrr ateşli tüfekler gibi "seri atışlı toplar" yüksek kavis endahtı icra eden ve "ordu ağır efvâh-ı nâriyyesi" namıyla sahra muhârebelerine de sevk edilen büyük çaplı kabil-i sevk obüsler, havanlar ve toplar ve envâ'-ı muhtelifede muhâsara ve kale topları icâd edilmeye başladı. Artık bundan sonra müthiş donanmaları ve istihkâmâtı teçhiz eyleyen, zırhı ve betonlu harîku'l-'ade kaleleri yerle yeksan eden 42 ve 45 santimetre çaplarına kadar şimdiki büyük toplar peyderpey i'mâl olunuyordu. Bütün bu toplar hep kuyruktan dolar, geri tepmesi az çok tadîl edilmiş şeşhaneli top nev'indendir.

ki elyevm Müze-i ‘âskerîde bulunan mezkûr top şimdiki seri ateşli toplara esas olan ilk toplar zümresinden ‘add olunabilir.

Eski Osmanlılar – zamanımızdaki mükerrer ateşli esliha gibi – serî‘an atılır efvâh-ı nâriyye i‘mâlini de te‘mîl etmişlerdi. “Müze-i Askerî” de bazı numûneleri görülen tarz-ı Osmanîde müte‘addid, ekseriya 12 mahfilli (Argonon topları - Orgues) ile barut hazinesini havi devvâr bir çarh ile mücehhez, mükerrer atılır bazı büyük toplar [tarz-ı kadîmde rovelver topları], bir sıra veya iki sıra tüfek namlularından veya büyük çaplı metris tüfek namlularından müteşekkil ve evvelce mezkûr bir nev‘ mitralyözler, metris tüfeği tarzında isti‘mâl olunabilir ve icâbında sûratle nakli kâbil (metris topları) bu zümredendir.[115]

Kâdimen Osmanlılar kuyruktan dolar tarzda dahi bazı nev‘lerde efvâh-ı nâriyye vücuda getirmişlerdir. Bunları tunçtan ve hatta bir takımlarının şâyân-ı hayret bir surette çenberli olmak üzere dökme demirden i‘mâl etmişlerdir.

Osmanlı efvâh-ı nâriyyesi – Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinde mufassalen beyan edildiği üzere – devletçe büyük merâsim-i mahsûsa ile isâga ve i‘mâl edilirdi.²⁰⁰

Osmanlı Topçu Askeri, Topları ve Mühimmâtı Hakkında Malûmât-ı ‘Umûmiye ve Bazı Mütâla‘ât

Bazı mü‘ellifât-ı Osmaniye ve ecnebiyeye göre Osmanlı ordusundaki topçular, Fâtih zamanında (700) neferden ibaret iken Sultân Murad Hân-ı Sâlis zamanında (5000) nefere iblâğ kılınıp bir kısmı vilâyette ve birazı İstanbul’da mukîm idi. İstanbul’da bulunanlar Galata cihetinde Tophâne’de ikâmet eder ve re’islerine “Topçubaşı” denirdi. [*²⁰¹] Topçu asâkiri de ortalara münkasım idi. Top kârhâneleri, top dökümhânesi Sultân Bayezid Hân-ı Sânî devrinde şimdiki Tophâne mahallinde te’sis ve inşâ kılınmış ve Sultân Süleyman Hân-ı Kanûnî devrinde tevsî‘ edilmiştir.

Sultân Mahmud Hân-ı Evvel zamanında topçubaşılık hizmetinde bulunan mühtedi “Humbaracı Ahmet Paşa” topçu ocağını pek güzel tanzîm ve tensîk etmişti.[116]

²⁰⁰ Evliya Çelebi seyahatnamesinin cild-i evvelinde İstanbul’un fethinden sonra İstanbul’da inşâ ve te’sis edilen top i‘mâlathâneleri, topçu ebniye ve mü’essesatı ve gerek Osmanlı i‘mâlatından ve gerek iğtinâmât-ı harbiyeden Osmanlı topları ve bunlara verilmiş bulunan şâyân-ı dikkat esâmi-i garbiye ve eyyâm-ı mahsûsada tarz-ı isti‘mâl ve endahtları hakkında şâyân-ı dikkat ma‘lûmât münderictir.

²⁰¹ Bâlâda, eski Osmanlı ordusunun teşkilâtına müte‘allik mübâhase (Sahife 24) mürâca‘at.

Topçularla top arabacıları esasen Sultân Murad-ı Sâni zamanında te'sis edilmiş ve edvâr-ı muhtelifede tensikât ve ıslâhât görmüştür.

Osmanlı orduları hakikaten bulundukları zamanın adeden en cesim ve kuvvetli ordularını teşkil ederlerdi meselâ Sultân Süleyman Hân-ı Kanûni [M.1526 – H.933] senesinde Macaristan 'aleyhine 300 (bin?)²⁰² asker ve 300 kıt'a top ile icrâ-i sefer eylemiştir.

Devr-i Sultân Mehmet Hân-ı Sâliste [M.1594- H.1003] senesinde Sinan Paşa 125 bin nefer ve (80) parça top ile “Arşidük Matyas”ın ordugâhını perişan ederek “Yavarin”²⁰³ mevki'ini almış idi.

Osmanlı ordularında pek çok büyük çaplı toplar isti'mâl ediliyordu. İstanbul, Beyoğlu, Belgrad, Budapeşte, Bana Luka gibi mevki'lerde mevcûd bulunan Türk kışkıları birer esliha deposu makâmında idi.

Toplar, kısmen Asya'da[*²⁰⁴] çıkan bakır ile yapılan tunç ma'denlerinden döktürülüyor ve kısmen İngiltere, Fransa, İsveç ve Norveç'ten iştirâ ediliyor idi. İşbu toplar esasen ağır ve hafif bulunmak üzere iki kısma ayrılmış bulunuyordu. Bundan başka Osmanlı ordularında (80), (100), (120) librelik [yani takriben 40, 50, 60 okkalık] mermi endaht eder gayet cesim toplar vardı. Bu büyük toplar ya miyâh-ı câriye yani nehirler yahut öküzler ve mandalar ile sevk edilirdi.

Devr-i Sultân Mehmet Hân-ı Râbi'e müsâdif [M.1664 – H.1075] senesinde Osmanlılar, Viyana Muhâsarası için Belgrad'da (12) adet yeni top döktürmüşlerdi.

Mâ'hâzâ bu büyük topların epiyice mahzûrları vardı. Ezcümle pek çok cephane sarf ediyorlardı. Sevk ve idareleri gayet müşkildi. Esnâ-yı [117] endahtında mevzû' bulundukları yerleri, kundakları, tekerlekleri harâb ederlerdi.

Osmanlılar top mermilerini ekseriyâ koyun derileriyle sararlardı. Bundan maksatları mukâvemet-i hava'ye ile inhirâf eden muhrikleri 'asl-ı hedefe sevk eylemekti. Osmanlı toplarının namluları ağız ve kuyrukları tarafında yekdiğerine müsâvî çaplarda bulunurdu. Husûs-ı mezkûr ufukî endâhtların hiçbir nişân aletine mürâca'at edilmeyerek devam-ı icrasını teshîl ederdi.

²⁰² Orijinal metinde sehven 300 olarak yazılmıştır.

²⁰³ Yanikkale

²⁰⁴ “Tokat” bakır ma'denleri, izâbehâneleri meşhûrdur.

Osmanlılar her zaman cephane ve mühimmât seferiyyelerini mebzûl tutuyorlardı. Hatta Osmanlıların barutları o kadar çok idi ki Avrupalıların muhârebe için sarf edemedikleri miktardan ziyâdesini zevk ve sefa, şenlik ve donanma uğrunda sarf ederlerdi.

Barut, hudûd-u mevaki‘i üzerinde i‘mâl ettirildiğinden başka Mısır, Şam ve Kahire’den de getirilir ve Hristiyan memleketlerindendahi satın alınırdı. Her tüfeğin başına (300) ve her top için hiç olmazsa (100) endâhta kifâyet edecek vecihle orduların cephanesi tertîb ve hesâb edilirdi.

Fi‘l-hakîka ordularda pek çok cephane sarf edilirdi. İsveçliler Sultân Mehmet Hân-ı Râbi‘in cülûsuna müsâdif (M.1648- H.1058) senesinde vukû‘a gelen “Prag” muhâsarasında (40.000) kental barut sarf ettikleri halde hiçbir netice kazanamamışlardı. İsveç kralı “Gustav Adolf” kezâlik “Kopenhag” önünde (12.000) kental barut sarf etmiş idi. Osmanlılar ise devr-i Mehmet Hân-ı Râbi‘de Fazıl Ahmed Paşa’nın “Sengotar”²⁰⁵ seferinde ve [M.1663- H.1074] tarihinde “Neuhauzel”²⁰⁶ civârında 6.000 kental barut yakmışlardı.

Ekseriyâ muhârebelerde barutun azlığından dolayı pek büyük teşebbüsler neticesiz [118] kalır veyahut mevki‘-i icrâyâ konulamazdı. Devr-i Sultân İbrahim Hânîde, Girit cengi sıralarında [M.1645- H.1055], Avusturya asâkiri “Glugav” önünde kendi cephanelerini kâmilten sarf etmiş ve hiç de fişek yapılacak barutları kalmamış bulunduğu için İsveç ordusu mahsûrîn mu‘âvenetine gelmeye ve muhâsara hattını kaldırmaya zaman bulabilmişler idi. Binâ‘en-‘aleyh Osmanlıların cephane ve mühimmât-ı seferiyye hakkında gösterdikleri i‘tinâ pek musîb ve şâyân-ı takdîr bir harekettir.

Esliha-i Tedâfü‘iyye

Kalkan: Kalkan, hasmın silahından barınmak ve kendini muhâfaza etmek için kola takılan bir siperdir. Ya kösele veya meşinden veya dayanıcı bir madenden veya timsah derisi gibi mukavemetli deriler ve sâ‘ireden büyük küçük ve dâ‘irevî veya beyzî şekilde i‘mâl olunurdu.

Osmanlılarda Sırbistan gibi bazı mahallerde suret-i husûsiyede yapılan nevi‘leri müstesnâ tutulduğu halde- başlıca iki cins kalkan müsta‘mil idi:

²⁰⁵ Saint Gotthard

²⁰⁶ Neuhäusel (Uyvar)

Bunlardan birinci cins kalkanlar gayet hafif ve bakırdan ma'mûl idi, diğer cins kalkanlar ise nisbeten ağır olup demirden ve bi't-tercîh çelikten yapılırdı.

Müverrih (Marsigli), bulunduğu asırda, Osmanlıların incir ağacından ma'mûl ve içi dışı deri ile mestûr kalkanlarla bükme ve kavî iplerden ma'mûl kalkanlar isti'mâl eylediklerini beyân eder. Kalkanların müzeyyen ve kıymetdâr bulunanları da mevcûd ve bunlar ricâl-i askeriye ve e'azıma 'â'id bulunur idi.

Miğfer: Araplar ve İranîler ve Turan ve Türkistan Türkleri tarafından derece-i [119] kemâle getirilen zırh takımları ve miğferlerin i'mâlinde Osmanlılar dahi pek büyük terakkîler vücûda getirmişlerdir. Osmanlı miğferleri muhtelif şekillerdedir. Bunlar 'umûmen ikiye münkasım bulunup bir nev'i ince bakırdan ve diğer nev'i çelikten ma'mûldür.

[Mahrûtîye karîb şekilde, nohudî veya fes renginde kadife kaplı, zerrin madeni tezyînâtlı, tarz-ı Selçukîde "Zerrinkülâh" denilen ve arkılığı havî bulunan serpûşlar dahi Osmanlı miğferleri 'adâdındadır.]

Miğferlerin tepeleri sivri olup bir temrinle nihâyet bulur, bu temrinin ucu kâh sivri ve kâh lafza-i celâl veya hilâl veya düğme şeklindedir. Önünde burunu muhafaza için aşağı yukarı inip çıkabilecek surette ma'mûl "burun siperliği" nâmında tûlanî ve makûs bir parça ve bu parçanın sağ ve solunda tuğ, sorguç veya çelenk sokmaya mahsûs delikli mahalleri havîdir.

Ense ve kulakları muhafaza için ya "enselik" , "kulaklık" nâm parçalar veyahut ki dört beş parmak sihanında zincirvârî halkalardan ma'mûl "peçe" nâm siperlik miğfere merbût bulunur. Ön taraftan bu peçenin iki ucu kavuşturulur ve burun siperliği de indirilir ise gözlerle yanaklardan pek az kısmı görülür ve başın sâ'ir aksâmı kâmilten mestûr kalır. Ma'deni peçelerin miğferler altına müstakilen takılan nev'ileri de vardır.

Osmanlı miğferleri heman ekseriyetle bir takım ayât-ı celîle-i Kur'âniyye ve türlü ziynet-i zehebiye ile müvehhiştir. Hazret-i Fâtih ve Sultân Murad-ı Râbi' ile Avcı Sultân Mehmet ve Turgut Re'is in Müze-i Askeriyedeki miğferleri birer şâheserdir.

Osmanlılar, Emevi, Abbasi ve Fatımîler tarafından isti'mâl edilmiş ve üzerlerini enva'ı gümüş veya altın kakma müzeyyinât ve yazılarla müvehhiş, tarz-ı

kadîm-i ‘Arabîde bir takım kıymetdâr miğferler dahi kullanmışlardır ki bunları birçokları Müze-i Askerîde mevcûttur.²⁰⁷ [120]

Zırh: Zırhların zırh gömlek, zırh göğüslük, kolçak, eldiven, dizçek, at sağrı zırhı, at alyanağı nâmıyla aksâm ve envâ’-i muhtelifesi vardır.

Osmanlılar, i‘mâl eyledikleri zırh takımlarını dahi envâ’i gümüş veya altın kakma müzeyyenât ve yazılarla tezhîb ve tezyîn eylerlerdi. Bu yoldaki Türk ve ‘Arab ma‘mûlâtı Osmanlı zırhları nevâdir-i cihân sırasına geçmiştir. ”Müze-i Askerî” bu kıymetdâr asârdan birçoklarını muhtevîdir.

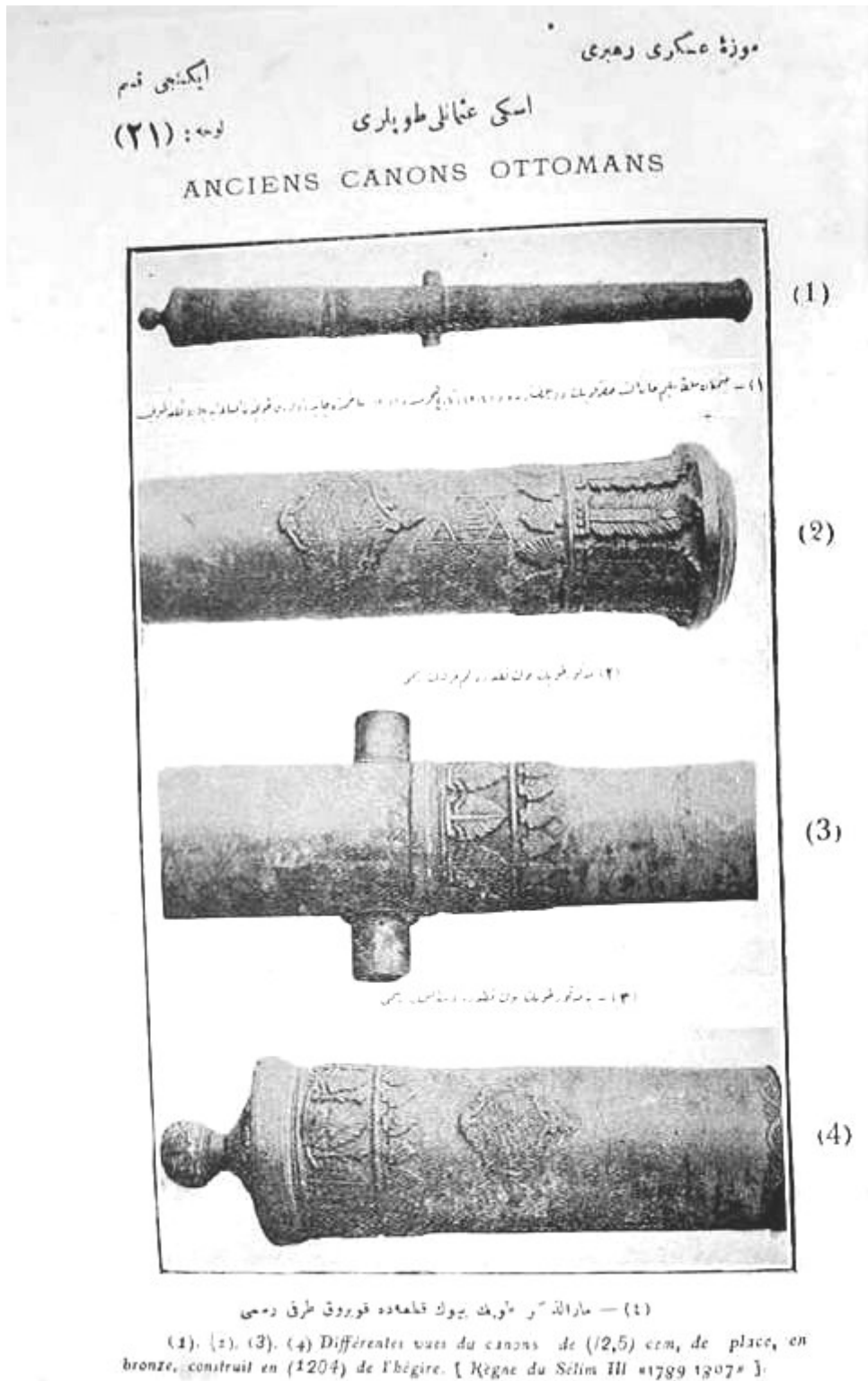
Osmanlı zırhları yekpâre ma‘denden ma‘mûl değildi. Zırhın bir kısmı küçük demir halkaların birbirine örülerek iltisâkından ve kısm-ı diğeri müstatîl’üş-şekl ve boyları birer desimetre kadar olan ma‘denî levhaların irtibâtından husûle gelirdi.

Demir halkalardan örülen aksâm vücûdun tehlikesiz olan kısımlarını muhâfazaya mahsûs olub muhâtaralı yerler ise ma‘den levhalar ile setr edilirdi. Vücûda giyilen zırh gömlek ba‘zen dahi hep küçük halkalardan örülerek yapılır ve ba‘zen dahi yalnız gömleğin göğse tesâdüf eden cihetleri levhalarla takvîye olunurdu. Selâtîn-i ‘izâm ve serdârân zırhları gibi kıymetdâr zırh takımlarında bu levhalar gümüş veya altın kakma ayât-ı Kur’âniyye, esâmi-i mukaddese ve pâdişâhân-ı ‘izâm izimleriyle tezyîn edilirdi. Zırh gömleği, yüzü ayât-ı Kur’âniyye ile müveşşeh pamuklu bir hırka veya üstlerine yine serâpâ ayât-ı Kur’âniyye yazılmış keten veya ipek gömlekler üzerine giyerlerdi.²⁰⁸

Gögsü muhâfaza için karna gelecek ciheti dâ’ire şeklinde müdevver bir nev’i zırh göğüslük mevcûd idi; bu göğüslük tokalarla arkaya rabt olunur

²⁰⁷ Eski Osmanlılar kavuklarının altına takye giydikleri gibi ağır miğferlerin altlarına dahi pamuklu kalın takyeler iktisâ ederlerdi.

²⁰⁸ Müze-i Askerîdeki camekân-ı mahsûsda birkaç zırh iç gömleği mevcûddur. Bursa’da Sultân Yıldırım Bâyezid Hân türbesinde, sultân-ı müşarûn-ileyhe müte‘allik bu yolda yazılı ipek zırh gömleği pek meşhûrdur.

Levha: (21)

(4) – Marü'z-zikr topun büyük kıt'ada kuyruk tarafı resmi

(1), (2), (3), (4) - Différent vues du canons de (12,5) cm, de place, en bronze, construit en (1204) de l'hégire [Règne du Selim III "1789-1807"]

[121] ve bunu ekseriyetle yeniçeriler kullanırdı. Zırh göğüslük zırh gömlek ile berâber ve ba‘zen de yalnızca kullanılırdı.

Tekmîl kolu ve bileği setr eden kolçaklar, elleri uzun eldivenler, uylukları ve dizleri muhâfaza eyleyen dizçekler de zırhın aksâm-ı sâ‘iresini teşkîl ederlerdi. Bunların üzerleri altın kakma veya yazma yazılar ve çiçeklerle müveşşeh olanları selâtîn ü serdârlar ve şehzâdegân tarafından isti‘mâl olunurdu.

Hayvanlar, sağrı zırhları, alınlıklar, boyun kalkanlarıyla taht-ı muhâfazaya alınmışlardı. Bunların dahi gümüş veya altın kakma veya yazma tezyînâtlı pek kıymetdârları ve hele hayvanat zırh alınlıklarının altından veya müzehheb, pek nefis ve müzeyyenleri mevcûd idi. [Müze-i Askerîde ta‘alluk eden camekân ve masalara mürâca‘at].

Osmanlı Topları Hakkında Ma‘lûmât-ı Mütemmîme

“Türklerin ‘Örfü ve ‘Adâtı” nâmındaki eser-i mühimde mûnderic bazı ma‘lûmât Osmanlı topluluğu bahsini ikmâl eylemek üzere âtiye nakl edilmiştir.²⁰⁹

Osmanlılar, ilk devirlerde kal’e duvarlarını yıkmak, taş kütleleri endâht etmek için (koçbaşı – bellier) ve diğer muhârebe mâkineleri isti‘mâl ederlerdi.

Muhârebe makinelerinin amiri ve kumandanı (Zemberekçi başı) nâmındaki [122] zâtdı. Bu me‘mûriyet 1420 sene-i milâdîyesine [Çelebi Sultân Mehmet Hân devrine müsadif 823 sene-i hicriyesine] kadar devam etti.

Bu tarihten sonra – tahminen Kont dö Salisburi’nin²¹⁰ (Mans) şehrine karşı barut ve top isti‘mâl eylediği hengâmda – Osmanlılar barut ve top kullanmaya başladılar.²¹¹

Vakı‘â o devirde ve onu ta‘kîb eyleyen edvârda Osmanlılar tüfek, top ve sâ‘ir esliha-i nâriyye isti‘mâl eyliyor idiyseler de top namlusu, gülle, kundak isâga ve i‘mâlâtını ve bunların layıkı vecihle naklini bilmiyorlardı. Hristiyan hükümetleriyle icrâ eyledikleri bir hayli esfâr ve muhârebât ve onlara karşı kazandıkları muzafferiyet ve galibiyet Osmanlılara pek çok top elde ettirmiş ve bunları düşmanları ve komşularına karşı isti‘mâl eylemişlerdir.

²⁰⁹ “M. Gu’er” “Türklerin ‘Örfü ve ‘Adâtı” Moeurs et usages des Turcs (Paris, 1747) Bu eser iki büyük cildten mürekkebe ve resimleri muhtevî olup 1747 sene-i milâdîyesinde Paris’de tab‘ edilmiştir. Osmanlı Târih-i Askerî ve millîsi için oldukça mühim menâbi‘-i târihiyyedendir.

²¹⁰ Thomas Montagu, IV. Salisburi Kontu (1338-1428). Yüz Yıl Savaşları sırasında 1425’te Le Mans şehrini Kralı VI. Henry adına almayı başardı.

²¹¹ Bâlâda sahife (79)a mürâca‘at.

“Kostantiniyye” önüne gelmiş bulunan Sultân Murat Hân-ı Sâni, surlarda gedik açmak için toplarından mâhirâne istifâde etmiş idi. Fâtih Sultân Mehmet Hân ise “Kostantiniyye”yi zabt için Boğaziçi salihinde kadîmen “Lemokopi” denilen mahalli yani “Boğazkesen Hisarı”nı inşâ ettirmiş ve oraya müthiş bir top bataryası vaz’ etmiş idi ki bunun iki topu iki yüz librelik gülle endâht eylerdi.

Yavuz Sultân Selim Hân Mısır’da Memlûklere karşı kazandığı zaferi toplarına medyûn idi. Fâtih Sultân Mehmed Hân “Eğriboz” şehrine karşı muzafferiyetle top kullanmıştı. Mahsûr kadınların erkekler gibi müdâfa’atta bulunduğu İşkodra muhâsarasında Türklerin iki mühim havanı mevcûddu ki bunların gülleleri ateş alınca söndürülmesi pek müşkül bir terkîbi muhtevî idi.

Bu havanların biri şimal cihetinde (Sent Belez) kilisesinin bulunduğu mahallin [123] fevkindeki tepeye vaz’ edilmişti. Bu tepeden endâht edilen on beş kantar sıkletindeki taş gülleler, gök gürültüsünü andıran garîb bir sadâ ile cevvi-i havayı yarar, giderdi.

(Prens Topu) tabir edilen çifte top dahi Osmanlı ordusunda mevcûddu.

Osmanlılar zaman mürûruyla topçuluğun bütün esrâr-ı tahrîbkârîsine âşinâ oldular. Top, tüfek, tabanca, bomba, [dane], hambre isti’mâliyle ülfet peydâ eylediler.

Bütün Osmanlı sefâ’ini toplarla mücehhez idi. Berrî orduları topsuz kat’iyyen sefere gitmezdi. Topları fevka’l-‘ade ehemmiyette tutarlar, bu husûsta Avrupalılardan hiç geride kalmazlar, levâzım ve mühimmât vesâ’ireyi develerle nakil ederken muhârebe meydânlarında top dökerlerdi.

Çadırlar, barut, köprücü takımları, tombazlar (kayıklar), mühimmât yani ordunun bütün levâzım ve techîzâtı develer üzerinde nakl olunurdu. Bu husûsa (müfettiş-i ‘umûmi) ve ma’iyetindeki nakliye me’mûrları me’mûrdu. Develer, beş altı gün yem yemeden ve su içmeden yürüyüp hizmet edebildiklerinden bu gibi nakliyat hizmetinde kendilerinden pek ziyâde istifâde edilmekte idi. Yavuz Sultân Selim Hân ordusunda, Çaldıran ve Mısır seferlerinde yirmi bin deve mevcûddu.

Osmanlı topları mikdârının ne kadar kesîr idiğine Hakâyik-i âtiyyede şehadet etmektedir:

Sultân Mustafa Hân-ı Sânî aleyhine prens “Ojen” in kazandığı (Zenta) meydan muharebesinden sonra İmparatorîler²¹² Osmanlı ordugâhında 72 kıt’a [124] top, 25400 top güllesi, 553 hamire, 505 fiçî barut elde etmişlerdi.

Yine Prens Ojenin (Petro Varadin) muzafferiyetinde,²¹³ Osmanlılar 164 kıt’a top, pek kesîr miktarda humbara, gülle ve barut ga’îb eylemişlerdi.

16 Ağustos 1717 tarihindeki Belgrad Meydan Muhârebesi’nden sonra²¹⁴ meydan-ı harpde 134 tunç top, 30 havan, yirmi bin gülle, üç bin bomba, üç bin humbara, altı yüz fiçî barut ve üç yüz fiçî kurşun terk etmiş bulundukları gibi “Belgrad Kalesi” dahilinde dahi 176 aded tunç top, 25 demir top, 50 havan metrûk kalmıştı. Bunlardan mâ’adâ Tuna üzerindeki sefâ’in ve merâkib-i bahriye de 202 tunç top, 84 demir top terk edilmişti.

Osmanlı ordusu sefere çıkınca bütün toplar birlikte götürülür ve bir miktarı hazret-i pâdişâhın muhafazası için bırakılırdı. Berrî ordunun topları, Dersa’adette [Edirnekapısı hâricindeki Topçular semtinde ve bahriye topları Beyoğlu cihetinde muhâfaza edilirdi][125]

Osmanlı Atları, Çadırları, Tuğ ve Sancakları, Âlât ve Edevât-ı Harbiyesi

1- Eski Osmanlı Atları

Osmanlılığın istinadgâh-ı metîninden biri de attır. At, her devirde dâ’ima rağbet bulmuş, medeniyet terakkîsi nisbetinde ehemmiyetini gâ’ib etmemiş ve devr-i hâzırda bile süvariliğin, nakliyat-ı muhtelifenin, zira’ât ve çiftlik hayâtının, at koşu ve müsabakalarının üssü’l-esâsını teşkîl etmekte devâm etmiştir.

Osmanlılar, her zamanda nesl-i fereze fevka’l-‘ade ehemmiyet vermişler ve bu bâbdaki birçok ehâdis-i nebeviyyenin mezâmîn ve hikemiyât-i ‘aliyyesini nazar-ı i’tinâda tutmuşlardı.

Osmanlılar vatan-ı aslîleri bulunan Turan ve Türkistan içerilerinden üzerlerine binip garba geldikleri atlarının kıymet ve ehemmiyetini hiç bir zaman unutmuyorlardı.

²¹² Ma’lûmdur ki son zamanlara doğru bütün Almanya ve Avusturya memâlikini ihtivâ eyleyen hıta-i vasi’a kadimen Almanya İmparatorluğu nâmıyla hükümet-i müttehîde sûretinde bir büyük imparatorluk olup bunun pâyitahtı “Viyana Şehri” idi, Avusturya [Nemse] imparatorunun ‘asâkirine “İmparatorîler” ve bütün Alman hükümet-i müttehîdesinden müteşekkil Almanya imparatorluğu ‘asâkirine dahi “imparatorluk ‘asâkiri” denirdi.

²¹³ Devr-i Sultân Ahmet Hân-ı Sâlis’de ve 1128 sene-i hicriyesindeki (Varadin) hezimetidir.

²¹⁴ Devr-i Sultân Ahmet Hân-ı Sâlisde ve 1129 sene-i hicriyesindeki Belgrad muhârebesidir.

Haymana ovası, Çukurova, Malatya ve bazı Arabistan sahraları gibi birçok geniş sahaları, yetiştirdikleri atlarla büyük ve dâ'imi bir hara haline ifrâğ etmişlerdi. Bu husûsta erbâb-ı timar ve za'âmet vesâtatıyla memâlik-i Osmaniyye de milyonlarca at vücûda getirilmiştir.

İşte bu sûretle Osmanlı sipâhîleri, akıncıları, cündîleri cihân askerinin en nâmdâr süvarisi olarak asırlarca şa'şâ'adâr olmuştur.[126]

Vaktiyle her Osmanlı at beslemekten pek büyük zevk duyar ve müte'addid at beslerdi. Kendi süvâr olacağı binek atlarını araba çektirmek, çift sürdürmek gibi husûslarda katiyen kullanmazdı.

Avrupa kıtasında yetiştirilen Osmanlı atları kuvvetli, büyük kafalı fakat biraz batıyyü'l-hareke idi. Halbuki Asya atları vücûdca nâzik ve narin ve koşuya pek kabiliyetli idi.

Avrupa'da Macaristan'da yetişen hayvanlar mütenâsib ve mükâvim, Ulah ve Transilvanyanınkiler ise meşâk ve müzâheme daha mukâvim idi. Boğdan kısrakları boyun, göğüs ve bacakları kalın ve yorgunluğa pek dayanıklı atlar tevîd ederlerdi. Kırım Hânlığına tabi ve Tatarlarla meskûn (Bucak) yani Besarabya ve (Uçakof) yani (Özi) eyâletleri atları batî, büyük kafalı, mütevâsıt yükseklikte olup yorgunluk nedir bilmezler, soğuktan veya sıcaktan müte'essir olmazlar ve pek az gıda ile beslenirlerdi. Önlerine çıkan suyu, dereyi, bataklığı üzerlerindeki süvarileriyle bir hamlede geçerlerdi. Dobruca atları daha kaba ve yüksek irtifâ'da idi.

Müverrih (Herodot) ve (İstrabon)a nazaran Karaman, Kilikya, Suriye, Ermenistan ve Acemistan atları en iyi cins hayvanlar meyânındadır.

Bazılarına nazaran da en çevik ve iyi atlar şimâlî Afrika atlarıdır.

Osmanlıların at husûsundaki zevkleri Avrupalılarınkinden başka idi. Türkler yüksek ve narin bacaklı atları, sürât 'alâmeti olduğu için severlerdi. Uzun ve siyah renkteki yelenin kuvvet 'alâmeti olduğuna zâhib bulunduklarından siyah ve uzun yeleli atları tercih ederler ve gözleri iri ve parlak, ağızları geniş ve mütenâsib, boyunları uzun, kafaları küçük kulakları kısa, kuyrukları uzun hayvanlardan pek hoşlanırlardı.[127]

Yazın, eyer altına ince bir haşa koyarlar, kışın kalın bir çuha haşa ile atların sırtlarını setr ederlerdi.

Esnâ-yı meşî ve seferde atları ot yatağa yatırmaktan ise kuru toprağı tercih ederlerdi. Türk at na'ılları Avrupalılarınkinden yarı yarıya hafifti. At eyerleri dahi hafif ve üzengiler geniş olup [kazgan üzengi] nâmında idi.

2- Eski Osmanlı Çadırları

Osmanlılar vaktiyle çadırlarda mukîm bir aşiret halinde iken otağ-ı ikbâllerini az zaman zarfından şâyân-ı hayret bir kudretle Roma Şark İmparatorluğu'nun harâbeleri üzerinde te'sise muvaffak ve nice ekâlim ve bilâdı feth etmişler ve bu vecihle o büyük İslam ve Osmanlı İmparatorluğu'nu vücûda getirmişlerdi. Bunun için ordularını hemen dâ'imi denilecek sûrette seferber hâlinde tutarak, muhteşem ebniye ve kâşânelerde ikâmete çadır hayatını tercih eyleyerek Macaristan içlerinde, Viyana önlerinde, Lehistan ve Ukrayna sahralarında, 'Arabistan ve Afrika çöllerinde papatya deryâsını andıran çadırlı ordugâhlarıyla cihânın hayretini celb eylemişlerdir.

Aynı zamanda muktezâyât-ı medeniyeti dahi hiç nazardan düşürmeyerek ekalim ve memalik meftuha dahilinde pek büyük kervansaraylar, ebniye-i aliye, han ve hamamlar, mabed-i muhteşeme tesis etmişlerdir ki İstanbul'da ve sâ'ir bilâd-ı muazzamada bulunan selâtin-i âzam, vüzera-i benâm camileri, medreseler, hanlar, hamamlar üstü kapalı kargir çarşı ve bedestenler bu cümledendir.

Eski Osmanlı çadırları metîn ve dil-nişîn idi. Her beylerbeyi ile sancak beyi, kendi askeri ve kapısı halkının techîzât ve levâzımâtı husûsunda rûfekâsına mütevâfık bulunmak ve bu vecihle pâdişâhın mazhar-ı lûtfu olmak gibi rekâbetler [128] sâ'ikasıyla ma'iyetindeki efrâdın levâzım, techîzât ve çadırlarına fevkâ'l-âde i'tinâ ederdi.

Çadırların şekil, tezyînât ve cesâmetleri rütbe ve mansıba göre tebeddül eyler ve pek kıymetdârları bulunurdu. Çadırlar yağmur, kar, veya harâret-i şemsin te'sîrine mâni' olacak derecede metîn olan pamuk bezinden ma'mûl idi. Eski Osmanlıların seccâde, ve halı ve alçak kürsiler üstünde oturmak mu'tâdları olmak cihetiyle çadırlar o kadar yüksek değildi. Osmanlı efrâd çadırları mahrûtiyyü's-şekl ve bir direk ile tutturulmuş olup direği zabt için müte'addid ip ve kazıklar vardı. Üstleri bir kat bezli idi. Paşa ve ümerâ o çadırları iki direkli ve üzerleri iki kat bezli idi. Pâdişâhân-ı 'izâm çadırları ise daha vâsi' ve birçok direkleri mevcûd idi.²¹⁵

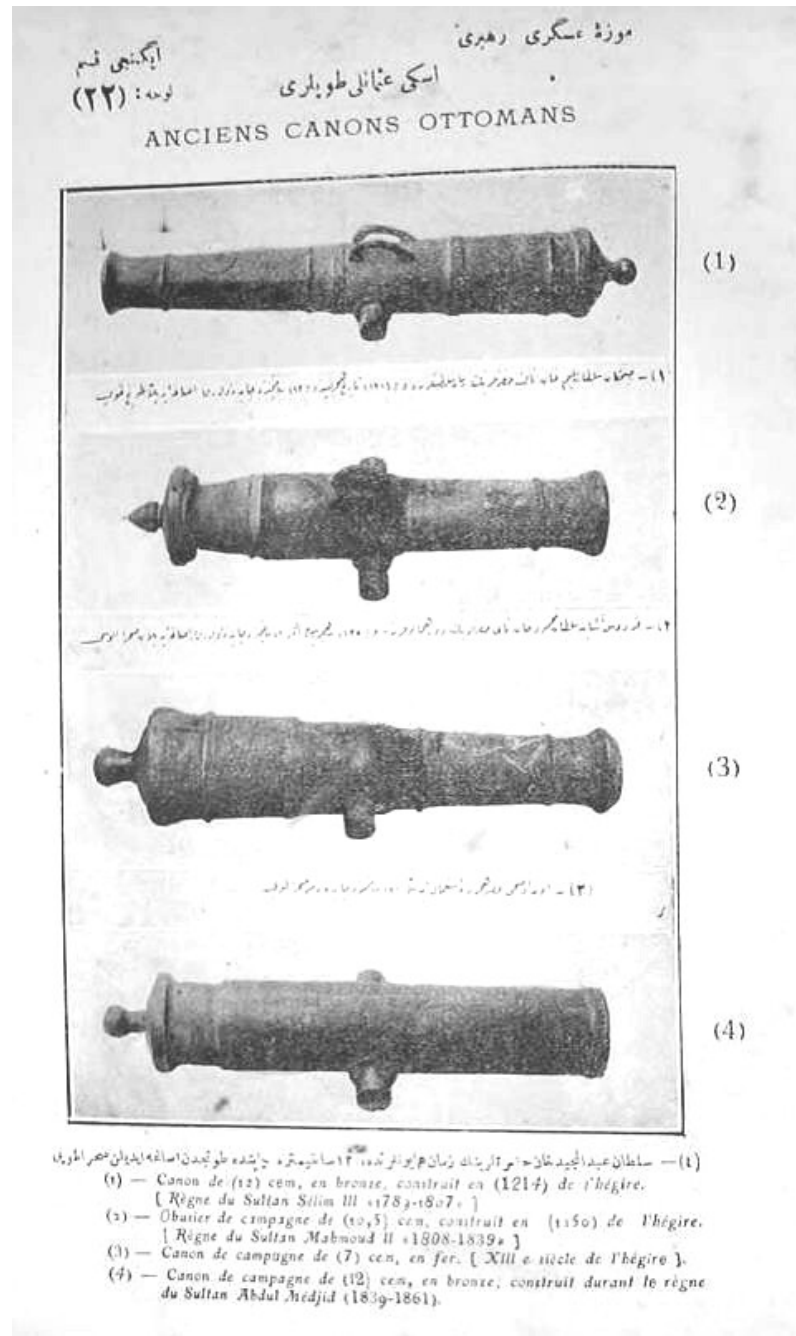
²¹⁵ Bu muhteşem Osmanlı çadırlarının bir haylisi zamanımıza kadar mahfûz kalmakla resmî ve gayr-i resmî merâsim ve müsâmerelerde kurularak herkesin ve bi'l-hâssa ecânibin hayretlerini celb eylemekdedir.

Osmanlılar çadır zemînini ekseriyâ bir halı ile setr edip etrâfa ahşab kürsiler üstünde çûha kaplı işlenmiş yastıklar vaz' ederlerdi. Kürsiler nakilde suhûlet olmak için kurulur sökülür tarzda idi.

Helâlar için üstü açık çadırlar mevcûddu. Her yeniçeri çadırında o yeniçeri ortasının 'alâmet ve işâret-i fârikası bulunan bir bayrak bulunurdu.

3-Eski Osmanlı Tuğ ve Sancakları ve Bazı Alât-ı Harbiyyesi

İslâm 'âlemine ve kadîm şark millet ve devletlerine 'â'id sancak ve bayrakların pek mukayyed bir târihçesi (Târîh-i Vasıf)da mûnderic bulunmasıyla ber-vech-i âtî iktibâs edilmiştir:

Levha: (22)

4 - Sultân Abdülmecîd Hân hazretlerinin zaman-ı hümayûnlarında 12 santimetre çapında tuncdan isağa edilen sahra topu

(1) – Canon de (12) cem, en bronze, construit an (1214) de l'hégire [Règne du Sultân Selim III “1789-1807”]

(2) – Obusier de campagne de (10,5) cem, construit en (1250) de l'hégire [Règne du Sultân Mahmoud 1807-1839”]

(3) – Canon de campagne de (7) cem, en fer [XIIIe siècle de l'hégire]

(4) – Canon de campagne de (12) cem, en bronze, construit durant le règne du Sultân

[129] Tuğ, sancak ve livânın ihdâs ü vaz'ında sırr ü hikmet budur ki maslahata müteveccih olan nüfûs-ı kesîre bir bayrağın altına cem' oldukda miyânelerinde ittihâd hâsıl ederler, yani ol bayrak onların müttehidü'l-kalb ve müttehidü'l-kelime olmalarına âlet ve 'alâmet olarak onun tahtında ictimâ' ile kendilerini bir vücûd hükmünde tasavvur ederler ve akrabâ ve müte'allikâtdan ziyâde yekdiğeriyle me'lûf olurlar. Esnâ-yı muhârebede mademki bir gürûhun bayrağı kâ'imdir, darb ve def'e müttehî ve müste'addirler demek olarak zaferden me'yûs olmazlar. Bayrağı ahz veyâ itlâf olunan gürûha vehm ve haşiyetdâri olarak münhezim veyâ mütezelzil olur.

Bayrakların tûl-ı kâmeti ve zîb-i zîneti dahi cem'iyet-i hâtıra-bâdi ve mûcib-i havf ve haşyet-i e'âdîdir. Zîrâ muzika sadâsı tarîk-i basireden ashâbına gayret ve taraf-ı a'dâya fûtûr ve dehşet getirir.

Ümem-i mâziyye ve düvel-i munkaziyye mütenevvi' muzika âlâtı isti'mâl ettikleri gibi bayrak ve sancakların dahi müte'addid nev'lerini i'mâl ve isti'mâl etmişlerdir.

'Asr-ı sa'âdetde çalgı yoktu; lakin bayrak vardı. Hicretin birinci senesi Şam'dan gelen kâfile-i Kureyş ki re'isi (Ebu Cehl) olup üç yüz neferden 'ibâret idi. Bunların ma'iyetine otuz nefer muhâcirîn ta'yîn buyunılarak Resûl-i Ekrem efendimiz mübârek elleriyle bir mızrağa beyaz bezden bir livâ 'akd edip (Ebu Mersed) yedine vermiş ve (Hamza bin Abdülmuttalib) hazretlerini bu seriyyeye serdâr ta'yîn ile irsâl buyurmuş idi.

İslâmda ibtidâ 'akd olunan bu livâ-ı ebyazdır; ibtidâ niyet ganâ'im ile gönderilen seriye budur. Binâ'en-'aleyh Mersed bayrakdârların pîridir derler. Hayber Gazâsı'na gelinceye kadar serâyâ ve gazavâta bu livâ-yı mübârek gönderilmiştir.

Dört yüz nefere dek (seriyye) itlâk olunur Resûl-i müctebâ efendimizin birlikde [130] bulundukları sefere (gazve) ve olmadıkları sefere (seriyye) denir. Livâ evvel-i 'alemdir ki sâhib-i ceyşin mahalline 'alâmet olmak için götürülür. "Hayber" Gazası'nda bir siyah livâ-i kebir dahi 'akd olunup (Râyet) diye tesmîye olundu.

Ulemâ-yı lûgat beyninde (livâ) ve (râyet) bir ma'nâyadır. Fakat asrımızın istilâhına göre livâ (bayrak) ve râyet (Sancak) diye tercüme olunur.

Asr-ı hülefâda bayrak ve sancakların envâ'ı çoğaldı. Hülefâ-yı Abbasiyye şühedâ-yı Kərbela için hüzn ve matem 'alâmeti olmak üzere siyah bir bayrak çektiler, siyah elbise giydiler, binâ'en-'aleyh (mesûde) tesmîye olundular.

Sonra Alevîler Abbasîler üzerine hurûc eylediklerinde onlara muhalefet için beyaz bayrak taşıyıp (Mübeyza) diye meşhûr oldular. Ba'dehu "Me'mûn" Halife siyahı kaldırıp yeşil bayrak ve yeşil kisve isti'mâlini 'âdet eyledi.

Bayrak ve sancakların adedi ve miktarı bazı devletlerde çok ve bazılarında azdır.

Endülûs'te (Beni Ahmer) Devleti alaylarında yüzden ziyade müzehheb ve mülevven-i eşkâl-i garîbe ile menkûş sancaklar bulundururlardı. Memâlik-i şarkiyyede ve deşt-i Türkistan'daki kadîm Türk devletlerinde ve düvel-i Hind ve Çin'de bir büyük sancak üzerine – boyu vurulmuş at kuyruğu kıllarından – perişân kisveye benzer bir 'alâmet vaz' ile askerın önünce götürülür ve (halîş) denirdi. Cengiz ve Hülagü ordularında dahi ol (halîş) isti'mâl olunurdu. Devlet-i Emeviye ve Memlûk ve Selçukîye dahi onu kullandılar. Fakat bâlâsına mutalla felek vaz' ve kılların etrafını gîsû gibi deste deste büküp tezyîn ettiler. İşte Devlet-i 'Aliyye'de (tuğ) dedikleri budur.

Salîfü'z-zikr düvel-i şarkiyyede pâdişâhların başı üzerinde götürülür bir 'azîm râyet dahi isti'mâl olunurdu ki nâmına (asâbe) ve (şatfe) ve [131] (sancak) denirdi. Bunu pâdişâhtan başkası isti'mâl edemezdi. Halife devletlerinde livâ ve sancakların başına şekil-i hilâlîde nuhas-ı mutallâdan "alem" veyahut şekl-i neyyirde, tarafeyni müdevvir ve meşkûku'l-vasat bir sahîfe-i peykânî vaz' olunurdu. Mü'ehheren bazı 'ulemâ ve selâtin tagallüb ve tahakküm ettiklerinde hülefâ elviyyesini isti'mâlden istinkâf ile kendi livâ ve sancaklarına mutallâ toplardan müdevvir ve müstatîl felkeler vaz' ettiler ve büyük sancaklarına zerrîn veya mutallâ sahîfelerden mevzûn kitabeler yaptırıp sevâd ve mînâkârî nukûş ile tezyîn eylediler. Hülefâyâ mahsûs olan tarz-ı kadîm bayraklar ve hilâlli ve 'alemlî siyah ve yeşil sancaklar giderek tarîk-i sûfiye meşâyihine kalıp cevâmî' ve tekyelerde bulunarak ekâbir cenâzeleri önünce götürülür ve 'aşure ve sâ'ir eyyâm-ı meşhûre de açılırdı.

İbtidâ 'akdolunan livâ-i beyzâ yerine Devlet-i 'Aliyyede vüzerânın *** bayrağı isti'mâl ve ('asâbe) ve (şatfe) yerine kebir sancak ittihâz olunmuştur. "Târîh-i Vasîf"ın beyânâtı burada hitâm bulmuştur. İlâveten beyân edelim ki:

Mü'ehheren (tuğ) tesmiye olunan halîşlerden bir adedi Sultân-ı Selçukî tarafından 'alâmet-i istiklâl olmak üzere Sultân Osman Gazi'ye 'alem ve mehter

takımı ile beraber gönderildiği cihetle halişlere Devlet-i ‘Aliyyece (Tuğ-ı Osmani) nâmı verilmiştir.

Tuğ bir de rütbe-i ‘âliyyeye ‘alâmet-i fârika olmak üzere tahsîs edildiğinden ve rütbe bunların adediyle tefrîk olunurdu.

Bir tuğ sancak beyine, iki tuğ mîrmîrân veya beylerbeyine, üç tuğ vüzerâyâ, dört tuğ bazı derrü’l-harekâtlarda müstakilen hareket eden ordu seraskerlerine, beş tuğ sadra‘zama, yedi veya dokuz tuğ ise zat-ı hazret-i pâdişâhîye mahsûstu. Üç tuğlu paşalara “vezir” deniyordu ki rütbe-i askerîde müşîre mu‘âdil idi.[132]

Alem:

Devlet-i ‘Aliyye’de muhtelif renkte yani beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı bayraklar ihdâs ve isti‘mâl edilmiştir.

İlk Osmanlı bayrağı beyaz renkte idi. Bunun da sebebi Sultân ‘Ala’addin-i Selçukî tarafından Osman Gazi’ye gönderilen ‘alemin beyaz renkte bulunmasından neş’et etmiştir. Bu ak sancak, Osman ve Orhan Gazi zamanlarında kırmızı harp bayrağı keşidesine mübâderet edilmekle beraber Yavuz Sultân Selim devrine kadar muhâfaza edilmiştir. Çünkü Kahire’nin zabtından sonra sultân-ı müşarûn-ileyhin otağ-ı hümayunları kapısına biri beyaz ve diğeri kırmızı iki bayrak keşide kılınmıştı. Yeşil sancak ise hazret-i Fâtih devrinde rükûb-ı hümayûna mahsûs geminin arkasına tâ‘lik edilmek üzere ihdâs edildiği zan edilmektedir. Devr-i mezkûrda, Konstantiniye’nin fethi hengâmında Baltalimanı’ndan kızaklarla Haliç’e nakledilen merâkib-i bahriye dahi şimdiki filolar gibi renk renk bayraklarla donatılmıştı.²¹⁶

Mü’ehheren pâdişâhâna mahsûs olmak üzere yeşil bir zemin derununda beyaz kılâbdân ile işlenmiş, muka‘ar tarafları dâhile müteveccih, ikisi karşılıkla ve biri altta üç hilâli hâvî veyahut kırmızı bir zemin ortasına mevzû‘u yeşile boyanmış bir şekl-i beyzâ derununda sarı sırma ile işlenmiş, birbirinin gerisinde keزالik üç hilali muhtevî bulunan iki sancak zuhûr etmiştir. Bunlardan başka el-yevm Tunus beylerine mahsûs sancak gibi ittilâsından biri kırmızı diğeri yeşil yan yana müte‘addid yolları hâvî bir sancak kullanmıştır. Bu nev‘ sancaklar, pâdişâhân-ı ‘izâma mahsûs ortası tuğra-i hümayûnu hâvî [133] güneşle müzeyyen fes renginde sancaklar zuhûr edinceye kadar isti‘mâl edilmiştir. Osmanlı bayraklarına hilâl nakşî Orhan Gazi devrinde kabul olunmuştur. Müctemi‘ üç hilâl nakşî ise ilk evvel hazret-i Fâtih’in sikkelerine ve

²¹⁶ Târih-i Osmanî Encümeni Mecmû‘ası (28)inci cüzü sahife 66.

bunu müte‘âkib zikr edildiği vecihle yeşil sancak ortasına bir beyzâ dahiline geçirilmiştir.

Ay yıldız nakşının Sultân Selim Hân-ı Sâlis ‘ahdinde sancaklara vaz‘ edildiği agleb-i ihtimâldir. Ay yıldız, Tarih-i Cevdet’in rivâyetine nazaran ilk defa devr-i mezkûrda Levent Çiftliği’nde te’sîs kılınan Nizâm-ı Cedîd asâkiri bölüklerine bi’z-zât pâdişâh hazretlerinin irâde ve tensîbleriyle vaz‘ edilmiştir. ayyıldızlı âsâra da mezkûr tarihten sonra tesâdüf edilmeye başlanmıştır.

(Paşa Sancağı) kırmızı renkte ve ortasıyla kenarları sarı sırma hurc ile tezyîn kılınmış bir bayrak idi. Bunların bir takımında işlenmiş bazı âyât-ı kerîme ve eskilerinde bir zülfikar resmi ile ay yıldız ve bir el resmi bulunmakta idi ki Cezayir emîri merhum Abdülkâdir’in sancağı bu nev‘idendir.²¹⁷

Kapıkulu Asâkiri Sancakları

Kapıkulu piyadesine mensûb (ocak) i’tibâr olunan her sınıf askerinin muhtelif renk ve şekilde kendisine mahsûs bir (ocak sancağı) mevcûddu.

(Yeniçeri Ocağı sancağı) yarısı yeşil, yarısı kırmızı renkte olup kenarları sarı sırma hurclu ve ortasında kezalik sarı sırma bir zülfikarı hâvî idi.

Her yeniçeri ortasının da bir (orta bayrağı) vardı. Orta bayraklarında ortanın ‘alâmeti tersîm edilmiş değildi. Bunlar ya küçük kıt‘ada **[134]** orta sancağı şeklinde veyahut sade kırmızı bir renkte bulunurdu.

(Topçu Ocağı sancağı) zemini kırmızı olup üstünde beyaz kılabdan ile işlenmiş bir top ve bunun ağız tarafında bir ve gerisinde üç gülle mevcûd ve kenarı sarı hurclu idi.

(Humbaracı Ocağı sancağı) ise topçu ocağı sancağına müşâbih ve kenarı kılabdan işlenmiş ve fakat vasatında yalnız bir humbara [havan] resmi mevcûddu.

Kapıkulu Süvarisi Sancakları

Silahtar Bölüğü: Sarı renkli bayrak, vasatında beyaz sırma ile işlenmiş iki hilâl.

Sipahi Bölüğü: ‘Aynı şekilde ve iki hilali hâvî kırmızı renkli bayrak.

Bölükât-ı Erba‘a: Yeşil ve beyaz [kırmızı ve beyaz] yollu bayrak.

²¹⁷ Müze-i Askerîdeki müşarûn-lileyhin bir muhârebesini gösteren tabloya mürâca‘at buyurula.

Kapıkulu süvarisi mızraklarında yarısı kırmızı, yarısı yeşil ve üç tarafı yırtmaçlı küçük bir bayrak bulunurdu.

Yerlikulu Asâkiri Sancakları:

Elliden yedi yüze kadar efrattan tereküb eyleyen ve (bayrak) nâmı verilen kıta'ât-ı askeriyeden her birinin murabba'a veya müstatîl şeklinde kırmızı veya yeşil renkte bir bayrağı vardı.

Eyâlet süvarisinden (delil) askerinin bayrağının nısfı kırmızı ve nısfı yeşil bulunduğu gibi (gönüllü) süvarisinin dahi nısfı kırmızı ve nısfı sarı bayrağı vardı.[135]

(Topraklı Süvarisi) tesmîye kılınan tımarlı sipâhîlerin bayrağı yarısı kırmızı ve yarısı yeşil renkte idi. Takrîben kutr istikâmetinde bulunmak üzere ortasında sarı sırma ile işlenmiş bir zülfikâr ve üstünde ikisi yeşil ve ikisi kırmızı dört hilâl mevcûd bulunup üç tarafı yırtmaçlı idi.

Evvelce mübahis-i mütemellikasını tahrîr ve takîb ettiğimiz “Osmanlıların ‘Örf ve ‘Âdeti” nâm eserinde bu mebâhise ta'alluk eden mal'ûmâtı âtiye nakl eyledik:

“Her millet ve her millete mensûb kıt'aât-ı askeriye, sancaklarının muhtelif şekil ve renkleriyle temyîz edilir.

Efrâdın şevk-i askerîsi ve hissiyât-i cengaverânesini tenmiye için ordulara dâ'ima mızıka takımları terfîk kılınır. Osmanlılar bu husûsta dahi diğer milletlerden ayrılmamışlardır.

Her milletin sancağı uzun, ucu sancaktan aşmış bir mızrağa merbûttur. Sancaklar şekilleri ile ve üzerlerindeki resim ve rumûzlarla birbirlerinden farklıdır.

Osmanlı sancakları muhtelif renkte ipekli kumaştan ma'mûldür. Etrâfına dairen medâr âyât-ı Kur'âniye işlenmiş olup şu'ledâr yani sırmayla işlenmiş bir “zülfikâr ” resmini muhtevîdir. Sancak mızrağının ucunda kürevî, büyükçe sarı bir top mevcûd olup topun üzerinde de bir hilâl vardır ki, Türklerin telakkiyâtına nazaran bunlar ay ve güneşi temsil eder. Sarı topun altında ve mızrağın etrâfında, muhtelif renkte kalın at kuyruğu kütleleri bulunan sancaklara Osmanlılar (tuğ) nâmını verirler.

At kuyruklarının [tuğların] adedi âmirin rütbe ve salâhiyeti derecesinin delilidir. Kuyrukların ta'addüdü rütbenin büyüklüğüne 'alâmettir. Paşalara bir tuğlu, iki tuğlu, üç tuğlu paşalar denilir ki her evvelki diğerinin madûnudur.[136]

Bazı rivâyâta nazaran tuğların menşe'i "İskender-İ Kebîr" devridir. Bu rivâyâta nazaran İskender-İ Kebîrin miğferinde bir tuğ mevcûd imiş. Fakat Türklerin bu husûstaki telakkiyatı tamamıyla bir 'aksidir. Türklerin kavlince Hristiyanlarla vukû'a gelen bir muhârebede boğaz boğaza cenk edilirken Türk bayrağının ziyâ'ıyla askerin bozulması üzerine Türk kumandanı bir kılıç darbesiyle bir atın kuyruğunu kesmiş ve bunu kısa bir mızrağın ucuna bağlayarak "İşte büyük sancağımız, beni seven arkamdan gelsin!" diye askerine bağırması ve kuvve-i ma'neviyesi yerine gelen ordu muharebeyi kazanmıştır.²¹⁸

Osmanlıların en büyük ve başlıca sancağı hazret-i Peygambere [sallallahü aleyhi ve's-sellem] â'id bulunan sancak-ı şerîftir.²¹⁹ Bu sancağın cenâb-ı Resûl-ı Ekrem'in asıl sancağı mı yoksa onun şekline göre i'mâl edilmiş diğer bir sancak mı olduğunu tetkîk etmekten ziyâde şunu zikrederim ki mu'ayyen olan sancak-ı şerîf yeşil renktedir.²²⁰ Bazılarının rivayetine nazaran sancak-ı şerîf üzerine renk-i siyah ile muharrer bulunan âyât-ı Kur'âniye ve salavât-ı şerîfe çok zaman evvel silinmiştir. Sancağın muntehâsında (Allah) kelimesi mevcûddur. Sancak birçok muhârebelere çıkarılmış

²¹⁸ Müellif bunda aldanmaktadır: Türklerin daha Turan ve Türkistan'da bulundukları ve Hindistan'da ve Çin'de cesîm Türk imparatorlukları te'sis eyledikleri muhtelif edvârda dahi Türk 'alâmet-i şehâmeti bulunan tuğu isti'mâl ettikleri tevârih-i müte'allikede muharrerdir.

²¹⁹ Sancak-ı şerîf evâ'ilde selâtin-i Mısıriyye idâresinde olan Şam hükûmeti hazinesinde hıfz olunurdu. Adn-âşiyân Sultân Selim Hân hazretleri ekalîm-i 'Arabî feth eylediği zaman ziyaret edip yine mahallinde muhâfaza edilmesini tasvîb buyurdular ise de ekseriyâ muhârebelerde getirtilip mazhar-ı nasr ü zafer olduğu ecilden Sultân Murat Hân-ı Sâlis (1003) senesi hilâlinde Dersa'adete getirtilip Hırka-i Sa'adet odasına koydurdular. "Mirât-ı Mekke"

²²⁰ Livâ-i Sa'adet, İslam tarihlerine nazaran beyaz ve siyah renklerde olup Hırka-i Sa'adet daire-i fâhimesinde mahfûz olanı siyah levnedir. Şam'da hıfz edilen bu livâ-i mukaddes 1003 tarihinde İstanbul'a getirilerek yeniçeri muhâfazasında Macaristan hudûdundaki orduya gönderilmiş ve bu vecihle ilk defa olarak meydân-ı harbe çıkarılmıştır. "Hammer"

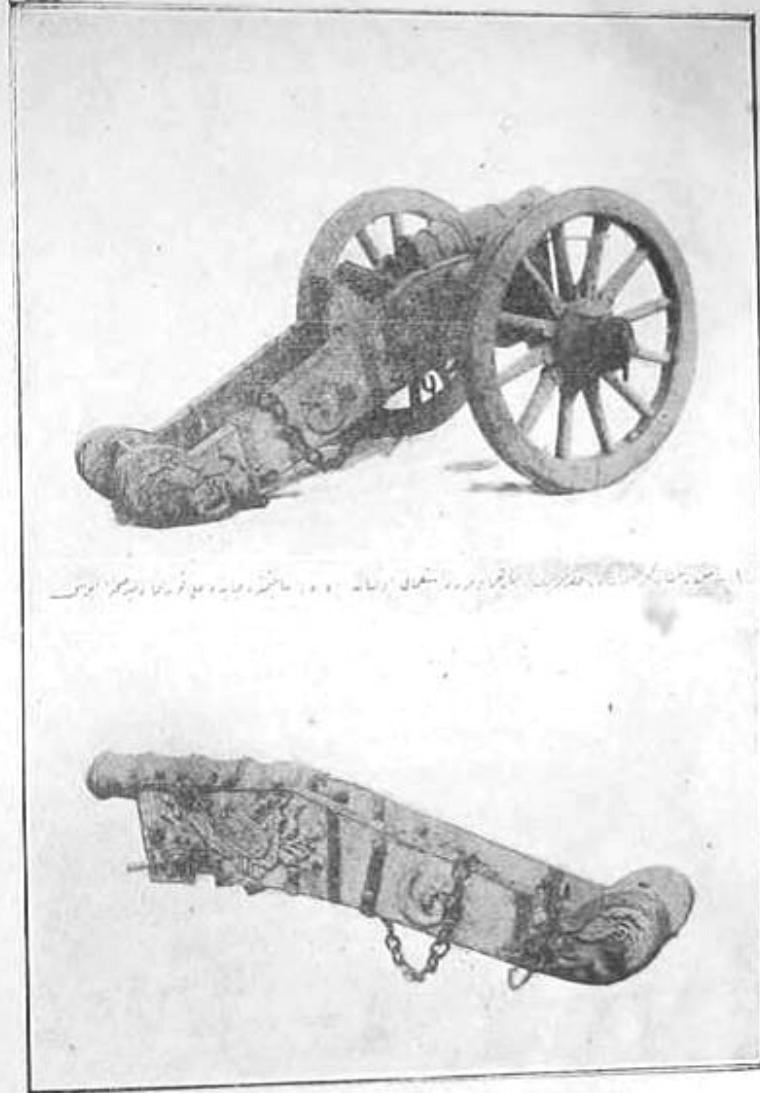
ایکشنبی نام

موزة عسکری وھبى

لوحه: (۲۳)

اسكى عنائى طوبالرى

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(1)

(2)

۲ — یتہ خاقانہ شادلیہ حشر نلریک دور ساطنتلریک تالد ۸۶۶ ساللیمشره چاپنده معقولنداق دمیر
صدرا ابوی

(1) — Obusier de (5,5) cem, en fer.

(2) — Obusier de (8,6) cem, en fer.

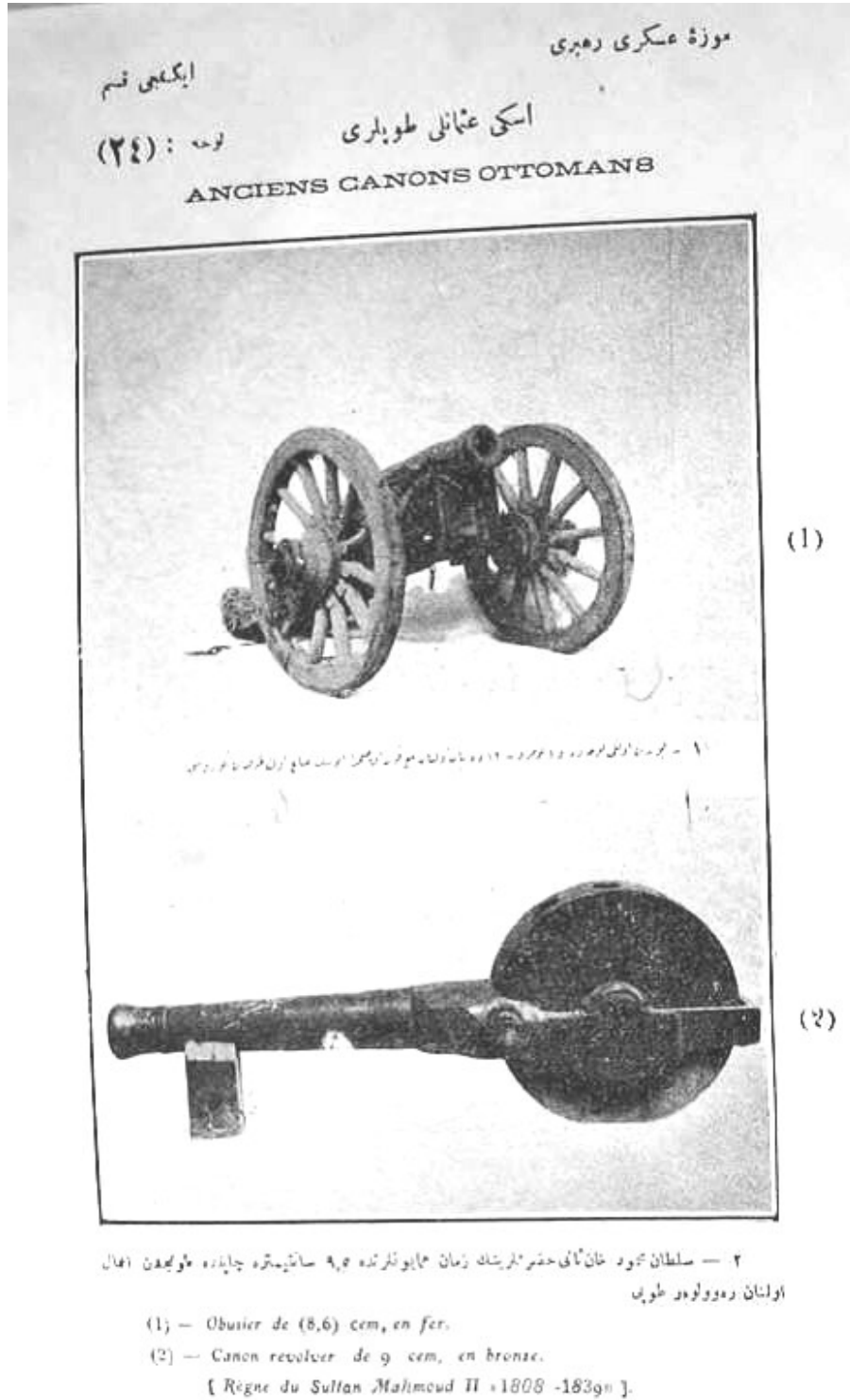
[Règne du Sultan Mahmoud II «1808-1839»]

Levha: (23)

2 – Yine Hakan-ı müşarün-ileyh hazretlerinin devr-i saltanatlarına aid 8,6 santimetre çapında
ma' kundak demir sahrâ obüsü

(1) – Obusier de (5,5) cem, en fer

(2) – Obusier de (8,6) cem, en fer [Règne du Sultân Mahmoud II “1807-1839”]

Levha: (24)

2 - Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni Hazretlerinin zaman-ı hümâyûnlarında 9,5 santimetre çapında tuncdan i' mâl olunan revolver topu

(1) – Obusier de (8,6) cem, en fer

(2) – Canon revolver de 9 cem en bronze [Règne du Sultân Mahmoud II “1807-1839”]

[137] bulunmak dolayısıyla birçok mahallerinden yırtıktır, bu sebeple rüzgârla bûsbütün parçalanmaması için son esfârde hiç açılmamaktadır.²²¹

Bu sancak zat-ı hazret-i pâdişâhî veya serdar-ı ekremler önünde bir mızrağa sarılı olarak götürülür ve ordu hareket edinceye kadar bir mahale vaz' kılınırdı. Ordu ilk ordugâh mahalline muvâsalat edince sancak-ı şerîf altın bir sandığa vaz' edilir mezkûr sandıkta Kur'ân-ı Kerîm ile Hırka-i Sa'adet dahi muhâfaza edilir idi. Bütün bu eşyâ-yı mübâreke bir deveye tahmîl edilerek pâdişâhın veya serdar-ı ekremlerin önünde giderdi.

Evvel ve âhir sancak şerîfe karşı beslenen ta'zîm ve hürmet o kadar büyüktür ki esfâr-ı sâlife-i mühimmenin hemen kâffesinde, ahvâl-i fevkalade zuhûrunda, İstanbul'da veya orduda bir 'isyân ve ihtilâl vukû'unda bunun en kat'î ve emîn çare-i def'i sancak-ı şerîfin ihrâcı, 'asilere karşı irâ'esi idi.²²² Sancak-ı şerîf çıkacak imiş denince herkes titrerdi, çünkü lâ-akal kırk bin kişi terk-i hayât etmeyince sancağın kılıfına girmeyeceği avâm arasında mütevâtir idi. Bu vecihle pâdişâhlar bazı ihtilâl ve 'isyânları bu vecihle def' ve itfâya muvâfık olmuşlardır.

Sefer-i hümayûn vukû'unda, zât-ı hazret-i pâdişâhî önünde, diğer nev' yedi kıt'a kebîr sancak yani (tuğ) götürülürdü. Her eyâlet valisinin kendine mahsûs husûsî sancakları vardı. Bu sancaklar valilere bahş edilen [138] salâhiyetlere 'alâmetti. İmtiyâz 'alâmeti bulunan bu sancaklar vâlinin isbât-ı vücûd ettiği bütün merâsimde vâliye refâkat ederdi. Vâliler sancaklarını ikâmetgâhlarının en câlib-i dikkat bir mahalline rekz eylerler , "kapısı halkı" denilen kendi zâtlarına mahsûs asâkir ve müstahdemîn ile onu muhâfaza ve paşalık şânını idâme ettirirlerdi. Bu 'âdet Romalılardan mûntakildir, Romalılar kartal ve diğer askerî işâretlerini mukaddes telakkî ederlerdi.

Orduyu seferber etmek icâb edince bütün ahâlî mensûb oldukları vilâyet sancaklarının sancağı altına toplanır idi. Bu sancaklar yanında ayrıca gönüllü asâkiri sancakları da temevvüc ederdi. Bu sancak beyleri mensûb bulundukları vilâyet paşasının ve paşalar dahi 'âi'd oldukları eyâlet beylerbeyinin emir ve kumandası tahtına girerlerdi. Beylerbeyinin bulunduğu mahal tecemmu' merkezi idi.

²²¹ Enderun-u Hümayûndan neşet eden ve Osmanlı musikisinde mahir bulunan Bağdan voyvodası "Kantemir" in Histoire de l'Empire Ottoman nâmındaki Osmanlı tarihinin bahs-i mahsûsuna mürâcaat.

²²² Yeniçerilerin ilgâsında sancak-ı şerîfin Sultân Ahmet Cami'-i şerîfine çıkarıldığı ma'lûmdur. Esad efendi merhumla "Es zafer" nâmındaki yeniçeri ilgâsına müteallik tarihine mürâcaat.

Tecemmu‘ merkezlerinde evvelce “tablhâne” dahi denilen mehterhâne bulurdu.²²³ “Tablhâne” taraf-ı pâdişâhîden bazı vüzerâ ve erkân-ı devlete ihsân edilir ve mesârif-i lâzimesi kendilerine ‘â’id olurdu. Bir vezir tablhânesi;

Dokuz tablzen, dokuz zurnazen, yedi kudümzen ile dört zilzenden mürekkebdî.

Vezirin üç tuğu, bir yeşil ‘alemi yani sancağı, pek geniş diğer iki de sancağı mevcûddu.

Üç tuğlu paşaların [vezirlerin] madûnunda iki tuğlu paşalara [mîrmîrâna] sıra gelirdi. [Zamanımıza göre iki tuğlu paşalar ferîk, üç tuğlular müşîr mütenâzırdır.]

Eflak ve Boğdan beyleri aynı derece-i imtiyâza yani iki tuğlu paşaların **[139]** mevki‘ne ve kendilerine mahsûs ma‘î renkte ve üstlerinde tezyinât-ı mahsûsa ve hilâlî ve salibi hâvî bir bayrağa mâliktiler.

Sancak beylerinin de bir sancağı bulunur ve fakat bunlar yalnız bir tuğa mâlik olurlardı. [Bunlar halen mîrlivâlara, ve kadîm alaybeyleri dahi zamanımızdaki mîralaylara mütenâzırdır.]

Sancak beyliği pek mühim ve mûcib-i mefharet bir mansıbtı. Sultân Süleyman-ı Sâlis devrinde²²⁴ yapılan muhtelif nizamât ve mukarrerât-ı askeriye, ve mülkiyye neticesinde bunlar eski ehemmiyetlerini hayli gâ’ib etmişlerdi.

Yeniçeri sancak ve bayrakları küçük olup yarısı kırmızı ve yarısı sarı renkte idi. Bayrağın üzerinde bir hilâl ile zülfikâr resmi mevcûddu. Sipâh bayrakları kırmızı, silahdâr bayrakları ise sarı renkte idi. Eyalet sancaklarını “emîr-i ‘alem” nâmındaki zâbit muhâfaza ederdi. Bu mansıb pek ehemmiyetli bir mansıb olup teşrifâtca mevki‘i beylerbeyi, paşalar, kazaskerler ve yeniçeri ağalarından sonra gelirdi.

“Emîr-i ‘alem” pâdişâhın zâtına mahsûs bulunan ve ordu önünde giden sancakları dahi muhâfaza ile mükellefti.

“Emîr-i ‘alem”in önünde mansıba ‘alâmet olmak üzere bir parçası yeşil ve diğeri beyaz renkte çifte flama götürülürdü.

Bir suretle bir sancakbeyliği münhal olduğu zaman “Emîr-i ‘alem” kuyûdâtı tetkîk eyler ve sancağın mensup bulunduğu vilâyet paşasını haberdâr eyledikten

²²³ Balada mehterhâne-i hakanî hakkında [Sahife 56-59]da i‘tâ kılınan ma‘lûmata mürâca‘at.

²²⁴ Fasıla-i saltanatta hükümrân bulunan Süleyman Çelebi’nin birinci Sultân Süleyman ‘adedildiğine göredir.

sonra paşanın inhâsı üzerine bâ- irâde-i seniyye yeni sancakbeyi tayîn kılınırdı. “Emîr-i ‘alem” yeni sancakbeyine sancağını götürür ve mu‘tad vecihle kendisini tahlîf ettirir ve kendi eliyle beye mansıbın ‘alâmeti bulunan bu sancağı tevdi‘ [140] ederdi. Sancakbeyi dahi bi’l-mukâbele kendisine münâsib hediyeler verirdi.

Mehterhâne muzikasını teşkîl eyleyen takım ile ‘ale’l-‘umûm orduda müsta‘mil bazı âlât ve edavâta gelince:²²⁵ diğerk devlet ordularında mevcûd bulunduğ u üzere Türk ordusunda dahi trampetler, zurnalar [nefirler], borular, ziller, davullar ve düdükler (fifreler) mevcûddu.

Trampeteler ve borular Avrupalılarınkine benzerdi, fakat davullar başka şekilde yani sagir bulunanları çift ve kebîr olan bir haylisi de tek yüzlü olup muhtelif nev‘ de idiler. Davullardan bazılarının dış taraflarında sada veren ma‘denden ma‘mûl kulblu iki küçük dairevî levha [halîle denilen zil] mevcûd olup mezbûr levhalar birbirine vurulunca pek tiz ve keskin bir sada çıkarırdı.

[Osmanlı zilleri Avrupaca pek meşhûr olup Dersa‘adette Samatya’da i‘mâl kılınır ve Almanya’ya ve sâ’ir bazı Avrupa memâlik ve beldelerine irsâl edilirdi.]

Davulların diğerk nev‘leri iki nev‘den mürekkeb olup bunların biri diğerkinden küçük idi. Sadaları farklı bulunur ve atın eğeri üzerine vaz‘ edilirdi.[141]

Lâhika

Yeniçerilerin İlgâsından Evvel Tarz-ı Kadîmde Osmanlı Ordularının Seferberlik ve Tecemmu‘-ı Sevkü’l- Ceyşi, Meşîyyet-i Askeriyye ve Yürüyüş Emirleri

Herkese ma‘lûmdur ki askerlikten, ordulardan maksad-ı esâfî harb ve seferdir. Bir devlet gerek ta‘arruz ve gerek müdâfa‘a için hasmı bulunan bir devlete mu‘âmelât-ı siyasiye ile maksadını kabul ettiremeyince arzusunu istihsâle silâh kuvvetiyle mürâca‘at eyler. Bu hâlde yapacağı şey asâkir mevcûdesini silah altına alıp mükemmelen techîz ve teslîh ederek hâl-i seferberliğ e vaz‘ eylemektir. Bu asker memleketin münkasım bulunduğu devâ’ir-i askeriye merkezlerinde toplanır; sonra ittihâz kılınan tertîbât-ı sevkü’l-ceyşîyeye ve mu‘ayyen bir plana göre düşmandan ba‘îd bulunmak üzere, yani devletin kendi memleketi dâhilinde, askerî meşîyyetler icrâ ederek ilk tecemmu‘ mntıkaları merkezlerinde ictimâ‘ eder. Bundan sonra, düşmanla harp eylemek üzere yeniden yürüyüşler icrâsıyla asıl tecemmu‘

²²⁵ Balada [59-56]ıncı sahifelere mürâca‘at.

merkezlerinde toplanarak tecemmu‘-ı sevkü‘l-ceyşlerini ikmâl eyler. Bunu müte‘âkib bir plan dâ‘iresinde lüzûm ve icâbına göre manevra ve hareketler icrâ eyleyerek düşmanla muhârebeye tutuşur, ya ihrâz-ı galebe eder veyahut mağlûb ve mecbûr ricât olur ve sefer nihâyet bulur. Şu halde seferber ordu için [toplanmak, yürümek, tevakkuf etmek, muhârebe eylemek] gibi dört hâl hakkında, harb tecrübelerine müsteniden bir takım usâl ve kâ‘ideler vaz‘ edilmiştir ki bunların heyet-i ‘umûmiyesi (fenn-i harb) veya (usûl-i harb) denilen fenn-i mahsûs teşkîl eder. Bu da harekât-ı askeriyeden bâhis "sevkü‘l-ceyş" ile askerî tertîb [142] ve tab‘yadan sonra düşmanla tutuşarak harb etmek usûlünden bâhis "tab‘yatü‘l-ceyş" nâmıyla ikiye ayrılır.

Bu usûl ve kavâ‘id-i harbiyye, zamanımız ordularında mer‘iyyü‘l-ahkâm olduğu vecihle yeniçerilerin ilgâsından evvel mevcûd bulunan ve sonraları birçok felaketlere uğramış bulunmakla beraber devr-i istilâmızda bize nice ekâlîm ve memâlik feth eylemiş olan eski ordularımızda da esasen cârî idi. Eğer eski ordularımız harb ve seferlerini zamanlarının usûl ve kavâ‘id-i harbiyyesine tevfi‘kan icrâ etmemiş olsalardı bunca şanlı muzafferiyât ve fütûhâta nâ‘il olmak değil belki hezimet ve felaketlerle bî-nâm ü nişân kalırlardı.

Fütûhât-ı sâlifemiz öyle bir tâlî‘ ve tesâdüf eseri değildir. Ecdâdımızın usûl ve kavâ‘id-i harbiyyeye, tam bir ta‘kîb-i askerî ile ri‘âyetkâr bulunmaları ve esliha ve techîzât-ı askeriyece hasımlarına fâ‘ik olmaları netâyic-i felâh-ı bahşasıdır.²²⁶[143]

Osmanlı ordusu, bu usûl ve kâ‘ideleri hasımlarına mütefavîk olarak tatbîk ve icrâyâ devam ettiği müddetçe dâ‘ima nâ‘il-i galebe ve zafer oluyordu.

Avusturya muharrirîn-i askeriyesinden bulunup Kara Mustafa Paşa’nın İkinci Viyana Muhasırası’nda hâzır bulunarak Osmanlılar tarafından esir edilmekle bir

²²⁶ Yeniçerilerin ilgâsından sonra Sultân Mahmud Hân-ı Sâni devrinde tahrîr edilerek 1252 sene-i hicriyesinde Matba‘a-i ‘Âmirede tab‘ ve temsîl edilmiş ve her türlü mübalağât ve edebî safsatalardan âzade olarak kısm-ı a‘zamı Osmanlılara müte‘allik vekâyî‘-i milliye ve şu‘unât-ı devleti, esfâr ve muharebâtı ekseriyâ en hurde noktalarına kadar sade bir şive ile beyan etmekte bulunan ve iki cild üzere mürettib-i tetkîkâtından "Gülşen-i Me‘ârif" nâmındaki tarih ile emsâlî âsâr-ı tarihîyenin netâyic-i âtiye tezâhür etmektedir; yalnız haşmet ve zaferle tetevvüc eden esfârmız değil birçok acı mağlûbiyetlerle imzâladığımız "Karlofça" ve Pasarofça" mu‘âhede-i elimelerini intâc eden seferlerle ondan sonraki acı İran, Rusya, Avusturya harplerimiz tetkîk edilince bi‘l-vuzûh tezâhür eder ki nice felaketli devirlerimizde bile ordularımız eski usûl ve kavâ‘id-i askeriyemiz füyûzâtından bulunmak üzere arasına gayet mâhirâne hareket-ı askeriye ve manevralar icrâsıyla düşmanlarını elim mağlûbiyetlere uğratmışlardır. Milleti, orduyu kemiren şikâk ve nifâk hükümlerini muvakkaten ta‘dîl veya tevkîf eylediği zamanlarda derhal galeyân ve muzafferiyât revnümâ olmuş fakat devlet ve millet ihtilâfâtı, tedennî-i ahlâk, istila-i cehilden münba‘is ihtirâsât ve ‘umûmî usul ve kavâ‘id-i askeriyemizin terakkiyâtına değil, hâl-i istikrârda bile kalmasına ve bunun neticesi olarak muvaffakiyet ve muzafferiyetin devamına mâni‘ olmuştur.

müddet İstanbul'da kalmış ve her nasılsa yakayı kurtarabilmiş olan meşhûr "Marsigli"nin yazmış olduğu kitapta bu bâbda nâfi' birçok ma'lûmât mevcûddur. Marsigli'nin (Osmanlı İmparatorluğunun Ahvâl-i Askeriyyesi ve Terakkî ve İnhitâtı) nâmındaki bu eseri Osmanlılar hakkında keskin bir kin ve hiss-i intikâm ile yazılmış olmakla beraber birçok resimleri ve muhârebât harita ve planlarını muhtevî, bazı mühim esfârımızdan bâhis ve bâlâda zikri geçen mevâd-ı erba'a-i harbiyye yani (tecemmu, meşîyyet, tevakkuf ve harb) usûllerinin Osmanlı orduları tarafından tarz-ı tatbîk ve icrâları husûsunda da birçok ma'lûmât-ı nâfia'yı da muhtevîdir.²²⁷

Pek çok tarihlerimizde vekâyî'-i askeriye ve harbiyyemizden, seferler vukû'a geldikçe orduların çıkmasından ve hitâm-ı harbde 'avdetinden ve bunlara müteferri' teşrifât ve merâsimden dâ'imen az çok bahs edildiği halde eski Osmanlı orduları seferberlik ve tecemmu'-ı sevkü'l-ceyşinin Rumeli, Anadolu ve Irak darü'l-harekâtlarınca tarz-ı vukû'una ve cesîm kitlelerden müteşekkil ordu aksâmının ne yolda sevk ü tahrîk edildiğinde dâ'ir şimdiye kadar hiç bir eserde esâslı ma'lûmâta tesâdüf edilememektedir. Bu bâbda bir fikr-i mahsûs alınmadıkça sefer vekâyî'ini istifâdeli bir sûrette mütâla'a ve ta'kîb mümkün değildir. Eski Osmanlı ordusunun teşkilât, [144] esliha, techîzât ve ahvâl-i mahsûsasını ihtivâ eden bu esere husûsat-ı mezkûrenin de ilâvesiyle meşher-i mefâhir-i harbiyyemiz bulunan Müze-i Askerî züvvârının tenvir-i efkârına çalışmak ciheti tensîb edilmiş ve bu mebâhis lâhika sûretiyle ilâve kılınmıştır. Ordunun tevakkuf etmesi demek esnâ-yı meşîde mola vermesi, açık veya çadırlı ordugâhlarda konması veyahut zemliklerde veya konaklarda az çok tevakkuf ve ikâmet etmesi demek olduğu gibi harb etmesi de tab'ya usûl ve kavâ'idî dâ'iresinde, düşman muvâcehesinde mevzi' alıp harb etmek demek olup bunlar esâsen Osmanlı tarih-i askerîsine müte'allik bulunduğundan rehberine dercine lüzûm görülmemiştir.²²⁸

²²⁷ Bir ciheti Fransızca ve diğer ciheti İtalyanca olarak (1732 sene-i miladiyesinde "Lahey" ve "Amsterdam" şehirlerinde intişâr eylemiş olan bu eserin 'aynen ve hâşiyeler ilâvesi sûretiyle lisânımıza nakl edilmemiş bulunması pek büyük ihmâllerimizdendir. Bu kitabı tercüme edecek zât "Hammer" mütercim-i gayûru üstâdımız 'Ata Bey merhûm gibi irfânımıza büyük bir hizmet eylemiş olacaktır. Bu bâbda Ma'ârif Nezareti'nin nazar-ı dikkatini celb eyleriz.

²²⁸ Bu husûsta ma'lûmât arzu eyleyenlere, Müze-i Askerî müdürü pederim Ahmet Muhtar Paşa tarafından erkân-ı harbiye nâmzed sınıfları talebesine "Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmaniyye Münâkaşâtı" dersleri sırasında tadrîs edilmek ve muhârebât-ı Osmaniyye hakkında ma'lûmât-ı esâsiye almak üzere tahrîr edilerek 1323 sene-i Rumiyesinde Mekteb-i Harbiye matba'asında basılmış bulunan "Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmaniyye Albümü" nâmındaki muhârebât, ordugâhlar ve çadırlara dâ'ir tafsîlâtı ihtivâ eden eseri ve yine müşârün-ileyhin "Külliyât-ı Tarih-i Askerî-i Osmanî" nâmıyla ve bir sa'y-ı medîd ile vücûda getirdiği karîben tab' ı makarrer büyük külliyyâtı tavsiye eylerim.

[145]

Eski Osmanlı Ordusunun Seferberliği ve Tecemmu‘-ı Sevkü’l-ceyşîsi

Zât-ı hazret-i pâdişâhî veya sadr-ı a‘zam paşa sefere müteheyyi-i ‘azîmet olunca, makarr-ı hümâyûn Dersa‘âdet ise İstanbul civârındaki “Davud Paşa-Veli Efendi“ Sahrâsına, hazret-i pâdişâh Edirne’de bulunduğu takdirde Edirne’ye civâr sahrâlara usûl , ‘âdât ve ‘an‘anât -ı kadîme vecihle müzeyyen ve girân-bahâ çadırlar kurulurdu. Pâdişâh hazretleri sefere bi‘z-zât hareket edeceklerse çadırlar önüne yedi tuğ, sadr-ı a‘zam [serdâr-ı ekrem] gidiyorsa beş tuğ rezk edilirdi. Ordunun pâdişâh veya sadr-ı a‘zamdaki hangisi ma‘iyetinde gittiği bu tuğların adedinden belli olurdu.

Tuğlar rezk edilince memâlik-i Osmaniye’nin muhtelif aksâmındaki kıta‘ât-ı askeriye seferberliğini ikmâl ile tecemmu‘ etmeğe başladılar. Taraf taraf ta‘mîm edilen emirler mucebince sefer Avusturya ve Venedik’e karşı ise icâbına göre asker, Dersa‘âdet, Edirne, Sofya, Niş veya Belgrad tecemmu‘ merkezlerinden birinin yolunu tutar ve oralarda toplanırdı. Dârü’l-harekât Macaristan ve ya Bosna olduğu takdirde ordu, (Drava) Nehri üzerindeki meşhûr (Ösek) köprüsünü geçtikten sonra köprü ilerisinde tecemmu‘ eylerdi ki ikinci def‘a (Viyana’yı) muhâsara etmiş bulunan Kara Mustafa Paşa dahi mahal-i mezkûrede yani (Ösek) köprüsü ilerisinde, asıl tecemmu‘ merkezlerinde ordu kurmuştur. Eğer sefer Rusya’ya karşı icrâ kılınacak ise (Babadağı), (İsakçı) havâlîsinde (Hân Tepesi) , (Turla-Dinyester) Nehri üzerinde (Bender), (Hotin) merâkezinde ictimâ‘ eylerdi.[146]

Rumeli ciheti seferlerinde Anadolu asâkiri Üsküdar’a gelince kayıklarla İstanbul ve Avrupa sahillerinin hâlî ve gayr-ı meskûn bir tarafına nakil ve ihrâc edilerek şehir solda kalmak üzere sağ cihetteki sahrâlarda ordugâh kurardı.

Anadolu cihetindeki seferlerde tecemmu‘ merkezleri (Erzurum), (Kars), (Ahıska) ve emsâli hudûd civârındaki kal‘a-i mühimme idi.

‘Irak seferlerinde ordu, Üsküdar’dan İzmit civârına ve oradan Hac yoluyla körfezin sağ sahiline geçip Kütahya arkasından Konya’ya ve Gülek Boğazı ve Payas Kale, İskenderun ve (‘Amîk Ovası) yolundan tecemmu‘ merkezi bulunan Halep’e muvâsalat eylerdi.

Rumeli seferlerinde ‘Irak asâkiri gemilere râkiben Gelibolu’ya kadar gelir ve karaya ihrâc edildikten sonra Edirne’yi sağda bırakmak üzere karadan Filibe üzerine

yürürdü. Ordu-yı Humâyûn daha geride bunulursa muvâsalatına intizâr eder, şayet ordu ilerlemiş ise ona iltihâka şitâb eylerdi.

Halep, Şam ve Mısır asâkiri de memleketlerine civâr bulunan limanlardan gemilere binip Selanik'e ihrâc edilirlerdi. adedlerinin kesreti ve gemi ile hayvan sevkini icâb ettirdiği müşkîlât hasebiyle süvari asâkiri bahren nakl edilmeyip kara tarafını tercîh ederdi. Bu asâkir Gelibolu civârına muvâsalat edince Filibe yolunu tutardı.

Selanik'e ihrâc edilen asker, 'adet-i kadîme mucibince Sofya'dan ve yahut Vardar vadisini ve cenûbî Arnavutluk hudûdunu takiben Niş ovalarına gelip ordu kurardı. Bunu müte'âkib, o sıralarda devletin Rumeli'nde çelik kalkanı hükmünde bulunan Arnavut ve Boşnak kıta'âtı, mühim miktarla kasabalardan ve cibâlden inerek orduya iltihâka başlardı.

Bosna asâkiri, 'adet-i kadîm vecihle (Prud) mevki'inden (Sava) [147] Nehri'ni geçerek ve (Ösek) bataklığı üzerindeki uzun ahşap köprüyü mürûr ederek tecemmu' merkezlerine Isklavonya hafif kıta'âtına iltihâk eylerdi.

Transilvanya Voyvodası, ma'iyetindeki asâkir-i mu'âvene ile (Solnuk) Köprüsü'nden (Tise) Nehrini ve ba'dehu (Pişte)den Tuna'yı geçerdi.

Eflak ve Boğdan asâkiri Vidin havâlîsindeki (Demirkapı)dan Temeşvar sahrâlarına girerdi. Tatar mu'âvene asâkiri dahi Bâb-ı 'âlînin emriyle Bulgaristan ve Sırbistan kıt'alarından geçirilmeyip aynı şehrhâ-ı askerîyi ta'kîb eyler ve Belgrad civârındaki köprülerden Tuna'yı mürûr ederdi.

Eski Osmanlı Ordularının Mişyet-i Askeriyesi ve Yürüyüş Emirnâmeleri

Kadîm Osmanlı ordusuna 'âi'd mişyet-i askeriye husûsâtında: piyade, süvari, topçu ve ağırlıkları yani zat-ı hazret-i pâdişâhiye 'â'id levâzım ve eşyâ, barut, gülle misüllü mühimmât-ı harbiye, fitil, kazma, kürek gibi edevât ile koşumlar ve sâ'ireyi ayrı ayrı mevzû'-ı bahis eylemek icâb eder. Bu husûsda dâ'imâ 'aynı usul ta'kîb edilmemiş ve icâb, zaman ve muhite göre tarzlar tehâlif etmiştir.

Mişyet-i askeriye (yürüyüş emirnâmeleri) ile ta'yîn ve tanzîm kılınırdı. Bu emirnâmeler, bir sadaret kaymakamı ve nezd-i pâdişâhîde bir rikâb kâ'immakâmı bırakarak serdar-ı ekremlik ile ordu başında bulunması usûlden bulunan sadr-ı a'zam tarafından tahrîr ve i'tâ edilirdi. Sûret-i mahsûsada tertûb edilen ve müstakil bir

dârü'l-harekâtta hareket eden husûsî orduya 'â'id emirnâmeler ise ordu seraskeri nâmındaki kumandanı tarafından irsâl kılınırdı.[148]

Osmanlı ordusunca şifâhî emirler, ehemmiyeti pek az bulunan husûslar için veya tahrîrî bir emir i'tâsına zaman müsâ'id olmadığı hengâmda i'tâ edilirdi.

(Yürüyüş emirnâmeleri) Çavuşbaşı²²⁹ maiyetinde bulunan çavuşlar²³⁰ vasıtasıyla kıta'âta tevzî' edilirdi.

Şehirler ve bataklıklar üzerine yeniden yeniye köprüler inşâ veya eskilerini ta'mîr etmek, yolları tesviye eylemek, çukurları doldurmak, ordunun mürûruna müşkîlât ihdâs edecek ağaçları, fundalıkları hedm ve kal' etmek husûsları Osmanlılarca ri'âyeti elzem ve kat'î düstûrlar hükmünde idi. Ordu şehrâhları büyük sevkü'l-ceyş caddeleri üzerlerine her yarım fersahta bir ve yüksek ve 'arızalı arazide bazen daha sık olmak üzere (höyük) veya "Hünkâr Tepesi" nâmı verilen toprak kümelerinden tepelikler vücûda getirilirdi.²³¹

Zat-ı pâdişâhî bi'z-zât ordu ile birlikte bulunuyorlarsa bu tepeler çiftler çiftler yapıldı.[149]

Osmanlı ordusu mişyet-i askeriye husûsunda pek muntazam ve i'tinâkardı. Sabah olmadan gece asker kalkar, meş'aleler yakılır ve ordu hazırlanırdı. Yürüyüş esnâsında davul, kadem, nakkâre, zil sesleri kat'iyen duyulmaz, yalnız nadiren İçoğlan Başçavuşu ve Selam Ağası refakatinde bulunan sadr-ı a'zam davulcularının bazı davul darbeleri işitilirdi.

Ordu muharip bulunmayan dost ve emîn bir devlet arazisinde yürüyor ise piyade asâkiri iki üç konak önde giderdi. Bu esnâda efrâd muntazam ve kıt'a halinde bulunmaz, istediği yoldan, istediği vecihle yürür, arzu edildiği yerde dinlenir ve

²²⁹ Müze-i Askerî yeniçeri galerisinde (124) numaraya mürâca'at.

²³⁰ Müze-i Askerî yeniçeri galerisinde (125) numaraya mürâca'at. Çavuşlar zamanlarının yaver-i harpleri makâmında idi.

²³¹ Bu höyükler, ateşler yakmak suretiyle muhâberâtı teshîl, askerî işârât i'tâ ve bazı mühim husûsatta isti'mâl için vücûda getirilmişti. Gerek Rumeli ve gerek Anadolu da bu höyüklerden birçoklarına hala tesâdüf edilmektedir. İskenderun ile Halep arasındaki cadde ta'kîb edilirken ve İstanbul'dan Çorlu ve Karıştıran Ovası tarîkiyle Edirne'ye gidilirken bunlardan bir haylisi nazara çarpar. Balkan Harbi (H. 1328 –M. 1912) esnâsında "Lüleburgaz Meydan Muhârebesi" olurken Şark Ordusu kumandanı Abdullah Paşa Evrensekiz Çayırı'nda, kadîmden kalma bu nev' höyüklerden biri üzerinde erkân-ı harbiyesiyle bulunarak muhârebeyi idâre etmişti. Gariptir ki ilân-ı Meşrutiyet'ten sonra Çorlu havâlisinde yetmiş bin kişi ile icrâ kılınan sonbahar manevrasında Babaeski ve Lüleburgaz tarîkiyle takarrüb eden mütesavvir düşman ordusuna karşı verilen Karıştıran Muharebesi de yine bu höyük üzerinde kumanda edilmiştir.

müteferrik halde ordugâha gelirdi. Fakat efrâdın her hâlde akşam namazından evvel ordugâhda isbât-ı vücûd etmesi, akşam namazının cemâ'atle edâsı meşrûttu.

Piyadeyi keza müteferrik olarak süvari ta'kîb eder ve süvarinin arkasında arabalarla ağırlıklar ve orduya 'â'id mevâşi ve zahire kabileleri yürürdü.

Ordu hâl-i harbde olan bir devlet arazisinden mürûr ediyorsa piyade asâkiri ayrı ayrı kıt'alara tefrîk edilmeyip toplu ve müctemi' bulundurulur ve kapıkulu asâkirine, serhatkulu asâkiri mezc edilirdi. Her yeniçeri neferi, bayrağı altında ve her yeniçeri zâbiti de [orta]sı başında bulunurdu. Bi'l-münâsebe şunu da 'ilâve edelim ki bu gibi arazide, düşman yakınında bulunduğu zaman ordugâhlar dâ'irevî bir şekilde kurulur, pişdârı teşkîl eden çarhacılar ordugâh ilerisinde, dümdâr ise arkasında bulunup atlı ileri karakolları dahi çıkarılırdı.

Yürüyüşlerde süvari ekseriyâ "cânibdâr" sûretinde iki cenâha taksîm edilir, bazen de kıt'a-i münferide yani müstakil süvari hâlinde bırakılır ve her neferi mensûb olduğu bayrağı tahtında yürürdü. Çavuşlar vasıtasıyla paşalarından **[150]** emir alan alaybeyleri bölüklerinin başlarında isbât-ı vücûd ederlerdi.

Levâzım ve ağırlıkların geriden gelmesi 'adetti. Fakat Macaristan sahrâlarında vukû' bulan bazı muhârebâta ağırlıkların arabalara tahmîlen yeniçerilerin önünde götürüldükleri vâkî' olmuştur. Topraklı süvarisine 'âi'd ağırlıklar bizzat kendilerine 'â'id ve eşyâ-yı zâtiyeleri bulunmak hasebiyle karışıklığa mûcib olmaması için imkân müsâ'id olduğu kadar kendilerinden uzaklaştırılmazdı.

Ordunun esnâ-yı mişyette, pişdârı teşkîl eden (çarhacılar), en güzîde efrâd olarak dört ile beş bin süvariden tertîb edilirdi ki bunların amiri "Çarhacıbaşı" idi.²³²

Çarhacıbaşının me'mûriyeti sefer imtidâdınca devâm eder ve ordunun altı yedi veya sekiz fersah önünde ilerlerdi. Kırım Tatarları asâkir-i mu'âvenesi orduya iltihâk eylemiş ise bunlar pişdâr olarak sevk edilir ve geçtikleri düşman arazisine savletlerle kurrâ ve kasabâtı tarac ederek ortalığa dehşetler salarlardı. Bu hâl ikinci Viyana Muhâsarası'nı icra eden Kara Mustafa Paşa ordusunun esnâ-yı mişyetinde dahi vukû'a gelmiş ve Tatar süvarileri (Silezya) içlerine, (Ulm) civârlarına kadar Nemse İmparatorluğu arazisine müthiş akınlar icrâ ederek dehşetler salmışlardır.

²³² 1293 -94 seferinde Rus ordusu ilerlerinde hareketle Balkanları aşarak Tunca vadisine kadar düşen General Gurko süvarisi, eski çarhacılarımız tarzında hareket eden bir ordu pişdârı makâmında idi.

Bu orduyu techîz eyleyen sancaklar, silâhlar, eyer takımları ve sâ'ir eşyânın güzîde ve girân-bahâlığı, saltanat ve haşmeti mahsûrîni hayret ve dehşetlere müstagrik kılmıştı.

Dümdâr, 'adet-i câriye vecihle bin süvariden 'ibâret olup ağırlıkları setr ve muhâfaza ile de mükellefti.[151]

Yukarıda zikr edildiği üzere Tatarlar, keزالik Ulahlar, Boğdanlılar pişdâr önünde giderlerdi. Bunların kesretle mevcûdiyeti Osmanlı ordusunun uzakta bulunmadığına 'alâmetti. Çünkü Kırım Türklerinden 'ibâret Tatar mu'âvene askeri asıl Türk ordusu ile himâye edilmeden Hristiyan ordularına karşı harbe sevk olunmazdı. Tatar süvarisi görüldüğü vakitte Türk ordusu kısm-ı küllisinin civârda bulunduğunun müsbet bir misâli de Avusturya sefer-i tavîli hengâmında, İmparatorîler, yani Avusturya asâkiri²³³ generallerinden (Veterani)nin²³⁴ başına gelen bir vak'a da görülmüştür.

Bu general, Viyana hezimetini müte'âkib 1096 senesindeki (Budin) muhâsarasından sonra, küçük bir kıt'a-i askeriye kumandanlığı ile (Tise) Nehri üzerinde ve (Zenta) şimâlinde kâ'in (Segedin)i zabta gönderilir. Şehri muhâsara esnâsında, muhâsirîni tacîz için meşhûr hezimet-i elimenin vukû'a geldiği (Zenta) civârında,²³⁵ "Tise" ırmağı kenarına, Tartar asâkirinin ordugâh kurduğuna müttali' olur. Ma'iyetindeki süvarinin mümkün olduğu kadar 'azamî kısmını tefrîk eder. Bu asker gece yürür, casusların ihbarı vecihle, ordugâhlarında oldukça kesîr bulunan Tatarları sarar.[152]

Şafak sökerken İmparatorîler büyük bir 'inâd ile Tataralara hücum edip onları mecbûr-ı ric'at eylerler. Bu muvaffakiyet üzerine General (Veterani) yorgun askerine iki saatistirâhat emr eder; bu esnâda ileri karakolları bir fersahdan biraz ileride, bütün Osmanlı ordusu kısm-ı küllisinin takarrub eylediğini haber verirler. Derhâl at üzerinde bir meclis-i harb 'akd eder. Askerin az ve mahdûd bulunmasına rağmen Türkler üzerine yürümekden gayri bir çâre kalmadığı, çünkü bu bi-pâyân ovalarda

²³³ Vaktiyle Avusturya devletinin, pâyitahtı Viyana'dan 'ibâret bir Alman imparatorluğu hâlinde iken iki nev' askeri vardı. Biri Avusturya İmparatoru'na müte'allik nefsi-i Avusturya askeri yani (İmparatorîler), diğeri Almanya İmparatorluğu'na dâhil bulunan Bavyera, Saksonya ilah gibi Alman hükümet-i müttehidesi 'asâkiri ki bunlara (imparatorluk 'asâkiri) nâmı verilirdi. Esnâ-yı harpte İmparatorîler kifâyet etmezse, İmparatorluk 'asâkiri dahi celb ve da'vet olunurdu.

²³⁴ General (Veterani), Sultân Mustafa Hân-ı Sâlisin 1107 senesinde vukû'a gelen birinci seferindeki "Lugos" Muhârebesinde maktul düşmüştür.

²³⁵ Müze-i Askerî müdürü pederim Muhtar Paşa'nın "Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmaniyye Albümü"nde (Zenta Meydan Muhârebesi) bahsine mürâca'at.

ric'at edildiği takdîrde mahv ü felâketin muhakkak idüğü kararlaştırılır. Bu karar derhâl mevki'-i tatbîke vaz' edilmiş ve kendilerine müte'allik husûsâtta pek mübâlağakâr ve Türk düşmanı bulunduğu bedîdâr bulunan "Marsigli"nin sözü doğru ise, otuz bin kişiden mürekkeb olan Osmanlı ordusu gûyâ ağırlıklarını bırakarak geri çekilmiştir.

Marsigli eserinde der ki: Osmanlı ordusu mişyet-i askeriye husûsunda pek muntazam ve bütün Avrupa ordularına mütefevvik idi.

Osmanlı askeri sâ'ir Avrupa asâkirinden daha fazla ve daha serî' yürüyüş yapardı. Çünkü gıdâsı Avrupa askerinden daha mükemmel ve hayvânları da onların kendinden daha iyi beslemek i'tibâriyle daha sağlam ve yorgunluğa daha mukâvim ve mütehammil idi. Bu keyfiyeti âfûdeki misâllerle de müsbettir:

Sultân Mehmed Hân-ı Râbi' devrinde, 1679 sene-i miladiyesine müsâdif (1090) Çehrin Seferi hengâmında, Osmanlı ordusu Sırbistan'da (Morava) Nehri'ni bir köprü kurarak mürûr ile (Alacahisar – Kruşevac) karşısında ve mezkûr nehir sevâhilinde ordu kurmuştu. 'Aynı nehir üzerinde, Tuna'dan üç fersah ileride bir köprü kuran Avusturya ordusu, köprüyü geçerek Osmanlıları aramaya gitti. Avusturya ordusu Osmanlıları (Yagodina)ya kadar ilerlemiş gördü.

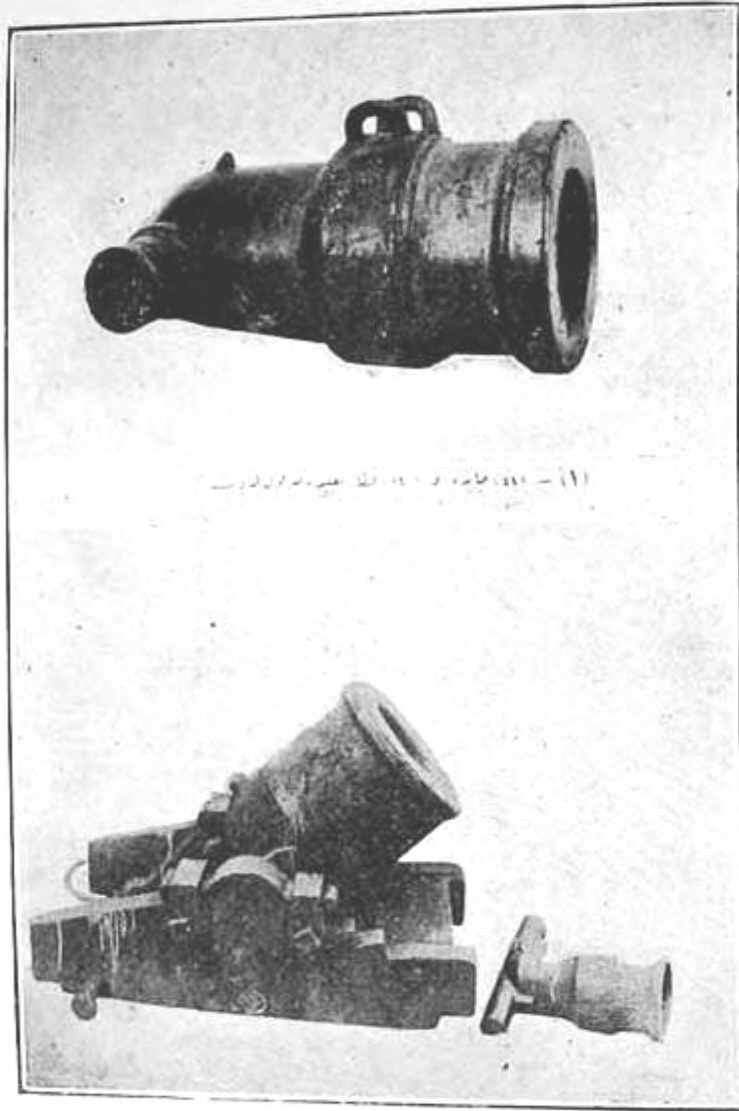
ایکینجی قسم

موزٹ عسکری رهبری

نومبر: (۲۶)

اسکی عثمانی طوبیاری

ANCIENS CANONS OTTOMANS

(1)

(2)

۱ - قیہک مع قوتلانی دهر قول هاون

(1) — Mortier de 44 ocks.

(2) — Mortier de 14 ocks, en fer, sur son affût.

Levha: (26)

4- Kıyyelik ma' kundak demir kaval havan

(1) — Mortier de 44 ocks

(2) — Mortier de 14 ocks, en fer, aux son affût

[153] Türk ordusunun mâlik bulunduğu sâbit köprü kemerleri yani meşhûr “köpriyya” cisri burada idi. Osmanlıların, mişyetlerini (Alacahisar) ordugâhından Avusturyalıların bi’l-cümle me’kûlât anbarlarının bulunduğu semte, Semendire istikâmetine tevcîh eyledikleri haber alındı. Orta Macar kralı meşhûr Kont Tökeli (Tökeli İmre) dahi Osmanlıların mebhûs köprüsünden ancak iki günlük mesâfede bulunup (Yagodina)da ordu kurmak için Tuna cihetinden ilerliyordu. Avusturya ordusu birdenbire zahîre ve me’kûlâtsiz kaldı; ihtilâle müheyyâ idi. O aralık Osmanlıların (Yagodina)dan takrîben bir günlükden bir az ziyâde mesâfede, (Batoçina)da ordu kurdığı keşfedildi, bu keyfiyet hengâm-ı seferde Türk ordusunun nasıl bir sür’atle icrâ-yı mişyet ettiğini gösterir.²³⁶

İşte vecih-i ma’rûz üzere Osmanlılar tarafından yapılan mişyetler, hemân dâimâ böyle gizli ve mestûr icrâ olunurdu. Erzâk ve zahiresiz kalmış, Türk kuvvetleri tarafından ihâta idilmiş olan Avusturya askeri karşı çıkamayarak oyulmuş ağaç gövdelerinden ma’mûl ve balıkçılar tarafından müsta’mel küçük kayıklar üzerine bir köprü kurdular. Bu köprünün inşaatında o zaman Avusturya ordusunda ve mahal-i mezkûrede bulunan müverrih Marsigli de fa’al bir rol oynamış ve birçoklarının i’tirâz ve istihzâsına rağmen nehrin dar, münâsib ve top ateşlerinden mahfûz bir mahalinde, bir geceden biraz fazla bir müddet zarfında, civârdaki köylerin metrûk kalan hânelerinin hedmiyle elde edilen enkâzından mebhûs köprü inşâ ve ikmâl kılınmıştır. Vâkı’â tam zamanında Osmanlı ordusu yetişerek Avusturyalıların karşısına çıkmış ise de bu köprü kendileirni muhakkak bir mahv ü perîşânîden kurtarmağa hizmet eylemiştir.

Yine sultân Ahmed Hân-ı Sânîde ve 1102 sene-i hicriyesine müsâdif 1691 [154] sene-i milâdîyesinde vukû’a gelen, Sadr-ı a’zam Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa’nın “Slankamen” Sefer-i meşhûru hengâmında, Avusturya ordusu kumandanı Prens (Lui de Bad)ın²³⁷ ordusuyla (Zemlin)i²³⁸ terkiyle “Slankamen” istikâmetinde çekildiğini gören Sadr-ı a’zam paşa, sâlifü’l-‘arz müsteviren yürüyüşlerden birini icrâ eylemeye tasmîn etti. Geceden istifâde ederek (Mitroviçe)ye kadar (Sava) Nehri sevâhilini ta’kîb eyledi. Tepeleri tutmak için orada (Sarviç)i mürûr eyleyip ileri

²³⁶ Bu paragrafta ismi geçen mevkilerin birbirine olan uzaklıkları göz önüne alındığında XVII. yüzyıl şartlarında bu mesafelerin hele ordu yürüyüşü ile birkaç günde katedilmesi imkânsızdır. Bu da büyük ihtimalle yazarın kaynaklarından aldığı bilginin sıhhatini kontrol etmediğini düşündürmektedir. (h.n.)

²³⁷ Ludwig Wilhelm (1655-1707): Baden-Baden Markgrafi

²³⁸ Zemun

hareketle Tuna boyunca ordugâhını kurdu. Bu ordugâh (Slankamen) Şatosu harabeleri havâlisindeki tepeler üzerinde te'sîs kılınmış idi. İşte bu vasıta ile İmparatorîlerin erzâk ve me'kûlât tedârik edebilecekleri hat-ı muvâsala kat' edildi.

Hatta Avusturya ordusuna iltihâk için (Ösek)den bazı alayları bi'l-muhârebe mağluben geri çekilmeye icbâr eyledi. Vezir-i müşârün-ileyh yürüyüşünü gece esnâsında, meşaleler ile icrâ eylemiş ve bu mişyet pek sür'atle yapılmış olduğundan Prens (Lui de Bad) baskına uğramıştı; bir meydan muhârebesi vermeye mecburiyet gördü. Bu muâharebenin Avusturyalılar için muzafferiyetle ve Fazıl Mustafa Paşa merhûmun şهادetiyle neticelendiği m'alûm bulunmakla beraber²³⁹ (Avusturya Sefer-i Tavîli) gibi on yedi sene süren uzun bir sefer esnâsında, hiçbir meydan muhârebesinde görülmemiş 'azîm telefât vermek suretiyle Avusturya ordusu izmihlâle uğramıştır.

Kezalik Sultân Mustafa Hân-ı Sâni devrinden 1697 sene-i miladiyesine müsadif (1109 Zenta Seferi) hengâmında meşhûr Prens (Öjen)²⁴⁰ kumandasındaki [155] Avusturya ordusu (Petrovaradin) karşısındaki (Baçka) Ovası'nda te'sîs ettiği pek müstahkem ordugâhda bulunurken, ecdâdı gibi ordu başında seferler icrâsına azmeden pâdişâh hazretleri ordusu başında, refakatinde Sadr-ı a'zam-ı meşhûr Elmas Mehmet Paşa ile birlikte, (Titel) kalesi altından (Tise) nehrini mürûr eyledi.

Askerin mürûru için takımları arabalar üzerinde nakil edilen bir tombaz köprü kurdurdu; (Baçka) sahrasındaki Avusturya ordugâhına karşı geldi. Orada nâfi' bir netice husûle gelmeyeceği anlaşılmaması üzerine, (Temeşvar) cihetinde serî' ve sahte bir yürüyüş icrâ ettirerek (Tise) Nehri sevâhilini ta'kîb etmek üzere, aynı sür'atle Avusturya ordusunu terk eyledi. İşte bu vecihle (Zenta)ya gitmek ve orada (Tise) nehri üzerine kendi tombaz köprüsünü kurmak için düşman ordusunu solunda ve iki günlük bir mesâfede bıraktı. Maksudına tamamen nâ'iliyetle süvarisi başında bulunarak nehri geçti. Lakin Avusturya ordusu kumandanı Prens (Öjen Dö Savo) Osmanlı ordusunun uzun mişyetle pek yorulmuş, sıcaklar altında hüküm-fermâ olan kuraklıktan ve su bulamamaktan pek muzdarip bulunmuş olduğunu haber almıştı. Daha (Tise) Nehri'ni geçmemiş, ağırlığını geçirmemiş bulunan Osmanlı piyadesini

²³⁹ "Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmaniyye Albümü"nde (Slankamen Meydan Muhârebesi) bahsine mürâca'at buyurula.

²⁴⁰ François Eugène de Savoie-Carignan (1663-1736)

vurarak mağlup etmek için yürüyüşünü tesrî‘ ve ta‘cîl edip vaktinde oraya muvasalat eyleyerek ihrâz-ı muzafferiyete muvaffak oldu.²⁴¹

Osmanlılar salifü'l-‘arz mestûr, sahte ve cebrî yürüyüşlerde ağırlıklarını geride bırakırlardı. Meselâ (Alacahisar)a geldikleri vakitte ordu ağırlığı **[156]** (Morova) Nehri üzerinde, (Slankamen)e gelirlerken (Belgrad)da, (Zenta) Muharebesi hengâmında ise (Pančevo)da bırakmışlardır.

Eski Osmanlı ordularının yürüyüş nizâmı ve emirnâmeleri hakkında bir fikir husûlü için 1097 sene-i hicriyesinde, taht-ı muhâsarada bulunan (Budin) Kalesi’ni kurtarmaya memur edilen Sadr-ı a‘zam ve Serdâr-ı Ekrem Süleyman Paşa ordusu için yazılan (Ordu Yürüyüş emirnâmesi)ni, misâl suretinde zire derc eyledik:

Avusturya Sefer-i Tavîli hengâmında ve 1097 senesinde Sadr-ı a‘zam ve Serdâr-ı ekrem Süleyman Paşa ordusu için müşârün-ileyh nâmına Osmanlı karargâh-ı ‘umûmîsinden verilen bir ordu yürüyüş emirnâmesi sureti:

1- Çarhacı [Yani pişdâr] kumandanı Salih Paşa: Sofya Paşası Osman ve Anadolu Beylerbeyi Dilaver Paşalar tarafından himâye edilerek pâdişâh-ı ‘âlempenâh efendimiz Sultân Mehmet Hân-ı Râbi‘ hazretlerinin zafer ve muvaffakiyeti için kemâl-i dikkat ve derece-i nihâyede şeca‘âtle ifâ-yı vazife eyleyecek ve Tatarlara, Eflak ve Boğdanlılara, düşmanı doğruca keşf ile serî‘an haber getirmeleri için evâmir-i lâzıme i‘tâ eyleyecektir.

2- Serasker Siyavuş Paşa: Ma‘iyetindeki Erzurum Paşası Osman, Bosna Paşası Süleyman ve Temeşvar Paşası Mehmet Paşalar ile ordunun dâ‘ire-i intizâmda bulunmasını, yürüyüşünü ve sevkini te‘mîn edeceklerdir.

3- Yeniçeri ağası Yusuf ağa: Şehinşâh-ı mu‘azzam hazretlerine ‘arz-ı hizmet ve kendilerinin muvaffakiyet ve muzafferiyetleri için Osmanlı ordusuna mensûb bütün yeniçeri ortalarıyla - dâ‘ire-i nizâm tahtında ve zâbitana basiret, şeca‘ât **[157]** ve intizâm tavsiyesiyle - Temeşvar Paşası Mehmet Paşayı hemen arkasından ta‘kîb eyleyecektir.

4- ‘Umûm topçular âmiri Topçubaşı Hasan Ağa: Bütün topçularınız toplarınız ve bir miktar mühimmât arabası ile evvelâ yeniçeriler kurbunda yürüyerek esnâ-yı

²⁴¹ “Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmaniyye Albümü”nde (Zenta Meydan Muhârebesi) bahsine mürâca‘at buyurula.

meşîde askerin yürüşünü te'hîr eyleyecek husûsât ve bazı yolsuzluklar ve intizâmsızlıkların vukû'a gelmemesine dikkat ve ihtimâm eyleyeceksiniz.

5- Cebeciler âmiri Cebecibaşı Süleyman Ağa: Bütün tevâbi'inizle ve arabalar mühimmâtla mâlî olarak topçuyu yakından ta'kîb edip düşmana karşı orduca ittihâzı lâzım gelecek mu'âveneti kendilerine ibrâz edeceksiniz.

6- Yaya (Seymen)ler, beraber bulunan sâ'ir eyalet piyade kıta'âtı gibi intizâma dikkat ve kâ'idelerine ri'âyetle mühimmât arabalarına refâkat edecek ve icâbında bunların daha bir sür'atle yürümelerine mu'âvenet eyleyeceklerdir.

7- Serasker Siyavuş Paşa: Memâlik-i Mahrûse-i Osmaniyyedeki bütün beylerbeyleri paşalar ve sancak beylerine piyadelerinin gerisinde gitmelerini, askerlerin intizâma ri'âyetlerini ve kendilerine basîret ve şeca'ât tavsiye eylemelerini emr eyleyecektir.

8- Gerek cenâh-ı yemîn ve gerek cenâh-ı yesâr süvarisinin re'isleri bulunan sipahiler ağaları: Bu mişyet esnâsında arzu ve emelimiz dâ'iresinde hareket edecekler, eyalet süvarisini ta'kîb eyleyecekler, sonra Sadr-ı a'zam Süleyman Paşa edâm Allahu izzehu'nun nezdinde bulunacaklardır.

9- Sadr-ı a'zam Paşa: Bütün dâ'iresi halkı, defterdâr paşalar [ordu hazinedârı], Çavuşbaşı, R'eis Efendi ve bi'l-cümle ağalar ve gönüllüler ile beraber bulunacaktır.

10- Zağarcıbaşı Murat Ağa: Bi'l-cümle erzâk ve me'kûlât arabalarıyla ve her arabaya üç nefer piyade muhafız terfîk ettirerek orduyu ta'kîb edecektir.[158]

Mezkûr arabaların ve sâ'ir ağırlık arabalarının sevkinde intizâma ri'âyet ve itâ'at itmeyenler dümdâr kumandanı Yeğen Paşa tarafından tecziye kılınacaklardır.

11- Aynı vecihle dümdâr kumandanı Yeğen Paşa: Dört bin nefer güzîde askerden mürekkeb kıta'âtıyla arkadan gelerek ordunun mişyetini setr ve muhâfaza ile mükellef olacaktır.

İkinci Cüz'ün Sonu

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinin ardından koleksiyon şeklinde oluşturulan silah ve savaş malzemelerinin tam manasıyla müze olarak karşımıza çıkışı, 1908 yılında açılan Müze-i Askeri Hümayun ile olmuştur. Askeri Müze'ye birincil kaynak olan transkripsiyonunu yaptığımız eserden de anlıyoruz ki eserin müellifinin babası olan Ahmet Muhtar Paşa'nın gayretleri ile Osmanlı Askeri Müzesi kurulmuş ve kaleme alınan müze rehberi sayesinde hem askeri tarih bilinci hem de içinde bulunduğu zor yıllarda halka milliyetçilik duygusu verilmek istenmiştir.

Fransız İhtilali'nin ardından ortaya çıkan ulusçuluk akımı, Osmanlı batılılaşması oluşturulan koleksiyonların belirli bir sistem çerçevesinde müzecilik yolunda adım atmalarını hızlandırmıştır. Bu yüzyıllarda oluşan ulusal egemenlik bilinci neticesinde Osmanlı son döneminde kurulan müzeler daha çok milli kimlik bilinci doğrultusunda oluşturulmuştur. Osman Sermed Muhtar Alus tarafından hazırlanan *Topkapı Saray-ı Hümayûnu Meydanında Kâ'in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsûs Rehber* isimli eser hem bu milli bilincin müzelere nasıl yansıdığını göstermesi hem de Askeri Müze'nin kuruluşu hakkında kıymetli bilgiler içermesi açısından son derece önemlidir. Eserin içeriğinden anlaşılabileceği üzere günümüz modern tarihçilerinin Osmanlı Askeri Müzesi ile ilgili malumatının neredeyse büyük bölümü bu metinden gelmektedir. Sermed Muhtar'ın eserinin başlığı her ne kadar bir rehber olduğu izlenimi uyandırsa da, elimizdeki metin Aya İrini'nin tarihi, İstanbul tarihi, Osmanlı ve Avrupa askeri tarihi, silah tarihi gibi konuları içeren kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür ve bu hali ile de bir rehberin çok ötesindedir.

Tabii Sermed Muhtar'ın eserinin yine de profesyonel bir tarihçinin eseri olmadığını unutmamak gerekir. Bunu eserin bazı yerlerinde zaman zaman karşımıza çıkan olgusal hatalar bize zaten mütemadiyen hatırlatmaktadır. Ancak bu tip hatalar eserin üretildiği kendi döneminde askeri tarih açısından değerli bir çalışma olduğu

gerçeğini değiştirmemektir. Zira önce de belirtildiği gibi eserin içeriğinde İstanbul'un fethinin ardından silah, savaş malzemesi, savaşa dair her türlü eşyanın toplandığı yer olan Aya İrini'nin tarihinden başlayarak, Osmanlı askeri tarihini, Osmanlı'da kullanılan silahların tarihi, şekilleri, taarruz silahları, savunma silahları, Osmanlı askeri kıyafetleri, Osmanlı modernleşme döneminde değişime uğrayan ordu, kıyafetleri, silahları ve benzeri birçok konu en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altun, Ara. *Türkiye’de Müzecilik 100 Müze, 1000 Eser*, cilt 2, İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Arslantürk H.A. Sunar M.M., *"Osmanlı Kıyafetleri Ottoman Costumes: Jean (Giovanni) Brindesi’Nin Elbise-I Atika: Musée Des Anciens Costumes Turcs De Constantinople"*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2013.
- Atasoy, Sümer. “Türkiye’de Müzecilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Batur, Sabahattin. “Dünyada Müzeciliğin Gelişmesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Çürük, Cenap. “Askeri Müze”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, Cilt 3, İstanbul: 1991.
- Demiryürek, Meral. *Bir İstanbul Bilgesi Sermet Muhtar Alus 1887-1952*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2012.
- Emiroğlu, Burhan. Çürük, Cenap. Çiçekçiler, Ersin. Eralp, Nejat. *Askeri Müze*, Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi:6, 1983.
- Eralp, Tahir Nejat. “Askeri Müze”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Eralp, Tahir Nejat. “1908-1923 Döneminde Türkiye Askeri Müzesi’nin Batılı Anlamda Kuruluşu ve Kültür Hayatında ki Yeri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1985.
- Gerçek, Ferruh. *Türk Müzeciliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Harbiye Askeri Müzesi*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 2015.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Türk Askeri Müzesi (Bütün Tarihi ile)*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1964.
- Madran, Emre. “Tarihi Miras Niteliğinde ki Yapılara Müze İşlevinin Verilmesinde Kullanılacak Değerlendirme Ölçütleri”, Haz. Tomur Atagök, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basın Yayım Merkezi, 1999.

Muhtar, Osman Sermet. *Topkapı Sarayı Hümayunu Meydanında Kâ'in Müze-i Askeri-i 'Osmânî Züvvârına Mahsus Rehber*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1920-1922.

Muşmal, Hüseyin. *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği*, Konya: Kömen Yayınları, 2009.

Ortaylı, İlber. "Osman Hamdi'nin Önünde ki Gelenek", *1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildirileri (2-5 Ekim 1990)*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1992.

Önder, Mehmet. *Türkiye Müzeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

Shaw, Wendy M. K. *Osmanlı Müzeciliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Sönmez, Zeki. "Avrupa'da Uygulanan Bazı Örneklerle Çağdaş Müzecilik ve Serbest Sergileme Tekniklerine Bir Bakış, *II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994)*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1994.

Tekeli, Sadık. "Askeri Müze ve Geçirdiği Evrimler, *II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994)*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1994.

Tolun, Veysel. "Askeri Müzelerin Tanıtılması", *I. Müzecilik Sempozyumu (14-15 Ekim 1993) Bildiriler*, İstanbul), İstanbul: Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, 1994.

Toros, Taha. "Sermet Muhtar Alus", *Tarih ve Toplum*, sayı:122 cilt:22, Şubat 1994.

Yaraş, Ahmet. "Anadolu'da İlk Koleksiyonculuk ve Müzecilik Faaliyetleri", *II. Müzecilik Semineri Bildiriler (19-23 Eylül 1994)*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1994.

Yücel, Erdem, "Müze", *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, Cilt 32, İstanbul:2006.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zeynep Okyay

Uyruğu: T.C

Doğum Tarihi ve Yeri: 13 Nisan 1990, İstanbul.

Elektronik Posta: zynp.dmr@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü	2012
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı	2017